

A WINTER'S JOURNEY
(TÂTAR,)
FROM
CONSTANTINOPLE TO TEHRAN;
WITH
TRAVELS THROUGH VARIOUS PARTS OF PERSIA,
&c.
BY JAMES BAILLIE FRASER, ESQ.
AUTHOR OF
"A TOUR IN THE HIMALAYA MOUNTAINS," "THE KUZILBASH,"
&c.
IN TWO VOLUMES.
VOL. I.
LONDON:
RICHARD BENTLEY, NEW BURLINGTON STREET.
Publisher in Ordinary to Her Majesty.
1838.

BİR KIŞ YOLCULUĞU (TATAR,) İSTANBUL'DAN TAHRAN'A; PERS DİYARININ ÇEŞİTLİ BÖLGELERİNE YOLCULUKLAR İLE BİRLİKTE, vb. JAMES BAILLIE FRASER (ESQ.) TARAFINDAN "HİMALAYA DAĞLARI'NDA BİR GEZİ," "KIZILBAŞ," VB. ESERLERİN YAZARI. İKİ CİLT HALİNDE. CİLT I. LONDRA: RICHARD BENTLEY, NEW BURLINGTON STREET. Majestelerinin Resmi Yayıncısı. 1838.

TO THE RIGHT HONOURABLE
THE LORD GLENELG,
ETC. ETC. ETC.
WHOSE ENLIGHTENED POLICY SUGGESTED THE OBJECTS,
AND MAINLY CONTRIBUTED TO THE PERFORMANCE,
OF THE FOLLOWING JOURNEY,
THESE VOLUMES
ARE, WITH MUCH ESTEEM AND RESPECT,
INSCRIBED
BY HIS SINCERE AND FAITHFUL FRIEND,
THE AUTHOR.
London, 1st July 1838.

LONDON:
PRINTED BY SAMUEL BENTLEY,
Dorset Street, Fleet Street.

LONDRA: SAMUEL BENTLEY TARAFINDAN BASILMIŞTIR, Dorset Street, Fleet Street. PEK MUHTEREM LORD GLENELG'E, VB. VB. VB. AYDINLIK POLİTİKASI AŞAĞIDAKİ YOLCULUĞUN HEDEFLERİNİ BENEKLEYEN VE GERÇEKLEŞMESİNE BÜYÜK KATKI SAĞLAYAN KİŞİYE, BU CİLTLER, BÜYÜK BİR DEĞER VE SAYGIYLA, SAMİMİ VE SADIK DOSTU TARAFINDAN İTHAF EDİLMİŞTİR, YAZAR. Londra, 1 Temmuz 1838.

A party of Toorkomans on a plundering expedition.

London Published by Richard Bentley, 1838.

"Yağma seferindeki bir Türkmen grubu."

"J. B. Fraser (Esq.) tarafından yapılan bir çizimden, Coke Smyth (Esq.) tarafından resmedilmiştir."

"E. Radclyffe tarafından işlenmiştir."

"Londra, Richard Bentley tarafından yayınlanmıştır, 1838."

PREFACE. V

THE appearance of another book of travels in Persia by the same author who, more than twelve years ago, published a work on Khorasan, &c., may be thought to require some explanation. A few words will suffice for this purpose.

After a period when the author of these works believed that his travelling days were over, — that he had hung up his "Uvida vestimenta" for good in the hall of his own home, his services were unexpectedly required, and he was summoned once more to resume his well-worn cloak and riding gear for a winter journey of no ordinary severity, and another pilgrimage to those lands which he had traversed already with so much interest as a younger man.

ÖNSÖZ. V

Fars diyarına yapılan seyahatlere dair, on iki yılı aşkın bir süre önce Horasan vb. üzerine bir eser yayınlamış olan aynı yazarın elinden çıkan bir başka kitabın ortaya çıkışının, bazı açıklamalar gerektirdiği düşünülebilir. Birkaç kelime bu amaç için yeterli olacaktır.

Bu eserlerin yazarının seyahat günlerinin artık bittiğine inandığı —kendi evinin salonunda "Uvida vestimenta"yı (ıslak giysilerini) tamamen asmış olduğuna inandığı— bir dönemin ardından, hizmetlerine beklenmedik bir şekilde ihtiyaç duyuldu ve sıradan olmayan bir şiddetteki bir kış yolculuğu için yıpranmış pelerinine ve binicilik takımlarına yeniden bürünmeye ve daha genç bir adamken zaten çok büyük bir ilgiyle baştan başa geçtiği o topraklara başka bir hac yolculuğu yapmaya bir kez daha çağrıldı.

VI ÖNSÖZ.

Sıradan hislere sahip olan hiç kimse, başarısızlığın, hayal kırıklığının veya ıstırapın daha koyu tonlarıyla karışmış ilk izlenimlerin ve erken başarıların parlak renkleriyle hafızaya kazınmış geçmiş macera sahnelerini, mesafenin yumuşatıcı cazibesi ve zamanın altın sisiyle mutlu ve büyüleyici bir resme dönüşmüş olarak, duygulanmadan yeniden ziyaret edemez. Fakat bir gezgin için o erken hatıraların verdiği haz, ikinci bir bakışta ne kadar da nadiren eksilmeden kalır? Dünyaya ait tüm şeylerin doğasında var olan o değişim ilkesi, Doğu'da kendine has bir anilik ve hareketlilikle işler. İyi hatırlanan her noktaya ulaştığında, orayı yeni ve daha hüzünlü bir ışık altında görür. Gerçeklikte genellikle değişmiştir —kendisi ise daha da kesin bir şekilde değişmiştir; gördüğü her şeyin üzerine daha kasvetli, daha düşünceli bir ton çöker ve sonunda hayal kırıklığını önceden tahmin ederek kendini acı çekmeye alıştırmayı öğrenir. Gerçekten de şimdiki zaman ile geçmişin karşılaştırılması nadiren acı çekilmeden yapılabilir.

Bu ciltlerin kaydettiği seyahatlere şüphesiz ki yorgunluk ve endişenin yanı sıra pek çok acı ve üzüntü de eşlik etti; ancak yine de bir düzine yılın değişken bir ülkede meydana getirdiği değişiklikleri gözlemlemek ilgi çekiciydi. Yazarın kamusal görevinin niteliği de ona sıradan olmayan gözlem fırsatları sağladı; ve izlediği rota onu Kuzey Horasan'ın vahşi Türkmen kabileleriyle normalden daha fazla temasa geçirdi, bu da onun önceki yolculuklarında verilen o amansız ve yağmacı halkın alışkanlık ve geleneklerine dair anlatıma önemli ölçüde katkıda bulunmasını sağladı. Böylece okurlarında, kendisinin hissettiği o ilginin bir kısmını uyandırabileceğini ummaya yönelmektedir.

VI ÖNSÖZ.

Sıradan hislere sahip olan hiç kimse, başarısızlığın, hayal kırıklığının veya ıstırapın daha koyu tonlarıyla karışmış ilk izlenimlerin ve erken başarıların parlak renkleriyle hafızaya kazınmış geçmiş macera sahnelerini, mesafenin yumuşatıcı cazibesi ve zamanın altın sisiyle mutlu ve büyüleyici bir resme dönüşmüş olarak, duygulanmadan yeniden ziyaret edemez. Fakat bir gezgin için o erken hatıraların verdiği haz, ikinci bir bakışta ne kadar da nadiren eksilmeden kalır? Dünyaya ait tüm şeylerin doğasında var olan o değişim ilkesi, Doğu'da kendine has bir anilik ve hareketlilikle işler. İyi hatırlanan her noktaya ulaştığında, orayı yeni ve daha hüzünlü bir ışık altında görür. Gerçeklikte genellikle değişmiştir —kendisi ise daha da kesin

bir şekilde değişmiştir; gördüğü her şeyin üzerine daha kasvetli, daha düşünceli bir ton çöker ve sonunda hayal kırıklığını önceden tahmin ederek kendini acı çekmeye alıştırmayı öğrenir. Gerçekten de şimdiki zaman ile geçmişin karşılaştırılması nadiren acı çekilmeden yapılabilir.

Bu ciltlerin kaydettiği seyahatlere şüphesiz ki yorgunluk ve endişenin yanı sıra pek çok acı ve üzüntü de eşlik etti; ancak yine de bir düzine yılın değişken bir ülkede meydana getirdiği değişiklikleri gözlemlemek ilgi çekiciydi. Yazarın kamusal görevinin niteliği de ona sıradan olmayan gözlem fırsatları sağladı; ve izlediği rota onu Kuzey Horasan'ın vahşi Türkmen kabileleriyle normalden daha fazla temasa geçirdi, bu da onun önceki yolculuklarında verilen o amansız ve yağmacı halkın alışkanlık ve geleneklerine dair anlatıma önemli ölçüde katkıda bulunmasını sağladı. Böylece okurlarında, kendisinin hissettiği o ilginin bir kısmını uyandırabileceğini ummaya yönelmektedir.

CONTENTS OF THE FIRST VOLUME.

LETTER I.

Leave London. — Road to Dover. — Reflections. — The Passage. — Calais. — Ricketty Carriage. — Air Pillows. — Liege. — Prussian Civility. — The Rhine. — Frankfort. — Wurtzburgh. — Gleam of Sunshine. — Ratisbon. — Aspect of Upper Bavaria — and of its Peasantry — and Roads — contrasted with those of Prussia. — First peep of Austria. — Custom-house. — The Danube. — Mölk. — Reach Vienna.
..... Page 1

BİRİNCİ CİLT İÇİNDEKİLERİ

1. MEKTUP

Londra'dan Ayrılış. — Dover Yolu. — Düşünceler. — Deniz Geçışı. — Calais. — Sallantılı/Eski Araba. — Hava Yastıkları. — Liege. — Prusya Nezaketi. — Ren Nehri. — Frankfurt. — Wurtzburgh. — Bir Güneş Işığı Parıltısı. — Ratisbon (Regensburg). — Yukarı Bavyera'nın Görünümü — ve Köylüleri — ve Yolları — Prusya'nınkilerle Karşılaştırılması. — Avusturya'ya İlk Bakış. — Gümrük Binası. — Tuna Nehri. — Mölk. — Viyana'ya Varış. Sayfa 1

LETTER II.

Hungarian Villages. — Hogs. — Cattle. — Raab. — Cholera. — Change of Postilions. — Hungarian Roads — and "Turn-outs." — An Accident. — An Overturn. — Game Laws, and Chasses. — Arrival at Buda and Pest. — Break down second. — Christmas Morn. — Change of Costume. — Villages and Houses. — The Steppes. — Overturn third. — Hungarian Auberge — and Gipsies. — Terezianoplo. — Nycolta. — Peterwardin. — Comparative Sketch of European Posting. — Semlin.
..... 27

2. MEKTUP

Macar Köyleri. — Domuzlar. — Büyükbaş Hayvanlar. — Raab (Győr). — Kolera. — Postacıların (Menzilcilerin) Değişimi. — Macar Yolları — ve "At Arabası Takımları." — Bir Kaza. — Arabanın Devrilmesi. — Av Kanunları ve Av partileri. — Budin ve Peşte'ye Varış. — İkinci Arıza/Bozulma. — Noel Sabahı. — Giysi Değişimi. — Köyler ve Evler. — Bozkırlar (Stepler). — Üçüncü Devrilme. — Macar Hanı — ve Çingeneler. — Terezianoplo (Subotica). — Nycolta. — Peterwardin (Petrovaradin). — Avrupa Posta/Menzil Sistemlerinin Karşılaştırmalı Taslağı. — Semlin (Zemun).
..... Sayfa 27

LETTER III.

Semlin and Belgrad contrasted. — The Tatar-Aga. — A Tatar. — Turkish Postilions. — Mistakes of Griffins, and consequences. — The Start. — Turkish Posting. — First Post-house, and Meal. — Night March. — Servian Scenery. — Shepherd's Pipe. — Difficulties of Communication. — Travelling Reflections. — A Halting-place. — A Breakfast. — Valley of the Morkva. — Nissa. — The Balkan. — New Year's Day. — A stormy Night. — Lose our way. — Sofia. — A Gallop. — A Catastrophe. — Ihtuman. — Tatar-bazarchick. — Philipopoli. — Eskew. — Cities of the Silent. — Hermanlee. — A Russian Courier. — Adrianople. — Bourgas. — Silivria. — Reach Constantinople, and Therapia. Page 69

3. MEKTUP

Semlin ve Belgrad'ın Karşılaştırılması. — Tatar Ağası. — Bir Tatar. — Türk Postacıları (Sürücüleri). — Toyların (Deneyimsizlerin) Hataları ve Sonuçları. — Hareket/Başlangıç. — Türk Posta/Menzil Sistemi. — İlk Posta Hanı (Menzilhane) ve Yemek. — Gece Yürüyüşü/Yolculuğu. — Sırbistan Manzaraları. — Çoban Kavalı. — İletişim Zorlukları. — Yolculuk Düşünceleri. — Mola Yeri. — Bir Kahvaltı. — Morkva Vadisi. — Niş (Nissa). — Balkanlar. — Yılbaşı Günü. — Fırtınalı Bir Gece. — Yolumuzu Kaybedişimiz. — Sofya. — Dörtlü Koşu. — Bir Felaket. — İhtiman. — Tatar Pazarcık. — Filibe (Philipopoli). — Eskew. — Sessizlerin Şehirleri (Mezarlıklar). — Harmanlı (Hermanlee). — Bir Rus Kuryesi. — Edirne (Adrianople). — Lüleburgaz (Bourgas). — Silivri (Silivria). — İstanbul (Constantinople) ve Tarabya'ya (Therapia) Varış. Sayfa 69

LETTER IV.

The English Palace. — A Companion. — A Robbery. — Constantinople — Its situation. — Mosques and Bazaars. — Streets. — Costumes. — Turkish Women. — Carriages. — Objects of interest. — "Les Ames Damnées." — Mustapha. — Sight seeing. — Slave Market. — Greek and Turkish holidays. 148

4. MEKTUP

İngiliz Sarayı (Elçiliği). — Bir Yol Arkadaşı. — Bir Soygun. — İstanbul — Konumu. — Camiler ve Çarşılar. — Sokaklar. — Kıyafetler/Kostümler. — Türk Kadınları. — Arabalar. — İlgi Çekici Şeyler. — "Yedi Uyurlar" / "Lanetli Ruhlar" (Les Âmes

Damnées - Yelkovan Kuşları). — Mustafa. — Gezi/Şehir Turu. — Esir (Köle) Pazarı.
— Rum ve Türk Bayramları/Tatilleri. Sayfa 148

LETTER V.

Travelling arrangements. — Personal equipment. — "Provant." — Cemetery of Scutari. — Ismid Sabanja. — Wooden bridge. — A tumble. — Disappointment. — Duscheh. — Boli. — Cold ride to Gheriza. — Hamamlee. — Nervous paths. — A hard night's work. — Kajah Hissar. — Tosia. — Hajee-Humza. — Surmas-e-Kiayah. — Osmanjik. — A pass. — A bitter night. — Marsteewan. — Amasia. — Tocat. — Niksar. — Ascent to Armenia. — Kooli-Hissar Kara-Hissar. — Asevere stage. — Chiflic. — Armenian houses. — Characteristic scenes. — Elma-Dagh. — Lorre. — Kara. — Koulah. — A Koordish village. — Thieves. — Ash-Kallah. — Reach Erzeroom. 175

5. MEKTUP

Yolculuk Düzenlemeleri. — Kişisel Ekipman/Donanım. — "Azık" (Provant). — Üsküdar (Scutari) Mezarlığı. — İzmit (Ismid) ve Sapanca (Sabanja). — Ahşap Köprü. — Bir Düşüş/Yuvarlanma. — Hayal Kırıklığı. — Düzce (Duscheh). — Bolu (Boli). — Gerize'ye (Gheriza) Soğuk Bir At Sürüşü. — Hamamlı (Hamamlee). — Gerginlik Veren/Tehlikeli Yollar. — Zorlu Bir Gece Mesaisi. — Ilgaz / Koca Hisar (Kajah Hissar). — Tosya (Tosia). — Hacıhamza (Hajee-Humza). — Surmas-e-Kiayah. — Osmancık (Osmanjik). — Bir Geçit. — Dondurucu/Sert Bir Gece. — Merzifon (Marsteewan). — Amasya (Amasia). — Tokat (Tocat). — Niksar (Niksar). — Ermenistan Dağlarına (Doğu Anadolu'ya) Tırmanış. — Koyulhisar (Kooli-Hissar) ve Şebinkarahisar (Kara-Hissar). — Ağır/Çetin Bir Yolculuk Aşaması. — Çiftlik (Chiflic). — Ermeni Evleri. — Karakteristik/Tipik Sahneler. — Elma Dağı (Elma-Dagh). — Lori (Lorre). — Kara. — Kula (Koulah). — Bir Kurt Köyü. — Hırsızlar. — Aşkale (Ash-Kallah). — Erzurum'a (Erzeroom) Varış.

..... Sayfa 175

LETTER VI.

Erzeroom. — Russian benefits. — Turkish Officers and Soldiers. — Ancient buildings. — Leave Erzeroom. — Hassan Kallah. — Delice Baba. — Pass of Dehâ. — Struggles in snow. — Topra Kallah. — Karaklissa. — Koords. — Euch-Klissia. — A bitter night and cold reception. — Diadeen. — Koordish Soorjees. — Ararat. — Bayazeed. — Koordish Guides. — The Kazlee-goul. — Defeated by snow. — Retrograde movement. — A struggle for Lodgings. — A feast. — Koordish moderation. — Koordish guards. — Return to Bayazeed. — Lodgings there. — A singular rencontre. — Unavoidable delay. Page 253

6. MEKTUP

Erzurum. — Rusların Sağladığı Faydalar. — Türk Subayları ve Askerleri. —
Kadim/Tarihi Yapılar. — Erzurum'dan Ayrılış. — Pasinler / Hasankale (Hassan
Kallah). — Delibaba (Delice Baba). — Deha Geçidi (Pass of Dehâ). — Karda
Mücadeleler. — Toprakkale (Topra Kallah). — Karaköse / Ağrı (Karaklissa). —
Kurtlar. — Üçkilise (Euch-Klissia). — Dondurucu Bir Gece ve Soğuk Bir Karşılama.
— Diyadin (Diadeen). — Kurt Sürücüler/Menzilciler (Soorjees). — Ağrı Dağı (Ararat).
— Doğubayazıt (Bayazeed). — Kurt Rehberler. — Kazlıgöl (The Kazlee-goul). —
Kara Yenik Düşmek. — Geriye Doğru Hareket (Geri Çekilme). — Konaklayacak Yer
Bulma Mücadelesi. — Bir Ziyafet. — Kurtların Ölçülülüğü/Kanaatkarlığı. — Kurt
Muhafızlar. — Doğubayazıt'a Geri Dönüş. — Oradaki Konaklama Yerleri. — Sıra dışı
/ Karşılaşılması Zor Bir Buluşma. — Kaçınılmaz Gecikme.
..... Sayfa 253

LETTER VII.

*Saduk Beg. — The Dervish. — An Evening Party. — Koordish Hospitality. — Saduk
Beg's gratitude. — State and History of Bayazeed. — The Pashah. — Patients. —
Dervishes. — Death of Saduk Beg. — A spacious Family. — A fresh Start. —
Agajeek. — A Winter's Gale. — Delay. — Tumbles. — Kara Eineh. — A severe
Stage. — A Caravan in Snow. — A Tandoor. — Primitive Groups. — Reach Khoe. —
An old Friend. — Muleteers. — Leave Khoe. — Lak Ooroomia. — Tessouj. —
Reach Tabreez. 304*

7. MEKTUP

Sadık Bey. — Derviş. — Bir Akşam Eğlencesi/Partisi. — Kurt Misafirperverliği. —
Sadık Bey'in Şükranı/Minneti. — Doğubayazıt'ın Durumu ve Tarihi. — Paşa. —
Hastalar. — Dervişler. — Sadık Bey'in Ölümü. — Geniş Bir Aile. — Yeni Bir
Başlangıç/Hareket. — Küçük Ağrı / Akçakale (Agajeek). — Bir Kış Fırtınası. —
Gecikme. — Düşüşler/Yuvarlanmalar. — Kara Aynalı / Kara Eineh. — Çetin/Ağır Bir
Yolculuk Aşaması. — Karda Bir Kervan. — Bir Tandır. — İlkel/Eski Zaman Grupları.
— Hoy'a (Khoe) Varış. — Eski Bir Dost. — Katırcılar. — Hoy'dan Ayrılış. — Urmiye
Gölü (Lak Ooroomia). — Tasuj (Tessouj). — Tebriz'e (Tabreez) Varış. Sayfa
304

LETTER VIII.

*Leave Tabreez. — Arrested by a Storm. — Caravanserai Gillekee. — Anecdote of
Jehangeer Meerza. — Yahoo frozen. — A heavy stage. — Toorkmanchai. — Miana.
— Mumbugs. — Kafflan koh. — Sercham. — Zenjaun. — Sorry fare. — A
Gholam-peish-khidmat. — Sultanieh. — Khorum Derreh. — Siadehn. — A fray. —
Casveen. — Mahomed Shereef Khan. — State of the country. — The Khan's advice.
— His exertions. — Leave Casveen. — Kishlac. — Sullemanieh. — Arrival at
Tehran. 362*

8. MEKTUP

Tebriz'den Ayrılış. — Bir Fırtına Nedeniyle Mahsur Kalma. — Gillekee Kervansarayı.
— Cihangir Mirza Menkıbesi/Fıkrası. — Donarak Ölen Yük Atı (Yahu). — Ağır/Çetin

Bir Yolculuk Aşaması. — Türkmençay (Toorkmanchai). — Miyane (Miana). — Tahtakuruları (Mumbugs / Mianeh Bugs). — Kaplan Dağı (Kafflan-koh). — Serçem (Sercham). — Zencan (Zenjaun). — Kötü/Yetersiz Yemek. — Bir Gulam-ı Pişhizmet (Saray Muhafızı/Hizmetkarı). — Sultaniye (Sultanieh). — Hurremdere (Khorum Derreh). — Siyadehan / Takistan (Siadehn). — Bir Kavga/Arbede. — Kazvin (Casveen). — Muhammed Şerif Han. — Ülkenin Durumu. — Han'ın Tavsiyesi. — Han'ın Çabaları. — Kazvin'den Ayrılış. — Kışlak (Kishlac). — Süleymaniye (Sullemanieh). — Tahran'a Varış. Sayfa 362

SAYFA 1

İSTANBUL'DAN TAHRAN'A BİR KIŞ YOLCULUĞU

1. MEKTUP

Londra'dan Ayrılış. — Dover Yolu. — Düşünceler. — Deniz Geçışı. — Calais. — Sallantılı Araba. — Hava Yastıkları. — Liege. — Prusya Nezaketi. — Ren Nehri. — Frankfurt. — Wurtzburgh. — Bir Güneş Işığı Parıltısı. — Ratisbon (Regensburg). — Yukarı Bavyera'nın Görünümü — ve Köylüleri — ve Yolları — Prusya'ninkilerle Karşılaştırılması. — Avusturya'ya İlk Bakış. — Gümrük Binası. — Tuna Nehri. — Molk. — Viyana'ya Varış.

Viyana, Aralık 1833.

SEVGİLİ — ,

Gördüğün gibi, talimatlarına uymakta hiç vakit kaybetmiyorum; çünkü burası sana kolayca yazabileceğim ilk durak yeridir.

"Laissez aller!" (yola çıkış izni) için ne kadar uzun süre ve endişeyle beklediğimi bilirsin — Pall-Mall'un "Kulüp" enlemleri ile Downing Street'in resmi bölgeleri arasında kaç kez boş yere "yorgun adımlarla yol almak" zorunda kaldığımı.

SAYFA 2

Fakat sonunda her şey tamamlanmıştı; son talimatlarım bana teslim edildi (şahsi hazırlıklarım çoktan tamamlanmıştı) ve bu ayın 10'uncu günü gece saat onda, o neşeli kulüp odasından son kez ayrılıkarak, hâlâ resmi yazışmaları (despatşları) teslim almam gereken Dışişleri Bakanlığı'na doğru yola koyuldum.

Ayrılık anında, uzun süreli bir tanışıklığın bizi aşına kıldığı, ancak yine de irademiz dışında uzun süre mahsur kalmanın getirdiği bir bıkkınlık, hatta tiksintiyle baktığımız o cansız nesnelere karşı hissedilen o sevinç ve huzursuzluk karışımı şey ne gariptir. İşte tam o anda, bu nesnelerin sağladığı konforlar bize karşı bir vicdan mahkemesi gibi ayaklanır ve sanki bir dosta karşı nankörlük etmişiz gibi bir pişmanlık sızısı hissederiz. Yorgun bedenimi o kadar çok kez ağırlamış olan, o gömme Fransız yatağına sahip düzenli küçük odama son kez göz gezdirirken —o kadar çok çiğnediğim sokakları ve geçitleri birer birer geride bırakırken ve Kulüp binasının büyük katlanır kapılarının, o görkemli daireleri ve aylardır benim için en cezbedici sığınak olan enfes kütüphanesi üzerine arkamdan kapandığını görürken— arzularımın gerçekleşmesinden duyduğum sevince rağmen boğazımda hıçkırıga benzer bir iç çekişin yükseldiğini biliyorum.

En büyük arzumıza ulaşmamıza bile bir kasvet gölgesinin eşlik ettiği düşünülürse, hayatımız gerçekten de karmaşık bir iplikle dokunmuştur! Gerçek şu ki, ne kadar güçlü bir heyecan içinde olursanız olun, "elveda!" kelimesinde her zaman sinirleri gevşeten bir şeyler vardır; ve etrafını uzun süre —belki de "sonsuz dek"— sarmış olan dilsiz ve cansız şeyleri, o bahsettiğim türden bir sızı duymadan geride bırakabilen bir insana pek saygı duyamam.

SAYFA 3

Peki o zaman canlı varlıklara, dostluğumuzun ve sevgimizin nesnelere karşı hislerimiz ne olmalıdır?

Fakat böyle bir zamanda böyle şeyler düşünmek işe yaramaz; yoksa asla ilerleyemeyiz. Bu yüzden, tüm bu meselelerin usulünce atlatıldığını, ellerin samimiyetle sıkışıldığını, sıcak vedaların ve iyi dileklerin paylaşıldığını ve kendimi seyahat pelerinine sarıp, kararlı bir yüz ifadesi ve sağlam adımlarla Downing Street'e doğru yürüdüğümü varsayalım; bu sırada yağmur yağıyor ve rüzgar şiddetle esiyor. Kağıtların mühürlenip adreslendiği, beyaz koyun postundan torbaların paketlenildiği, ofisteki beyefendilerle yaklaşan yolculuk hakkında sohbet ederken muhtemelen uzun bir süre göremeyeceğim o son güzel taş kömürü ateşiyle ısındığım hareketli bir iki saat geçiyor.

Gece yarısı saat birde her şey hazır. Kapıya yanaşan posta arabasının çıkardığı keskin tıkırtı, eylem anının geldiğini haber veriyordu. Çantalarımı arabanın bir köşesine fırlattım, kendimi de diğer köşesine attım; kapı güm diye kapandı; postacı canlı bir sesle "Her şey yolunda mı?" diye sordu; kapıcı daha otoriter bir tonla "Her şey yolunda, devam et," diye yanıtladı ve bir dakika sonra, tam bir fırtınanın ortasında, saatte on iki mil hızla Westminster Köprüsü üzerinden hızla geçiyorduk.

Önceki birkaç ayın sakin seyrine tezat oluşturan güçlü bir durumdu; çok uzun süredir katlandığım o durağan halden çok sert bir geçişti. Araba, İngiltere'nin bu büyük giriş ve çıkış ana yolunda gümbürdeyerek ilerlerken, acaba tüm bunlar gerçek mi diye kendi kendime sormadan edemedim.

SAYFA 4

"Ve bu önemli ana yol," diyor haklı olarak popüler bir yazar, bu büyük kapılardan bir diğeri hakkında konuşurken, "yurttaşlarımızın zihinleri için ne kadar büyük bir ilgiyle dolu olabilir? Ulusumuzun büyük yollarından biridir bu; endişeli tüccarı yabancı dükkanına, denizciyi o korkutucu zanaatına götürür; sadık aşık bu yolda endişeli sevgilisinden, vefalı koca da sadık karısından uzaklaşır. Bu yol boyunca kaç asil asker bir daha geri dönüşü olmayan yerlere seyahat etti! Kaç İngiliz denizci ölüme ya da zafere doğru hızla yol aldı! Bu arabaların etrafında durup onların 'şık düzenini' ve 'soylu atlarını' öven sıradan hayranların aklına, tekerleklerinde ne kadar çeşitli kaderlerin asılı olduğu pek gelmez! Düzgün yolda akıp giderken, sıradan bir gözlemci, panellerin ardına ne kadar farklı duyguların, umutların, şüphelerin, korkuların, beklentilerin ve pişmanlıkların hapsedildiğini nadiren düşünür."

Çok seyahat etmiş ve biraz olsun düşünmüş olan kim bu sözlerin gücünü ve doğruluğunu hissetmez ki? —ve Dover yolu, çeşitlilik açısından Portsmouth

yolundan belki biraz geride kalsa da, taşıdığı ilginin yoğunluğu bakımından ondan aşağı kalır sayılamaz. İngiliz aristokrasisinin gençleri, en nihayetinde o katı eğitim hayatından kurtulmuş olarak, yabancı başkentlerin eğlenceli sefahatlerinde zamanlarını, paralarını ve sağlıklarını harcamak üzere seyahat arabalarıyla Avrupa kıtasını baştan başa gezmek için bu yolda aceleyle ilerlerler.

SAYFA 5

Bunun yanı sıra, bu yol boyunca, kendi ülkesinde hastalık ve acılarla yıpranmış, duygularını ve konforunu feda ederek uzak bir diyarda, dostlarından ve ailesinden uzakta ölmek üzere olan o bitkin hasta da acı verici bir yavaşlıkla ilerler. Bilgelerin ve büyüklerin kararlarıyla görevlendirilmiş, heybelerinde Avrupa'nın ve dünyanın kaderini taşıyan kuryeler de bu yolda son sürat koştururlar! —Ancak bu bilindik yolda seyahat eden herkesi anlatmaya kalkarsak kendimiz asla ilerleyemeyiz; bu yüzden iyi para almış postacıların birbirleriyle hız yarışına girdiğini, saatlerin ve arabanın hızla akıp gittiğini ve arabanın tam yedi saat sonra Londra'dan Dover kasabasına girerek saat sekizde Wright'ın yerine yanaştığını varsayalım; burada küçük bir kahvaltı yapacak ve yolda bizzat geçtiğimiz yabancı posta gemisine hemen yetişecek kadar zamanımız vardı.

Posta gemisi tıklım tıklım doluydu. Kısa ve çalkantılı bir denizle birlikte sert bir rüzgar esiyordu, bu yüzden herkesin midesi bulanıyordu; eğer kendi rahatsızlığım olmasaydı, kamaradaki çocukların gelecekteki hastaların kullanımı için leğen yığınlarını hazırlamasını izlerken içtenlikle gülebilirdim. Ancak bu hem benim hem de diğerleri için çok trajik bir eğlenceydi; bu yüzden uzanacak fena sayılmıyacak bir yer buldum ve başımı bir daha kaldırmadım.

İki buçuk saatlik dalgali, fırtınalı ve alabildiğine mide bulandırıcı bir deniz geçişinin ardından bizi, tüm küçük çocukların şaşırtıcı derecede iyi Fransızca konuştuğu Calais'ye ulaştırdı. Gümrük binasındaki tüm işleri halletmek, paramı beş franklık madeni paralara dönüştürmek ve yardımsever Bay Quillac tarafından sağlanan, beni hiçbir kaza olmadan Viyana'ya kadar götüreceğini garanti ettiği çok düzenli, amaca uygun bir briyka arabaya eşyalarımı yerleştirip düzenlemek iki saatimizi daha aldı; ve öğleden sonraki ikinci saat, beni Brüksel'e doğru uzanan düz Fransız yolunda ilerlerken gördü.

SAYFA 6

Ancak geçerken Calais hakkında bir çift söz söylemek gerek. Tıklım tıklım dolu olan teknemizde ve yanaştığımızda yolcularımızı ve diğer eşyalarımızı indirmeye hazırlanırken o daha da kalabalık olan iskelede gözlemlenen düzene hayran kalmamak elde değildi; bu durum İngiltere'de benzer bir durumda yaşananlardan çok farklıydı. Gerçek bir işi olanların dışındakilerin gemiye girmesini veya gemiden çıkmasını engellemek amacıyla anında iki asker görevlendirildi; otellerden gelen komisyoncular bile isimleri çağrılana kadar öne fırlamadılar, çağrıldıklarında ise kendi hamallarını getirerek bagajınızı aldılar ve hemen gümrük binasına doğru ilerlediler. Yine, tüm küçük masrafların bu komisyoncular tarafından ödenmesi yabancılar için bir avantajdır; her ne kadar kendileri ya da patronları bu tür gelip geçici yolcuları bir

dereceye kadar kırpsalar da, bir yabancı İngiltere'ye ayak bastığında utanç verici derecede yaygın olan o tarzda başkalarının sizi dolandırmasını engellerler.

İngiliz ve Fransız posta taşımacılığı arasındaki tezat binlerce kez dile getirilmiştir; ancak bu o kadar gülünç derecede güçlüdür ki, buna aşına olan kimsenin gözünden kaçması mümkün değildir. Süslü ceketleri ve devasa körüklü çizmeleriyle o tuhaf giyimli postacılar; hiç bitmeyen o kırbaç şaklatmaları; yabani bir Highland atının takımları olarak bile dönüp bakmayacağınız, genellikle dizgin kayışlarına kadar iplerle koşulmuş ve saatte zar zor altı mil giden o zavallı, bitkin beygirler; İngiliz yollarının o düzenli donanımının, harika atlarının ve baş döndürücü hızının yerini feci bir şekilde almaktadır.

SAYFA 7

Ama neyse ne! Calais'nin hendekleri ve budanmış söğütleriyle dolu o düz ve sıkıcı çevre yollarından geçerek yolumuza devam ediyoruz; ancak Aralık ayında gece erkenden çöküyor ve karanlık kısa sürede toprakları kapladı.

Kesintisiz bir konfor içinde uzun süre seyahat etmeme izin verilmedi. Arabam, Bay Quillac tarafından garanti edilmiş olsa da, dayanıksızdı ve yaşını başını almıştı. Sabaha karşı, Cassel'de tamir etmem yarım saatten fazlaya mal olan her iki ok ağacının bağlantılarının kırılmasıyla bunun kanıtını sundu; ve Halle'e yaklaşırken, arabanın yanında koştuğu için biraz kaba bir şekilde savuşturmak istediğim oldukça ısrarcı bir dilenci, arka yaylardan birinin bağlantısının koptuğunu haber vererek bir anda hem sadakayı hem de ödülü hak etti. Bu da tamir için biraz zamana mal oldu ve ne yazık ki hava kararmadan Brüksel'e ulaşmamı engelledi: böylece, geceye çöken kasveti artıran bir kar fırtınası eşliğinde, ilgi çekici anılarla dolu bu görkemli şehrin içinden geçtim ve İngiliz büyükelçiliğinden birkaç resmi yazı daha almak için sadece birkaç dakika durduktan sonra, hava muhalefeti nedeniyle bozulmuş, her bir taşı o sallantılı arabamı çok endişe verici bir biçimde gıcırdatan ve inleten uzun ve kasvetli parke taşlı bir yola girdim.

Arabamın sağlamlığından şüphe etmekte haksız değildim; çünkü St. Tronde'a girmeden birkaç mil önce, hareketlerimin doğasında garip bir değişiklik hissetmiştim ve o kasabada atları değiştirirken fark ettik ki biri ön diğeri arka olmak üzere iki yaygın kırılmış olduğunu keşfettik.

SAYFA 8

Sadece saatin kaç olduğu bile hızlı bir tamirat yapılmasını engellemeye yeterdi; ancak soruşturduğumda, St. Tronde kasabasının yay tamiri konusunda mahir hiçbir demirciyle övünemeyeceğini öğrendim. Bu yüzden iki menzil ilerideki, iyi bir araba yapıcısının bulunabileceği Liege'e doğru, yolda tamamen çakılıp kalma riskini de göze alarak ilerlemekten başka çare yoktu — ki fırtınalı ve karlı bir gecede bu hiç de cazip bir ihtimal değildi. Bu nedenle kırık parçaları halatlarla elimizden geldiğince bağladık; bu sakat makine, Tanrı'ya şükürler olsun ki Liege'deki Aigle Noir'ın avlusuna güvenle bırakılana kadar, o engebeli taş kaldırımlarda tam yedi bitmek bilmez saat boyunca sarsıla sarsıla ilerlerken çaktığım endişe ve huzursuzluğu tahmin edebilirsiniz.

Burada, son zamanlarda gezginlerin hizmetine sunulmuş en harika icatlardan ve kolaylıklardan birine hakkı olan övgüyü teslim etmek için biraz durmak isterim; Bay Mackintosh ve Şürekası ile diğerleri tarafından kauçuklu kumaştan yapılan hava yastığından bahsediyorum. Bunu tamamen başka bir amaç için satın almıştım; ancak birkaç saat sonra arabanın arkasındaki döşemenin omuzlarımı ciddi şekilde rahatsız edecek kadar aşınarak enine duran demir çubuğu neredeyse tamamen açığa çıkardığını görünce yastığımı çıkardım, hafifçe şişirdim ve kendimle o rahatsızlık veren kısım arasına yerleştirdim. Sonuç kusursuzdu, rahatlama ise anındaydı; yastık dilediğim her pozisyona göre kendini ayarlıyor ve insan elinin tasarlayabileceği en keyifli desteği sunuyordu. Hiç şüphem yok ki, o olmasaydı bu uzun yolculukta neredeyse tamamen bitap düşerdim; onun sayesinde yolculuğuma devam ettim sadece zinde ve yorulmamış olarak değil, aynı zamanda son derece rahat bir şekilde devam ettim. Bu nedenle, rahatlığına düşkün olan tüm gezginler yanlarında böyle bir hava yastığı bulundursunlar.

SAYFA 9

Arabanın tamiratı yaklaşık on dört saat sürdü; bu süre zarfında şiddetli bir baş ağrısı kasabanın büyük kısmını görmemi engelledi. Fakat zaten aralıksız yağan kar her halükarda buna mani olacaktı; hem kasaba hem de çevresi dikkat çekmeye değer görüldüğü için buna üzuldüm. Mevcut şartlarda beni en çok şaşırtan şey, pazarlardaki muazzam lahana miktarları ve kadınların büyük şapkaları ya da başlarındaki çoğunlukla kırmızı veya kırmızı benekli mendiller oldu. Dükkanlardaki genç kadınların tümü başı açıktı ve birçoğu oldukça güzeldi.

Saat sekizde Liege'den ayrıldık ve Aix-la-Chapelle'e (Aachen) doğru berbat bir yolda sarsılarak ilerledik; bu, yeni yaylar ve benim ruh halim, ya da daha doğrusu sabrım için büyük bir sınavdı; zira her an tüm düzeneklerin yerle bir olacağını ve kar ile sulusepken hiç dinmediği için yolun ortasında çaresizce kalacağımı bekliyordum ki bu en istenmeyen son olurdu.

Prusya topraklarına girerken, temas kurduğum herkesin tavrındaki son derece hoş değişiklik beni anında çarptı: yetkililer ya da en azından kapılardaki temsilcileri tamamen kibardı, postacılar daha iyi ve daha yardımseverdi ve Aix yakınlarındaki kumlu bir araziden geçtikten sonra yol büyük ölçüde düzeldi. Sabahın alacakaranlığında, yüksek binalarının zirvelerinden başka pek bir şeyini göremediğim Köln'e ulaştık; ve pişmanım ki oradan Coblenz'e kadar uzanan güzel Ren vadisi hakkında neredeyse hiçbir şey söyleyemiyorum; orada akşam yemeği yedim ve buranın hoş şarabından bir şişe içerek üzerine sohbet ettim.

SAYFA 10

Gerçekten de, fırtınanın dindiği anlarda zaman zaman muazzam ve etkileyici manzaralar görüş alanımıza girdi ve dağlar ile kale gibi yükselen kayalıklar, onları çevreleyen mat pus ve bulutların arasından daha da görkemli belirdi; ve bazen o soylu nehre yaklaştığımızda, hepsinin ani rüzgarlarla dalgalanan o hızlı akıntıya yansıyan akislerini görmek çok güzeldi. İştahı kabartacak kadarını görüp daha fazlasını görememek yeterince can sıkıcıydı: ama kim bilir?—gizem her zaman ilgi

uyandırır ve bu kadar güzel manzarayı kaçırdığım için üzüldüm bağlarla kaplı tepelerin, ovaların ve çok sayıda pitoresk bina ile köyün yanımdan akıp gidişini pişmanlıkla izlesem de, tamamen görülebilseydi manzara belki de o kadar hoş gelmeyebilirdi. Ancak eminim ki ilkbahar ve erken yaz aylarında buralar büyüleyici olmalıdır.

Karanlık ve kesintisiz yağmur, Coblenz'e girerken oraya dair her şeyi benden gizledi — nehre ulaşmak için geçtiğim köprü bile seçilemiyordu; ancak kıyı boyunca ışıklar göz alıcı bir şekilde parılıyordu ve Frankfurt'a doğru ilerlemek için kendimi bir kez daha karanlığın içine bırakırken oldukça kasvetli hissettim. Güzel bahçeleri ve meyve bahçeleri olan müstahkem Mayence (Mainz) şehrini sabahın erken saatlerinde geçtik ve saat on bir sularında Frankfurt'taki Englishers Hoff oteline ulaştık.

SAYFA 11

Hava ne kadar kötü olursa olsun, Mayence ve Frankfurt civarındaki tüm ülkeye hayran kaldım; gerçekten de, Köln'den itibaren yolun tamamı kusursuz bir bahçe gibiydi ve açık tarlalar bile meyve ağaçlarıyla bezenmişti. Yollar da mükemmeldi ve birçok yerde şoseleme (makadamlaşma) sistemine oldukça yaklaşan başarılı uygulamalar gördüm. Burada belirtmeliyim ki posta taşımacılığını Belçika'da Fransa'dakinden daha iyi, Prusya'da ise her ikisinden de üstün buldum; atlar çok daha iyi, postacılar daha kibar ve at değişiminde kaybedilen zaman çok daha azdı.

Frankfort güzel bir şehir ve pazar sabahı oraya girdiğimizde hoş bir manzara sunuyordu. Her sınıftan insan pazar kıyafetlerini giymiş kiliseye gidiyordu. Ağırbaşlı kıyafetleri ve sakin yürüyüşleriyle aşağı tabakadan insanlar bana İskoçya'nın alçak bölgelerindeki adamları hatırlattı. Gençler arasında mavi arabacı önlüğü ve askeri şapka çok yaygındı ve çoğunun askeri bir havaya sahip olduğunu fark ettim — bu durum şüphesiz burayı çevreleyen askeri kesimden kaynaklanıyordu. Kadınlardan birkaçı çok güzeldi ama balık etli olmaya (embonpoint) biraz fazla meyilliydiler.

Belçika'nın taş kaplama yolları ve Aix-la-Chapelle yolları zavallı arabamı iyice sarstığı için, günlerden pazar olmasına bakılmaksızın tamir ettirmek zorunlu hale geldi. Bu durum beni akşam saat sekize kadar geciktirdi ve ardından Frankfurt'tan tam bir fırtınanın ortasında ayrıldım. Rüzgar güçlüydü ve yağmur içeriye o kadar hızlı vuruyordu ki, iyi bir kürk pelerin ve ayaklarım için bir torba tedarik etmiş olduğuma şükrettim; önceki gece çektiğim bazı keskin acılar beni bu önlemi almaya sevk etmişti.

SAYFA 12

Sabah bizi, birçok yerde meşe ve bodur köknarlarla çeşitlenmiş ve bazı kısımlarında en tepesine kadar tahıl veya bağlarla ekilmiş, oldukça çorak karakterdeki tepelerin arasında buldu. Çukur alanlarda ise, her birinin merkezinden kilise kulesi yükselen düzenli küçük köyler yer alıyordu. Şüphesiz nüfusu yoğun bir ülkeydi.

Saat on bire doğru, Bavyera'nın ilk şehri olan Wurtzburgh'e indik; burası, Maine vadisinin aşağısında yer alan, zengin örtülü tepelerle çevrili, çarpıcı ve asil kalesiyle taçlandırılmış, Sarazen mimarisinin izlerini taşıyan kubbeleri, minareleri ve kuleleriyle

oldukça pitoresk bir şehirdir. Şehre ulaşmamızı sağlayan, taştan yapılma çok sayıda aziz ve piskopos heykeliyle süslenmiş eski köprü özellikle dikkatimi çekti; ve incelenmeye değer o kadar çok bina var gibi görünüyordu ki, ileriye doğru gitmek dışındaki tüm amaçlardan vazgeçmek zorunda kalmanın derin üzüntüsünü duydum.

Bavyera hükümeti, pasaportlar konusunda Fransa, Belçika veya Prusya hükümetlerinden çok daha kıskanç ve katıdır; ve bir kurye olmama rağmen benimkinin incelenmesi bir buçuk saatlik bir gecikmeye mal oldu. Bir yükseklikten geriye doğru baktığımızda şehrin manzarası özellikle çok güzeldi; fakat etrafındaki ülke pek davetkar değildi ve yollar o kadar kötüydü ki, gece çökerken arabanın bu ağır sarsıntılara nasıl dayanacağı acı verici bir endişe konusu haline geldi. Huzursuzluğumu artıracak şekilde, tam karanlık çökerken ve çok uzun bir menzilin başlangıcında, arabayı devirmeye ya da en azından her bir yol kenarı hendeğine ne kadar yaklaşabileceğini denemeye kararlı görünen sarhoş bir postacı denk geldi. Karanlık ve belirsizlik, endişe ve korkunun anasıdır; ve bunlara dil bilmezlik ile kendi insanlarınıza olan güven eksikliği de eklendiğinde şaşkınlık on katına çıkar.

SAYFA 13

Örneğin, arabanın o seyrek dağılmış köylerden uzak, yolun ücra bir yerinde devrildiğini veya kırıldığını varsayın; onu süren o sarhoş köylünün yardım bulma çabalarına ne kadar güvenebilirdim? Bu sırada ben kendim, yükümü koruma zorunluluğu nedeniyle o noktaya bağlı kalmış ve aslında çevre bölgelere dair bilgisizliğim yüzünden aracı kurtarmak için hiçbir adım atamaz halde, ertesi sabah tesadüfen geçenler tarafından kurtarılan kadar orada dikilip durmak zorunda kalırdım. Sizi temin ederim ki hiç de hoş bir durum değildi; ve uyku ya da dinlenme düşüncesi tamamen akıl dışıydı.

Ancak İlahi Takdir'in inayetiyle burayı atlattık ve kısmen koyu ve bodur köknar ormanlarıyla kaplı, büyük kısmı çürüme aşamasında görünen yüksek, çorak bir arazide kasvetli bir sabah ağardı. Nieumarkt adında, hırpani görünümlü ancak konforlu bir han sunan bir yerde kahvaltı ettik; ve oradan ayrıldıktan kısa bir süre sonra, Londra'dan ayrılışımızdan beri ilk kez gökyüzü açılmaya ve güneş parlak bir şekilde parıldamaya başladı. Üzerimizde o kadar alçakta duran ve neredeyse yere değecekmiş gibi görünen siyah bulutlar dağıldı, içeriye ışık doldu ve tüm manzara bir anda değişti.

Fırtınalı, ıslak, soğuk ve konforsuz bir havanın aralıksız birbirini izlediği birkaç gün ve gece boyunca seyahat etmiş ve her an bir devrilme ya da arıza korkusuyla yaşamış biri olmak gerekir ki, böyle bir değişikliğin sadece dış nesneler üzerindeki değil, onlara bakan zihin üzerindeki etkisini de takdir edebilsin.

SAYFA 14

Dün gece zihnimin üzerinde uçuşan, sadece bugünü değil geleceği de kendi simsiyah rengine boyayan o kasvetli şüpheler ve karanlık sezisler sürüsü ne kadar da büyüktü! Şimdi neredeydiler?—sabah sisleriyle birlikte kaçıp gitmişlerdi; zihni, daha temiz ve parlak bir gökyüzü gibi bırakarak, mutluluk ve başarı vizyonlarını yansıtmak üzere aydınlatmışlardı. Düşünen bir zihin bu tür olaylardan güzel bir

ahlaki ders çıkaramaz mı?—bunlar, dünyevi tüm arayışların ve nesnelerin değişken ve geçici karakterini etkileyici bir şekilde gözler önüne sermez ve insanı, mutlak huzur ve sükunetin yalnızca kendisinde bulunabileceği o Yüce Varlık'a daha koşulsuz bir teslimiyete yöneltmez mi?—En azından bende uyandırdığı düşünce silsilesi bu yöneydi; ve o güneş parıltısı kısa süre sonra kaybolup gökyüzü yeniden kapansa da, verdiği dersin ve uyandırdığı şifalı duyguların daha uzun sürdüğüne inanıyorum.

Bu günün öğleden sonrasında, burada henüz küçük bir akarsu olan Tuna Nehri'ni ilk kez geçtik. Birkaç mil aşağıda, eski ve ilgi çekici bir kasaba olan Ratisbon'da (Regensburg) nehir daha geniş ve sığ hale geliyor; orayı da eski bir taş köprüyle tekrar geçtik. Önceki sabahtan beri —yani yaklaşık olarak Frankfurt ile Wurtzburgh'ün ortasından Ratisbon'a kadar— içinden seyahat ettiğimiz tüm ülke, derin su yataklı vadilerle bölünmüş, asla dağlara dönüşmeyen, nadiren çok yüksek tepeler oluşturan, ancak kesinlikle genel rakımı yüksek olan uzun, dalgalı düzlükler silsilesidir; çünkü kar ve buz aşağı kısımlara göre daha boldu ve buralarda ancak yavaş yavaş eriyordu.

SAYFA 15

Kayaçlar yüzeyde nadiren görünür, ancak altındaki yataklarda ufalanarak dağılır; bu durumun asma için elverişli bir toprak sağladığı varsayılır, zira neredeyse en yüksek noktalara kadar dikilmiş bağlar mevcuttur. Aslında, ülkenin çorak bir görünümü olmasına rağmen, hiçbir kısmı boşa harcanmamıştır ve nüfusunun yoğun olduğunu tahmin ediyorum. Yüzeyin ormanlık olmadığı yerlerde otlak veya tarım alanı olarak yararlanılmaktadır; köyler ve kilise kuleleri köknarla kaplı tepelerin zirvelerinde bile görülebilmektedir. Ratisbon'a yaklaştıkça bu dalgalanmalar daha geniş bir alana yayılarak neredeyse bir plato oluşturur ve bu tepeler daha sık hale gelerek tek yüksek noktaları teşkil eder. Genel görünüm oldukça kasvetlidir — kasvetli çam ormanları ve otlaklar ile nadasa bırakılmış alanların hastalıklı sarılığı, gezgine yalnızca soğuk ve ıslak bir huzursuzluk imajı telkin eder; yine de bu ülkenin yaz iklimi kötü olamaz, çünkü meyve ağaçları en çorak tarlaları bile süslerken ve ara sıra yolları sınırlandırırken görülmektedir. Koyunlar bol miktarda kahverengi tarlaları noktalıyordu; ve bolca siyah sığır vardı.

Sanırım öküzlerin arabaları boynuzlarından çekmesini ilk kez Nieumarkt'ta fark ettim; bence bu yöntem, bazı ülkelerde olduğu gibi boyundan sarkan ağır bir boyundurukla çekilmesinden daha iyidir. Bu, tüm Bavyera, Avusturya ve Macaristan genelinde yaygın bir yöntemdir. Bavyera köylülerine dair, oldukça konforlu şartlar içinde olduklarını gözlemledim; iyi barınıyor ve iyi giyiniyorlardı.

SAYFA 16

Küçük köylerin sokakları çamurluydu, bu doğrudu çünkü hava yağışlıydı ve yollar taş kaplı değildi; ancak evlerin tümü konforlu ve sıcak görünüyordu, hiçbir kulübe ya da çok sefil küçük ev yoktu. Aşağı tabakadan olanlar koyun postundan kürkler ya da kaba kalın paltolar ve şapkalar giyiyorlardı; biraz daha yukarıda olanlar ise çuha kumaştan kıyafetler, aynı kumaştan şapkalar giyiyor ve palto yerine omuzlarına kısa

bir pelerin veya manto atıyorlardı. Genellikle iyi yapılı, güçlü, gürbüz ama kaba saba ve oldukça dik kafalı bir yüz ifadesine sahiptiler. Kadınlar dikkat çekici derecede gürbüz, küçük hatlı ve toplu yüzlüydü. Saçlarını alınlarında arkaya doğru tarıyorlardı ve hepsinin saçına tutturulmuş taraklar vardı. Giyim kuşamları bakımından, İngiltere’de gördüğümüz süpürgeci kızlara biraz benzedikleri söylenebilirdi, ancak başka hiçbir bakımdan benzemiyorlardı ve etekleri asla o kadar tiksiniç derecede kısa değildi. Yaşlıca olanların bazıları, tüm Avrupa köstüm koleksiyonlarında sergilenen o garip şekilli, siyah kadife ve dantel işlemeli şapkaları takıyordu. Bu genel konfor görünümünün yanında bu kadar çok dilencinin olması beni şaşırtan bir şey oldu. Bir köye girdiğiniz an, en ısrarcı şekilde para diye feryat eden çocuk kalabalığı tarafından etrafınız sarılıyor; ve yollarda ilerlerken, seyahat ediyor gibi görünen ve yardım taleplerinde aynı derecede ısrarcı olan iyi giyimli yayalar tarafından sürekli önünüz kesiliyor. Ancak şüphesiz, bunun temelinde gerçek bir yoksulluktan ziyade utanma duygusunun eksikliği, dürüst bir gurur ve his yoksunluğu yatmaktadır.

SAYFA 17

Ratisbon’a ulaştığımızda yüksek rakımlardan indik ve daha aşağı bir seviyeye ulaştık. Ülke burada, görünüşe göre Tuna’nın taşmasına maruz kalan bir düzlüğe yayılıyor; çünkü gecenin ilk iki menziline, her iki tarafı da bataklığa çıkan bir tür set boyunca hızla ilerledik: ama karanlıktı, bu yüzden ne buna ne de şehrin kendisine dair, ikincisinde harika bir akşam yemeği yediğim ve her bakımdan görülmeye değer olduğuna inandığım dışında başka bir şey söyleyemem.

Sabah ağarırken, bazı ağır kumsal yolları geçtikten sonra —sanırım Vlisshoven’da— atları değiştirmekte olduğumuz büyük bir kiliseden yükselen sabah duasının müziğiyle uyandım. En tatlı seslerden oluşan bir koro, orgun tam coşkusuyla birlikte, tıpkı "Freyschutz"daki o harika ezgi gibi birden patlak verdi; hani o zalim takipçisi Zamiel’in pençelerinden kendini kurtarmak için beyhude yere çabalayan zavallı Casper’ın üzerine katedralden yükselen o ezgi gibi.

Ardından, ekim alanları ve köylerle serpiştirilmiş derin çam ormanlarıyla kaplı tepelerin arasında bir kez daha yükselmeye başladık. Ülkenin iç kısımlarının, büyük yol hattında görüldüğü kadar yoğun nüfuslu olup olmadığını söyleyemem; eğer öyleyse, gerçekten hem zengin hem de iyi işlenmiş olmalıdır: ancak büyük yollardan ayrılan birkaç ara yolun görülmesi bu konuda şüphe uyandırabilir; ve şunu belirtebilirim ki, Bavyera’nın kesinlikle sergilediği yoğun nüfus belirtilerine rağmen, ne tarlalarda ne de köylerde asla çok fazla insan görmedim. Geçerken şunu da belirtmeden edemeyeceğim; Prusya’dan Bavyera’ya geçiş, bir gezgin üzerinde ikincisi hakkında olumlu izlenimler bırakacak şekilde kesinlikle tasarlanmamıştı. Birincisinde olduğu gibi, Belçika’da köylüler nazik, hatta kibardı; hiç kimse sizi bir şekilde selamlamadan geçmezdi: Bavyera’da ise böyle bir şey akla bile gelmezdi.

SAYFA 18

Ülkenin dış görünüşüne dair tezatlığı zaten belirtmiştim; buraların yolları arasındaki tezatlık da bundan daha az güçlü değildir. Bavyera’daki yolları berbat, posta taşımacılığını ise ondan birazca daha iyi buldum; atlar zayıf ve çelimsizdi;

postacılar ise ne kadar nazikçe sorulursa sorulsun, bir soruya ya da uyarıya medeni bir cevap vermekten aciz görünen somurtkan, aksi köylülerdi. Durumun gerekliliği ne olursa olsun ya da onlara verilen ücretin miktarı ne kadar yüksek tutulursa tutulsun, saatte nadiren altı mili geçen hızlarını artırmaları asla sağlanamazdı ve en küçük bir tepe bile hızlarını bir salyangoz yürüyüşüne indirmek için bir işaretti. Atlar da bunu çok iyi biliyor gibiydi; zira en ufak bir yükseltiye ulaşır ulaşmaz durma noktasına geliyorlardı: Azarlamak, yalvarmak, uyarmak ya da rüşvet vermek aynı derecede faydasızdı; tepenin zirvesine ulaşana kadar hiçbir hızlanma gerçekleşmezdi.

Ratisbon'un ötesindeki ormanlık araziden Avusturya sınırlarına doğru ilerledikçe, evlerin karakterinin değiştiğini ve İsviçre dağ kulübelerinin (şale) görünümünü aldığını fark ettik. Benzer binaları Demerara, Berbice ve Surinam nehirleri üzerinde de görmüştüm; esasen ahşaptan yapılmış, karkaslı, araları tuğla ile doldurulmuş ya da tahtalarla kaplanmış, geniş çıkıntılı çatılara ve etraflarında balkonlara sahiptiler. Bunlardan birinde, Furtzunzel köyünde, kahvaltı ettim ve bir seyyahın dil bilmemekten dolayı maruz kaldığı aksiliklerin gülünç bir örneğini yaşadım.

SAYFA 19

Onlara yiyecek ne verebileceklerini sorduğumda, kahve ile ekmek ve tereyağı kısımlarını gayet iyi hallettim; ancak aklıma canımın yumurta çekmesi geldi ve kendimi anlatmayı tamamen beceremedim. Güzel, küçük ev sahibesi, aradığım şeyin o olması umuduyla evdeki her şeye doğru koşup bana getirdi; peynir, viski şişesi ve her türden sert içki getirilip reddedildi. Bu tedbirsiz girişimimden ötürü içtenlikle pişman olmuştum ve siparişi geri çekmek istiyordum; ancak onların konuksever nezaketleri buna izin vermedi, bu yüzden tüm ev tam bir kargaşaya boğulana kadar çabalarını sürdürdüler. Sonra çabalarımı yeniden başlattım; görünürde bir tavuk olup olmadığını görmek için pencereye çıktım: Şans eseri yoktu — şans eseri diyorum çünkü onların bu gayretleri ve anlayış noksanlıkları göz önüne alındığında, ben müdahale edemeden o zavallı hayvanın boynunun anında koparılacağına emindim. Her şey nafileydi ve güzel Bavyeralı kadını, her girişimin başarısızlığının herkeste yol açtığı kahkahalar tekrar tekrar yükselirken, bana gülünç bir şaşkınlıkla bakarak sonunda ellerini çaresizlikle havaya kaldırdı. Nihayet adamlardan birinin aklına parlak bir fikir geldi; o sihirli kelimeyi telaffuz etti ve kendi aptallıklarına gülüşen yarım düzine ağızdan bir başka kahkaha tufanıyla bu kelime yankılandı; ve bir an içinde, aranan maddeden pek çok güzel ve taze adet, aynı odadaki bir dolaptan çıkarıldı: Bunların da aynı hızla tüketildiğini eklememe gerek yok sanırım.

SAYFA 20

Aralarında, yine de kayda değer bir biçimde makul boyutta kereste kıtlığı olan karaçam, ladin ve sarıçamdan oluşan doğal ormanlık araziler içindeki birkaç saatlik ilerleyiş, bizi güzel bir havada büyüleyici olması gereken bir manzarayla karşılandığımız o tepeye ve yüksekliğe ulaştırdı; ve bu çetin mevsimde, gökyüzü o kadar kasvetli olmasına rağmen, içinden geçtiğimiz o kasvetli ve karanlık ülkeye kıyasla nefis bir tezat oluşturunuyordu. Burası korularla, baltalıklarla, çiftliklerle ve tarlalarla zengin bir şekilde çeşitlenmiş ve benzer karakterdeki tepelerle

sınırlandırılmış geniş, dalgalı bir vadiydi. Hayal gücü, kırsal güzelliğin bundan daha mükemmel bir resmini çizemezdi. Görüş alanında, her biri yaşlı ağaçların arasında kümelenmiş ve içlerinden pitoresk kilise kuleleri yükselen yirmi güzel köyün bulunduğu gerçekten inanıyorum; soylu bir nehir tüm alan boyunca kıvrılarak ilerliyor ve o olmasaydı sadece tatlı ve sevimli olabilecek bir manzaraya azametli bir hava katıyordu. Çoğu Britanya akarsuyunun boyutlarını aşan o büyük nehir ve kıyılarında asık suratla duran müstahkem kasaba hariç, tamamen İngiliz tarzındaydı, özbeöz İngiliz'di. Geri kalan her şey sakinlikten, sükunetten ve tarımsal zenginlikten söz ediyordu; fakat bariyerler ve tahkimatlar başka bir hikaye anlatıyordu: Onlar Almanya'dan ve savaştan bahsediyordu ve burası Avusturya'ydı — ataerkil hükümetini karakterize eden despotizme rağmen güzel, sakin ve mutlu Avusturya. Bu tahkimat, bu bölgede onunla Bavyera arasındaki sınır kasabası olan Schaerding'di; ve nehir ise Tuna'yı büyütme için taşkın halinde hızla akan Inn Nehri'ydi. Prusya'nın koyu mavisi ve Bavyera'nın açık mavisi yerini Avusturya'nın siyah ve sarısına bırakmıştı; ve çift başlı dikkatli bakışıyla İmparatorluk kartalı, akıntıyı geçtiğimiz ahşap köprü'nün üzerinden asık bir suratla bakıyordu.

SAYFA 21

Bu köprü'nün ileriki girişinde, altından geçtiğiniz ve tüm arabalar ile vagonların kısmi bir incelemesinin yapıldığı bir kulübe vardır. Burada bize kim olduğumuz soruldu — ancak birkaç florin sunulması meseleyi halletti. Köprüyü geçtik ve bir devletten diğerine geçişimizin ne kadar büyük bir kolaylıkla gerçekleştiği konusunda kendi kendimi tebrik ediyordum ki, kasabaya çıkan kapıyı geçtikten sonra, Avusturya askeri kıyafeti içindeki bir kişi tarafından durdurulmamız yönünde sert bir emirle karşılandım. Kapı kabaca açıldı ve aynı kişi, yanına katılan bir diğeriyle birlikte, çok manidar işaretlerle aşağı inmemi emretti. Bunu yaptıktan sonra, askeri kıyafetler içinde yarım düzine komiserin oturduğu oldukça sefil görünümlü bir ofise, tıpkı bir suçlu gibi götürüldüm: Burası Avusturya Gümrük Binasıydı ve bunlar da onun memurlarıydı. Ardından iç odadan çıkan sivil kıyafetli bir kişi pasaportumu talep etti ve beni duvara asılı bir kağıdın önüne götürerek sert bir sesle "Şunu oku" dedi. Bu, Avusturya Gümrüğü'nün yolcularla ilgili Almanca, Fransızca ve İtalyanca yazılmış kurallarıydı ve yeterince katıydılar. Yanınızda olan her şeyi beyan etmenizi istiyorlar, kaçak bir şey bulunması durumuna dair bazı hükümler içeriyorlardı; ve bu beyandan sonra tüm paketlerinizin açılıp aranacağını, beyanınıza aykırı veya kaçak herhangi bir şey bulunması halinde ise Gümrük ofisinin, ilk durumda bunların sınır dışına iade edilmesinde ısrar etme veya keyfi bir vergi ödenmesi karşılığında geçmelerine izin verme; ya da ikinci durumda bunlara tamamen el koyma seçeneğine sahip olduğunu bildiriyorlardı.

SAYFA 22

Aslında pek çok kişi, bu beyanın özellikle yolcuları mallarının ellerinden alınmasına yol açacak bir yalana düşürmek amacıyla tasarlandığını düşünebilirdi. Bu kuralın kökeni ne olursa olsun ya da ahlaki veya siyasi açıdan uygunluğuna dair ne gibi şüpheler beslenirse beslensin, kendi adıma bunun kuru bir gürültüden (Brutum

fulmen) ibaret olduğunu söylemeliyim; zira o sert başlangıç, arabada resmi yazışmalarım ve bagajımdan başka bir şey olmadığına —yani satılık hiçbir şey ve bildiğim kadarıyla kaçak hiçbir madde bulunmadığına— dair verdiğim söze güvenilmesiyle son buldu. Ardından pasaportumla birlikte, beni Viyana'ya kadar daha fazla rahatsız edilmekten koruyacak olan tam ve yeterli arama yapıldığına dair bir sertifika bana teslim edildi ve bunun için üç kreutzer ödedim; daha fazlası ne talep edildi ne de alındı. Arkamdan arabanın kapısını kapatan ve aç görünen adama bir florin verdim ve arabayı sürüp gittim. Bu hoşgörünün ne kadarının kurye pasaportumdan kaynaklandığını bilmiyorum; fakat bildiğim bir şey var ki, hiçbir yerde gümrük işleri konusunda bundan daha gerçek bir nezaketle ya da bu kadar hızlı bir muameleyle karşılaşmadım.

Sanırım üç menzil boyunca —her halükarda Lintz yakınlarına kadar— Schaerding'i çevreleyen o güzel manzara gözü okşamaya devam etti; dalgalı çimenlikler, engebeli tepeler ve vadiler; baltalıklar, etrafı çevrili alanlar, tarlalar ve köylerle öyle bir şekilde çeşitlenmişti ki, bunu geliştirmek en iyi peyzaj mimarının bile harcı değildi ve bir çiftçinin gözünde mükemmel olsun ya da olmasın, tarım en azından bir seyyahın gözüne son derece hoş geliyordu.

SAYFA 23

Bayerbach yakınlarında tepelerin rakımı arttı ve ilerleme hızımız üzerinde, güzelliklerinin zar zor telafi edebildiği yatıştırıcı bir etki yarattı; çünkü Avusturyalı postacılar da Bavyeralılarla aynı doğuştan gelen atalet (vis inertiae) hastalığından muzdariptiler ve en küçük bir tepe bile hızımızı gerçekten can sıkıcı bir şekilde kesiyordu. Tuna üzerindeki Lintz'e yaklaşırken yoldan her iki tarafı kayaçlarla çevrili nehir yatağına aniden inilmesi nedeniyle karanlık yüzünden hiçbir manzarayı görememekten ötürü üzüldüm ve yol uzun bir süre böyle devam etti. Bu dar vadi, nehrin kıyılarını oluşturan kayalar nedeniyle burada sadece akarsuyun geçebileceği kadar daralmıştır ve gün ışığında manzara harika olmalıdır. Birkaç mil boyunca bu kayalar, çok yüksek olmasalar da, cesur ve etkileyiciydiler ve üzerleri ladin ve köknarlarla taçlandırılmıştı; onların eteklerinde ve nehrin tam kıyısında, her iki tarafta, içlerinden geçtiğimiz sırada ışıkları neşeye parıldayan ve suyun üzerinde uzun çizgiler halinde yansıyan parlaklıklarla titreyen çok sayıda kulübe ve ev sırası yer alıyordu. Lintz'in kendisi hakkında hiçbir şey söyleyemem, zira oradan gece saat on sularında geçtim ve sadece bir lokma akşam yemeği ile kendimi tazeledim; fakat büyük bir meydanı olan güzel, eski bir Alman kasabası gibi görünüyordu.

Lintz ve Amstettin arasındaki ülke çok engebeliydi, bunu freni sık sık açıp kapatmak için durmamızdan anladım; ancak sürekli uyanık kalma çabası en sonunda yerini amansız bir uyuşukluğa bıraktı; yollar daha iyiydi, postacılar daha dikkatliydi, dolayısıyla endişe azalmıştı ve sabah Amstettin sokağında uyandığımda oraya nasıl geldiğimi neredeyse hiç bilmiyordum.

SAYFA 24

Şimdi amaç, yolculuğumun devamı için gerekli tedbirleri tam bir hızla alabilmek adına o gece mümkün olduğunca zamanında Viyana'ya ulaşmaktır; bu yüzden

postacılara iyi ödeme yaparak, Hollanda şiveli garip bir aksanla Fransızca konuşan güzel bir kızın hizmet ettiği Kemmelbach'ta kahvaltı ettim ve muhteşem manastırını pişmanlıkla seyrederek Möelk'ten geçtim. Ancak bir cilt yazılmayı hak eden bu olağanüstü bina hakkında bir söz daha söylememe izin verin. Hayatımda bundan daha etkileyici çok az şey gördüm. Tuna'ya doğru uzanan kayalık bir burun üzerine inşa edilmiş ve üzerini devasa boyutta kuleler, kubbeler ve duvarlarla kaplayan dini bir yapıdır; bir tahkimat tarzında değildir, çünkü müstahkem kılınmamıştır; aksine bir saray tarzındadır, zira sadece bir manastır olmak için fazla görkemlidir. Bir çizim olmadan size onun ihtişamı hakkında hiçbir fikir veremem; ancak eğer içerisi dış görünüşüne bir dereceye kadar uyuyorsa, bence sırf bunu görmek için bile Viyana'ya kadar gelmeye değer bir nesnedir.

Bu noktadan itibaren ülke daha açık ve daha az güzel hale geliyor, ancak hala zengin bir şekilde işlenmiş durumdadır ve beyaz duvarlarıyla neşeli bir etki yaratan evler, köyler ve kasabalarla sık bir şekilde bezenmiştir. Burkersdorf'ta, Avusturya ve Styria'nın dağlık bölgelerini oluşturan ve eteklerinde Viyana ovasının uzandığı, Macaristan'ın büyük bozkırlarına açılan veya daha doğrusu onunla kesintisiz devam eden o sıradağların uzun bir tepesine tırmandık.

SAYFA 25

Bu tepenin zirvesinden Avusturya başkentinin bir manzarasını görmeyi umuyordum, ancak oraya varmadan önce karanlık bizi yakaladı; kötü yollar ve bitkin atlar yüzünden sokaklardaki lambaların oraya girdiğimi bana haber vermesi gece saat on bulmuştu. Daha önceki bir seyahatimde de kaldığım yer olan "Römischer Kaiser"e vardığımda, arabamı boşaltmaktan, resmi yazışmalarımı teslim etmekten ve Londra'dan ayrılışımdan beri tam sekiz buçuk gündür girdiğim o ilk yatağa olabildiğince hızlı bir şekilde kendimi atmaktan başka bir şey yapacak halim kalmamıştı.

Ertesi gün arabamı kontrol ettirdiğimde, gerekli tamirat ve değişikliklerin neredeyse üç gün süreceğini anladım; yolculuğumun Macaristan üzerinden geçecek olan ikinci kısmına başlamadan önce bazı başka hazırlıklar da gerektiğinden, kalacak yerim ne kadar hoş olursa olsun, tüm şartlar altında çok can sıkıcı olan bir gecikmeye boyun eğmek zorunda kaldım. Yine de, şüphesiz ki bu dünyaca ünlü başkent benim için çekici yanları yok değildi. Burada bir zamanlar geçirdiğim o mutlu dönemi iyi hatırlıyordum ve eski zevklerin geçtiği mekanları bir kez daha adımlamaya ve onlarla olan tanışıklığımı tazelemeye hiç de isteksiz değildim: Buna uygun olarak, alışverişlerimde bana yardımcı olması ve rehberlik etmesi için bir laquais de place (yerel rehber) tutarak, şehirde dolaşmak üzere nefis, dondurucu bir kış sabahında dışarı fırladım. Ve tamamen hayal kırıklığına uğramış sayılmazdım; hafızam beni tamamen yarı yolda bırakmamıştı; tam on iki yıl geçmiş olmasına rağmen birçok tanıdık nesneyi tanıdım.

SAYFA 26.

Evet, burası Viyana'ydı; eskiden çok iyi bildiğim o aynı görkemli imparatorluk Viyana'sıydı; saltanat arabaları ve kıyafetler içinde görkemli; zevkleriyle sarhoş edici,

ama o kendi neşesi içinde bile azametli ve etkileyiciydi — tıpkı dışı tamamen eriyen bir zenginlik ve güzellikte olan, fakat kalbinde acı bir politika özü — kurnaz ve sert bir diploması — ayrıcalıklı başlar ve antrenmanlı mideler dışındaki herkes için zehirli ve zararlı olan, Prasik asitten daha beter bir damla barındıran sulu bir şeftali gibi. Hayatın, her şeyin şimdikine kıyasla daha neşeli bir pencereden görüldüğü bir döneminde ilginç olayların yaşandığı o yerleri yeniden adımlamak çok hoştu: Ancak bu tamamen katıksız bir zevk değildi; zira eskiden aşına olduğum kişilerin birçoğu artık buraları şenlendirmek için orada değillerdi; ve geride kalanların bazılarında bile yılların geçişi hüznünlü bir değişiklik yaratmıştı. Yine de beni samimiyetle karşılayan bir veya iki eski dostla karşılaştım; ve o mükemmel "tiyatro" ile opera, sıkıcı olabilecek bir saati keyifle geçirmeme yardımcı oldu: Öyle ki, eğlence ve konfor açısından bakıldığında, en azından Viyana'da geçirdiğim üç güne pişman olmak için hiçbir nedenim yoktu.

Bu akşam, Allah nasip ederse, bu hoş başkentten ayrılıyorum, bu yüzden mektubunu göndermeliyim; bir sonraki mektubum muhtemelen Türkiye'nin Belgrad şehrinin karşısında yer alan, Macaristan'ın sınır kasabası ve uygar dünyanın o bölgedeki sınırı sayılabilecek olan Semlin'den olacaktır.

27

İKİNCİ MEKTUP

Macar Köyleri. — Domuzlar. — Sığırlar. — Raab. — Kolera. — Postacı Değişikliği. — Macar Yolları — ve “Sapa Yollar.” — Bir Kaza. — Bir Devrilme. — Av Kanunları ve Avlar. — Budin ve Peşte'ye Varış. — İkinci Arıza. — Noel Sabahı. — Kıyafet Değişikliği. — Köyler ve Evler. — Bozkırlar. — Üçüncü Devrilme. — Macar Hanı — ve Çingeneler. — Terezianopol. — Nysotts Peterwardin. — Avrupa Postacılığının Karşılaştırmalı Taslağı. — Semlin.

SEVGİLİ--,

Semlin.

Tarihimden sözümü tuttuğumu göreceksiniz.

Kötü hava koşulları ve normal sürenin çok ötesine uzayan kötü yollar nedeniyle son derece hoşsuz ve sancılı bir yolculuğun ardından buraya henüz vardım.

Diğer tüm işleri yeni bitirdim ve burada kalan zamanım size bunun bir taslağını vermekle geçecek: daha fazlasını veremem ve daha fazlasını hak etmiyorum.

22'sinin akşamı, pasaportlarımı alıp düzenlemelerimi tamamladıktan sonra dokuzu biraz geçte Viyana'dan ayrıldım ve Macar banliyösünden geçerek kısa sürede Buda ve Pest yoluna çıktım. Bu düzenlemelerden biri, seyahat etmek zorunda kaldığımız ülkenin dilini ve geleneklerini bilen bir hizmetçinin tutulmasından ibaretti; çünkü bu tür bir yardımdan yoksun kalmaktan o kadar çok çekmişim ki bunu güvence altına almadan bir kez daha deneme yapamazdım ve birkaç kez kurye olarak görev yapmış olan ve anladığım kadarıyla yolu mükemmel bir şekilde bilen bir adamı işe almakla şanslı mı şanslıydım.

28

Gece, kürklerimizden içinden bizi ısıracak kadar kesici bir soğuğa sahipti; sabah ise bizi verimli bir Macar bozkırının çamurlu yolu boyunca sürüklenirken buldu. Karlarla kaplı Styrian dağları sağımızda, düz bir ova solumuzda yer alıyordu; ön tarafta ise parlak turuncu bir ufuk güzel bir günün sözünü veriyordu. Bu sözün kısa sürede bozulduğu doğrudur, çünkü yağmur yağmaya başladı: ancak rüzgâr arkamızda olduğundan bizi daha az endişelendirdi; ve ilerleyişimiz hızlı olmasa da en azından kesintisizdi.

Macar kıyafeti kendini göstermişti: yağmuru engellemek için kürkü dışarıda olan koyun derisi pelerinler; o ve diğer malzemelerden hem kısa hem uzun kabanlar; kalın keçe pelerinler ve çizmeler, garip görünümü, vahşi, geniş kenarlı şapkalar ve bazen başın etrafına sarılmış sarık tarzı mendiller. Erkeklerin kendileri kırmızı yanaklı ve yakışıklıydı. Birçoğundan geçtiğimiz köyler, Bavyera ve Avusturya'ninkilerden daha düşük kalitede olmakla birlikte, ağırlıklı olarak ahşaptan yapılmış düzgün evlerden oluşuyordu.

Neredeyse kesintisiz süren iki aylık yağmurun köy sokakları dahil tüm ülkeyi, atların zorlukla içinden geçtiği bir bataklık durumuna düşürmüş olması pek de şaşırtıcı olamazdı. Bununla birlikte yolların durumu, olağanüstü büyüklükte domuz sürülerinin veya daha doğrusu son derece şişman ağır domuzların ilerlemesine hiçbir engel oluşturmuyor gibi görünüyordu. Bunlar, özellikle yüz ve boğaz bölgesinde çok kıllı olmaları ve yukarı doğru dönük burunlarıyla dikkat çekiciydiler.

29

Etlerinin kalitesine de kefil olabilirim, çünkü küçük ticaret kasabası Weiselburgh'da harika bir kahvaltı yaptım ve Raab'da kesinlikle domuz etinin ana yemek olduğu bir öğle yemeği yedim. Bu hayvanların çoğunun, devasa meşe ormanlarında beslendikleri ve oradan Pest ile Viyana pazarlarına tedarik edilmek üzere gönderildikleri Sırbistan'dan gelmiş olduğuna inanmak için bazı nedenlerim var.

Raab, bana bildirildiğine göre yaklaşık otuz bin nüfusu barındıran Tuna üzerinde bir kasabadır. İçine neredeyse hiç girmedik, ancak kir okyanusları ortasında sokakları temizlemek için en azından bir eğilimin açık olduğunu ve bir girişimde bulunulduğunu fark ettik. Korkarım ki bundan biraz daha fazlasıydı; çünkü çamuru taşımak için kullanılan arabalar, tamamlanması Augias'ın ahırlarından daha zor bir göreve sahip gibi görünüyordu. Ayrıca dükkanların tabelalar yerine, ticaretini yaptıkları ürünlerin tasvirlerini kapıların iç yüzeylerine boyattıklarını fark ettim. Yalnızca gördüğüm yerler olan banliyöler, Ukrayna'daki ve güney vilayetlerindeki Rus kasabalarından hatırladıklarımı andırıyordu; sokağa bakan alınlıklı ve genellikle çevrelerinde küçük avluları olan beyaz evler. Köyler de aynı tarzdaydı, evler çamurdan yapılmış ve kireçle beyazlatılmıştı.

Bu günkü yolculuk boyunca ülke tamamen düzdü; toprak, sarımsı gri kil üzerinde her şey için uygun olduğunu düşündüğüm zengin siyah bir tınlıydı; ve aslında, çok daha

büyük boş veya meralar ve orman alanlarıyla karışık hatırı sayılır ölçüde tarım alanı vardı. Yalnızca topraktan oluşan, çakılsız ve genellikle budanmış söğütlerle çevrili yollar, çamur içinde aksa batacak kadar istikrarlı bir şekilde berbattı. Domuz sürülerinin yanı sıra, Viyana pazarına giden, hepsi gri, cılız ve zayıf, uzun yayılan boynuzlu bir dizi sığırla karşılaştık: bir dağlık bölge sığır tüccarı bunların kötü bir damgaya sahip olduğunu söylerdi. Birçok gördüğümüz koyunlar ise çok daha iyi bir ırktandı, çünkü güçlü bir Merino melezi olduklarının kanıtını taşıyorlardı.

30

Raab'a girerken dikkatim daha acı verici bir nesneyle çekildi: Burası yeni bir mezarlıktı; büyük ancak tamamen mezarlarla doluydu ve her birinin başında tepesinde üçgen bir başlık bulunan yaklaşık iki fit yüksekliğinde sarı bir direk dikiliydi. Öğrendiğime göre bu, o korkunç hastalık Raab'ın nüfusunu neredeyse tamamen yok ettiğinde kolera kurbanlarına ayrılmış olan mezarlıktı; korkunç bir manzaraydı. Yalnızca Macaristan'da iki yüz elli bin kişinin silinip gittiği söylenmektedir.

Bu noktada, gümüş işlemeli gösterişli üç köşeli şapkaları ve nişanları, kırmızı işlemeli ceketleri ve sık sık bize bir melodi veya ezgi çalmaktan çekinmedikleri püsküllü Fransız kornalarıyla şık Avusturyalı postacılarına veda ettik. Gerçekte bu görevlilerin görünümü birkaç durak öncesinden beri daha perişan hale gelmeye başlamıştı, ancak Raab'da bu değişiklik son derece üzücüydü; çünkü atlar koşulduğunda, kendisi gibi gri ve eski yırtık pırtık bir cübbe giymiş, gri kafası gri keçe bir perukla ve onun da geniş kenarı ani bir rüzgar gustosuyla şaşırmış bir şemsiye gibi yukarı kıvrılmış gri keçe bir şapkayla örtülü yaşlı bir adamın hayali sendeleyerek belirdi ve dehşetimiz içinde, bu Bodach-glas "büyük bir zahmetle" tırmanarak sürücü koltuğuna bocalayarak oturdu.

31

İtiraf ettiği yaşı seksen beşti; atlar ve sürücü konusunda bundan daha ümitsiz bir ekibi kesinlikle görmemiştim: yine de ilk başta görünüşleri utandırdılar, çünkü hızla yola çıktılar ve yaşlı adamın şapkasını bir rüzgar hamlesi uçurup bizi durma noktasına getirene kadar kendilerinde görünmeyen bir tempoda ilerlediler. İçinde yattığı derin çamurdan başlığını kurtarmak için sertleşmiş yaşlı bedenini zorlamaya değip değmeyeceğinden çok şüphe ediyor gibi göründü ve arabadan gelen bir söz düşünce akışını hızlandıranı kadar inip onu çamura batmış halde tekrar başına oturtmadı. Bundan sonra çok daha sakin bir tempoda ilerledik; ancak bunun yaşlı adamın hevesindeki herhangi bir azalmadan ziyade yolların berbat durumundan kaynaklandığını söylemeliyim. Tamamen düz bir ülke hayal edin; toprak, su için mükemmel bir sünger olan zengin toprak, halihazırda iki aylık yağmurun etkisine maruz kalmış ve şimdi taşan Tuna nehrinin seviyesinin neredeyse hiç üzerine çıkmamış, tamamında tek bir taş bulunmayan; yollar, yalnızca yan hendeklerden fırlatılan ve çok büyük ve sürekli bir araba, at arabası ve her türden hayvan trafiğiyle çığnenmiş bu aynı topraktan yapılmış: bütün bunları hayal edin ve tam durumumuzu anlarsınız. Ne de tekerlek göbeğine kadar batarak, her adımda yayların sonuna

kadar gerildiği ve kendimizin bir an bile yerimizde duramayarak bir çukurdan diğerine nasıl daldığımızı anlatmama gerek var.

32

Buna ek olarak, kurt ağzı kadar karanlık, şimdiden hafifçe çiseleyen ve toprağın sağlığa yararlı nemini korumaya yetecek kadar yağmur yağacağıнын bolca sözünü veren bir gece ekleyin; ve şans eseri kazasız belasız ulaştığımız bir sonraki durak olan Gönyö'ye kadarki konforlarımızın tam toplamını görün.

Burada bize hiç at olmadığını söylediler; ancak posta müdürü, hizmetkarımla yaşanan bir tartışma ve açıklamanın ardından sonunda köylülerden at temin etti ve gecikmeyi telafi etmek amacıyla ücretini ödediğimiz iki at yerine arabaya dört at koştı. Ve nasıl bir takım! İngiltere'deki kırbaç ustaları —Brighton, Southampton veya Exeter yolundaki "Rockets", "Comets" ve "Highflyers"ın havalı sürücüleri— buna ne derdi? Zayıf, cılız, tüylü, küçük ama cüceliklerinde eşsiz ve bozkırlardaki kardeşleri gibi vahşi olan bu atlar, posta istasyonlarınıninkinden genellikle beklenen küçük koşum takımı süslemesinden bile mahrum bir şekilde, tüm doğal çıplaklıklarıyla geldiler. Arabaya ve birbirlerine iplerle ve tarif edilemez her türlü bağla öyle bir tarzda bağlanmışlardı ki, ilk milin sonuna varabilecekleri konusunda çok ciddi şüpheler duymaktan kendimizi alamadık. Sürücü koltuğuna, tarif edilemez derecede perişan kıyafetler içinde bir çingene çocuk ve devasa bir mantara benzeyen bir şapka bindi; ancak çocuk, son derece bilir bir havayla uzun bir kırbaç şaklatıyor ve maharet sergiliyordu. Fakat onun bu gösterişleri ve havası kısa sürede sona erdi; çünkü büyük bir zorlukla iyi bir başlangıç yaptıktan sonra, yarım mil bile gitmiştik ki, tekerlek atlarından biri doğrudan arabanın altına düştü ve her şey birbirine girdi.

33

Macar lehçesiyle çingene çocuk, "Eyvah, atım öldü!" diye bağırdı; ancak yardım etmek için çamura atlamadan önce bir dakikadan uzun süre düşen ve inleyen hayvana bakarak koltuğunda oturmaya devam etti. Ardından, arabanın çekilmesi amacıyla eklemlerin yeniden birleşmesini imkansız kılmasından korkmama neden olan bir hız ve pervasızlıkla bıçağını kullanmaya başladı; bir mil uzaktan duyulabilecek bir yas ve sızlanma eşliğinde var gücüyle bacağı ve başı çekiştirdi.

Hayvanın tekerleklerden uzakta düştüğünü fark ettiğimizde, onun gayet iyi yapabileceği bir şeyi yapmak için diz boyu çamura batmak adına ortada iyi bir neden görmedik; ancak onu sadece bir bacağını yoldan çekmeye, arabanın birkaç yarda ilerlemesini sağlamaya ve ardından düşen binek hayvanına kırbaç uygulamaya ikna etmemiz biraz zaman aldı. İkinci bir darbe onu anında ayağa kaldırdı ve hasarları onarma işi başladı. Bu neredeyse bir saat sürdü; ancak o zaman bile, hayvanlarını eş zamanlı bir çabaya yöneltmek için aradığı tanımlanamaz tüm sesler —"La-hoh, la-hoh,-Lora, lora,-Wahi,-Hua, hua!" vb.— kırbacından gelen sık ek ipuçlarıyla birleştirildiğinde bile bir süre boyunca boşuna tonlandı ve arabayı hareket ettirmekte başarısız oldu. On mili üç saatte kat ettik; yollar ve donanım göz önüne alındığında,

şaşılacak şey bunu bu kadar uzun sürede başarmış olmamız değil, tamamen başarmış olmamızdı.

34

Sonraki aşamanın bize daha iyi ilerleme imkanları sunacağına dair zayıf bir umut beslemiştim: her halükarda, bunları güvence altına almak için hiçbir itirazın veya rüşvetin eksik olmayacağına karar vermiştim. Fakat bu, bir hayal kırıklıkları ve maceralar gecesi olmaya adaydı. Atlar gerçekten de bir süredir gördüklerimizden daha düzgündü; ancak hizmetkarıma, postacı olarak bize verdikleri çocuğun bir kaza durumunda işe yarayamayacak kadar çok genç ve çok zayıf olduğunu belirtmeden edemedim. Çocuk mu, gerçekten! Lambalarımızın ışığında, kafasını ilk çevirdiğinde bunun en az elli yaşında ve sonradan şüphelenmemize sebep olduğu üzere sağır, kambur bir sokak çocuğu olduğunu keşfettik. Öylece sürüp gittik; çarpışarak, sarsılarak ve batarak, önce bir tarafa, sonra diğerine, ölümlü ellerin yapımı hiçbir yayın veya tekerleğin uzun süre dayanamayacağı bir tarzda; çünkü artık yolun çamurunun, bir iyileştirme kisvesi altında devasa yuvarlak taşlarla karışmış olduğunu gördük. Daha yumuşak gitmesi, dikkat etmesi için ona boşuna bağırdık durduk; uzun süre duymazlıktan geldi veya duyamadı; nihayet postanın yarısını tamamlayıp, o sırada yeterince "karanlık akıtan" Tuna'nın kıyılarında ve onlardan dik bir şekilde yükselen bir tür tepenin veya yükseltinin altında sürüş yaparken, arabayı durdurdu ve uğursuz yüzünü devasa şapkasının altından bize doğru uzatarak bize "kötü bir adıma" yaklaştığımızı bildirdi. Gerçekten de daha azı çıkmadı.

35

Ülke biraz karakter değiştirmişti ve sağımızdaki dağlardan uzanan bazı alçak tepelerin eteklerine ulaşmıştık; yol da buraların sağladığı yuvarlak taşlarla onarımla girişimiyle daha da berbat edilmişti.

Bunun sonucu olarak, birbiri ardına düzensiz tümsekler ve çukurlar oluşmuş; bu çukurların bir kısmı çamurla ve adı geçen taşlarla kısmen dolmuştu.

Şimdi bunların içine öyle bir derinliğe daldık ki, atların en şiddetli gayretleri bile bizi ancak güçlüğüle çıkarabilirdi ve bütün aracı sarstı.

Sonunda, nehir kıyısından —ki kıyı kesinlikle yeterince yakın ve tamamen korumasızdı— mümkün olduğunca uzak durma çabasıyla, sanırım, tepe eteklerine çok yanaştı: sağ tekerlekler yokuşta yükselirken, sol tekerlekler doğruca devasa ve balçıklı bir çukurun içine girdi.

Aracı kurtarmak için atları kamçılarak yerine, talihsiz soytarı onları adeta frenledi ve bir anda, koyu, kalın çukur lapa lapa çamurunun içine yana doğru devrildik!

Bu kazanın yarattığı kargaşa hayal edilebilir: bagajdaki her eşya yerinden oynamıştı ve arabanın içindekiler, baş aşağı yatarken üzerimize yığılmıştı.

Her taraftan sızan çamurdan kendimizi kurtarmazsak kısa sürede boğulabileceğimizi hissederek bir çaba gösterdik ve en üstte yer alan hizmetçi dışarı çıkmayı başardı.

Diz boyu çamura basarak ilerledi ve yardım olmasa şimdiye kadar orada sıkışıp kalabilecek olan zavallı posta sürücüsünü kurtarmak için yürüdü.

Kısa süre sonra ben de dışarı çıktım ve durumumuzun tüm hoşluklarını ancak o zaman tam olarak kavradım.

36

Aracımız yokuş aşağı yatmış duruyordu; tentesinin dayandığı ve bütün çatlaklardan ile deliklerden yavaşça sızan kalın çamur, onun tamamen tavanının üzerine devrilmesini tek başına engelliyordu; dolayısıyla, onu yeniden tekerlekleri üzerine kaldırmak için en az yarım düzine adamın çabasının gerekeceği gayet açıktı; ve bize yardım edecek yalnızca sefil, kambur posta sürücümüzle birlikte, inancınıza sığırırım ki fazlasıyla aptal görüyorduk.

Ne yapılacaktı? Eşyaları taşımak ve arabayı hafifletmek ilk ve en aşikar önlemdi: ama bunları nereye koyabilirdik?

Tam kambur sürücüyü atlardan birine bindirip ilk köyden yardım araması için göndermeyi önerdiğim sırada, bir atlı arabanın kesin müjdecisi olan iki parlak ışığın görünmesi, daha acil bir yardım umuduna kapılmamızı sağladı: aslında bu dört atlı bir arabayla ve üzerimizden geçip gitmemeleri için yaklaştıklarında onları selamladık. İçeriden bir ses, postilionler durduğunda ne olduğunu sormak için seslendi: talihsizliğimizin duyurulmasına karşılık tepe ile aramızda yer olup olmadığına dair bir soru duyuldu.

Yabancıнын arabası hareketlendi, tepeye yanaştı ve hızla yanımızdan geçti.

Hizmetçim oldukça aptal bir bakışla, "Yanicımızdan geçince duracaklar," dedi, ancak onların tarafında öyle bir niyet yoktu ve durmaları için ben kendim yüksek sesle bağırdım: durdular, yardım talebimizi duyudular ve hızla uzaklaştılar.

Belki de bize yardım edecek pek imkanları yoktu; muhtemelen bu girişimde başları dertten kurtulup çamura batma niyetinde değildiler: her halükarda, bu terk ediliş bize son derece zalimce geldi ve hizmetçim duyduğu iğrenme ve hayal kırıklığını dile getirmekte hiç de nazik davranmadı.

37

Şimdi kambur sürücüyü yardım için gönderdik. En yakın köy tam beş mil uzaklıktaydı, bu yüzden o dönene kadar olabildiğince sabırlı bir şekilde beklemekten başka yapacak bir şeyimiz yoktu.

Bu yüzden hizmetçiyi yolu izlemesi için görevlendirerek, yağmurdan kaçıp devrilen aracın tentesinin içine çekildim; sefalet bizi garip yataklar ve yatak arkadaşlarıyla tanıştırdığı için, çamura bürünmüş bir halde ve darmadağınık britçkamızın karmakarışık eşyalarına yaslanarak kısa sürede uyuyakaldım.

Çok geçmeden, şiddetli ve dondurucu bir rüzgar, tekerlek seslerinin umutlarımızı yeniden yeşerttiği sırada hizmetçimi yanımdaki yerinden uzaklaştırdı.

Bu sefer birkaç adamın eşlik ettiği büyük bir vagondur ve yardımdan emindik: ama onlarda da durum sadece "Eyvah! Ne oluyor? Ne var? Devrildi mi?" şeklindeydi; ardından vagon sürücüsü ile hizmetçim arasında kısa bir sohbet geçti ve onlar da Rahip ile Levili gibi "ötekine geçip yoluna devam ettiler."

Artık öfke uykuyu kaçırmıştı; bu yüzden kibrit kutumla bir mum yakarak günlüğümü yokladım ve yüzen tentesinin içinde otururken gecenin olaylarını kaydettim.

Bu durum bana, İspanya'da bir grup soyguncu tarafından durdurulup soyulduktan sonra bir banka oturup, sandıkları ve portmanto valizleri gözleri önünde yağmalanırken haydut grubunu soğukkanlılıkla çizen dostumuz J. H.'yi hatırlattı.

38

Sonunda, bize iki gece kadar uzun gelen iki saatin ardından kulaklarımız, yardımımıza beş adamla geldiğini duyuran küçük Humpy'nin sesiyle şenlendi. Artık herkes tetikte ve umutluydu; ancak işin oldukça zor olduğu anlaşıldı; çünkü çamur o kadar derindi ki, içinde duran hiç kimse gücünü herhangi bir avantaja dönüştüremiyordu ve makine, ancak yanlarında şans eseri getirdikleri bazı sopaları, adım adım kazanılan zemini korumak için payanda olarak kullanan adamlar sayesinde sonunda birkaç fit kadar kaldırıldı.

Ardından atlar koşuldu ve onların çekme çabalarıyla, birleşik grubumuzun kaldırma gayretleri sayesinde, o talihsiz britçka o kadar süredir yattığı ümitsizlik bataklığından çekilip çıkarıldı ve bir kez daha tekerlekleri üzerine oturtuldu. Gerçekten de acınası bir manzaraydı ve epeyce hırpalanmış olduğunu gördük.

Kendimize gelince, ne kılıklara girdiğimiz anlatılamaz; yine de balçık içinde sıırıslılam bir halde arabaya binmeye mecbur kaldık ve bu domuz ahırını andıran durumda, kırk beş mil daha ilerideki Peşte'ye doğru yola devam etmeye karar verdik. Bu sırada ortalık iyice aydınlanmıştı ve köye doğru yavaşça ilerledik; köyde hasarımızın bir lambanın kırılmasından, tentesinin oldukça bükülmesinden ve arabanın ön kısmını dingile bağlayan pimin iyice eğrilmesinden ibaret olduğu anlaşıldı.

En önemli mesele olan bu sonuncusu, köy demircisi tarafından kısa sürede onarıldı ve dost canlısı yardımcımızı ödüllendirdikten sonra yeniden yola koyulduk.

Yolculuğumun bu kısmında yanıma bir hizmetçi almanın doğruluğu konusunda hiç şüphelerim olmuş muydu bilmem, ama bu kaza hepsini ortadan kaldırır: çünkü böylesine bunaltıcı koşullarda, kambur posta sürücümle birlikte, tamamen yalnız ve dilsiz olsaydım ne yapabilirdim!

Yaptığım gibi karar verecek kadar akıllı olduğum için Tanrı'ya şükrettim.

39

Bahsettiğim alçak tepelerin arasına girmiştik; buralar ağırlıklı olarak ayrıışmış kayaların ürünü olan kırmızı, sarı veya gri topraktan oluşuyordu. Ötesinde, bazı yerleri meşe ve kestane gibi ağaçlarla kaplı, bazı yerleri ise tepesine kadar ekilmiş, genç buğdayın yeşilliğiyle zengin bir zümrüt rengi kazanan daha da yüksek silsileler uzanıyordu.

Doğal ormanın kesildiği bazı yerlerde, av hayvanlarını korumak için çitlerle çevrilmiş akasya plantasyonları gördüm. Bir Esterhazy, Palfi veya Batiani prensinin İngiltere'de duyulan ve her avcının tanık olmak istediği o muhteşem avları düzenlediği muazzam ormanlık alanları boşuna aramıştım; ancak yolumuz bu soyluların birçoğunun mülklerinden geçmesine ve koruları bana gösterilmesine rağmen, hayal gücümü bahsettiğim anlatıların seviyesine çıkaracak hiçbir şey göremedim.

Aslında ormanlık yamalar, evde gördüğüm birçok doğal ormandan ve yapay plantasyondan pek de geniş görünmüyordu; Macaristan'ın diğer bölgelerinde ormanların kuşkusuz daha yoğun ve geniş olmasına rağmen, bilgi verenlerime güvenebilirsem, bu büyük süreklilik avlarının genellikle daha az geniş ormanlarda düzenlendiğini öğrendim, çünkü buralar vahşi sahalara göre daha iyi ve kolay av imkânı sunuyordu; kısacası her şey İngiltere'dekine benziyordu, yalnızca biraz daha büyük ölçekteydi ve tüm av eğlencesi av hayvanlarının korunmasına dayanıyordu.

40

Buna göre av hayvanları aşırı bir katılıkla korunmaktadır; av kanunlarının keyfi niteliği, av hayvanlarının satışı için hiçbir pazarın bulunmadığı ve dolayısıyla av kaçakçılığı için çok az teşvikin olduğu bir ülkede, bu aristokratik süreci destekleyecek şekilde tasarlanmıştır.

Bana, bir köylünün herhangi bir koruma alanında izinsiz dolaştığı görülürse bir kurt veya kuduz köpek gibi vurulabileceği söylendi. Bu, tam anlamıyla acımasız ve şiddetli bir av kanunudur!

Hasarları onardığımız köy, ağırlıklı olarak buradaki tepelerde bulunan ve anladığım kadarıyla harika bir parlıltı kazanan bir tür kırmızı mermerin çıkarılması ve işlenmesiyle uğraşan kişiler tarafından mesken tutulmuştu. Bu imalatın yollarda yarattığı trafik, yollara hiçbir yöntem veya mantık gözetilmeksizin saçılan taş parıltılarından farklı olarak, kesinlikle yolları iyileştirmiyordu.

Böylece en endişe verici türden sarsıntılara maruz kalmaya devam ettik. Hatta bir bölümde, bu taştan düzenli bir yol oluşturmak için bir girişimde bulunulmuştu; ancak neyse ki bu çaba sadece kısa bir mesafeyi kapsıyordu, çünkü yol çekilmez derecede engebeliydi.

Köylerden geçen yola gelince, onu tarif etmeye çalışamam; yaya yolcular için birçok yerde geçilmez durumdaydı ve caddenin bir yanından diğer yanına geçişleri kullanılabilir kılmak amacıyla mısır saplarından yapılmış küçük patikaların serildiğini gözlemledik.

Aslında, her cinsiyetten ve yaştan herkesin giydiği çizmeler olmasaydı, en yakın komşularıyla neredeyse hiç iletişim kuramazlardı.

41

Huzar tarzında kesilmiş ve domuz derisinden yapılan bu çizmeler, nemden çok az zarar görecektir şekilde yağlanmış ve hazırlanmıştır; neyse ki durum böyledir, çünkü bu mevsimde bir saat bile kurumamaktadırlar. Bu dayanıksız geçitlerin işlevine dair gözle malumat sahibi oldum; çünkü köyün kadınlarının buralardan seke seke ve zıplayarak geçtiğini, ardından eteklerini yükseklere kaldırarak iyice ezilmiş çamura daldıklarını ve hedeflerine doğru yürüyerek ilerlediklerini gördüm: ve ne kadınlar ama! Erkekler gibi kısa ceketler veya büyük, tüylü koyun postları giymiş, büyük Tatar benzeri figürler, gerçekten de korkunç manzaralar.

Akşam saat beş civarında vardığımız Buda'ya kadar yol, birçoğu güzel kırmızı Macar şarabını üreten bağlarla kaplı tepelerin arasından kıvrılarak geçiyordu. Tunus Nehri sularını sol tarafımızda hayli bir mesafe boyunca yuvarlıyor ve ülkeyi süsleyen birçok

kasaba ve köy görülüyordu. Bunlar arasında, Macaristan Başpiskoposunun makamı olan ve bir tepenin üzerinde çok belirgin bir konumda, söylendiğine göre Roma'daki Aziz Petrus Bazilikası modeliyle ve devasa büyüklükte bir kilise inşa eden Gran da vardı. Muhtemelen büyük gelirlerini harcamanın daha iyi yollarını bulabilirdi; çünkü buralardaki insanların dini görüşlerinde aşırı katı olduklarını anlamıyorum; bunun kanıtı olarak, Katoliklerin ve Protestanların ölülerini aynı mezarlıkta yan yana gömdükleri söylendi: böylece en azından burada tüm inanç farklılıkları mezarda sona eriyor.

42

Buda yakınlarındaki trafik o kadar yoğundu ki, oraya yaklaştığımız sırada yola dair tüm izler ortadan kayboldu ve her araba veya at arabasının sürücüsü tarlalardan en iyi olduğunu düşündüğü rotayı izledi. Ülkeyi baştan başa geçme imkânlarının bu utanç verici şekilde ihmal edilmesinin, Macaristan'ın diğer birçok ulusal derdi gibi, hükümetinin anayasasından; soyluların Viyana'dan çıkan her türlü önleme duyduğu kıskançlıktan ve kendi aralarındaki tam birlik eksikliğinden kaynaklandığı söylenir. Aslında Avusturya İmparatoru'nun Macaristan üzerinde pek az gücü vardır; ülkeden ordusu için askerler ve önemsiz miktarda para dışında pek bir şey alamaz. Soylular meclisi, ülkeye fayda sağlamak için yapılan her şeyi —ki bu çok azdır— yapar. Presburg'da bazı önemli ulusal konuları istişare etmek üzere on iki ay boyunca oturmuş olduklarını, ancak hiçbir konuda bir karara varamadıklarını anlamıştım. Avusturya'ya karşı ticari nitelikte bazı şikayet sebeplerinin bulunduğu inanıyorum; ancak bu konuda güvenilebilecek hiçbir şey duymadığım için bu konuda bir şey söyleyemem. Her halükarda, yolları konusunda bir uzlaşmaya varamamaları büyük bir yazık.

Gördüğüm kadarıyla antik Buda kenti, en az bir buçuk mil uzunluğunda, çamur ve pislik içinde yarı yarıya gömülmüş, kayalık tepeler silsilesinin eteği boyunca uzanan, aralarından birinin kale surlarıyla çevrili ve eski şehrin tahkim edilmiş kısmı ile taçlandırılmış düzensiz evlerden oluşan tek bir caddeden ibaret gibi görünüyor. Bunun içinde, şu anda Macaristan Palatini olarak başdüklerden biri tarafından kullanılan Kral'ın Sarayı bulunmaktadır. Bu eski yerin, görmemiş olmama rağmen görülmeye değer şeyler barındırdığına şüphem yok; her halükarda, kale surlarıyla çevrili kaya, kasabanın ve asil nehrin üzerinde yükselirken, alacakaranlıkta daha heybetli bir şekilde belirerek yeterince etkileyiciydi.

43

Nehrin karşısında son yıllarda ortaya çıkan yeni şehir Peşte'nin görünümü son derece güzel ve alımlıdır. Taş veya tuğladan inşa edilmiş ve kireçle beyazlatılmış birkaç düzenli modern ev sırası sunar ve nehirde yansıması çok hoş bir manzara oluşturur; ancak eski Alman şehirlerine o kendine özgü karakteri kazandıran o pitoresk kubbeler veya fantastik kulelere sahip değildir. Burada çeyrek mil kadar genişlikte olduğunu tahmin ettiğim Tuna Nehri, iki şehri birbirine bağlayan bir ponton köprüyle geçilmektedir; bu köprü kışın aşağı akan buzlar nedeniyle kaldırılmakta ve yolcular feribotlara başvurmak zorunda kalmaktadır.

"Avcı Korosu" (The Hunting-horn) adlı oldukça kabul edilebilir bir otele gittik; burada hasarları onarması için bir araba tamircisi çağırarak kendimi rahatlatıcı bir temizliğe ve iyi bir akşam yemeğine ödüllendirdim. Onarımlar yaklaşık dört saat sürdü ve gece yarısından biraz önce yeniden arabada ve Semlin yolundaydım. Ancak bu geceki ilerlememiz de bir önceki geceden farklı olarak pürüzsüz olmaya mukadder değildi: Becerikliden ziyade istekli görünen sürücümüz güvenliğe değil hıza önem veriyordu; dolayısıyla yol geride bıraktığımızdan pek üstün olmadığı için sonucun da aynı olması muhtemeldi. Birkaç şiddetli sarsıntıya maruz kalmış ve adama dikkatli olması için yüksek sesle bağırırmaktaydık ki, sağ ön yayın derisinin üst kısmına yakın bir yerden kısa bir şekilde kopması sonucu arabanın gövdesinin dingilin üzerine bir gürültüyle inmesiyle ağızlarımız kapandı ve sözlerimiz yarıda kesildi.

44

Bu oldukça can sıkıcıydı: Her şeyin yolunda olduğunu düşünerek harika bir başlangıç yapmıştık ve şehirden henüz çıkmıştık ki, bir de bakmışız durmuşuz! Aslında şehre yakın olmamız için tek şanslı kısmıydı, çünkü bir anlık bakış, bir saraç yardımı olmadan ilerleyemeyeceğimizi gösterdi; bu yüzden parçalanmış arabayı derhal geri sürdük, koçumuzun tavsiye ettiği sanatçının evine çamur içinde yürüyerek gittik.

Noel sabahına bir saatten biraz fazla bir zaman kalmıştı; böylesine kötü seçilmiş bir zamanda işimizi ele almaya hazır birini bulmak pek olası görünmüyordu, çünkü böylesine uygunsuz bir vakitte hem batıl inançlarla hem de kötü huylulukla mücadele etmek zorunda kalacağımızdan her türlü nedenimiz vardı.

Ancak, yataklarından çağrılmalarına rağmen bizi kibarca karşılayan ve işi büyük bir istekle üstlenen sadece uzman değil, aynı zamanda istekli işçiler bulacak kadar şanslıydık.

Çok şey borçlu olduğumuz kişiler bir çift kardeşti (çünkü kelimenin tam anlamıyla bu bir borçluluk durumuydu): sevinçle ayağa kalktılar, beceriyle işe koyuldular ve kendilerini o kadar verimli bir şekilde gösterdiler ki, saat on ikiyi vurduğunda, yardımsever saraçlarımızı nispeten küçük bir ücretle memnun ederek yeniden arabaya biniyorduk.

45

Şehirden bir kez daha geçerken çanlar çalıyor, halk elinde fenerlerle kiliseye ve şapele doğru sokaklarda yürüyordu; ancak ilk menzile ulaşana kadar endişeli bir zaman geçirdik, çünkü geçmişin anısı gözümüzün önündeydi ve geleceğin korkusundan tamamen kaçınmak mümkün olmıyordu.

Güneşin doğduğu sırada, şimdi etrafımızda uzanan Macaristan'ın düz bozkırına ilk kez baktım; bu, şimdiye kadar sükun eden en kasvetli Noel sabahıydı. Sisli ve uçsuz bucaksız görünüyordu; yalnızca burada tek bir ağaçla, ön tarafta bir küme kulübeyle, yani gerçek bir Macar köyüyle işaretlenmişti. Köyü ve her şeyiyle bu manzara bana Güney Rusya'nın bozkırlarını fazlasıyla hatırlattı; ancak insanların yüzlerinde o kadar çok Tatar fizyonomisi vardı ki, kendimi neredeyse Türkistan sınırlarında bir yerde

sanabilirdim. Özellikle kadınlar bu yüz hatlarını taşıyordu ve genç ya da yaşlı, hiçbiri en ufak bir şekilde bile güzel değildi.

Erkeklerin kıyafetlerinin Avusturya tarzından yana geçirdiği değişim artık tamamlanmıştı. Alt tabaka kaba kumaştan gömlekler —bazen sanırım hiç giymiyorlardı—, büyük bol kanvas pantolonlar, çorapsız ama uzun Macar çizmeleri giyiyordu. Mavi ya da koyu yeşil kumaştan, birkaç sıra beyaz yuvarlak metal düğmeli yelekler ve dar, yoğun nakışlı pantolonlar, bunları karşılayabilecek olanlar tarafından tercih ediliyordu. Daha zenginler ve üst sınıftan olanlar, üzerlerine bir tür kumaş erkeksi palto giymiyorlardı; ancak herkesin en yaygın dış giysisi boonda ya da koyun postu kürk mantoydu. Bu, her iki cinsiyetten genç ve yaşlılar ile genellikle her kesimden insan için ortaktır.

46

Bu, yünün dışarıda veya içeride giyilebileceği uzun, bol bir giysidir: genellikle ikinci yöntem benimsenir; ancak derinin ıslaklıktan zarar göreceği yağmurlu havalarda tüylü tarafı dışarı çevirirler. Deri genellikle çiçekleri temsil eden renkli ipeklerle çok şık bir nakışla süslenir; bazen çeşitli motiflerle boyanır ve giyenler ek bir süs olarak ayakları her iki yana uzatılmış siyah veya gri bir kuzu derisini her zaman omuzlarına atarlar: etkisi hayal edilebileceğinden daha iyidir, aksi takdirde sadece işlemeli sarı deriden bir elbiseye kürk zenginliği bir görünüm kazandırır. Bu boondaların maliyeti işçiliğine göre on iki ile otuz gümüş florin arasındadır, yani yirmi dört ila altı şilin kadardır. Yoksulların sade sargılarının hâlâ daha ucuz olduğuna inanıyorum; evrensel olarak giyilen çizmelerin maliyeti ise kalitesine göre bir buçuk ila üç gümüş florin arasındadır. Ancak Macar kıyafetlerinin en belirgin ve tuhaf parçası köylülüğün giydiği devasa şapkadır: kaba kahverengi keçe'den yapılmış olup, küçük, alçak yuvarlak bir tepeye ve devasa siperliklere sahip, en tuhaf boyutlardadır. Eğer kafadan düz bir şekilde dışarı doğru uzansaydı bu siperliklerin baştan başa dört feet ölçüleceğini söylersem abartmış olmam; ancak bu canavarca kenar, kendisi ile tepe arasında geniş, derin bir oluk oluşturacak şekilde her tarafı yukarı doğru kıvrılmıştır, ki bunun şiddetli yağmurda oldukça elverişsiz olacağını düşünüyorum.

47

Biraz mesafeden bakıldığında devasa mantarlara benziyorlar; ancak yaklaştığınızda ve yapılarını gördüğünüzde, daha çok ranunculus türünden, siperliğin taç yaprakları temsil ettiği, tepenin ise merkezdeki stamen ve pistil kümesini temsil ettiği büyük kahverengi bir çiçeği çağrıştırıyorlar. Yağmur yağdığında bu devasa süpürgelerle ne yaptıklarını bilmiyorum; çünkü yolda bolca yağmur yağmasına rağmen, postilionlerimiz nadiren sağlam bir şapkaya sahip olabiliyordu, dolayısıyla su açıklıklardan akıp gidiyordu.

Kadınların kıyafetleri pek dikkat çekici değildir. Erkekler gibi çember çizmeler giyerler ve başlarına mavi veya başka renkte mendiller bağlayarak, onları soğuktan korumak için ağzın üzerine bir kıvrım getirirler; bu, insanın Doğu komşularından ödünç alınmış diye düşünebileceği bir modadır. Başka bir mendil göğsü kaplar ve bazen parlak

renkli kısa bir ceket üzerinden farklı bir renkteki ikincisiyle çaprazlanır; ve kuyruklar halinde örülmüş uzun saçları, Tatarların tarzında arkada sarktığı görülür.

Bu insanların yaşadığı köyler, tamamen geçilmez görünen çamur okyanusları içinde yer almaktadır; ancak evlerin kendileri, ulaştığınızda oldukça konforludur. En iyileri tuğladan yapılmış ve saman ya da kamışla kaplanmıştır. Yalnızca belediye binaları ve kiliseler gibi kamusal binaların ahşap kiremitlerden oluşan bir çatısı vardır. Hepsi kireçle beyazlatılmış ve genellikle parlak yeşil renge boyanmış bir veya iki pencereyle donatılmıştır; en yoksul sınıfların evleri bile yalnızca çamur ve kamıştan yapılmış olmasına rağmen, hepsi güzelce beyazlatılmış ve içeride sıcak ve konforlu görünüyordu.

48

Kahvaltıyı yerel maliye memuru, aynı zamanda okumuş bir adam ve yazar olan biriyle yaptığımız Potshaza adlı köyden ayrıldıktan sonra, geniş bozkıra daldık; çünkü burada tüm düzenli yollar son buluyor ve herkes bulabildiği en iyi rotayı izliyordu. Bazen ekili arazilerin arasından, bazen ovanın doğal yüzeyi üzerinden ilerliyor, sık sık büyük su birikintilerinin içinden hızla geçiyor, az olmayan bir sıklıkla kil veya çamurun derinliklerine batıyor ve ara sıra da olsa iyi bir hızla ilerleyebileceğimiz sert bir zemin parçası buluyorduk. Orada burada serbestçe otlayan birkaç büyükbaş hayvan ve bir miktar koyun görülüyordu, ancak her yerde bolca domuz vardı: Macar, tam anlamıyla domuz eti düşkün bir hayvandır.

49

Bir sonraki menzile yaklaşırken, bazı Noel kutlamalarına katılmak üzere kır arabalarına veya char-à-bancs'lara dolmuş, hepsi bayramlık giysileri içinde kalabalık insan grupları gördük; ve ne kadar çok kendime ait en az bir günlük dinlenme günüm olsun isteseydim. Ancak bizim için dinlenme yoktu, bu yüzden yola göre bazen hızla sürerek bazen de salyangoz gibi sürünerek ilerledik; bazen yolun bulunmasının en zor olduğu bataklıklardan, bazen de hiç yolun olmadığı kabarmış bir akarsuyun geniş taşkınlarından geçtik; ta ki arazinin yüzü düz bir kil ovasından düzensiz yüksekliklerin ve çukurların bulunduğu kumlu bir araziye dönüşene kadar. Aracın bunlar arasında yönlendirilmesi oldukça zorlaştı; çünkü diğer tekerleklerin izlerini takip ederken sık sık bir tarafımızla bir çukura batıyor, bu da önceki takla atışımızın tekrarlanması tehdidini doğuruyordu ve yeni bir yol ararken karşılaşılan risk daha da büyüktü. Sonunda sürücümüz, başa çıkmak zorunda olduğu şeyin ülkesine ait arabalardan biri olmadığını unutup —ki öyle olsaydı bizim için daha iyi olurdu— britçkayı iki çukur arasındaki dar bir boyundan geçirmeye çalışırken aracı hakikaten devirdi ve talihsiz araç eskisinden daha kötü bir gürültüyle aşağı yuvarlandı.

Neyse ki hiçbirimiz çok fazla yaralanmadık; ve daha da şanslı olanı, hemen arkamızda araba ve atlarıyla birlikte bir grup İslav tüccarın olmasıydı. Böylece onlar dörtnala yaklaşırken, talihsiz arabamızı bir kez daha tekerlekleri üzerine koymamızda bize yardım etmeleri için onları bir ücret karşılığında ikna ettik ve

yeniden yola koyulduk. Ancak akşam çoktan çökmekteydi ve ne yapacağımız ciddi bir düşünce konusu haline geldi.

50

Semlin yolunun genel olarak aynı nitelikte olması bu tür kazaların yeniden yaşanmasını çok muhtemel kılıyordu ve ucsuz bucaksız bozkırda her zaman bir İslav grubuna denk geleceğimizden emin olamazdık. Bir başka devrilme, kendimizi bir yana bırakalım, böylesine ıssız bir yerde kırık bir uzvun hiç de hafif bir şey olmayacağı aracımızı da kullanılmaz hale getirebilirdi; bu da yalnızca büyük bir rahatsızlığa değil aynı zamanda gecikmeye yol açardı. Bu yüzden, yüksekliği nedeniyle devrilmeye daha yatkın olan britçkamızı geride bırakıp, genel yapısı bu tür yollara daha uygun olduğu için bu tarz kazaları daha az olası kılan ülkeye ait char-à-bancs'lardan birini satın almanın uygunluğunu ciddi olarak düşündüm. Hava kararırken bastıran ve menzile kalan yolun büyük kısmını yaya olarak yürümemize neden olan yoğun sis ile postilionin yolu bulmak ve arabayı ayakta tutmakta yaşadığı aşırı zorluk, en azından o gece için kaderi daha fazla zorlamamam konusunda beni kararlı kıldı. Bu yüzden posta evi yerine köyün adı olan İzâk'taki handan içeri sürerek yatak ve akşam yemeği sipariş ettim; yemek hazırlanana kadar da yeteneklerinden para kazanmak için mevsimden yararlanarak köye spekülasyon amacıyla gelmiş bir grup çingene müzisyenin çaldıklarını dinleyerek vakit geçirdim. Çoğunlukla danslar ve valsler olmak üzere bir dizi ilginç orijinal Macar havası çaldılar: birçoğu duyduğum Polonya müziğine benziyordu, ancak bunlardan biri iyi bir İskoç ezgisinden başka bir şey değildi; kâğıda ya da hafızama aktarabilmeyi çok istedim.

51

Hepsi, kelimenin tam anlamıyla zarif ve zevkliydi, herhangi bir hanımefendinin koleksiyonuna konmaya layıktı. Çaldıkları enstrümanlar üç taneydi: bir klarinet, büyük bir bas viyol ve oldukça büyük, karmaşık yapıları bir santur. Sonuncu enstrüman, grubun lideri tarafından sonsuz bir beceri ve güçle çalınıyordu; nitekim grubun en etkili enstrümanı kesinlikle buydu. Burada "dzigaine" olarak adlandırılan bu çingeneler, koyu renkli gözleri ve kaşları olan yakışıklı adamlardı; içlerinden biri uzun boylu ve yapıları biriydi.

Macaristan'ın dört bir yanına yayılmış pek çok kabileleri vardır ve burada da alışkanlıkları ile meslekleri diğer ülkelerdekine neredeyse tamamen benzer. Bunlar arasında, bayram günlerinde veya danslarda köylülere müzisyenlik yapmak da yer alır; eğer hepsi dinlediklerim kadar yetenekliyse, dürüst köylüler bu konuda oldukça şanslı demektir.

Yerleştiğim han bir Yahudi tarafından işletiliyordu ve oldukça nezih çıktı. Akşam yemeğimiz mükemmeldi, yataklarımız ise temizdi; örtü olarak ise Almanya'dakine benzer şekilde, havanın soğukluğu sayesinde hiçbir şekilde yadırganmayacak tüy yataklar kullanılmıştı. Buna ek olarak ücretler de oldukça makusuydu.

Ertesi sabah, ülkeyi hâlâ saran ve şiddetli bir yağmur ile sulu sepere dönüşen sisten dolayı yolumuza devam etmek zorunda kaldık. Bu sis dağıldığında kendimizi, verimli

ve kısmen ekili, yumuşak tepecikler ile çukurların arasında bulduk; bunların ardından bir başka kumlu arazi geldi ve gün bu şekilde geçti. Arabayı tekerlekleri üzerinde tutmak hiç de kolay olmadı; ancak ülkeye ait arabalara geçme fikrini yeniden değerlendirmem, bu planı tamamen bırakmama neden oldu.

52

Haddinden fazla sert olan hava koşulları bizim için süreci son derece yıpratıcı hale getirirdi; yaptığım araştırmalar sonucunda ise char-à-bancs'ların bile güvenilir olmadığını gördüm, üstelik alım satım sürecindeki maddi kayıp da oldukça fazla olacaktı. Dahası, Terezianople'dan daha yakın bir yerde idare edilebilir bir araba bulmanın kesinliği de yoktu ki orası da yolumuzun sonuna zaten çok yaklaşmış olduğumuz bir noktaydı; bu yüzden eski britçkamız dağılana kadar ona sadık kalmaya karar verdik.

Günün ilerleyen saatlerinde, Terezianople'dan sonraki istasyon olan Melcoote'un posta müdürüyle yaşanan ve önce bize hiç at vermek istemeyen, ardından da dört at alıp bunun ücretini ödememiz konusunda ısrar eden bir tartışma dışında pek bir macerayla karşılaşmadık. Meğer adam, evi resmi bir han olmamasına rağmen, elde edeceği kâr gayesiyle bizi gece misafiri olarak ağırlamak istiyormuş. Bu amacıyla başarısız olunca, başka bir yolla kazanç elde etmeye karar vermiş ve dört at teklifine karşı çıkmamız, hizmetçim ile onun arasında oldukça hakaretimiz bir söz düellosuna yol açmıştı.

Ancak bu insanların, bu tür en sert çatışmaların ardından bile anlaşmaya varmanın harika bir yolu vardır. Bir İngiliz bütün gün boyunca kırgın ve küskün hissedebilirdi, ancak Macar'ımız o fevri çıkışının ardından —anlaşıldığı üzere tamamen çıkarsız olmayarak— kalıp kendisiyle bir şeyler yiyip içmemiz konusunda ısrar etti. Yapacak başka bir şey yoktu: Azarladım, itiraz ettim ve büyük göründüm, ancak dostumuz avantajlı konumdaydı ve bunu korudu. Bize ince bir şarap eşliğinde fena sayılmayan bir akşam yemeği ikram etti, başta cömertmiş gibi davrandı ve hiçbir şey almak istemedi.

53

Karısı o kadar katı kalpli çıkmadı; ufak bir ima üzerine hanımefendi, yemeklerin değerinin yaklaşık iki katı olan dört adet yirmi kreutzerlik parayı kabul etti.

Bu hamle atların gelmesini sağladı; ancak dörtten az at vermeyeceği gibi dörtten az atın ücretini de almayacaktı. Tekrar itiraz ettim ve ödedim. Sonradan, bu mevsimde dörtten fazla at talep etme hakkına sahip olduğunu öğrendim ve işin sonunda bunlara sahip olduğumuz için şükretme nedeni bulduk.

Artık gece çökmekteydi; önümüzde uzun ve zorlu bir menzil vardı ve başta parlak bir şekilde parlayan ay, iki mil yol almadan önce bulutlar altında kayboldu. Bu yirmi millik uzun menzilin verici olduğu yoruculuğu tarif etmeye çalışmayacağım: Her dakikasında devrilme korkusuyla sürekli endişe içinde geçen, tekerleklerin derin çamur veya kum çukurlarına batıp çıkmasının tehlike habercisi olduğu her anda arabanın bir iki yanına tutunarak savrulup durduğumuz yedi saatlik bir süreydi. Tantalus'un kasesi gibi sürekli bizden kaçıyormuş gibi görünen Terezianople şehrine giden uzun mu uzun yoldan daha sinir bozucu hiçbir şey olamazdı. Ancak buraya

ulaştığımızda duyduğum şaşkınlığı ve hayal kırıklığını ifade etmekten tamamen acizim. Ünlü Maria-Theresa'nın gözde ikametgahında —anlaşılan o ki öyleymiş— modern Alman kasabaları gibi parke taşlı sokakları ve ev sıraları olan düzenli bir şehir bulmayı beklemem öğretilmişti.

54

Ne yazık ki! Elle tutulur karanlıkta, açık arazide saatlerdir maruz kaldığı şiddetli sarsıntıların yalnızca arttığını hisseden; sokak görevini gören sel yatağı benzeri ara sokakları su basmış çamur ve su denizlerinin şapırtılarını duyan; yorgun yolunda ilerlerken karanlık kütlelerin birbirinden uzak, silik bir sıra halinde, geçmiş konutların hayaletleri gibi şekilsiz ve ışıksız yükseldiğini gören kim böyle bir şehre ya da herhangi bir şehre girdiğini hayal edebilirdi? Bu yorucu sokaklarda debelenirken tek bir ışık - tek bir insan bile görünmüyordu; ve nihayet bir han olduğu söylenen yerde durduğumuzda, sanki terk edilmişlik görüntülerinin tümü gerçek olmuş gibiydi, çünkü postilionimizin kapıyı taşlarla yumruklayıp kükreyerek yaptığı tüm çabalara karşılık hiçbir ses çıkaramadık.

Sanırım bu evin sahibi sürücünün arkadaşlarından biri olmalıydı, çünkü en sinir bozucu bir inatçılıkla boş çağrısında ısrar etti; ve neredeyse yarım saatlik bir zaman kaybından sonra, onu başka bir yere sürmeye zorlukla ikna edebildik. Burada da o kadar uzun süre oyaladık ki, geri kalan soğuk ve fırtınalı bir geceyi açık sokakta geçirmenin kaderimiz olduğuna inanmaya başlamıştık; nihayet kapılar açıldığında kendimizi nezih bir Alman hanının mutfağında, daha doğrusu aile odasında bulduk. Aile, yataklarından uyandırılmış olmalarına rağmen kibar ve misafirperverdi; kahve ve şarap, bir miktar ekmek ve tereyağı, yataklarımız hazırlanana kadar içimizi ısıtmaya yaradı; ve ailenin yaşlı büyükannesi, Alman nezaketinin ve somut iyilikseverliğin kusursuz bir örneği olarak bizi ağırlamak için elinden gelenin en iyisini yaptı.

55

Kaldığımız yer önceki geceninkilerle boy ölçüşemezdi; ücretler de konaklama imkânlarımızın haklı çıkarabileceği kadar makul sayılmazdı, ancak genel olarak kötü bir başlangıç için kabul edilebilir bir sondu ve memnunduk.

Ertesi sabah, Terezianople'da sokakların yerini aldığı anlaşılan çamur ve su okyanuslarının arasında yolumuzu yavaşça bulmaya çalışırken, garip bir şekilde dağınık olan bu şehrin ne kadar geniş bir alana yayıldığını görme fırsatı bulduk. Gerçekten de burada arazi pek değerli olmayabilir, ancak en azından bazıları için zaman değerlidir ve Terezianople'ın planını çizen mühendis bu gerçeği hesaba katsaydı, bir evden diğerine giderken yardalar yerine millerce yol kat etmek zorunda kalanlara biraz merhamet ederdi. Gördüğüm kadarıyla her ev, büyük ya da küçük bir bahçe veya avlu içine kurulmuştu; bu da öyle bir yayılıma neden oluyordu ki, en azından bizim görüş alanımız içinde yerin sonu gelmiyor gibi görünüyordu.

Labirentten nihayet kurtulduğumuzda, geceki şiddetli donun çok büyük çakıl taşlarına benzer bir şeye dönüştürdüğü, sığır ayaklarıyla ezilerek sırtlar, çukurlar ve engebeli girintilerle dolmuş geniş bir yola çıktık. Yayların güvenliği veya yolcuların konforu

açısından bu pek büyük bir gelişme sayılmazdı; ancak ilerledik ve devrilme tehlikesi azaldı; bu yüzden dişlerimizi sıkıp tutunduk, sarsıntılara katlandık ve daha öncekinden çok daha hızlı geçtiğimiz her menzilin, son derece sıkıcı hâle gelmiş olan bu yolculuk bölümünü hızla bitirmeye yaklaştırdığı düşüncesiyle sevindik.

56

Aslına bakarsanız, atların, postilionlerin, koşımaların vb. her şeyin belirsiz olduğu; kaba ya da açgözlü posta müdürlerinin sıkıntılarından hiç bahsetmiyorum bile, yolların yokluğunun insanı sürekli kazalara maruz bıraktığı ülkelerde bir araba ile seyahat etmenin getirdiği o kesintisiz endişeden yorulmuştum; bu yüzden arabanın atlarla değiştirileceği, araçların engeli ve şüphe ile korkuların huzursuzluğu olmadan dörtnala ilerleyeceğimiz yerlere ulaşmayı çok istiyordum. Bu umutların gerçekleşip gerçekleşmediğini ilerleyen bölümlerde göreceğiz.

Terezianople'ı geçtikten sonra ülke karakter değiştirdi. Tuna'yı Peşte'de geçtiğimizden beri üzerinden geçmekte olduğumuz dümdüz veya düzensiz kumlu tepelerin yerini, her biri küçük bir akarsuyun yatağı olan geniş ve derin vadilerle ayrılmış, uzun otlak arazilerine sahip, daha düzenli dalgalı yükseltiler aldı; bunların tamamı, şüphesiz alüvyon olan ve her türlü tarımsal faaliyete elverişli, son derece derin bir toprağa sahipti.

57

Şehrin yakınlarında tarım oldukça geniş bir alana yayılmıştı ve birkaç büyük köyden geçtik; ancak ilerledikçe bunlar seyrekleşti ve tarım alanı daraldı; sonunda her ikisi de istasyonlarla veya yolun iki yanında eş uzunluktaki mesafelerle sınırlı kaldı. Bu köylerden geçerken, evlerin önündeki yaya yolu sayılabilecek yerlerde büyük köstebek tepelerine benzer yuvarlak yığın sıraları fark ettik: Bunlar, su sızdırmazlığını sağlamak için kil ile sıvanmış ve yerin içine oyulmuş, sakinler için kiler ve ambar görevi gören vault'ların üst kısımları veya girişleridir. Tarım oldukça ilkel görünüyor: Gübre kullanımı bilinmiyor gibi görünmektedir; en azından, belli bir toprak parçasından verebileceği kadar çok ürün alıp ardından birkaç yıl nadasa bırakma uygulamasının yapıldığı açıktır. Ancak toprak, makul bir yönetim altında her şeye layık olurdu ve içinden geçtiğim Macaristan'ın o kısmının tamamı bir bahçe —Avrupa için bir ambar— olabilirdi; hatta Avusturya ve Styria'dan doğuya Don'a, Volga'ya kadar neredeyse tüm topraklar için aynı şey söylenemez miydi? Ancak insan garip bir şekilde inatçı bir hayvandır; ulaşamayacağı nimetlerin özlemini çekerken, sahip olduğu nimetleri nadiren bilir veya takdir eder; ya da daha doğrusu, yaratılış boyunca izlenebilecek o gizemli iyilik ve kötülük dengesi gereğince, bu körlük ve hoşnutsuzluk ona genellikle kendi payına düşen bir kötülük olarak verilmiştir;

Aksi takdirde, ya da İlahi Takdirin hangi tuhaf tasarrufuyla, dünyanın en zengin ve en güzel kısımları ya ıssızdır ya da nüfuslu ve ekili olsalar bile tiranlık ve köleliğin kurbanı olurlar; buna karşılık, yalnızca emek ve zahmetle üretken hale getirilebilen daha sert kısımlar ise mutlu ve özgür, endüstri ve gelişimin merkezi olur? "Bu zengin topraklar doğal olarak güçlü soyguncunun veya açgözlü tiranın hırs ya da arzu

nesnesi haline gelir" diye yanıtlamak yeterli değildir; "Bu neden izni veriliyor?" sorusu hâlâ çözümsüz kalmaktadır.

58

Ancak bu geniş, sonu gelmeyen bir konudur ve biz postayla seyahat ediyoruz, burada bunu tartışacak zaman yok. Yine de geçerken şunu belirtebilirim ki, buradaki arazi tamamen atıl değildi; bol miktarda koyun görölüyordu —hepsi Merino cinsinden— ve domuzlar ile kazlar, çok fazla ilgi gösterilen diğer tek evcil hayvanlardı; özellikle kazlardan büyük sürüler, her köyün kenarından akan tembel akarsuların oluşturduğu büyük havuzlarda yüzüyordu.

Ertesi sabah saat birden biraz geçe, bir kez daha geçeceğimiz Tuna'nın kıyısında yer alan Nysotts kasabasına ulaştık. Nysotts, ticaretin ürünü olan ve karşı kıyıda oldukça önemli müstahkem bir kasaba olan Pietervaradyn'in (veya Peterwardin) pazar ve nakliye limanını oluşturan yeni bir kasabadır. Yaz aylarında buralar, Buda ve Peşte'de olduğu gibi bir tekneler köprüsüyle birleştirilir; ancak o da diğeri gibi, buzların aşağı akmasına izin vermek için kışın kaldırılır ve şu anda da durum böyleydi; dolayısıyla yalnızca uyuyan kayıkçıları uyandırmak zorunda kalmadık, aynı zamanda arabamızı karşıya geçirecek olan dev teknenin alım konumuna getirilmesini yaklaşık bir saat bekledik. Bu arada, bu Nysotts'un, sanırım kısmen doğal ve kısmen yapay olan, Macaristan'ın tam merkezinden ürün taşımacılığı için bir araç oluşturan büyük bir kanalın girişinde yer aldığını söyleyebilirim. Bunun sonucu zenginlik, refah, ticaret, telaş ve istihdam olmuştur. Bu, Macaristanlılar için anlamlı bir gerçeğin ta kendisi —değer dolu bir ders değil mi?

59

Yüzey özellikleri göz önüne alındığında, hiçbir ülke mükemmel yollar ve kanallar için Macaristan'dan daha elverişli olamazdı: endüstri birincisi için malzemeleri hızla tedarik eder, bilim ise ikincisi için rotaları çizdi; ancak zekâ, enerji, sermaye ve birlik hâlâ eksiktir. Umalım ki Macaristanlıların kendileri ile hükümdarları, kim olursa olsun, gerçek ve karşılıklı çıkarlarını görecekle ve zengin çölünü mutlu ve nüfuslu bir ülkeye dönüştürmek için birlikte çalışacakları zaman çok uzak değildir.

Yirmi dakikada karşıya geçtik ve nehrin üzerinde yüksek, toprak bir tepeden heybetli bir şekilde bakan kalenin bir kapısında karaya çıkarıldık. Masif duvarının karanlık hatları ve açılı, aşağıda derin bir gölge içinde kalan korkunç mazgal sıradanlığıyla, yüksekliği taçlandıran ve ay ışığında parıltıyan, hepsi düzgün ve kireçle boyanmış uzun kışla ve cephanelik sırağıyla güzel bir tezat oluştuyordu ve genel olarak hoş, etkileyici bir etkisi vardı. Ancak müstahkem bir şehirden geçmenin her zaman yarattığı gecikmeyi, kaba bir posta müdürünün küstahlığıyla daha da artmış olarak az buz yaşamadık. Bu kişi yalnızca dört at almamız konusunda ısrar etmekle kalmadı ki daha önce de söylediğim gibi bunda haklı olduğu görüldü—, posta hanesinin bulunduğu Meydan'da bizi tamamen donmaya bırakarak atları beslemek bahanesiyle tam kırk dakika oyaladı. Dört at konusuna gelince, etabın oldukça zorlu geçmesi nedeniyle ilerleyen bölümlerde onlara sahip olduğumuz için yeterince memnun olduk; çünkü yalnızca evrensel çamur sert don nedeniyle en pürüzlü

karakterde taşlara ve kayalara dönüşmemiştir, aynı zamanda Peterwardin'den itibaren, burada Tuna'nın kıyısına kadar uzanan ve kalenin üzerinde inşa edildiği son noktası olan oldukça yüksek bir tepeler silsilesine tırmanıp onu aşmak zorunda olduğumuz anlaşılmıştır.

60

Üzücü, gerçekten çok üzücü bir sarsıntısı vardı ama bizi en çok rahatsız eden şey, arabamızın göreceği zarardan duyduğumuz korkuydu; ve gerçekten iyi olan dört atın güçlü gayretleri, bir sonraki menzile hızlıca varma ihtimalini verse de, oraya ulaşmadan önce yolculuğumuzun çok daha elverişsiz bir sonla biteceği korkusunu sürekli zihnimizde tutuyordu. Ne var ki, İlahi Takdirin lütfuyla oraya ulaştık; üstelik hayatımda gördüğüm en görkemli sabahlardan birinin şafağında.

Don şiddetini artırmıştı; gökyüzünün alt kısımlarına yayılan ve bu renkleri yukarıdaki mavilikle birleştiren o tarif edilemez derecede zarif yeşilin içine süzülen kırmızı, turuncu ve sarı tonlarının göz alıcılığı, şimdiye kadar gördüklerimin neredeyse ötesindeydi. Maviliğin kendisi alışılmadık derecede derindi ve gün doğumunun yaklaşmasıyla birlikte, tüm renklerin sarı bir ışık selinde kaybolana kadar yarattığı değişimler tarif edilemeyecek kadar muhteşemdi.

Ancak hava soğuktu; acımasızca, dondurucu derecede soğuktu: Kürklü çizmelerimize rağmen ayaklarımız üşümüş, ellerimiz neredeyse işlevsiz hale gelmişti. Tekerleklerimiz, gres yağının yetersizliğinden ötürü sürtünmeden neredeyse alev alacaktı; ancak üzerlerine döktüğümüz su, yere bile düşmeden neredeyse anında donuyordu: ve huzursuzluğumuzu artırmak için, köydeki herhangi bir eve girmek için henüz çok erkanktı.

Bu menzildeki (adı Beshka'ydı) posta müdürü atı olmadığını beyan etti ve sırada onları temin etmekle ilgili onunla bir kavga etmek vardı.

61

Artık at sayısının dört mü yoksa iki mi olacağı bir soru olmaktan çıkmıştı; asıl mesele, onları hiç bulup bulamayacağımızdı. Uzun süren şiddetli bir itiraz nihayetinde dört adet dört ayaklıyı ortaya çıkardı; ancak bunlar attan ziyade kedilere benziyordu —ufak tefek, zayıf ve tarif edilemeyecek kadar tüylü. Onları öfkeyle reddettik; ancak sizi yormayacağım türden bir pazarlık ve köylülerin atlarını temin etme girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, ne kadar kötü olurlarsa olsunlar onları kabul ettiğimize sevindik ve iki saatlik bir gecikmenin ardından, bir münzevinin bile neşesini uyandıracak bir manzara eşliğinde Beshka'dan yola çıktık.

Yıldızı ve güzelliği lekelenmiştir,
Çamurlu yollarda sürekli sürülmekten.

Zavallı eski britçkamıza —devrilmeler ve kötü hava koşullarıyla; Calais ile durduğumuz yer arasındaki her topraktan gelen bir kir tabakasıyla kaplanmış olarak— bir doğa bilimcinin kafasını iyice karıştıracak görünümde dört yaratık koşturulmuştu: boyut söz konusu olduğunda onları Külkedisi'nin fareleri sanabilirdi;

donanımımızın geri kalanı da buna uyuyordu —hepsi farklı renklerdeydi ve her biri ufaklıkta diğerini geride bırakıyordu; tüylüydüler ve bir Highland bataklığından fırlamış herhangi bir midilli kadar yabaniydiler; ve sahipleri onları pekâlâ tanıyabilirdi, çünkü üzerlerinde en tuhaf çeşitlilikte ve en şaşırtıcı sevimsizlikte haşlamalar, çıbanlar ve lekeler vardı. Bu hayvanları araca bağlayan koşum takımlarını görmek bir Cuff'ın veya Wilson'ın kafasını karıştırır ve midesini bulandırır; çünkü mesele olan şeyin herhangi bir yerinde, arkadakilerin çekme kayışlarını sırtlarının üzerinde tutan derimsi bir kayış hariç, bir parçacık bile deri bulunmuyordu.

62

Bunların da aynı malzemenin bazı rastgele parçalarına sahip olduğu inancına kapılmak mümkündü; ancak bu boş bir hayaldi —böyle bir şey yoktu. Öndeki atlara gelince, onları direğe bağlayan ve sırtları üzerinden kaba sicimden askılarla sarkan uzun halatlar dışında hiçbir şeyin farkında değildiler. Özgür ağızlarını hiçbir gem aşağılamıyordu; bir sürücünün kuralına tabi olduklarını gösteren tek şey, sicim kamçılı kenevirden bir yular idi. Ve ne sürücüler ama! —çünkü bunlardan iki tane vardı, bir arabacı ve bir postacı —Allah bilir!— birinci görevli, sürdüğü hayvanlar gibi ufak tefek ama cesurdu; üst kısmı yırtık bir koyun derisi ceketle, alt kısmı ise bir zamanlar beyaz ve nakışlarla süslenmiş olan ama artık aynı derecede yırtık dar keçe pantolonlarla kaplıydı; dik saçlarını örten mantar benzeri şapka daha iyi günleri görmüştü ama daha çok kötü günlerin içinden geçmişti; bacakları ise, bir denizcinin ifade edeceği gibi, biçimsiz bir kumaş şeridiyle sarılmış ve aynı derinin kayışlarıyla iyice tutturulmuş tabaklanmamış deriden sandaletlerle ayrıca korunmuştu.

63

Postacı, yırtık pırtık arkadaşının elleriyle lider atın çıplak sırtına fırlatıldı; arkadaşı daha sonra kendisi sürüş koltuğuna tırmandı, dizginleri kavradı ve atları hareket ettirmek için en tarifsiz seslerden oluşan tiz ve tuhaf bir haykırış, "eh, hua ! hua !-yo, yo-ch, eh-oloo, oloo-hu, hu-adda !" ve daha yüzlerce kışkırtma başlattı; ama hayır, halleri pek aktif değildi ve küçük sürücü tarafından kullanılan, sapsız belirli bir kamçının en ölçüsüz kullanımı bile bir süre ilerleme niyetinin en ufak bir belirtisini göstermekte başarısız oldu.

Sonunda, sürücülerin ve etraftakilerin ortak çabalarıyla zayıfça bir sürünmeye başladılar; ancak düzensiz hareket tarzları, ne gezginlerin ne de sürücülerin amaçlarını gerçekleştirmeye hiçbir şekilde elverişli olmayan bağımsız bir hareket eğilimi sergiledi, öyle ki dışarıdan ek bir yardım alınması zorunlu hâle geldi. Yavaş yavaş bir yokuşun kenarına doğru ikna edildiler ve tıpkı insanlar gibi atlar da tüm yere yakın dürtülere daha yüce karakterli olanlardan daha kolay boyun eğdiğinden, aracı ve her şeyi yanlarında sürükleyerek aşağı doğru gittiler. İlk yokuş çıkışı bir engel olduğunu kanıtladı, ikincisi bizi neredeyse durma noktasına getirdi; ve böyle araçlarla yirmi millik bir menzili asla tamamlamayış başaramayacağımızı söylemek için hayalete gerek yok olmadığından, ne pahasına olursa olsun (coûte qu'il coûte) bir sonraki köyden başka, en azından ek atlar tedarik etmeye karar verdik.

Şansımıza, aramızda ve en yakın köy arasında tepesiz, birkaç mil genişliğinde düzlükten başka bir şey yoktu, bu yüzden oraya çabucak ulaştık ve hemen bir pazarlık yaptık; ancak bu sadece iki ek hayvan içindi, iş için yeterli tam bir takım o sırada temin edilemiyordu.

64

Yeni gelenlerin bizimkilere tıpatıp benzediği anlaşıldı, ancak her halükarda bu bir güç artışıydı; ve on dakika içinde, arkada üç ve önde üç olmak üzere, aynı hayranlık uyandırıcı basitlikteki koşumlarla hakarete uğramış britçkaya bağlandılar.

Ardından, bu uyumlu eklemenin sahibi, kendisi de kıyafeti ve görünüşüyle kamçı kardeşlerine en mutlu şekilde ayak uyduran biri olarak, üzerlerindeki birinin sırtına sıçradı. Sonra, hem arabacı hem de eski postacı kutunun üzerine tırmandılar; burada Brentford'un iki kralı gibi oturup, her biri bir dizgin yakaladı ve fedakar hayvanların başları üzerinde birer kamçı salladı.

Veda konserinin bir başka patlaması olan "yu, oudah ! hus", bütün bu olayı olağan bir olay olarak son derece ciddi bir şekilde izleyen çok sayıdaki çevredeki kişinin ortaklaşa gerçekleştirdiği iyi planlanmış bir gayretle, atlar bir homurtu ve üflemeyle fırlayıp gitti; yine de köyün sert ve donmuş sokaklarında zorlu yollarını ancak güçlülükle açabiliyorlardı.

Bunbury ve Brownlow North'un —Alken'in ve Cruikshank'in ruhları!— çıkışımıza tanık olmak için neden üzerimizde uçuşmuyordunuz? —harika kalemlerinizi bütün bu sahneden neler çıkarmazdı? Tüm bu düzeneği güzel bir öğleden sonra Hyde Park'a taşımak için neler vermezdim?

Doğrusu, böyle bir gösteri sahibinin servetini yapardı; onu görmek için bonassus'tan ya da zürafadan daha fazla kalabalık toplardı; ve beyan ederim ki, Newman'ın geveze bir postacısının dudaklarından dökülecek ya da bilgili ve aristokratik, peruklu bir Londra arabacısının ağzından çıkacak yorumları duyabilmek için, işin eğlencesine ben şahsen alaylara gönüllü olarak katlanırdım.

65

Kamçı ve dilin yardımıyla da olsa bir sonraki menzile ulaştık; orada pek de iyi olmayan hayvanlarla değişim yaptık —ama onlar bile bizi yolculuğumuzun sonuna kadar sürüklediler ve Belgrad'ın yüksekliğinin ile Sırbistan tepelerinin kademeli olarak görüş alanımıza girmesini ve nihayetinde saat dört civarında Semlin kasabasına girip yolculuğumuzun bu bölümünü "Altın Aslan" otelinde sonlandırmamızı tarifsiz bir memnuniyetle izledim.

Artık Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde postayla seyahat etme deneyi yaşamıştım. İngiltere'nin muhteşem yollarında, kendine has kusursuz ve kesintisiz hızıyla hızla ilerlemiştim. Fransa'nın gürültülü, gösterişli ama yavaş ve yetersiz rejimini deneyimlemiştim. Belçika'nın düz, bıktırıcı, yay kıran yollarında sarsılmıştım; saygıdeğer Prusya'nın iyi yolları ve düzenlemeleriyle rahatlamış ve teselli bulmuştum; Bavyera'nın iğrenç otoyollarına, aksi ve huysuz köylülerine inlemiş ve lanet okumuş ve sarsılmaz ama kibar Avusturyalıların yavaş ama emin adımlarla ilerleyişiyle yeniden rahatlamıştım. Şimdi, çok şükür ki, gururlu, kendini beğenmiş

Macarlarla, sıçana benzeyen atları ve sapkın bozkırlarıyla olan işlerimi bitirmiştım; hangisinin tercih edilmesi gerektiğini neden ilan edeyim ki?

Bununla birlikte şunu söyleyeceğim: Eğer Prusya'daki postacılık benim bulduğumla aynı seviyedeysen ve diğer ülkeler benim deneyimlediğimden daha iyisini sunamıyorsa, bildiklerimle tutarlı olduğu sürece bunu kıta Avrupa'sındakilerin herhangi birinden üstün ilan ederim.

66

Macaristan'daki posta sistemi hakkında, ülkenin itibarı için, şüphesiz ne kadar az şey söylenirse o kadar iyidir; ancak hıza ihtiyaç duyan tüm gezginlere, onurlarını ve konfor düşkünlüklerini bir kenara bırakmalarını, yerlilerinkine benzer, yağmurdan veya rüzgardan korumak için tentesi ya da kumaş örtüsü olan bir char-a-banc (fayton benzeri üstü açık araç) almalarını, kürklerine sarınıp düşme ihtimallerini göze almalarını kesinlikle tavsiye ederim.

Böylece daha hızlı ve daha az masrafla ilerleyecekler, daha konforlu bir araç kullanmanın kaçınılmaz olarak beraberinde getirdiği ciddi kaza riskine ve bunun yol açacağı gecikmelere karşı çok daha az savunmasız olacaklar.

Macaristan ülkesine gelince, gördüğüm sınırlı kısım ve yolculuğumuzu yaptığımız dezavantajlı koşullar göz önüne alındığında, bu konuda konuşmak için pek yetkin sayılmam; ancak gözlemlerimin uzandığı kadarıyla, seyahat etmesi bundan daha az ilgi çekici başka bir yer bilmiyorum.

Ülkenin yüzeyi düz, çıplak ve yorucu: Meraklıların ilgisini çekecek hiçbir antik kalıntı yok; pitoresk manzaralara hayran olanları cezbedecek hiçbir doğal güzellik bulunmuyor. Buna karşılık konaklama imkânları da, yolların ve posta kolaylıklarının eksikliği yüzünden katlanmak zorunda oldukları rahatsızlıkları hiçbir sınıftan gezgin için telafi edecek düzeyde kesinlikle değil.

Farklı bölgelerin kitabında insanlığı incelemeye çalışan filozof için bile Macaristan sadece hüznü bir sayfa sunuyor. Halk, gerçekten de oldukça iyi bir ırk ve —henüz çok az medeniyet gördükleri için— uygun bir eğitim sistemi altında her şeye kadir olabilirler; toprağın verimlilik açısından hiçbirine yenik düşmeyeceği ve doğal avantajlarının burayı büyük bir ulusa uygun bir mesken olarak işaret ettiği bir ülkenin

67 - 68

İyi sakinleri olmaya hak kazanabilirler.

Ancak bu tür bir gelişmenin gününün hâlâ çok uzakta olduğu ve Avrupa, özellikle de Almanya, şu anda muzdarip olduğu hükümetin boyunduruğunu üzerinden atıp daha aydınlatılmış bir politika sistemi benimsemedikçe, Macaristan'ın kendi doğal avantajlarından yararlanabilecek bir duruma gelmeyeceği veya halkının önyargılarını ve cehaletini silkererek aktif ve çalışkan olup böylece Avrupa ulusları arasındaki hak ettiği sırayı alamayacağı korkulmaktadır.

Semlin hakkında neredeyse hiçbir şey söyleyemem: Oraya akşam karanlığından sadece bir saat önce girdim ve ertesi gün öğle vakti, bir teknenin beklediği nehir kıyısına doğrudan çıkış veren bir patikadan ayrıldım. Tuna ve Sava'nın birleştiği

noktada yer alır ve gri duvarları neredeyse bir mil uzakta olan Belgrad'ın tehditkâr kalesinin üzerine adeta bir casus gibi yerleşmiş görünmektedir.

Türkiye'den Avusturya'ya gelen herkes için karantina istasyonudur; dahası, kaçakçılığın yanı sıra Avusturya ve Türkiye toprakları arasındaki her türlü iletişimi engellemek için Slavonya sınırlarında uygulanan çok sıkı bir gözlem hattının merkezidir.

Slavonya'da bu hat üzerinde her erkek bir asker, her köy uygun rütbeli bir subay tarafından komuta edilen bir askeri kolonidir: Hepsinde girişlerde bölük veya tabur numarasının yazılı olduğunu görürsünüz; ve bana söylendiğine göre, sakinlerin tamamı sıkı bir askeri yönetim altındadır.

Her adam sırayla bu önleyici hizmette bir yıl görev yapar; bana verilen bilgiye göre bunun karşılığında kendisine bir arazi tahsisi şeklinde ödeme yapılır.

Bu kadar sıkı bir görünüm sergilenmesine rağmen, kaçakçılık ticaretinin yalnızca çok büyük ölçüde devam etmesi değil, aynı zamanda bana güvence verildiği üzere, bunun sağladığı faydaların bilincinde olan ve göz yuman Avusturya hükümetinin bilgisi dahilinde gerçekleşmesi oldukça tuhaftır.

Eğer bu doğruysa, ticaret mevzuatı sistemlerinin akıllılığına dair harika bir yergi ve en iyimser iktisatçının bile arzu edebileceği serbest ticaretin hesap edilemez faydalarına dair mükemmel bir örnek oluşturur.

Elveda! Artık Hristiyan dünyasından ayrılmak zorundayız: Bir sonraki mektubum sizi "Panyrmie" diyarına götürecektir.

Her zaman sevgilerimle.

69

MEKTUP III.

Semlin ve Belgrad karşılaştırılması. — Tatar-Ağa. — Bir Tatar. — Türk İlanları. — Griffins'in hataları ve sonuçları. — Başlangıç. — Türk Posta Sistemi. — İlk posta evi ve Yemek. — Gece Yürüyüşü. — Sırp Manzarası. — Çoban Kavkallı. — İletişim Zorlukları. — Yolculuk Düşünceleri. — Mola yeri. — Kahvaltı. — Morava Vadisi. — Nissa. — Balkanlar. — Yılbaşı. — Fırtınalı bir gece. — Yolumuzu kaybediyoruz. — Sofya. — Dörtal. — Bir Felaket. — İhtiman. — Tatar-pazarcık. — Filipopoli. — Eskew. — Sessiz Şehirler. — Hermanloo. — Bir Rus Kurye. — Edirne. — Bourgos. — Sillivria. — Konstantinopol ve Therapia'ya varış.

SEVGİLİ-

Zorlu işlere, sert at binişlerine ve yetersiz yemeklere hazır olsan iyi olur; en azından anlatmak üzere olduğum bu koşturmacada benim payıma düşenler bunlardı; ve eğer bu iş bitene kadar benim yorgunluğumdan ve sıkıntılarımından biraz olsun payına düşmezse, bu benim anlatım yeteneğimdeki bir eksiklikten kaynaklanıyor olmalı, çünkü sana söz veriyorum seni esirgemeyeceğim.

Bir önceki mektubumda Semlin'in Avusturya karantina istasyonu olduğundan bahsetmiştim; ve tam o sırada lazarettoların birinde, gidip görmeyi çok isteyeceğim iki vatandaşım vardı, ancak hiç vakit kaybetmemem gerekiyordu; hareketim için her şeyin hazırlanması amacıyla baş tercümana bir haber gönderilmişti; gerekli tüm düzenlemelerim tamamlanmadan önce onun diğer tarafta hazır beklediğine dair bilgi

gelmişti, öyle ki öğleye doğru, tek bir an bile boşa harcamadan aceleyle yola çıkmak zorunda kaldım.

70

Çok yardımsever bir Avusturya beyefendisi olan Bay Steinous* ve o sırada Semlin'de bulunan bir Britanya kabine kuryesi, beni handan, bir süre boyunca kendi memleketimden ya da inancımdan göreceğim son şeyden uzaklaştıracak olan kayığa kadar eşlik ettiler.

Ayrılış töreninde ciddi bir hava vardı, çünkü bir kez gittikten sonra geri dönüş yoktu; bu, yaşayanları ölümler için terk etmek gibiydi; ve son iki dostumla tokalaşıp kaba, sal benzeri kayığa bindiğimde, yaşlı Charon'u ve Styx nehrini düşünmekten kendimi alamadım.

Yarım saatlik kürek çekme mesafesi bizi sakın nehrin kıvrımından geçirerek Belgrad kalesinin yukarısındaki çıkarma yerine ulaştırdı.

Ilık, gülümseyen bir gündü; tüm doğa neşeli ve memnun görünüyordu; hatta Muhammediliğin eski siperinin kasvetli, çürüyen duvarları, öğle güneşinin ışıyla kısmen banyo yaparken o kadar da ürkütücü görünmüyordu.

Yine de zıtlık sevenler —ve zıtlığın ilginin yarısı olduğu söylenir— nehrin iki kıyısı ve nehrin karşılıklı akıntısında birbirine bakan iki şehir arasında meydana gelen sahne değişikliğinde dikkatlerini çekecek kadar çok şey bulmuş olacaktı diye düşünüyorum.

Posta dairesi departmanında bulunan ve mektupların ile resmi evrakın tütsülendiği karantina dairesiyle bağlantılı olan bu beyefendi, yabancılara son derece yardımseverdir ve Semlin'den geçen İngiliz gezginler için her zaman çok yararlı olmuştur.

71

Arkada bıraktığımız tarafta, beyaz binaları ve kuleleri, çitleri ve lazarettoları, gümrük binaları ve önleyici sistemi, Avrupa'nın havası ve telaşına sahip kalabalık ve işkolik askeriyesiyle, mülküne yeni kavuşmuş, yeni moda alışkanlıkları, düşünceleri ve modern kıyafetiyle şık, genç bir Kont gibi duran yepyeni ve derli toplu Semlin kasabası vardı.

Ulaştığımız tarafta ise, çağlar boyunca kendilerini yansıtan akıntıya kaşlarını çatan karanlık ama kırılmış burçlarıyla antik Belgrad kalesi uzanıyordu; ufalanan duvarlarla parçalanmış bir taç gibi çevrelenmiş yüce başı, eski eylemlerinin sahnesini yeniden ziyaret eden, göçüp gitmiş değerli bir zatın hayaletine benziyordu; o, eski ihtişamının ve kasvetli saygınlığının bazı kalıntılarını korumak için servetinin yıkıntıları içinde çabalayan, çökmüş yaşlı Baron'du.

Kasabaya girildiğinde de zıtlık daha az dikkat çekici değildi.

Nitekim, Semlin'de bile, Avrupa giyiminin ölçülü sadeliğinin bir kısmını daha büyük bir zenginlik ve çeşitlilik tonuyla değiştirmiştik; ve Slavlar, Hırvatlar ve Yunanlılar, daha fantastik elbiselerinin daha canlı renklerini Avusturya ordusunun gri üniformaları ve sivillerin daha koyu kıyafetleriyle harmanlamışlardı; ama burada, en azından giyim ve silahlar söz konusu olduğunda, kendimizi bir anda Asya ihtişamının tam ışıltısına taşınmış bulduk; zira Tanrı biliyor ya, bu durum ne temizliğe ne de refaha uzanıyordu, çünkü ben kasaba ve çarşı biçiminde Belgrad'ınkilerden daha kirli, daha

sefil, daha harap bir yer nadiren görmüşümdür: ama işte oradaydılar, muhteşem donanımları ve silahları içinde "tamamı kızıl ve altın renginde parıldayan" Sırp askerleri, sokaklarda geçit yapıyor ve düklerinin sarayının etrafında toplanıyorlardı;

72

Sırp askerleri, sokaklarda geçit yapıyor ve düklerinin sarayının etrafında toplanıyorlardı; ve iyi bilinen kabanları, işlemeli ceketleri ve dizlikleriyle Arnavutlar vardı; ve bellerini saran çok renkli ipek şaldan dışarı doğru sarkan muhteşem yatağanları ve tabanca kabzalarıyla kürklü ve cübbeli Türklerin kendileri oradaydı. İlginç eteklikleriyle Tatarlar —ki onlardan ileride daha fazla bahsedeceğiz— ve zavallı görünümlü Avrupalılaştırmış üniformaları içindeki yeni birlikler ile hakkında hiçbir şey bilmediğim ve neşeli kargaşaya sadece katkıda bulunan diğer birçok kast ve sınıf oradaydı: ancak herkes, Sultan'ın yönetimini kabul eden herkesin ayırt edici işareti olan, tepesinde mavi püskülü bulunan fesi veya kırmızı başlığı takıyordu. Ancak tüm bu ihtişam ve çeşitliliğe rağmen, tüm sahnede çarpıcı bir hareket ve ruh eksikliği vardı. Başka herhangi bir ülkede aynı malzeme miktarı, duyuları kamaştıran parıltılı bir canlılık tablosu oluştururdu; ancak burada her şey sakin ve durgundu, kaçınabilecek hiç kimse hareket etmiyordu ve harekete zorlananlar ise görevlerini, şüphe yok ki haysiyet anlayışlarına ve yüz ifadelerinin ciddiyetine uyan, ancak Avrupa'nın hareketliliğine ve telaşına alışkın olan izleyiciyi çileden çıkaran ciddi bir soğukkanlılıkla yerine getiriyorlardı. Sadece Yunanlılar, meşgul kazanç peşindeki Yunanlılar aktif ve iş başındaydı; bakışlarında yeterince hayat ve hareket vardı ve dükkânlarına girdiğinizde her ikisine de sahip olduklarını size bildirmeyi çok iyi başarırlardı: ancak söyleyeceksiniz ki kendim de Türklerin usanç verici ve donuk havasına kapıldım, o yüzden zıtlıkları ve spekülasyonları bir kenara bırakıp düz anlatıma geçelim.

73

İniş yerinde, birkaçıyla birlikte uzakta duran ve bizi selamlayan fakat yaklaşmayan Baştercüman tarafından karşılandık. Gerekli ön hazırlıklar yapıldıktan sonra kayıkçılar eşyalarımı yakındaki büyük bir taş levhanın üzerine çıkardılar. Ücretlerini ödedim, herhangi bir şeyin kalıp kalmadığı, her şeyin "tamam" olup olmadığı soruldu ve olumlu yanıt vermem üzerine kayıklarına geri çekildiler. Tercüman öne çıktı, ben de ona yaklaştım; elini uzattı, sıktım: "Şimdi," dedi, "diğer tarafla işin bitti; sen bizdensin; öte tarafa dönüş yok."

Bu, beni Avrupa'nın alışkanlıklarına ve insanlarına bağlayan son ince bağı koparıyordu ve bizi ayıran o gizemli büyü türünü neredeyse hissettim. Tercüman, "İlk işin," dedi, "Tatar-Aga'ya gitmek ve yola çıkmaya hazırlanmak: her şey hazır." "Allons," dedim: "ama burada satın almam gereken bazı şeyler var." "Pekâlâ," dedi, "bunları Çarşı'dan geçerken alabilirsin ya da daha iyisi, Tatar-Aga'nın evine getirtebilirsin." Bu düzenlemenin benimle ilgili avantajları ne olursa olsun, birbirini gayet iyi anlayan ve acemi yabancılardan en iyi şekilde yararlanmaya son derece hazır ve ehil olan Tercüman ile Tatar-Aga için son derece uygun olduğundan şüphe

yoktu. Tatar-Aga, yüz Türkten birinde görmeye alışık olduğumuzdan çok daha fazla canlılığa ve çevikliğe sahip, yaşlıca küçük bir adamdı.

74

Beni yine de hiç de az olmayan bir ciddiyetle karşıladı, kahve ve çubuk sipariş etti, tütün içmediğimi gördüğünde kaşlarını biraz kaldırdı ve kendi çubuğunu alarak işe girişmeden önce birkaç uzun ve hevesli nefes çekti. Sanırım ardından yola çıkmaya hazır olup olmadığını sordu; birkaç şeye ihtiyacım olduğunu duyunca, onları isimlerini söylediğimde temin etmeleri için kendi adamlarını dışarı gönderdi. Gerekli olan başlıca eşyalar, bir çift Tatar şalvarı veya biniş pantolonu, Tatar çorapları ve çizmeleri, bir şal ve yolculuğun konforu için daha başka birkaç uf Tefek şeydi; ve bunlar çok hızlı bir şekilde getirildi. Nitekim birincisi, değerli Ağanın başının üzerindeki bir raftan daha uzak bir mesafede değildi; oradan alt kısmı sarmak için her ikisi de son derece korkutucu ve geniş boyutlarda olan ve hiçbir gençliğinin ilk parlaklığında olmayan iki giysi çıkardı; bunlardan birini hemen üstüme geçirdim, yeniyen değerinin en fazla iki katını ödedim ve yürümek için en uygunsuz genişlikte olmasına ve bir Tatar dışında herkes için ata binerken ve inerken kontrol edilmesi en zor şey olmasına rağmen, edinebileceğim soğuğa karşı en etkili koruma olduğunu gördüm.

Tatar çorapları için de aynı şeyi söyleyebilirim; çizmelere gelince, bunlar kesinlikle hava şartlarına karşı savunma sağlamak için oldukça elverişlidir, çünkü ayaklarınıza üç çift kalın çorap giydikten sonra bile, menzilinize ulaştığınızda onları ayağınızdan fırlatıp atabilir veya dilediğiniz zaman tekrar içine zıplayabilirsiniz. Şalvarlar konusunda farklı görüşler olabilir ve deneyimlerime dayanarak Pers biniş pantolonlarının ya da en azından Tatar pantolonlarından daha az abartılı ve daha yönetilebilir bir şeyin gezginin tüm amaçlarına daha iyi hizmet edebileceğini düşünüyorum.

75

Kazanç heyecanı, yaşlı Tatar-Ağa'yı olağandışı bir çabaya yöneltiyor gibiydi. Satın alınan her üründen kar payını alır; yolculuk boyunca atlar ve yiyecekler için ödenen tutardan düzenli ve büyük bir kısım kendi cebine girerdi. Örneğin, bana postacılara verilecek bahşişler ve geçim masrafları cömertçe hesaba katıldığında bin beş yüz piastre tutması gereken beş at gerekiyordu; benden üç bin istendi; bunun bakiyesi Tatar-Ağa'nın, Tercüman'ın ve Paşa'nın aavidir. Böyle teşvik edilen yaşlı beyefendi (tüm Tatarlar beyefendidir), uşaklığını yaparak gayretini ve çevikliğini göstermeye başladı: kendi elleriyle şalvarın bağlarını bağladı ve kıvrımlarını düzeltti; mahmuzlarımı takmam konusunda ısrar etti ve oldukça beceriksizce de olsa altından kalktı; ancak kılıcı kuşanma konusunda daha usta ve kendinden emindi ve kılıcın suyu (harika bir Hint bıçağıydı) hemen dikkatini çekti: eğer bu ihtimal dahilinde olsaydı, bir hediye olarak ona sahip olmayı çok isterdi; ama öyle olmadığı için satın alma alternatifini denedi. Tercümana, "Bin piastre (yaklaşık on İngiliz sterlini) bunu satın alabilir mi?" diye sordu: "Hayır." "Ya bu miktarın iki katı?" Kılıcın bir dostun hediyesi olduğunu ve onu elden çıkaramayacağımı belirterek hem kendimi hem de

onu daha fazla ısrardan kurtardım. Türkler iyi yetiştirilmiş insanlardır ve bu yanıt konuyla ilgili başka soruların sorulmasını engelledi. Başkalarının mallarına yönelik bu hayranlık yine de sadece yaşlı beyefendiyle sınırlı kalmamıştı.

76

Mahmuzlarımı ayarlarken bıçağımı çıkarıp kullanmam gerekti; onu bıraktığım anda, on beş ya da on altı yaşlarında genç bir delikanlı olan oğlu onu kaptı ve kendini işaret ederek "Bahşiş" (bir hediye) kelimesini telaffuz ederken son derece ifade dolu bir işaret kullandı. Bu dikkat çekici derecede açık sözlü isteğin, aynı derecede net bir reddetmeyle karşılık bulduğunu eklememe gerek yok.

Hazırlıklarımı meşgul olduğum sırada, yolculukta rehberim ve yoldaşım olacak olan Tatar odaya girdi. Daha yakışıklı görünen birini hayal etmek zor olurdu; o, bir Türkün tam anlamıyla ideal güzelliğiydi. Uzun boylu ve düzgün vücutlu olan muhteşem giysisi üzerinde kusursuz duruyor, onsuz boyuna göre belki de ince görünmüş olabilecek bir figürü dolduruyordu. Şekil olarak neredeyse kusursuz bir oval olan yüzü hiçbir sakalla gizlenmemişti; son derece zarif bıyıklar, Sterne'in dediği gibi "egemenliğin mücevherlerini rehin verebileceği" dişlerle donatılmış aynı derecede güzel bir ağzın üst dudağını örtüyordu. Burnum, Yunan ve Roma güzelliklerini birleştiren türün mükemmeliyetiydi ve gözleri, kendi başlarına dolgun, koyu renkli ve uyuklu, ancak kolayca delici bir bakışa bürünen, güldüğünde —ki en büyüleyici şekilde gülerdi— mizaçıyla yalanlanmayan hicivli bir muziplik havası katan içlerinden birindeki hafif bir kayma ile zar zor kusurluydu: çünkü tamamen neşeli olmasına rağmen, bir Türkün olağan ciddiyetine biraz yabancı olan bir mizaç damarına sahip olduğunu ve bununla yetinmeyip bunu şımarttığını görmek kolaydı; ancak o zamandan beri Türklerin ve Tatarların sıklıkla çok farklı varlıklar olduğunu ve en azından ikincisinin de bir Hıristiyan kadar büyük bir zevkle, bu alt dünyanın diğer güzel şeylerinin yanı sıra kahkahalarının tadını çıkarabildiklerini öğrenmeme neden olan şeyler oldu.

77

Mehmet-Ağa —bu Tatar'ın adı buydu— bakmak gerçekten bir zevkti ve o gerçekten asil görünen kişiliği, kendi sınıfının zengin giysisini çok iyi taşıyordu. Bir Tatarın giysisi; herkesin giydiği don, gömlek ve yeleğe ek olarak, öncelikle uzun etekli, üst kısmı vücuda oturan, alt kısmı ise yukarıda bahsettiğim etek benzeri kıvrımlar içinde neredeyse topuklara kadar uzanan bir cuppeden veya yelekten oluşur; giysinin bu kısmı her zaman eteklerin çevresinde özellikle farklı bir renkte ipekle zengin bir şekilde işlenmiştir. Bunun üzerinde, belinin etrafına önce basit bir kuşak ve ardından çeşitli parlak renklerde uzun ve çok yakışıklı ipek bir şal bağlar; bunun ön tarafında, devasa gümüş topuzlu tabancaların ve aynı metalden veya ilginç bir şekilde oyulmuş fildişinden kabzaya sahip yatağanın sıkıştırıldığı geniş bir deri kemer bağlanmıştır. Omuzundan geçen bir kayış veya kemerle, gümüş işlemeli deri veya kadifeden evrak çantası asılır. Kırmızı çuha veya bazen kadife gibi güzel bir kumaştan yapılan, altınla dantellenmiş ve işlenmiş ve sahibinin imkânlarına göre az çok değerli bir kürk türüyle astarlanmış kürk adında zengin bir ceket bunların üzerine giyilir; ve soğuk veya

yağmurlu hava durumunda, genellikle kullanılan en iyi ceket olan ortak yeniçeri cuppesi belki de en iyisi olmak üzere, tüm vücut çeşitli pelerin türleriyle sarılır. Az önce tanımladığım devasa şalvarlar çoğu Türk için yaygındır, ancak Tatarlar bunları her zaman kullanır.

78

Aslında bunlar, alt kısmı dikilmiş, bacakların geçmesi için iki delik bırakılmış, en muazzam boyutlarda bir eteklikten ibarettir. Beli sıkmalı bir kordonla tutturulur ve bağlandığı dize kadar çekilip yukarı toplandıktan sonra, yukarıda belirttiğim şekilde neredeyse yere kadar sarkmasına izin verilir; öyle ki, bunlara alışkın olmayan bir kişi yürürken fazlalıkları yukarıda tutmak zorunda kalır. Bir Tatarın binerken pantolonunun kalabalığını önünde nasıl topladığını görmek ilgi çekicidir; aynı şekilde, geniş ve güzel işlemeli Türk çizmelerinin önünden sahne etkisiyle aşağı sarkan devasa çoraplarının hepsini üzerine geçirmeden önce bacaklarını ve ayaklarını soğuktan korumak için nasıl bağlayıp sardığını görmek de o kadar az ilgi çekici değildir; ancak eminim ki Tatar'ın gardırobunun bu ayrıntılı tanımından artık yorulunuz, bu yüzden size sadece dostum Mehmet'in yüce başına evrensel kırmızı fesi ya da düz tepeli kırmızı başlığı sardığını, etrafına bir sarı ve bir mavi mendil doladığını ve böyle giyindiğinde size söylediğim gibi gördüğüm en yakışıklı Türklerden veya erkeklerden biri gibi göründüğünü söyleyeceğim.

Değerli Tatar-Ağa'nın yardımıyla, dış görünüşümü bahsettiğim moda göre hazırlamakla meşgulken, ahırın dalkavukları da partiyi ilk aşamada taşıyacak olan atları donatmakla azami ölçüde meşguldü.

79

Bunda her zaman biraz gecikme olur; yüklerin ayarlanması, gezginin bineceği küçük hayvana binicilik takımının uydurulması ve devamında yerini bulacak çeşitli küçük meseleler başıboş kalır ve yolunu şaşırır: ancak herkes ilk kalkışın sıkıntılarını bilir; ister kendi arabanızda olun ister Tatar atlarında olsun aynıdır. Sonunda dışarı çıktılar, güzel bir manzara —küçük, tüylü, yaralı ve dizleri kırık, herhangi bir adamın kendi cesedinin yükünü zavallı sırtlarına yüklemesinin utanç verici bir şey olduğunu söyleyerdiniz, ancak Sürürçülerin hiç vicdan azabı yoktur; üstelik onlar hayvanlarını bilirler, yabancılar ise bilmezler: şüphe yok ki atlar, yılan balıkları gibi bu işe o kadar alışmışlardır ki severler.

Yine de herkese, en azından ilk birkaç aşama için kendi biniş aparatının ayarlanmasını kişisel olarak denetlemesini tavsiye ederim; çünkü Türk seyisler İngiliz saraciye takımına pek alışkın olmadıklarından, at binme takımının çeşitli parçalarının garip amaçlar için kullanıldığını görebilirsiniz. Bir yolculukta konfor söz konusu olduğunda, arabanızı veya atınızı o an için eviniz yapmayı öğrenmek ve ihtiyacınız olan çeşitli eşyaları koltuğunuzda kendinizi bozmadan kolayca ulaşılabilecek şekilde yerleştirmek çok önemlidir. Başlangıçta yapılacak küçük bir düzenleme, yalnızca zamandan tasarruf sağlamakla kalmaz, aynı zamanda aksi takdirde düzen eksikliği nedeniyle kaybolacak ve yeri doldurulamayacağı için paha biçilemez olan birçok şeyin de kaybolmasını önler.

Ben henüz bunların hepsine hazır değildim ve bu nedenle, sürüş ekipmanına oldukça büyük bir ustalık harcanmış olmasına rağmen, devamında kolaylıklarımın birçoğunun en uygunsuz olduğu, çok kolay tasarlanabilecek diğer birkaçının ise tamamen göz ardı edildiği ortaya çıktı. "Acemi yabancı" anlamına gelen iyi bilinen bir Hint eş anlamlısını kullanmak gerekirse, acemiler bu tür durumlarda donanımlarında bazen acı verici hatalar yaparlar.

Bir Tatar yolculuğu için en uygun kıyafet olarak dar geyik derilerinin, şık yeni çizmelerin ve tanınmış yarış kesim paltoların seçildiğini duymuştum; Sırp bataklıkları ve dağlarında, diz boyu çamur içinde ve bacaklarını içinde yürüdükleri lapa sudan kurtaracak kadar boyu neredeyse olmayan atlar üzerinde o güzel beyaz dar kıyafetleri ve çizmeleri bir düşünün. At sırtındaki yolculuklardan ziyade araba işine daha çok alışkın olmasına rağmen, tüm dostça uyarılara rağmen Semlin'den bu tür bir kıyafetle yola çıkacak bir kabine kuryesi olan belirli bir seyyahın olduğunu duymuştum. Hava yağmurluydu, çamur boldu ve birkaç menzil hatasını ona kanıtladı, çünkü geyik derileri işkembe kıvamına gelmişti; çizmelere gelince, ne onların ne de içindeki bacakların durumunu söylemek mümkündü. Talihsizliklerine bir de soğuk ve sıcak, ıslak ve kuru havanın değişimleri, pürüzlü bir tırıs at üzerindeki alışılmadık sarsıntı süresiyle birleşince alt kısmında öyle bir etki yarattı ki, ölü ve canlı deri o kadar yakın bir birlik oluşturdu ki, sahibinin büyük rahatsızlığına rağmen onları birbirinden ayırmak mümkün değildi.

Yine de İngiliz cesareti ve direnci, sonuncusuna ciddi bir zarar verse de onu bu durumdan kurtardı. Hızlı bir yolculuğun ardından Konstantinopol'e ulaştı ve o sırada oradaki temsilcimiz olan soylu beyefendiye resmi evraklarını sundu: "Lütfen oturun, Bay —, dedi kibar ekselansları. "Teşekkür ederim, lordum," diye yanıtladı gezgin, "ama," anlamlı bir jestle, "oturmam mümkün değil."*

Bu, Mr. Moore'un kerubilerini hatırlatıyor: "Çocuklarım, oturun." "Efendim, lafı bile edilmez!"

Tam olarak o kadar da acemi değildim. Tatar pantolonları hantal ve kullanışsız olmalarına rağmen soğuğa karşı mükemmel bir savunma sağlarken, bol olmaları kan dolaşımını engellemiyordu ki bu da herhangi bir pozisyonda uzun süre kalmanın en acı verici sonuçlarından biriydi; ve çizmeler de belirttiğim gibi en az üç çift çorap alıyordu.

Genel görünüm kesinlikle zarafetten çok tuhaf ve grotesk bir yapıya bürünmüştü ve bir çift surucinin yardımıyla sonunda yavaşça ve dikkatlice koltuğuma tırmanıp alt tarafımı saran bitmek bilmeyen çuha kumaş yığınını yerleştirirken beni görseniz gülmekten yarılırdınız. Eyer, şalvar ve pelerin beygiri o kadar tamamen örtmüştü ki, kulakları, kuyruğu ve toynakları dışında neredeyse hiçbir yeri görünmüyordu; ancak yükünün altında çökmediği için, özellikle Macaristan'da gördüklerimi gördükten sonra bununla da ilerleyebileceğine dair umutlarım olabileceğini düşündüm. Suruciler çoktan ata binmiş oturuyorlardı; başı birincinin kuyruğuna bağlı olan iki yük atını yular ipinden tutuyorlardı.

En son kapının yanındaki taştan, Tatar "Yah allah!" nidasıyla ve küçük binek atını iliğine kadar sarsan bir sıçrayışla kalesine benzer eyerinin üzerine fırlar ve tek bir usta çekişle geniş eteklerini toparlayıp yerleştirerek, bindiği hayvanın bir parçası gibi eyerine kaya gibi sağlam bir şekilde oturur. Tatar-Aga, Bala haneh'inden eğilerek "Oor oollah, Oor oollah!" diye haykırır; bu tür durumlarda her zaman reislerinin evinde toplanan diğer Tatarlar "Oor oollah, oor oollah!" diye bağırırlar; Suruciler ve etraftakiler koro halinde "Oor oollah!" diye kükrerler; Tatar ve surucisi "Oor oollah!" diye karşılık verirler ve o saygıdeğer memur Tatar-Aga'nın ikametgâhıyla onurlandırılan, kalın çamur ve balçığın içinden hızla geçerek ve yarı parke taşlı sokakta tıkırdayarak yola koyuluruz. Ancak daha ileri gitmeden önce, Türk postacılığının doğasını ve sistemini size biraz daha açıklamak iyi olacaktır.

"İyi şanslar dilerim! bahtınız açık olsun!" — Türklerin bir yolculuğa başlarken ya da yolda karşılaştıklarında kullandıkları yaygın selamlama sözü.

Türkiye'nin posta teşkilatı, birbiri arasında değişen mesafelerde, yani her menzil üç ila on altı saat arasında değişen, bir zamanlar güçlü olan bu imparatorluğun en büyük ana yolları boyunca uzanan bir dizi postadan oluşur. Bu postalarda, atlar başlangıçta yalnızca hükümetin kullanımı için, yani kuryeler veya hükümet işleriyle seyahat eden kişiler için tutuluyordu. Ancak zamanla, yerel hükümetlerden emir alma yetkisi olan veya belirlenen posta ücretini ödemeye razı olan bu tür gezginlerin rahatlığına uyum sağlamak amacıyla bu dışlayıcı sistem esnetilmiştir.

Şu anda düzenlemenin, postacıya kamu hazinesinden belirli sabit bir miktar ödenmesine izin vermek şeklinde olduğunu düşünüyorum; bunun karşılığında ondan orantılı sayıda atı sürekli olarak hazır tutması istenmektedir; ve bu atlar tüm devlet kuryelerine ücretsiz olarak, ancak diğer gezginlere her at için yolun her bir Türk saati başına bir kuruş oranında sağlanmaktadır. Şimdi, bu saatler genellikle tamamen keyfi uzunlukta olduğundan, en azından İngiliz ölçüsüyle üç buçuk ila dört mil olarak alınabilir ve bir kuruş, orijinal değeri ne olursa olsun, şimdi İngiliz parasıyla iki buçuk pençeye kadar düşmüştür, kimse bu seyahat biçiminin pahalı olduğunu söyleyemez. Ancak o zaman, ödemeniz gereken epey at olduğu doğrudur. Böylece, diyelim ki bagajınız iki yük oluşturuyor, kendiniz için bir ata, ayrıca sırasıyla Tatar ve suruci veya kılavuz için diğerlerine ihtiyacınız var—toplamda beş; öyle ki bagajınızın iki yüküyle birlikte atlarınız için saat başına bir şilin veya yolun her bir İngiliz mili için yaklaşık üç pençe oranında seyahat etmelisiniz. Bununla birlikte, yabancılardan yararlanıldığını ve benim de diğerleri gibi normal oranın neredeyse iki katını ödediğimi zaten gördünüz; ancak bu yalnızca, ülkeyi ve alışkanlıklarını bilmemekten ötürü, zahmetten kurtulmak için Tatar'a aşırı bir meblağ ödemeye razı olduğunuzda gerçekleşir. İlerleme araçlarının ötesinde bu posta evlerinin sunduğu olanaklar oldukça küçük ve perişandır.

Bazen sadece ahır ve suruciler veya seyisler için mesken görevi gören büyük bir kulübeden ibarettirler; ancak bir kasaba veya köyde bulunduklarında, genellikle postacının evine bitişiktirler ve ahırdan ayrı bir kahvehane benzeri bir yeri kapsarlar. Bu kahvehane, gezginin dilediği gibi oturabileceği, uzanıp uyuyabileceği tahta yükseltilmiş platformlara sahip bir odadır; ve her sınıf ve türden uyuyanlar ve sigara içenler tarafından işgal edilmiş olarak bulunsa da, Tatar müşterisi için her zaman bir yer temin etmeyi başarır. Bu kaplarda her zaman bir Kahveci, yani kahve yapan ve garsonluk yapan biri bulunur; o, müşterilerin ve gezginlerin hizmetkârıdır ve attan iner inmez size hemen bir fincan kahve verir; hakiki Türk kahvesi, güçlü, acı, süt veya şeker bulaşmamış ve kendi telvesiyle orta koyulukta bir krema kıvamında koyulaştırılmış. İsterseniz şeker alabilirsiniz, bu doğrudur ve telvenin dibine çökmesine izin verebilirsiniz; ancak Türkler onu sade ve koyu severler. Belki bu ünlü Türk kahvesinin nasıl yapıldığını bilmek istersiniz: şöyledir: Şöminedeki mangal ateşinde, bilirsiniz, her zaman kaynama noktasına yakın tutulan bir su kabı vardır; ve meraklı gözlemci, şöminenin bir yerinde büyüklüğü bir yumurta büyüklüğünden bir pint ölçüsüne kadar değişen bir dizi küçük tava veya sahanın varlığıyla dikkatini çekebilir. Kahveci, gereken fincan sayısına göre bunlardan birini alır, içine toz gibi dövülmüş kahveden, yumurta kaşığı büyüklüğünde her biri için bir küçük kaşık oranında koyar; ılık suyu döker ve sahanı korların üzerine ya da yakınına koyar.

85

Neredeyse bir anda kaynamaya başlar ve o an onu alır, alt kenarını şömineye vurur, tekrar koyar ve bu işlemi toplamda üç kez tekrarlar. Kahve daha sonra yapılır ve tüm süreç neredeyse bir dakika sürer. Kaynamaya gelmesinden fazlasına asla izin verilmez ve bu sadece üç kez yapılır. Ardından, çok küçük bir yumurtadan fazlasını almayan küçük fincanlara dökülür ve o kadar haşlayıcı bir sıcaklıkta yudumlanır ki, çok az Avrupa dili veya damağı buna dayanabilir. Fınganlar daha sonra sudan geçiren Kahveci'ye geri verilir. Ancak o kadar çok iyi malzemenin ziyan edildiği sanılmasın: Bu durulamalar başka bir metal kapta dikkatlice saklanır ve kullanım için sıcak tutulur; sıvı, zayıf kahve aromasına sahip olan ve yerliler tarafından saf olarak içilen veya taze kahve yapmak için başka suyla kullanılan kahve şerbeti olarak adlandırılır. Buna biraz benzeyen bir uygulamanın, önceki demlemenin telvesi üzerine ısıtıcıya veya kaynatıcıya belirli bir miktarda taze kahvenin konulduğu, büyük ilgi gören bazı Londra kahvehanelerinde de var olduğuna inanıyorum. Bu canlandırıcı içeceğin Ganymede'ine geri dönecek olursak: O aynı zamanda çizmelerinizi çıkaran, size içmek veya yıkanmak için su sağlayan, ister yağda kızartılmış yumurta, ister kötü bir sürprize uğramış bir tavuk veya bir Türk postanesinde gezginlerin damaklarını neşelendiren ve midelerini rahatlatan o harika yemeklerden herhangi biri olsun, yemek yemeğinizi hazırlayan adamdır.

86

Eğer bir pilav lüksüne heveslenecek olursanız, bu genellikle postacının haremine ait sınırlar içinde hazırlanır; ancak Tatar tarzı seyahat eden pek kimse bunu beklemek için zaman bulamaz. Böyle bir görevlinin bulunmadığı yerlerde Kahveci yerine bu ve

benzeri işler Surucilerden biri tarafından yapılır; ve böyle bir yer değiştirme temizlik açısından oldukça şüpheli görülebilse de, gerçekteki fark hayal edilebileceği kadar büyük değildir; çünkü bu Kahveciler çoğunlukla ya işini kaybetmiş Surucilerdir ya da o asil göreve yeni başlayan adaylardır: Kesinlikle, temizlik söz konusu olduğunda, her iki meslek erbabı arasında seçecek bir fark yoktur. Gezgin bu posta evlerinden birinden yola çıktığında, kılavuzluk ve seyislik yapan Surucisi önderlik eder, sağ elinde en öndeki bagaj atının yularını tutar, diğerleri baş ve kuyruklarından bağlanmıştır; ancak beş at herhangi bir kılavuz için yeterli bir yük olarak sayıldığından, parti daha büyük bir sayı gerektirirse iki tane verilir. Tatar, doğruluğa göre, yolda bir şeyin ters gidip gitmediğini veya düşüp düşmediğini görebilmek için partisinin sonuncusu olmalıdır; ancak yük atları genellikle onun hız anlayışına uyumlu bir tempoda hareket etme isteksizliği gösterdiğinden, genellikle en tembel veya en zayıf atın sağrısına tam isabet mesafesinde uzun ve ağır kamçısıyla bir konum alır —çünkü bu konuda pek ince bir ayırım yapmaz— ve bu komuta edici mevkiden, inatçılara hızlı hareket etmenin kesin gerekliliğini kısa sürede ikna eden korkunç darbelerden oluşan kesintisiz bir ateş açmaya devam eder.

87

Her köyden ayrılırken, suruci genellikle bir tür şarkı tutturur -kimi buna bir uluma derdi-, kesinlikle sürekli bir "Holla!" yaklaşımıyla başlar ve ilk başta kükreyip ardından bir tür melankolik iniltiyle sönen "Bir adam, bir aa-dam - bir a-dam, bir aa-dam!" şeklinde asla değişmeyen bir nakaratla son bulur. Bu parça bazen Tatar tarafından da tekrarlanır; eğer (değerli Mehemet Ağa'mda olduğu gibi) iyi bir ses tonuna sahip olduğunu düşünürse, ilk kısmı kendisi üstlenir ve o kadar korkunç yüz buruşturmalarıyla telaffuz edilen bir dizi dehşet verici sesi gürleri ki, başta onun maskaralık yaptığını, hatta belki de kolik sancısı tuttuğunu zannedersiniz; ama hayır, ciddiyeti o kadar sarsılmazdır ki yanılıyor olmanız gerektiğini ve ilahideki kahramanca bir anlamın bu kadar ciddi ama grotesk bir enerjinin sebebi olması gerektiğini düşünürsünüz. Yine yanılıyorsunuz: Sorun ve göreceksiniz ki bu sadece yolun durumu, atların nitelikleri veya yolculukla ilgili herhangi bir şey hakkında garip bir okumadır. Ama melodi ne olursa olsun, ister hüznü ister neşeli, her zaman yük atlarının, kendi atının ve surucilerin atlarının bedenleri üzerinde inen darbelerden oluşan bir sürekli bas ile eşlik edilir.

Kendi durumumuzda, öğleden sonra saat üç buçuk civarında yola çıktık, Belgrad'ın kirli sokağından ve yıkık kapısından, bir zamanlar korkutucu olan ama artık kuru ve sığ olan hendeğinin üzerinden sıçrayarak ve gürültüyle geçtik.

88

1716 yılında bu kaleyi kuşatan ünlü Prens Eugene'in hatlarını incelemeye hiç vaktim olmadı; söylendiğine göre hâlâ izleri sürülebilmektedir: öndeki açık araziden dörtnala uzaklaştık, ancak kısa süre içinde bodur meşe ve diğer koruluk odunlarla kaplı yükselen tepelerin arasına girdik; buralar hava kararana kadar küçük boyutlu ağaçlardan oluşan bir ormana dönüşmüştü. Başlangıçta fena olmayan yol, açık araziden ayrıldıktan sonra hem derinleşti hem de çamurlaştı; öyle ki şimdiye kadar

bizi saatte beş veya altı mil hızla götüren dörtnal, çok daha ağır bir tempoya indirgendi. Tepelerin arasında yükselip Sırbistan'ın ilk dağlık sistemine yaklaşırken, uzaktan bakıldığında sadece üzerlerini pudralamış gibi görünen karın, yolu son derece sulu ve cıvık hale getirecek kadar derin olduğunu gördük. Su birikintileri ve çamur, atların ayakları altında ezilerek onların azımsanmayacak bir rahatsızlık duymasına neden olan buzla kaplıydı ve soğuk, acı verici bir dereceye ulaşmasa da oldukça arttı: üzerimde daha güzel bir gece ve daha ince ayaz bir ay hiç görmemiştim.

Dört saatlik bir yolculuk bizi ilk etabımızın sonuna ulaştırdı. Ay ışığında daha da büyük görünen devasa bir kulübe olan posta evinden, meslektaşlarının bağırmasıyla bir grup suruci fırladı: biri Tatar'ın atının dizginlerini yakalarken, diğerleri üzengisini tutup ellerini koltuk altlarına yerleştirerek inmesine yardımcı oluyor. Efendice bir havalarla, liderlerinin "Ein, ein, tchelebee" ("İnin, efendim") komutu üzerine inen ve girmesi için davet edildiği misafirhaneye meraklı ve biraz da şüpheli bir bakış atan beyefendiyle ilgilenmelerini işaret ediyor. Bu inceleme ve diğer meseleler sırasında geçen bir dakika içinde, genellikle sizi posta evinde sağ salim görmenin yeterli olduğunu düşünen Tatar, surucilerle birlikte kulübeye girip gözden kayboldu.

89

Bunun karanlık iç kısımlarını takip ederek kendimi bir süre etrafı yokladıktan ve gözlerim karanlığa daha çok alıştıktan sonra dört ayaklı hayvanlar olduklarını keşfettiğim bir dizi hareketli nesnenin arasında buldum; neyse ki bu inanç bana bir çiftle ya da daha doğrusu geçerken ayak parmaklarıma basılmasıyla dayatılmadı; çünkü Türk posta atı nadiren çok canlı bir hayvandır ve fiili bir saldırı durumu olmadıkça elinden geldiğince ayağını asla kaldırmaz. İlerlemeye devam ettim; ve atların siperinden çıktıktan sonra, uzakta, hareketli figürlerle çevrili bir ateşten gelen kırmızı bir parlama fark ettim. Yükler, semerler ve ahır takımları üzerinde çeşitli takımlar ve düşmeler yaşayarak bu işaret ışığına doğru yolumu kazanıp, toprak zemin üzerinde şiddetle yanan devasa bir meşe kütüğünün yanında durdum: bir kısmı çoktan tüketilmişti ve kor dünyası bir öküzü kızartacak kadar ısı yayarken, yanma sürecindeki kısmın parıltısı da çatıdan kaçmaya boşuna çalıştıktan sonra etrafta dolanan keskin dumandan az kalır derecede gözleri yoruyordu.

Yine de bu fırının etrafında ısınanlar bu tür rahatsızlıkları umursamıyor gibi görünüyorlardı; aksine, yaydığı hem ışığın ve hem de ısının açıkça tadını çıkarıyorlardı. Böyle dinlenenlerin zengin ve çeşitli kıyafetleri ve uzun çubuklarını yakmak için kor halindeki kömürleri çıkarmak amacıyla yatar pozisyonlarından tembelce kalkarlarken kırmızı ışınlar içinde parlayan silahlar bunların Türk olduğunu gösteriyordu; daha sade kıyafetler içindeki hareketli figürler ise suruciler ve hizmetkârlardı.

90

Tatar çoktan oturmuştu ve son derece tekinsiz görünümlü bir kişiden bir fincan kahve alıyordu; neyse ki bu kahveyi bana uzatmak gibi bir incelik gösterdi. Ardından bana bir nezaket göstergesi olarak alçak ve topallayan üç ayaklı bir tabure sunuldu; ancak

bunu doğru amaçla kullanmaya çalışırken üç kez düştükten sonra, yeni yol arkadaşlarıımın şeref koltukları ile bu zarif yemekhanenin zeminini oluşturan gübre arasına serilmiş kaba bir kilimin bir köşesini seçme konusundaki daha güvenli yöntemi benimserdim. "Khoosh gueldiniz! Khoosh gueldiniz! Seffa gueldiniz!" * sözleri -muhtemelen posta müdürlerinin adamları olan- gruptakilerden birkaçı tarafından dile getirildi ve bunu hepsi şüphesiz kibar olan ancak o sırada pek anlaşılamayan bazı başka Türkçe cümleler takip etti; tabii ki sigara içmediğimi bildiğiniz için benim tarafımdan reddedilen bir çubuk ikramıyla birlikte; ve bu konukseverlik çabasından sonra konuşma, Tatar ile suruciler arasında kısa bir soru ve cevabın ara sıra takas edilmesiyle sınırlı kaldı.

"Hoş geldiniz! Hoş geldiniz!"

Bir süre böyle geçtikten sonra Tatar, koruyucu ve yardımsever bir havayla bana dönerek soru sorar bir tonla, "Mangea, tchelebee? mangea?" diye haykırdı; tercüme edilirse bu, "Yemek yiyecek misin efendim? yemek yiyecek misin?" anlamına gelir. Olumlu yöndeki hızlı bir cevap, Tatar'ın tarafında aynı derecede hızlı bir harekete yol açtı; Tatar, eibeh denilen heybelerini isteyerek, bunların içinden çeşitli tür ve renklerdeki mendillere bağlı çeşitli paketleri çıkarmaya koyuldu; bir diğeri ise ceketinin göğsü olan o geniş hazneden ortaya çıktı.

91

İnanıyorum ki o garip deponun dipsiz derinliklerinde bir taşra bakkalının mallarının yarısını saklayabilir; kapasitesi bir Persin şalvarı, bir dilencinin cüzdanı ve hatta ikimizin bildiği o muhteşem yaşlı hanımefendinin cebi kadar sınırsızdır. İlk paketleri hızla çözerek, ağza layık lokmalar halinde kesilmiş gibi görünen çeşitli koyu renkli maddeler şeklindeki içeriklerini ortaya çıkardı. Sonrakilere ne olduğunu o anda fark etmedim.

Tatar, koyu renkli yumrulardan bir avuç kavrayıp bunları önümdeki bir tür tahta tepsiye yerleştirerek "Bismillah!" diye nida etti; aynı anda birer birer kendi ağzına da bir şeyler atmaya koyuldu. Aç olmama rağmen, bu garip yiyeceklerin ve onları içeren kirli ambalajların görünümünün, bu süreci izlemekten doğan belli bir tiksinti duygusunu hafifletmekten çok uzak olduğunu itiraf ediyorum; ve soğuk, nemli lokmalardan birini tereddütle ağzıma kaldırdım. Ancak koku gizli iştahı uyandırdı; ve kesinlikle tat, bu faydalı etkiyi azaltma eğiliminde olmadı: açlığın kemirgenliği azalmaya başlayınca ve keskin bir gecede on beş millik bir at sürüşünden sonra Mehmet Ağa'nın soğuk dolmalarının ve hamur işlerinin, görünümleri veya servis edilme biçimleri ne olursa olsun fena şeyler olmadığını kabul etmek zorunda kalana kadar bir lokma diğerini takip etti ve her çeşitli yemeğin tadına bakıldı.

92

İşte bu hoş eğlencenin bir molasında, etrafıma baktığımda, bir süredir kırmızı közlerin bir kısmından duyulan garip bir cızırtı ve tıkırtı sesinin sebebini fark ettim. Şimdi bazı Soorajee'lerin, parlayan küller arasında pişen bir elma gibi cızırtılı sesler çıkaran ve tüküren bazı opak maddeleri izlemekle meşgul olduklarını gözlemledim; ancak devam eden süreçle herhangi bir şekilde ilgilendiğimizi çok az hayal

edebilmişim. Birkaç an sonra, operatörlerden biri, kesinlikle ateşe dayanıklı görünen bir pençeyle, gizemli kütlelerden birine uzandı, onu kenara çekip beyaz küllerin üzerine bıraktı; ardından kuşağından bir bıçak çekerek üzerine birkaç kesik attı. Zihnimdeki artan şüphe doğrulandığı için damarlarımda küçük bir üşümenin dolaştığını ilan ediyorum; bu kesinlikle et idi!

"Yüce güçler!" diye düşündüm, "Bu bizim yememiz için mi amaçlanmış?" Şüphe kısa sürede çözüldü; çünkü görevini iyi yapmış bir adam gibi zafer havasıyla Soorajee, cızırtılı kütleyi hemen incelemeye koyulan Tatar'ın önüne koydu. Ancak bu önemli kişi, birçok yerde hala kanlı olduğunu işaret ettikten sonra, bir kez daha ateşli çileye teslim edildi. Sonunda, bu ilkel biftek epikürcü Tatarımızın zevkine göre pişirildiğinde, onu cızırtılı bir şekilde kavradı ve sıkıca tuttu; Soorajee'ler ise bıçak ve pençeyle onu bir ila iki inç kare büyüklüğünde lokmalara ayırdılar ve önümdeki mendillerden birinin üzerine tüterek ve buhar çıkararak fırlattılar.

93

Bu et, Tatar'ın göğsünden çıkardığı paketin içeriğini oluşturuyordu ve Tatar, tıpkı diğerleriyle birlikte heybelerine koysaydı donarak mahvolacak olan etin, vücut ısısının yardımıyla donmasını önlemek için onu orada saklamıştı. Ancak bu şekilde zarıfçe pişirilmiş kebablardan tatmaya pek hevesli hissedemedim. Zaten sunulan gerçekten iyi şeyler nedeniyle körelmiş olan iştahım, böyle bir Soorajee aşçılığı çabasıyla pek de kabarmadı; bu yüzden Tatar, tamamını gelecekte kullanılmak üzere bir mendile süpürerek, yeni Soorajee'ye derhal teslim edilen eibehlerine yerleştirdi. "Haidee, haidee, efendim!" diye haykırdı ayağa kalkarak, yine yeni bir posta atı takımını biniyor ve ayrılırken aynı "Oor-oollah" korosuyla, gece saat sekizden biraz sonra on millik bir menzil üzerine dörtnala koşturduk.

Yolumuz şimdi, sol tarafta aralarından parıldadığı görülebilen Tuna nehrinin kıyısındaki derin meşe ormanlarından geçiyordu. Yol olabilecek en kötü durumdaydı; dağlar ve vadiler boyunca uzanan, kısmen yarı erimiş karla kaplı çamurlu bir patikaydı ve ara sıra atların tırnaklarının sıçrattığı çamurla sıırılsıklam ve kaplanmış olan bedenlerimizde kısa sürede bunun izlerini taşıdık. Devasa büyüklükteki pek çok ağaç, yol kenarı boyunca kesilmiş ve dallarından arındırılmış olarak yatıyordu:

Bunların birçoğunun çapının beş ila altı fit arasında olacağına eminim.

Haidee veya daha doğrusu Haidyee, Fransızca "Allons!" kelimesine denk gelen bir Türkçe nidadır.

93

Ay parlıyor ve hava güzel olmaya devam ediyordu; yine de bütün gece boyunca yorgun atlarımızı kamçılar, bir fincan kahve almak için sadece bir kez durmak soğuk ve yorucu bir işti; çünkü 29 Aralık sabahı menzilimize ulaştığımızda saat sabahın altısıydı. Bu sabahın manzarası önceki geceninkine benziyordu; ancak menzile tuhaf bir yol parçasıyla başladık. Bir bataklık boyunca birkaç mil boyunca inşa edilmişti; meşe direkleri ve kırımlardan oluşan, güçlü meşe dallarıyla örülmüş bir tür çift iskeletle oluşturulmuştu; genişliği on iki ila on altı fit arasında değişen aradaki boşluk, her iki tarafta birer tane olmak üzere iki hendekten gelen toprakla doldurulmuştu. Zemin seviyesinin altı veya sekiz fit kadar üzerine bu şekilde

yükseltilen tümsek, bazı yerlerde büyük taşlarla döşenmişti ki bu, seyahat edenin yolunu kolaylaştırmaktan ziyade ilerleme zorluğunu artırıyordu. İçinden kıvrılarak geçtiğimiz vadiler gibi dağlar da son derece toprak karakterliydi; manzaraya canlılık ve ilgi katan o keskinlikten ve diklikten tamamen yoksundu; ve bazen iki taraftaki açıklıklardan görülebilen daha uzak ve yüksek sıradağlar bile aynı ölçüde sıradandı ve tepesine kadar ormanlıktı: hiç kaya görünmüyordu ve insan, ayağının altında kendisine eziyet eden taşların nereden getirilmiş olabileceğini merak ediyordu. Ormanın neredeyse tamamı meşeden oluşuyordu ve "Türkiye meşe"si dediğimiz, küçük, derin oyuklu yapraklara sahip olan türdendi. Bodur ağaçlar arasında alıç dikkatimi çekti; ancak ormanda mevcut olabilecek çeşitli türleri, mevcut yapraksız durumlarında teşhis edemeyecek kadar hızlı geçip gittik.

95

Günün tamamı boyunca, daha önce bahsettiğim o asil ağaçların kalabalığı, sanki kullanılmak üzere nakledilmeye hazır bir şekilde yol kenarında kesilmiş olarak yatıyordu; bunların gemi yapımı için amaçlanmış olduğunu ve muhtemelen Tuna nehrine taşınacağını hayal ettim; ancak daha sonra, ne kadar doğru olduğunu bilemediğim bir şekilde, bu ormanların içinden her mevsim geçilebilir bir yol inşa etmek ve ülkenin bu kısmından mal ve ürün transit geçişini kolaylaştırmak amacıyla özellikle kesildiklerini duydum. Gözlerimize çarpan köyler —ki sayıları çok azdı— son derece perişan görünüyorlardı; otla kaplı, ahşaptan yapılmış basit kulübeler veya çit ve sıvalı yapılar.

Öğleden önce saat on bir civarında, güzel bir vadide yer alan bu köylerden birinde kahvaltı yaptık. Gerçekten de, çalışkan ve barışçıl eğilimli bir halkın faaliyetleri için bundan daha güzel bir ülke pek hayal edilemez; toprağın her bir ayağı Macaristan'ın en zengin kısımları kadar verimli, yakıt ve diğer tüm amaçlar için sınırsız orman hakimiyeti avantajına sahip. Bir zamanlar hepsi ekilmiş olabilecek, ancak şimdi yeniden genç bodur meşelerin kalın büyümesiyle istila edilmiş güzel vadiler, çiftçinin elini yeniden davet ediyor gibi görünüyor; ve bu Sırp vadilerinin bazılarının gösterdiğinden daha güzel, tepenin, ormanın ve meranın daha çeşitli bir manzarasını herhangi bir ülkede aramaya gerek yok, ancak her şey sessiz ve ıssızdı.

Şunu söylemeliyim ki, daha güzel bir mevsimde bu yoldan dönerken işler çok farklı ve çok daha memnuniyet verici bir görünüm sergiliyordu —kışın en derinlerinde işler çok hüznünlü görünüyor— hem de gülümseyen Avrupa'dan yeni gelmiş bir gezgin için üstelik!

96

Mevcut köyler genellikle derin ormanların içine o kadar gizlenmiştir ki görünmezler: Sakin sabah havasında yukarıya doğru kıvrılan bir duman bile göremedim; yolda ara sıra karşımıza çıkan bazı yolcular veya mal taşıyıcılar veya etrafındaki eski meşe kütüklerinden biri gibi sabit duran, küçük bir koyun ve keçi sürüsünü izleyen yalnız bir çoban dışında hiçbir insan kendini göstermedi.

Güneşin karları erittiği bir yamaçtan kıvrılarak geçtiğimiz bu tatlı, sakın vadilerden birinde, kulağım bir kaval sesiyle çalındı; ve kesinlikle bundan daha tatlı notalar hiç duymamıştım. Yumuşak, melankolik bir ezgiyle sık sık tekrarlanan tek bir nağmeydi; ve ister zamandan ve yerden, ister etraftaki kusursuz sessizlikten veya içimdeki

düşüncelerden kaynaklansın, bana verdiği zevki ifade edemem. "Mirza'nın Vizyonu"nu düşündüm ve yukarıdaki bankta oturmuş heyecan verici ezgilerini döken bazı çoban dehaları görmeyi yarı yarıya bekledim. Ancak kimse görünmedi: Bu hisse neden olan ve muhtemelen kendi melodisinin zarif güzelliğinden habersiz olan Sırp köylüsü bile ortalıkta yoktu; ancak sürüsünün yoldan geçen ya da yukarıdaki banktan bakan başıboş hayvanları, çok uzakta olmadığını gösteriyordu. Gün ilerledikçe, gökyüzü bulutlanmaya ve kötü bir gece vaat eden bir biçimde bulutlar toplanmaya başladı.

97

Bu zamana kadar, aslında yorulmamış olmama rağmen, şiddetli seyahatlerin kötü bir baş ağrısı şeklinde kendini gösteren bazı rahatsızlıklarını yaşamaya başladım ki ıslak bir ceket bu duruma pek bir rahatlama vaat etmiyordu. Yoldaşımla iletişim kurmaktan da çok fazla yardım beklenemezdi; çünkü Mehmet Ağa'nın zeki gözlerine, yüksek alnına ve muzip ifadesine rağmen, onu soydaşlarının çoğunun aksine ve İran sakinlerinin tamamen tersine, bildiğim birkaç kelimelik Türkçe'ye destek olması için aradığım jestler ne kadar anlamlı olursa olsun, ne demek istediğimi kavramakta olağanüstü yavaş buldum. Böylece, yalnızca edinmek istediğim bilgileri edinmek değil, isteklerimi bildirmek bile çok zorlaştı. Henüz ilk aşamada, dostum Mehmet gönüllü olarak bir sohbet denemesinde bulunmuştu; ancak bu benim tarafımdan sahip olduğum tüm bilgi ve yetenekle, onun tarafındansa yüzümdeki anlamama kanıtlarıyla orantılı olarak artan bir ses ve jest enerjisiyle sürdürülmüş olsa da, kısa sürede sona erdi; **Tatar, hafif bir umutsuzluk ifadesinin ardından sessizliğe büründü ya da en tuhaf ve enerjik bir şarkı patlamasıyla kendini teselli etti. Osman Ertürkçesine uyarlanmış o kadar çok Farsça ve Arapça kelime var ki, birincisi hakkındaki bilgimi avantaja çevirmeyi ve biraz pratikle ortak konularda kendimi anlaşılır kılmayı umuyordum; ancak bu kelimelerin hem telaffuzunun hem de kabulünün orijinal dildeki hallerinden çok farklı olduğunu gördüm, öyle ki bunlara aşinalığım çok az işe yaradı.**

98

Öte yandan Mehmet, herhangi bir dilde bana yarı yolda buluşmaktan tamamen uzaktı. Hiç Fransızca bilmiyordu; aslında yabancı dil birikimi, bono, non bono, mezzo, altero, giorno, parler, mangiar, dormir, vb. gibi pek çok esnek ve çok yönlü görevi yerine getirmek zorunda kalan yarım düzine kötü İtalyanca kelimedenden ibaretti. Örneğin parler, konuşmak veya anlatmakla ilgili tüm durumlarda kullanılırdı. Yemek yemek anlamına gelen mangiar, Mehmet'in kelime dağarcığında sanırım bir tür Türkçe kelime olarak benimsenmişti. Dormir kendi hikayesini anlatıyordu. Ancak tüm bu kelimeler, tüm dilbilgisi kurallarına, çekim veya çekimleme yaklaşımına en kahramanca saygısızlıkla kullanılıyordu; uygulama farkı tamamen vurgulama ile belirtiliyordu: örneğin soru tonundaki "mangiar?" "yiyecek misin?" anlamına geliyordu; "bono?" "iyi mi?"; soru işareti olmadan "bono", "o iyidir", vb. Bu nedenle, fikir alışverişinde bulunma girişimlerinin ne kadar sonuçsuz kaldığını ve dolayısıyla

birkaç denemeden sonra bu kadar zahmetli ve tatmin edici olmayan bir eğlenceye ne kadar nadiren başvurduğumuzu kolayca hayal edebilirsiniz.

Bu günün tamamı boyunca yolumuz çoğunlukla ormanların içinden geçti, çamur ve su içinde diz boyu yollarla aşıldı ve o kadar kaygan ve zahmetliydi ki nadiren tırıs geçebiliyorduk. 30'unun akşamında, tereyağında kızartılmış birkaç yumurta yemek için küçük bir kahvehanede mola verdikten sonra, zavallı bir gezginin yüzünü döndüğü en karanlık ve tehditkar gecelerden birinin başında yeniden yola koyulduk.

99

Parlak bir ateşle aydınlatılan kahvehanenin kapısından ayrıldığımızda, taştan kör olmuşuz gibi önümüzü bir inç bile göremiyorduk; atların ve dahası surucilerin yollarını koklayarak nasıl bulabildikleri benim için bir gizemdi. Durumu daha da kötüleştirmek için, yukarıdaki mürekkep karası bulutlardan yağmur yağmaya başladı ve yeniden bir eve sığınana kadar bize yeteceğini vaat ediyordu. Ama yapılacak başka bir şey yoktu; bu yüzden "Mackintosh" yağmurluğumu çözüp diğer tüm sargılarımın üzerine atarak, atıma dizginleri verdim ve altında bir akarsuyun uğultusunu duyduğumuz dik bir yokuş yukarı, endişeyle kişneyerek diğerlerini takip etmesine, onun içgüdüüne güvendim. Düşülecek bir uçurum olup olmadığını söyleyemezdim; ama şunu biliyorum ki, gündüz vakti bile zor geçilen yollarla fırtınalı bir gecede karşılaşmak için neşeli küçük postanesinden ayrılmak, oldukça boş bir kimsesizlik duygusuyla gerçekleşti.

Yılbaşı sezonunu hatırlayıp bugünü geçmişle kıyasladığımda ve Noel ateşinin etrafında kümelenme alışkanlığı olan ya da neşeli sezonun "mutlu dönüşleri" için pek çok içten dilekle yeni yılı karşılayan neşeli ve neşeli yüzleri hatırladığımda, kendi güzel evimin ve sevgilim sakinlerinin düşüncelerinin bir sızıyla zihnime gelmesine de şaşmayacaksınız:--Ne yazık ki!--

Ancak, bu zamansız anılardan kurtulmak için güçlü bir silkelenme ve zavallı yorgun atımın böğrüne vurulan mahmuzlarla yola devam ettik--"Uf! Nasıl da yağıyor ve esiyor!--sulu sepken ve kar da var üstelik, yemin ederim! Neyse -sabah olsun!- derler ki 'neşe sabahleyin gelir':" ama şafak çok - çok uzaktı ve ıslak, soğuk ve tutulmuş bir halde, saat ikiye doğru ulaşabileceğimiz bir sonraki meskende birkaç saat mola verme kararını aldım.

100

Burası küçük bir kahvehane çıktı; burada, bitap düşmüş atımın yaralı sırtından önündeki çamura ağır ve yorgun bir şekilde ağırca düşerek, açılan kapının ortaya çıkardığı birkaç kor halindeki küllerin parıltısına doğru sendeledim. Ancak böyle bir zamanda ve böyle bir gecede bu meskenin sakinlerini uyandırmak o kadar da kolay değildi; ve sırlıslık dış giysilerimden sıyrılıp, sırlıslık botlarımı çekip çıkarıp yorgun bedenimi platformun üzerine fırlatana kadar, horlayan kahveci Tatar tarafından tünediği yerden sürüklendi ve korları karıştırıp taze yakıtla besleyerek alevlendirmeye başladı. Bu anca gerçekleştirilmişti ki, Tatar tarafından soru tonuyla "Mangiar, tchelebee, mangiar?" (Yiyecek misin, efendi, yiyecek misin?) dile getirildi; ama dinlenme-uyku, o sırada tek ihtiyacımdı ve "dormir" kelimesinin telaffuzu,

tercüme edildiğinde "iki saat" anlamına gelen "ekees saat" ilavesiyle birlikte, durumlarından tahmin edilebileceği gibi yüzyıllardır yatak ve yastık görevi görmüş iki parça pasavalla bez paketinin bir girintiden anında çıkarılmasına neden oldu. Bunlar, döşeme ve dolgudan ziyade yağ ve haşerelerden yapılmış gibi göründüklerinden pek davetkar değildi; ancak yorgunluk nadiren seçici olur ve bu en sevimsiz yatak bankın üzerine iyice serilmeden önce ben de üzerine uzanmıştım.

101

Ancak bir dakika bile geçmemişti ki bir dehşet içinde oradan sıçradım; çünkü yarı aralık gözümün biriyle kahvecinin bir veya iki kürek parlayan kömür karıştırıp, bunu topraktan bir tavaya atarak getirip başımın ucuna koyduğunu gördüm. Şimdi, ciğerlerim odun kömürü dumanına, diğer adıyla karbonik asit gazına karşı dayanıklı olmadığı ve ülkenin tarzından henüz haberim olmadığı için, bu hareket beni biraz endişelendirdi ve soğuğa rağmen bu tehlikeli lüksü hareketlerimle uzaklaştırdım ve Tatar, bunu kendi ayaklarının dibine koydurarak beni kısa sürede rahatlattı. Hatalıydım; benden daha iyi biliyorlardı; ancak bir yabancı için Türklerin odun kömürünü bu şekilde serbestçe kullandığını görmek çok olağanüstü görünmektedir. İçinde kömür bulunan mangalların üzerine oturup buharı solurlar, bunun zevkle ve tamamen cezasız kaldığı düşünülebilir; ancak gerçek şu ki, odun kömürü çok az buhar yayacak kadar tüketilmiştir: yine de yayılan şey zararlıdır; ve dış havalardan özenle kapatılmış küçük bir odada, her biri kendi tavasının etrafında küçük gruplar halinde oturan ve salınmış olması gereken dumanlardan görünüşe göre hiçbir kötü etki görmeyen bir grup insanı görmek beni sıklıkla şaşırtmıştır. Bu paniğin ardından beni ziyaret eden huzursuz uyku sırasında korkunç bir rüya gördüm; yamyamın bile midesindeki isteği dindirecek nitelikte bir rüya.

102

Dikkatimi çeken bir telaş, gıdıklama ve çığlık sesi vardı; ve kahvecinin, tünemişken hıyanetle şaşırtıldığı şüphesiz, gallinaceus türünden iki ayaklı, çırpınan bazı yaratıkları ellerine geçirmiş bir refakatçi cüceyle birlikte ortaya çıktığını gördüm; çığlıklarına aldırmaksızın, en kasıtlı kayıtsızlıkla kafalarını kesmeye koyuldu. Benzer şekilde özet bir yakma süreciyle tüylerinden arındırıldılar ve operasyon, henüz ölmemişken ateşe atılmalarıyla tamamlandı; acınası uzuvları, daha derin bir uyku nöbeti her şeyi gözümün önünden silene kadar cızırdamaya ve gıcırdamaya devam etti. Ancak ahırın adamları tarafından maruz kaldıkları korkunç patiler hafızamda kaldı ve geleceğin öğününün malzemesi olmaya mahkûm olduklarını bana dayatan önseziyle irkildim.

Yağlı kağıt pencerelerden süzülen gri ışığı görerek sadece uzunluğunun farkına vardığım bir süre geçtikten sonra, Tatar'ın "Kólk, tchelebee, kólk! haidyee, haidyee!" ("Kalk, efendi, kalk! hadi, hadi!") sözleriyle uyandırıldım; ve gecikmeden dehşete düşerek ayağa fırladım, ancak kendimi yattığımdan çok daha tutulmuş buldum. Zaten yorgun olan atlar da öyleydi; kusurları, simsiyah karanlıkta üzerlerine bindiğimiz zamankinden şafak vakti daha belirgindi ve önceki gecenin sert yürüyüşüyle gerçekte azalmamıştı. Bizi turun geri kalanında taşıyamayacaklarına

dair endişelerimi dile getirmekten kendimi alamadım; ancak tüm itirazlar boşunaydı; suruci, yaralı iskeletlerin performansının kefilisi olarak kafasını ortaya koyardı — ve onlar da binicileri gibi tam dört saatlik dinlenme almamışlar mıydı? Böylece yükler bağlandı, üzerlerine bindik ve hep birlikte yola koyulduk.

103

Donma sert; havuzlardaki buz sağlam; donmuş çamur, yeni mıcırla kaplanmış bir yoldan veya küçük bir sel yatağının çakıllarından pek de daha pürüzlü değil: bu yüzden hızla ileri atıldık! Atların ayaklarını dert etmeyin; arkada kalanın canı çıksın! Biri dizlerinin üzerine çöker - n'importe (önemli değil)! Bir bocalama, bir sersemlik; sonra tekrar ayağa kalk ve ileri - ileri!

Ve böylece Raznah postasına ulaşılır; ve koşturmanın sıcaklığıyla bir kez daha dumanı tüten yorgun atlarımızdan aşağı atlarız.

"Ve şimdi kahvaltı zamanı!" - ve önsezimin gerçekleşmesi zamanı.

Tatar'ın torbaları dışarı çıktı ve korkunç derinliklerinden, geçirdikleri ateşli çile nedeniyle mutsuz, düzensiz uzuvları her yöne bakan barbekü edilmiş kurbanlardan ikisi sürüklendi; modern ornitolojide bilinen herhangi bir yaratığın kalıntılarından çok, her birine beş çubuk saplanmış turba veya siyah çim yığınlarına benziyorlardı. İlk gecenin ziyafetinin yanmış sığır etinden kalıntılarının bulunduğu o bilinen mendil de dışarı çıktı; umarım suruciler tarafından yutulmuştur.

Ancak açlık seçici değildir. Alternatifle baş başa kaldığımda, kurbanı tercih ettim; her ne kadar çocuk oyuncağı olmasa da - sert büyükanneler olmalı, bu tavuklar, katillerine yazıklar olsun! Ama yardım yakındı; Tatar'ın güçlü parmakları büyükeyi kısa sürede parçalara ayırdı ve karkasını çiğneme işlemine uygun bir duruma getirdi. Mehmet ve ben elimizden geleni yaptık; suruciler kemiklerini sıyırdı; taze atlar duyuruldu; bir fincan kahve daha; ve ardından bir kez daha "Haidyee, haidyee!"

104

Sabah ilerlemişti ki tekrar at sırtındaydık; çamur ve balçığın izin verdiği kadarıyla, Nissa'ya kadar uzanan Morava nehrinin güzel, geniş vadisi boyunca on saatlik bir etapta dörtnala koşturuyorduk. Bu güzel vadinin büyük kısmı, muhtemelen bir zamanlar ekilmiş olan, ancak şimdi koyunların kemirmesine veya Sırların taşınabilir mal varlığının başlıca kısmını oluşturan domuzların burunlarıyla eşmesine bırakılmış otlaklarla serpiştirilmiş Türk meşesinin cüce türleriyle kaplıydı. Dağlar, uzak yakın, meşe ormanlarıyla kaplıydı; gece yağmurundan sonra hava güzel, taze ve canlandırıcıydı; peyzaj bütünüyle barış ve huzur anlatıyordu; yine de insan yokluğunu, köylerin nadirliğini ve tarımın yetersizliğini fark etmemek elde değildi. Burada Almanya'daki gibi uzun ağaç korularının arasından bakan küçük kasabalar veya kuleler yoktu; ara sıra gördüğümüz meskenler Macaristan'dakilerin bile konforlu havasını taşımıyordu; onlar çamurla örülmüş ve sıvanmış, saz çatılı, büyük bir yoksulluk ve sefalet havası soluyan sefil kulübelerde. Koyunlar, keçiler ve küçük domuzlar her yerde boldu. Koyunlar çoğunlukla, bana söylendiğine göre çok ince yün vermeyen geniş kuyruklu cinstendi; yine de yabancı bir pazar buluyor ve sanırım İngiltere'de bile buluyor; çünkü yün balyalarıyla yüklenmiş devasa arabalar ve

aynısıyla yüklenmiş birçok paket atı gördüm, hepsi, hatırladığım kadarıyla, çok İngiliz tarzında G.S. ile işaretlenmişti ve muhtemelen İngiliz girişim ruhu sermayesi şekliyle onu bu Sırp vahşi doğasına taşımış olan herhangi bir George Smith veya başkasına aitmiş gibi görünüyordu.

105

Domuzlar, etlerinin Pest ve Viyana pazarlarında yüksek ve haklı olarak ödüllendirilmesini sağlayan özel olarak ince bir lezzet türettiği söylenen palamutlardan vaste meşe ormanlarında yaşarlar.

İklimin, toprağın, ormanın ve suyun verimli kılmak için birleştirdiği bu muazzam ovanın muazzam büyüklüğünü düşündüğümde, bunun bir İngiliz çiftçinin elinde ne kadar harika bir konu olacağını düşünmeden edemedim; ve buradan doğal olarak, hem burada hem de Macaristan'da, onları verimli kılacak emek İngiltere'de neredeyse aynı oranda değer kaybederken, neredeyse tamamen atıl duran devasa arazileri düşünmeye yönlendirildim. Spekülasyon için ne kadar asil konular! Göç ve kolonizasyon topluluklarınız için böyle topraklar ne büyük bir ödül olurdu!

Öğleden sonra saat üç civarında Sırp sınırlarını geçtik ve Bulgaristan'a girdik. Beşten biraz sonra yol kenarındaki küçük bir han içtik kahveyi, ve yedi bin evi olduğu söylenen Nissa şehrine hava karardıktan biraz sonra ulaştık. Şehre yaklaşırken yol umutsuzca kötüleşti; çılgın tahta kapılardan bir çiftin sorumluluğunu taşıyan tembel Capidjee bizi yerin sınırları içine kabul ettikten sonra da herhangi bir iyileşme bulamadık. Morava nehrini, altımızdaki buzların arasında birçok kanalda coşup koşan çok sayıda suyunun kasvetli bir sesi olduğu bir köprüden geçtik; ancak tek bir lambayla aydınlatılmamış uzun ve kapalı bazardan geçmek daha büyük bir tehlike göreviydi; çünkü tamamen iyi şansa ve atlarımızın içgüdüüne güvenmek zorundaydık, çünkü zifiri karanlık, sarhoş yaratıklar gibi kayıp sendeleyerek pürüzlü kaldırımdan tırnaklarının vurduğu ateşle sadece bozuluyordu. Ancak bu tehlikeli ilerleme, Tatar bir grubun bir mangal kömürü üzerinde pipo içtiği konforlu bir handa sona erdi ve kendimizi biraz iyi kahve ile tazeledik.

106

Vatandaşları arasında Fransızca bilen biri olarak geçen bu Tatarlardan biri benimle o dilde konuştu; ancak sahip olduğu birkaç kopuk kelimeden, yerin adından ve bir sonraki etabın oldukça belirsiz ve uğursuz bir hesabından başka pek bir şey çıkaramadım.

Bu etabın, on iki uzun saat veya kırk sekiz mil süren, esas olarak her ikisi de tehlikelerden uzak olmayan yüksek bir dağın veya Balkan'ın tırmanışı ve inişinden ibaret olduğu ortaya çıktı; ve gece çok tehditkâr olduğu ve biraz kar yağmaya başladığı için Mehmet Ağa devam etme girişiminin uygunluğu konusunda tereddüt etmeye başladı. Ancak Fransızca konuşan Tatar, yolun kötülüğü hakkında abartılı bir hesaplama alarmı kendisi yaratmış olmasına rağmen, ayın çıkmasını beklemek fikrini taşıdığı için yoldaşının korkaklığını ilk alay eden kişi oldu; ve enerjiyle gururu okşanan Mehmet, derhal atlar verilmesini emretti. Böylece, yanmış tavukların bir veya iki uzvunu daha çiğnedikten ve birkaç yumurta yuttuktan sonra, soğuk, ıslak ve

endişeli bir gece bekleyerek, saat dokuzdan biraz sonra karanlık ve kirli sokaklarda gürültüyle ve sıçratarak yola koyulduk.

107

Tehditkâr fırtınayla yüzleşmek için sıcak ama kirli hanı terk ettiğimin vicdan azabından uzak olmadığını itiraf ediyorum; ancak sonuçta hoş bir hayal kırıklığına uğradık, çünkü tam kasabanın kapılarından geçerken bulutlar dağıldı ve gece güzel oldu ve bir süre sonra berrak ama keskin ve donlu bir gökyüzü altında neşeyle ilerledik.

Balkan teriminin belirli bir sıradağ veya zincirden ziyade herhangi bir yüksek tepe sırasını ifade etmek için daha genel olarak kullanıldığını anlamalısınız. Karadeniz kıyılarından Bourgas'tan Adriyatik'teki Dalmaçya kıyılarına kadar uzanan Mount Hæmus'un tüm silsilesi gerçekten de bu unvanla tanınmıştır; ancak içerdiği neredeyse her yüksek küme, Tzarchoo Balcan, Ihtuman Balcan, Khojah Balcan vb. gibi genel terime ek olarak kendi özel tanımına sahiptir. Şimdi tırmanacak olduğumuz dağ Tzarchoo veya Charjoo Balcan'dı ve bizim için ne değerli bir dağ oldu! Geçide giriş, bir mesafede karla kaplı zirvelere yükselen cesur ve ağaçlık tepelerden geçiyordu; ancak dik ve kıvrımlı olan ve sefil bir mühendislik örneği oluşturan yol, anlatımların beklemini sağladığından daha iyi çıktı. Gün ışığında manzara şüphesiz güzel olurdu, ancak düzensiz ay ışığı bunu çok kusurlu bir şekilde gösteriyordu; ve eğer gerçek söylenecekse, tırmanışın büyük kısmında çok sakın bir şekilde uyuduğum için ondan neredeyse hiç görmediğimi itiraf etmeliyim.

108

Eski günlerde büyük bir başarıyla uyguladığım, at üstünde uyuma yeteneğimi o zamana kadar tamamen yeniden kazandığımı fark ettim. Uzun gece yürüyüşlerinde uykululuk hali aşırı bir boyuta ulaştığında, ellerimi destek olarak önümdeki torbaların üzerine koyar ve gözlerimin kapanmasına izin verirdim; başlangıçta huzursuz ve rahatsız olan uyku kısa sürede üzerime çökerdi. Bir süre sonra, daha karşı konulamaz hale geldikçe daha da derinleşti, her kestirme belki üç dakika sürerdi; atın boynuna düştüğümde veya bir ya da diğer tarafta dengemi kaybettiğimi fark ettiğimde, bir irkilemeyle beni uyandırırdu. Bu kestirmelerde ne kadar iyi bir iş çıkarılabileceği şaşırtıcıdır. Onlar sırasında bütün tarihleri düşledim ve o kadar canlı bir şekilde ki, kendimi sık sık şiddetle konuşurken ve elimle önümdeki birinin ideal formuna jest yaparken yakaladım, yine de her zaman bunun sadece bir rüya olduğunu biliyordum; ve kendi aptallığıma yüksek sesle ve sarsılarak gülererek uyandım. Sevgili -, bu huzursuz vizyonlarda seninle sık sık sohbet ettim; ve bir keresinde, yaklaşmakta olduğuna yemin edebileceğim eli karşılamak için uzanırken neredeyse atımdan düşüyordum Yine de daha iyi bir uyku elde edilemediğinde bu kestirmeler dinlendiriciydi; ancak kürk pelisimi, soğuktan korunmak için kesinlikle gerekli olmasına rağmen, boynum üzerinde ezici bir ağırlık olarak buldum; ağır etekleri beni o kadar acı verici bir şekilde öne çekti ki, yolculuktan sonra onu çıkardığımda, dik oturabilmem biraz zaman aldı.

Yüksekte olmasına rağmen, gece yarısı civarında ulaştığımız geçidin zirvesi ormanla kaplıydı; ancak soğuk karda parlayan kayalık zirveler her iki yanda hayaletler gibi yükseliyordu. İniş sancılı ve sıkıcıydı; atlar her adımda dizlerine, hatta sıklıkla kolana kadar donmuş çamur kabuğunun içine daldılar; ve 1 Ocak 1834 sabahı saat ikide, taze atlar bulunana kadar iki saat dinlendiğimiz bir hana ulaştık; çünkü acı bir kış sabahında uyuyan bir Soorajee'yi sıcak yatağından çıkarmak ne kolay bir iştir ne de onun için buna uymak hoştur; ve aslında bu vesileyle aynı atlarla devam etmek zorunda kaldık. Böylece "Hogmenay"ın neşeli dönemi, eskiden gördüğüm neşeli günlerin yerine soğuk, kasvetli ve kasvetli bir Yeni Yıl gününü müjdeleyerek benimle geçip gitti. -Peki!-

Bir sonraki etap rotamız başka bir tırmanışla başladı ve ağaçlar arasında bir kayın karışımını ilk kez gözlemlediğim güzel meşe kaplı bir vadiden ve son olarak, minareleri ona heybetli bir görünüm kazandıran Sakew kasabasına doğru muazzam ve zengin bir şekilde ekilmiş Sakew ovası boyunca ilerledi; ancak buraya girdiğimizde kendimizi gözümüze kadar pislik ve sefalet içinde bulduk. Burada atları değiştirerek, saat birde, tamamı aynı zavallı hayvanlarla gerçekleştirilecek ve oldukça yara bere içinde ve perişan olan Sofya'ya giden on altı saatlik veya altmış dört millik bir etap için tekrar yola çıktık. Size ilan ederim ki, eneye bindiğinizde altınızda irkilerek tepki veren bu sefil yaratıklara binerken birçok vicdan azabı hissettim ve etap performansının en şüpheli bir mesele olduğunu değil, aynı zamanda eğer tamamlanırsa, bindiğiniz sefil kısrağın hayatı olmasa bile sonsuz bir eziyet pahasına olması gerektiğini hissettim.

Eriyen kardan dolayı derin ve hızlı olan üç nehri, kesinlikle beğenmediğim bir süreç olan fordla (karşıdan karşıya geçme) geçtik; ve özellikle biri o kadar güçlüydü ki küçük binek atlarımızı üzerimizdekilerle birlikte neredeyse süpürüp götürecekti, kıl payı atlattık. Bu arada, hem Sırbistan'da hem de Bulgaristan'ın büyük bölümünde gerek büyük gerek küçük akan akarsuların kıtlığından başka hiçbir şeyin beni bu kadar etkilemediğini belirtebilirim. Vadilerin tabanlarını ara sıra işgal eden küçük, uyuşuk, neredeyse sürünerek ilerleyen dereler neredeyse hiç dikkate değer değildi; ve bu da çok miktarda yağmur ve kar yağışından sonraki durumlarıydı. Ne de sel yıkımının birçok izini gözlemledim: nehir kıyıları pek kesilmemişti, önemli miktarda toprak aşağı inmemişti ve tepelerin yüzleri suyun kuvvetiyle yırtılmış dikişler veya vadiler sergilemiyordu. Ve yine de ülkenin orman örtüsü çok miktarda nem çekmeliydi; ve insan Balkan'ın ve karlarının sık sık sellere yol açacak yeterli su kaynağı sağlaması gerektiğini düşününebilirdi. Sabahtan beri kasvetli ve tehditkâr olan hava, arkamızdaki bir vadiyi aniden ve nadiren bir roman sayfasında görülen veya duyulan bir güçle aşağı inen bir rüzgârdan sığındığımız, adını unuttuğum bir hana ulaştığımızda hakiki bir azarlamaya dönüştü.

Bu han tuhaf ve vahşi bir yerdi ve yalnız konumuna oldukça uygundu: bir tür çitle çevriliydi ve böylece tacizden uzak, kendi içinde bir özet oluştuyordu. Karla karışık yağmur, yer yer dikiz deliği olarak cam parçası yapıştırılmış yağlı kağıttan küçük pencerelerine saçma taneleri gibi çarptı; ve atlar, fırtınanın acımasızca dövülmesinin yarattığı hissi gösteren bir içgüdü canlılığıyla onun sığınağını aradılar. Burada bir fincan kahve ile içimizi tazeledik ve rüzgarın geçip geçmeyeceğini görmek için yirmi dakika bekledik; ancak dinmeyeceğine dair bir ihtimal olmadığını görünce ve ilerleme gereksinimi hissederek, ona mertçe göğüs germek için dışarı çıktık — ya da daha doğrusu arkamıza almak için demeliyim — çünkü neyse ki neredeyse arkamızdaydı. Rehberin veya atın yolunu nasıl görebildiğini söyleyemem, çünkü sürüklenmenin şiddetiyle kör olmuştum: ancak bu Soorajee'ler, görmenin imkansız olduğu durumlarda yolu koklama yeteneğine sahip görünüyorlar. Bir ova veya hafif bir yokuş boyunca biraz ilerledikten sonra dar bir boğaza girdik ve düşen karın içinden soluk bir şekilde görülen manzarası inanılmaz derecede görkemli görünen bir akarsuyun yatağından tırmandık. Tepeler ve kayalar başımızın üzerinde birleşti ve sel, şelale ve hızlı akıntının üzerinden geçerken yanımızda ve altımızda görkemli bir şekilde kükredi; ve rüzgar ve sürüklenme hızla uçan kar taneleriyle bizi süpürmeye yemin etmiş gibi görünürken, bulanık sularını defalarca, karın boşluğuna kadar onlarca yarda boyunca yürüyerek geçtik.

112

Size emin ederim ki, keyifli olmak için yeterince büyüleyiciydi; ve bu tür bir çalışmanın ardından yaklaşık iki saat sonra, pencerelerinden gelen ışıkların karanlığın içinden neşeyle parıldadığı ve Tatar'ın biraz yemek yemek için durmayı önerdiği başka bir hana ulaştığımızda hiç de üzülmedim. Gece artık o kadar kararlı bir şekilde fırtınalı ve bize söylendiği gibi başka bir Balkan üzerinden giden yolun karakteri o kadar tehlikeliydi ki, eğer onun görüşüne göre ilerleme riski aşırı düzeydeyse, sabah olana veya fırtına dinene kadar olduğumuz yerde kalma onayımı Tatar'a bildirmek için biraz çaba sarfettim: fakat beni anlamadı mı, yoksa önceki gecenin alayları hâlâ işliyor muydu ve cesaret ve azim konusundaki karakteri üzerinde onu kıskanç mı yapmıştı bilemiyorum; ancak rüzgar eskisi kadar sert ve kar fırtınası eskisi kadar kalın olmasına rağmen, rahat bir yumurta ve peynir yemeğini yuttuktan sonra bizi ata çağırırdı. Ah! Atlarımıza binerken ve günlük - ya da daha doğrusu gecelik - ücretimize dönerken nasıl da titredim, ve gecenin hoş saatinde dokuzda bedenlerimizi fırtınanın insafına terk ederken sıcak kahvehanenin kapısının arkamızdan kapanmasını gördüm. Böyle iyi bir sığınaktan ayrılıp dağ yamacını tutmanın ve böyle bir kar fırtınasında ve böyle bir saatte bir dağ geçidini denemenin aptalca bir şey yaptığımızı hissettim; ancak bu konuda hiçbir söz hakkım yoktu, bu yüzden çekip gittik. Talihsiz bir başlangıçtı. Ne olması bekleniyorsa kısa sürede oldu: birkaç mil at sırtında koştuktan sonra, yönümüzün belirsizliğinden, Tatar ile rehberlerimiz arasındaki sık soru ve cevap alışverişinden bir şeylerin yanlış olduğunu keşfettim: gerçekten de kar o kadar derin ve taze, ve sürüklenme o kadar büyüktü ki, güpegündüz bile olsa yolu korumak imkansız olabilirdi. Belli bir kafa karışıklığı ve bir

kar yığnında batma tehlikesiyle dağ yamacına tırmanıp tekrar indikten sonra Soorajee nihayet durdu:

113

Tatar ile onun arasında oldukça kızgın nitelikte bir istişare gerçekleşti; yüksek sesler ve fikir ayrılığı ortaya çıktı; Soorajee yolunu tamamen kaybetmişti ve fırtınanın tam gücüne maruz kalan, onu aramak için aşağı yukarı, bir o yana bir bu yana yürümeye zorlanan, atları tüketen ve sık sık taze karla dolduğu için fark edilmeyen çukurlara ve yarıklara düşen çıplak tepe yüzeyindeydik.

Bunun ancak hoş olmayan bir sonla bitebileceğinin bilincinde olarak, onları ayrıldığımız hana dönmeye ikna etmek için elimden gelen her şeyi yaptım; ancak böyle durumlarda bir Tatar'ın kendi iradesi vardır ve diğer insanlar gibi haksız olduğunu itiraf etmeyi seçmez. İtirazlarıma bir yanıt bile tenezzül etmedi ve yolu arama çalışmaları ve Soorajee ile olan söz dalaşı dolu bir saat boyunca devam etti - uzun ve endişeli bir saatti bu; ben de başka bir şey yapamayacağım için onları tepe aşağı tepe yukarı takip ederken, kar fırtınasında büyük görünen ve görünüşe göre onların dikkatinden kaçmış bir tür ev fark ettim. Bunun ayrıldığımız han olduğunu ve böylece bilinmeden geri döndüğümüzü düşündüm; ve bunu Tatar'a işaret ederek karda bir yataкта yatmaktan kurtuluşumuz için Yaratıcı'ya teşekkür ettim; ancak beklediğim gibi ona yönelmek yerine, onu sollarında bırakıp uzaklaştılar ve aramaya devam ettiler.

114

Bina, tanıdıkları bir dönüm noktası çıktı ve izi bulma umutları bu manzarayla yeniden canlandı. Ancak görünüşe göre her şey boşunaydı; eskisi gibi körlemesine daldık ve dolaştık; ve ben çok kasvetli bazı içgüdüleri kabul etmeye başladığım sırada —şanslı bir isabetle, insan hünerinin o an boş olması nedeniyle hiçbir hünerlerinin sonucu olmayan ilahi bir lütufta bulunarak— Tatar, tek şansımız olarak takip ettiğimiz ve bizi doğru yola çıkaran bir yola rastladı. Yine tırmandık ve tırmandık; gruptakilerden en az biri, yani ben, hâlâ kıymetli bir belirsizlik durumundaydık; ve düzenli karın daha hızlı ilerlememizi sağladığı ve kademeli bir inişin bizi Khalkhallee'nin konforlu hanına götürdüğü yüksek bir plato elde etmemiz ancak iki endişeli saatten sonra oldu. Bu zamana kadar kar yağışı durmuştu; ancak insanlar ve atlar o kadar yorulmuştu ki, hayvanlar beslenirken ve mekanın bekçisi veya koruyucusu olan Babajee tarafından kendimiz için rahat bir pilav yapılırken burada birkaç saat kaldık. Yolu tekrar aldığımızda güzel, donlu bir sabahın saat beşidi ve ışık göründükten sonra, Belgrad ile Konstantinopol arasındaki yolun yarısından biraz az olan güzel bir kasaba olan Sofya'nın muhteşem ovasına yeni girdiğimizi fark ettik.

115

Bu ovanın üst kısmı ağırlıklı olarak otlaklardan oluşmaktadır; ancak kasaba çevresindekileri de içeren alt veya güney kısmı tamamen iyi işlenmiş ve köylerle yoğun bir şekilde donatılmıştır. Çevredeki dağlar bu sırada karla kaplıydı; ancak onları derinden yaralayan vadi ve geçitlerin de ekili alanlarıyla birlikte birçok köy

içerdiğini görebiliyorduk. Yorgun gezginler için pek hoş karşılanan turuncu ışığın ilk tonu gri şafağı çizgilerken ve gökyüzünde bir kez daha güneş olacağını müjdelerken, size söz veriyorum ki yeterince serttim ve yüreğimin derinliklerine kadar üşümüştüm; ve ufukta dinlenen düz bulutların arkasından fırlarken ışığın ilk ışınlarını, soğumuş uzuvlarımı ısıtacakları umuduyla büyük bir hevesle izledim. Ancak bunlar kısa sürede şahidiyle yeterince ısındı.

Donla sertleşen yol, şimdi bir önceki gün veya geceninkinden çok daha iyidi; ve arkadaşım Mehmet, bizi Sofya'ya tarzla götürmek ve kaybedilen zamanı telafi etmek için gerçek bir Tatar tarzında koşturma planı yapıyordu. Önümüzdeki ovada kuleleri görünen şehirden yaklaşık beş mil veya daha fazla uzaklıkta, Soorajee'ler durdu, bir tarafa yanaştı ve eyerlerinden atlayarak atlarımızın kolanlarını çekti, bagaj sığırlarına baktı, yüklerini yerleştirdi ve sıkıştırdı, ve ardından yaklaşmakta olan bir başarıyı gösteren bir çeviklikle yeniden bindiler.

116

Buna göre, grup neredeyse olağan düzenine dönüp trot (hafif koşu) temposuna geçer geçmez, surucilere verilen bir söz ve atlara verilen, onlar tarafından iyi anlaşılan bir uluma, her şeyi dörtnala kaldırdı: "Allah-e-allah!" diye haykırdı Tatar; "Ullah ullah!" diye karşılık verdi suruciler; çat, çat diye birincinin ağır kamçısı yük atlarının sağrılarına indi ve hepsi arkada kalana lanet olsun diyerek kaçıştı; deli gibi takırdayarak, zavallı hayvanların çok az dinlenmeyle düzensiz ve bozuk yollarda zaten yaklaşık altmış mil gitmiş olmalarına rağmen, takipçileri tarafından üzerlerine indirilen darbe yağmurundan hızla kaçınmaya çalıştılar. Kırbaç üzerlerinde ılık çalarken sefil hayvanların kıvrıldıklarını ve arkalarını topladıklarını görebilirdiniz; ardından, en yüksek hızlarında ileri atılırken bacaklarını tam bir salıvermeyle savuruyorlardı, ağır yük taşıyanlar yüklerinin altında bükülüyor ve dörtnal kalkışlarında yükselemiyor, şaşırtıcı bir biçimde koşturup seğirtiyorlardı. Bir süre hiç konuşulmadı; takırdayan atların sesinden, Tatar'dan gelen ara sıra bir "Ullah!" sesinden veya ağır kamçısının şakırtısından başka hiçbir ses duyulmadı; tutunmaktan ve burada ve orada vadiler tarafından yeterince kötü bir şekilde kesilmiş olan geçmemiz gereken zemini izlemekten başka bir şey için çok meşguldük. Kasemize hızla yaklaştık; ve bacaklarım aynı hızla soğukluğunu ve uyuşukluğunu kaybetti, ta ki sonunda her yerim şiddetli bir sıcaklıkla kaplanana kadar. Şehrin kapısına yakın bir yerde zemin bozuldu: "Bu bizi durduracak," diye düşündüm. Ama öyle olmadı: büyük taş levhalar üzerinde ve çamur havuzları içinden tıkırdayarak geçtik, sefil kapıdan hızla geçtik ve dar sokaklarda son sürat ilerledik; suruciler önde,

117

Tatar arkada, "yah-allah" diyerek ve kamçılıyarak; atlar bazen ayakları üzerinde, bazen dizleri üzerinde, her iki taraftaki dükkanların içine ve "sadıkların" giysilerinin üzerine okyanuslar dolusu çamur sıçratarak ve savurarak, sonunda ateş kıvılcımları yağmuru ve "zırlı topuklarından" bir çamur patlamasıyla hepimiz Sofya posta evinin girişinde keskin bir duruş yaptık.

Titreyen ve kalbi küt küt atan küçük atımın sırtından, her şeyin yolunda olup olmadığını neredeyse bilmeyerek, yeni atlar hazırlanırken ve yağda kızartılmış birkaç yumurta ile yerin yemeği olan kara, ağır, hamurumsu ekmek yenirken yarım saat dinlenmek üzere büyük bir dikkatle inip terden sıırılsıklam bir halde ayrıldım. Bu işlem kısa sürede tamamlandı ve gün ağarmış, hava da güzel olduğundan, atların hazırlanmasında hiçbir gecikme yaşanmadı; böylece vücudumda soğuma süreci henüz başlamışken hepimiz yeniden bindik. Ancak bu sefer tecrübeyle akıllanarak, yük hayvanlarından birinin yüküne eklenen ağır pelernimden ve takımlarımdan kurtuldum. Tekrar savruk bir şekilde, şehrin geri kalanının ve ötesindeki bir mezarlığın içinden geçip gittik; ancak Sofya'dan sonraki ilk altı millik yol su yolları ve bir nehrin kollarıyla kesiştiği için, buralardan daha mutedil bir tempoda geçtik ve kat ettiğimiz muazzam ova etrafımıza biraz bakmamızı sağladı. Ne de olsa burası Sofya çevresindeki en büyük cazibe merkezidir; çünkü şehir, çoğu Türk kasabası gibi dışarıdan görkemli bir görünüm sunsa da içeride kirli ve zavallıdır; üç tuğlu bir Paşanın makamı olmasına rağmen dikkate değer görünen tek bir bina bile içermez.

118

Dün geceki gezintilerimizin sırtından geçirdiği Euch-koollah (veya Üç Başlı) Balkan'ın ulu dağı, sanki şehrin ta üzerinde bulutlu bir görkemle yükseliyordu; ve gün ilerledikçe atmosferin durumu bunları soluk ve belirsiz kılsa da yakınlarda başka çok görkemli kümeler de görülebiliyordu. Bu tepeler ormandan muaftır veya yalnızca bodur korularla kısmen kaplıdır.

Sakin bir şekilde ilerlerken huzurlu bir aşama olacağını memnuniyetle hesaplıyordum; ancak engebeli araziden çıkar çıkmaz Tatar bir kez daha kükredi: "Allah-e-ullah!" - "Hoo-hoo-hoo-eyah!" diye yankılandı Soorajee, darbe yağmuru indi ve atlar tam gaz tekrar fırladı. Dişlerimi ve dizlerimi sıkarak eyerime sıkıca tutundum ve atla adamın düşmesine hazırlandım. Kısa süre sonra bizi durduracağını düşünmenin mantıksız olmayacağı yükselen bir toprak sırtına yaklaştık; ancak "tam aksine": hayvanların sağrısına inen yeni bir ağır darbe salvo patlaması ve Soorajee ile Tatar'dan gelen taze ve daha yüksek bir kükreme, yolun bu yeni özelliğine verilen tek dikkatti. Atlar sıçrayarak kalktı ve binicileri yükseklik ve çukur, tepe ve vadi boyunca deli gibi gitti: — "Şeytan!" diye mırıldandım içimden, dizginleri daha sağlam bir kavramayla toplarken ve rüzgarda uçuşan bol giysileriyle kaya gibi oturan cesur Tatar'a ve korkunç kırbacından korkup büzülen, seğirten, zayıf bacaklarının altından kırılıp uçacağını her an beklediğim şekilde bükülerek koşan yük atlarına bakarken. Bu, ölümlü bir soyun herhangi bir biniciliğinden çok "vahşi avcının" dörtnalına benziyordu.

119

Küçük hayvanların, yanlış bir adımın onları kayadan aşağıya devirebileceği dik ve keskin virajlı yokuşlardan aşağıya doğru sürüldüğünü gördükçe kanım birden fazla kez dondu ve her an bir kaza bekledim. Bolca yanlış adım da atıldı: ancak dizler, göğüs ve burunlar üzerine düşülmesine rağmen, surucilerin hüneri ve hayvanların ruhu düşmeyi önledi ve imkansız olduğuna yemin edileceği sırada onları kurtardı.

Sonunda, Yaratıcı'nın lütfuyla, düzlük bir yerin bulunduğu tepeye ulaştık ve ardından tekrar dörtlüyle koşturduk. Bir süre hiç konuşulmadı: atların ayaklarından büyük kesekler halinde kirler uçtu, grubun en arkadakinin yüzüne sıçradı ve göğsüne ağır darbeler indirdi, ben de içgüdüsel olarak diğerlerinin arkasında kalmamak için sola meyilli durdum. Bunu yapar yapmaz, bakın ne oldu! Çamur içinde yük hayvanlarından birinin kayması —toparlanmak için umutsuz bir çaba— her yöne uçan bir çamur ve kir bulutu— ve zavallı hayvan, yüküyle birlikte yuvarlanıp takla atarak, başı yularla kendi öncüsünün kuyruğuna neredeyse çekilerek yere kapaklandı; bu sırada diğeri ise ani sarsıntıyla, kendi atının koşusunu durduramadan, kolunda lider dizgini olan surucüyü neredeyse oturduğu yerden sürüklüyordu. Her yer kabustu: "Ah, Pesavink!" diye bağırdı suruci eyerinden atlayarak ve yere serilen atın yanına koşarak: — "Hoh, Kiupe-ogloo!" "Oh, seni köpeğin oğlu!" diye mırıldandı Tatar, yardım etmek için daha temkinli bir şekilde inerken; ve doğrusu iş yeterince kötü görünüyordu, çünkü zavallı hayvan yüklerinin arasında yatıyordu; —bir düka altınlığına ölüdür derdiniz, —hareketsiz ve en kafa karıştırıcı pozisyondaydı.

120

Ancak verilen zararın boyutu gerçekte olduğundan daha büyük görünüyordu: Knockecrogeri gibi postacı da kurnaz biriydi, ancak kendisinden daha kurnaz adamlarla uğraşmak zorundaydı. Hayvanı doğru yöne çevirdikten sonra —surucinin dilinin en zarif küfürleri eşliğinde gerçekleştirdiği bir işlemdi bu— bu görevli, düşen hayvanın altından bir bacağını çekip çıkardı; ardından başından tutarak onu çekti, bu sırada Tatar da diğer ucuna kırbacının gürleyen bir darbesini indirdi; hayvan bu lütfu ağır bir hırıltıyla karşılık verdi. Yüksek bir yemin eşliğindeki ikinci bir darbe, düşen hayvana takipçisinin ciddi olduğuna ikna etti ve kalkmak için her iki ön ayağını da öne uzatmasını sağladı; ve şiddetle indirilen üçüncü bir darbeye, bir mücadele ve sıçrayışla bacaklarının üzerine tırmandı; yanlış adımının sonuçlarından duyduğu korkuyla titreyerek üzerinde durdu: ve bunların yetişmesi de uzun sürmedi. Görünüşe göre bir Tatar, kabahat ister kendilerinde ister binicilerinde olsun, atlarının işlediği her hatayı cezalandırma prensibiyle hareket ediyordu: en adil ve insani olmasa da, onun için en kolay yöntem buydu ve zavallı hayvanları temkinli ve emin adımlı kılmak için muhtemelen en iyisi olduğu görülmüştür. "Hah, Küpe-oğlu! Anasına! Babasına!" vb. gürültüyle haykırır suruci; ve bu lanetleyici haykırıların her birinde, talihsiz hayvanın üzerine bir ağır şerit daha iner; uzun deneyimden bu süreci bilen hayvan, kuyruğunu bir köpek gibi kalçalarının arasına sıkıştırır, bu sırada titreyerek biraz zıplar, ta ki liderinin öfkesi dinene ve yükünü yeniden ayarlama işlemi bitene kadar; yular yeniden ayarlandığında ve suruci ile Tatar yeniden bindiğinde, sanki hiçbir şey olmamış gibi yine son sürat giderler.

121

Size temin ederim ki, bu etabı tarif ettiğim hızda ve şekilde geçtiğimde itiraz etme isteğime karşı koymakta neredeyse zorlandım; ve beni sessiz tutan şey, yalnızca ömrünü bu tür yolculuklarda ve tam da bu arazide geçiren insanların atların ne

yapabileceğini benden daha iyi bilmesi gerektiği düşüncesi idi; belki de herhangi bir itirazımın anlaşıldığı kadar dikkate alınmayacağına dair bir şüpheyle birlikte. Ancak kesinlikle, bu korkunç hızla üzerinden geçtiğimiz arazi, gerek doğal engebesi gerekse o anki kaygan durumu itibarıyla son derece tehlikeli bir yapıya sahipti; ve arkadaşım Mehmet'in, topuktakilerden iki kat daha değerli olduğu söylenen kafadaki uyarıcılardan biriyle bu başarıya teşvik edildiğinden şüpheleniyorum —kısacası, Sofya'da ya bir doz afyon ya da şarap almıştı.

Küçük bir ova ortasında yer alan İhtuman kasabasına akşam saat sekizde ulaştık ve neredeyse sonuncusu kadar tehdit eden ve homurdanan bir gecede, adını bu yerden alan bir başka Balkan'ı geçmek üzere dokuzda yeniden ayrıldık. Karlı bir geceyle karşılaşmak ve karla kaplı bir dağ geçmek için yine ılık handan kopma çabası geldi. Atlar için zorlu bir etap olduğu anlaşıldı; çünkü yol, meşe, kayın ve çalılarla tüylü, topraklı bir dağın toprağında derinlemesine kesilmiş bir vadi topluluğu arasında kıvrılan ve kesişen karmaşık ve düzensiz bir yoldu; ve Tatar onları cesaretle sürdü.

123

Ancak gece beklediğimizden daha iyi çıktı; çünkü karanlık olmasına ve keskin rüzgar fırtına ve kasırgadan bahseden bir kar bulutunun içinden esiyor gibi görünmesine rağmen, bunlar neyse ki uzak durdu. Manzara ilgi çekici ve bazen görkemli görünüyordular; ancak karanlık ve karın yarattığı yanılsama, onu doğru bir şekilde değerlendirme çabalarının hepsini boşa çıkardı.

Bavul atlarının, bu geçitleri geçtiğimiz yüksek tempoda ayaklarını ne kadar harika bir şekilde koruduklarını ve özellikle de bazen yollarında karşımıza çıkan, su yollarında yıkanıp çıplak kalmış büyük kaya çıkıntılarının üzerinden nasıl tırmandıklarını ve kaydıklarını görmek şaşırtıcıydı; ancak kırbacın korkusu mucizeler yaratıyor; ve zavallı hayvanların burunlarının üzerine kapaklandığını veya kıyından aşağı düştüğünü düşündüğüm pek çok anda, bu sadece bir mücadele ve atılımdı ve her şey yeniden yoluna girmişti. Bu şekilde, dik, dolambaçlı ve bazen oldukça gergin bir tırmanışla, küçük bir hanın veya daha doğrusu polis karakolunun bize bir fincan kahve ikram ettiği geçidin tepesini kazandık; ve burada bir Roma kemerinin kalıntıları, geçidin eski zamanlarda tahkim edildiğine tanıklık ederken, aynı zamanda Konstantinopol ile Belgrad arasındaki yarı yol noktasını da neredeyse işaret ediyor.

123

Uzun bir iniş bunu takip etti ve bizi başka bir hana götürdü; burada kendimizi yeniden kahveyle tazelandikten sonra sabaha kadar yolumuza devam ettik. Gün, insan ve at taze olsaydı iyi bir oyun çıkarabileceğimiz geniş bir ova üzerinde başladı; ancak tam tersi durum söz konusuydu. Son gecenin eğlenceleri ve çabalarıyla bitkin düşen Tatar, atının hoşuna giden bir tempoda, eyerinde derin bir uyku içinde ağır ağır ilerliyordu. Çelebi bundan bir farksızdı ve suruci ikimize de eşlik ediyordu; böylece orada uyuşuk bir şekilde, bir o yana bir bu yana sallanarak ilerledik, ben sıklıkla atın kafasının üzerinden düşmenin eşiğinden dönüyordum ve hayvanlar, artık dağların çok üzerinde olan güneşin sıcak ışıkları uykumuzu dağıtana ve bize atları

değiştireceğimiz Tatar-Pazarcık kasabasını gizleyen kavak ve söğüt korularını yakından gösterene kadar hepsi kendi yollarına gidiyordu.

Bu yolda gördüğümüz hanların veya misafirhanelerin, bir yabancıya Türk temizliği veya seyahatte konfor hakkında yüksek fikirler verecek hiçbir yanı olmadığını söylemeliyim. Genellikle çamurlu zeminin üzerinde, girişten genellikle karşısındaki şömineye uzanan bir geçidin iki yanında iki buçuk fit yükseltilmiş, altı ila on fit genişliğinde bir platforma sahip kirli deliklerdir. Bu platformlar bazen yaş ve kirden çürümüş kaba hasırlarla kaplıdır; ve üzerlerinde, yolcuların kullanımı için serilmiş ya da nişlerde ve köşelerde yığılmış, daha önce değindiğim o temiz ve davetkar yatak ve yastık çeşitleri bulunur.

124

Toprak zeminin platformlar tarafından işgal edilmeyen ve geçidi oluşturan alanı, insanların yıkandığı suyun, kahve telvesinin ve söz konusu platformlardan törensizce dışarı atılan diğer pisliklerin toplandığı yer olduğu için genellikle son derece kirlidir. Bunlar, içeri girdiğinizde, genellikle iğrenç yığınlar üzerinde ıslak pelerinleri ve kirli çizmeleriyle horlayan en renkli Tatar ve sizin gibi gezgin toplulukları; ve İngiltere'deki insanların bira bardağı veya kadehi için geldiği gibi fincanları ve pipoları için gelen köylüler veya kasabalılar tarafından işgal edilmiş olarak bulunur; ve tütün kesesinin sessizce ama sürekli olarak elden ele dolaşmasını izlemek eğlencelidir; çünkü kese sanki bir tür kamu malı gibi görünür —herkesten törensizce alınır ve komşuya veya yabancıya asla reddedilmez; öyle pratik bir şekilde sürdürülen bir ayrıcalıktır ki, dolu bir keseyle kalabalık bir kahvehaneye girerseniz, onu tamamen boş olarak götürmeniz onda dokuz ihtimaldir: ve tüm bunlar genellikle tam bir sessizlik içinde geçer.

Türkiye'de şimdiye kadar gördüğüm tüm kasabalar gibi Tatar-Pazarcık kasabası da kirli ve derme çatma. Uzaktan etkileyici bir görünüme sahip olan ve evlere kıyasla yüksek olan minareler bile yaklaşıldığında boyut ve yükseklik olarak önemsizleşiyor. Ahşaptan inşa edilmişler ve üzerlerinde yaldızlı bir hilalin parladığı, metalle kaplı, uzun, konik, söndürücü benzeri bir kule ile çevrilidirler. Yerleşim yeri, bulut ve fırtına içinde üzerine kaşlarını çatan Balkanlarla sınırlandırılmış ve altı saatlik bir sonraki etapta kıyılarında hızlıca at koşturduğumuz güzel Meriç nehri ile sulanan geniş bir ovada yer almaktadır.

125

Bu büyük kasaba veya şehir, nehir kıyısındaki ovada yükselen kayalık tepeler kümesinin dibinde ve düzensiz bir sırt üzerinde pitoresk bir şekilde inşa edilmiştir ve o kadar ilgi çekici bir nesne oluşturur ki, onu çizmeyi çok isterdim: ama maalesef! Biz Tatar seyahat ediyoruz ve bu tür keyifler için zaman ayıramıyoruz, çünkü Mehmet Ağa bir başka hareketli nöbete tutulmuştu ve yola koyulduk; akarsuyun üzerini kaplayan tahta köprüden bir ateş parıltısı gibi geçtik, sokakların taşları üzerinde takur tukur ilerledik ve çamur birikintilerinden sıçrayarak geçtik, her zamanki gibi posta evine ulaşana kadar da durmadık.

Burada hamam keyfi yapmaya karar verdim. Öyle ki, attan iner inmez, önce iyi bir akşam yemek siparişı ederek Tatar ile birlikte şehrin en itibarlı Hamamı'na gittik. Çamurla dolmuş sokaklarda yürüyerek ya da ne bütün ne de güvenli olan kenardaki taş patikadan ilerleyerek oldukça kirli bir iş yaptık. Hamamın kendisi pek şık olmasa da rahat ve nezihdi: önce etraflarında bölmelere ayrılmış yükseltilmiş platformların bulunduğu, her birinde ikişer kanepa, yatak ve yastık ile yerde halılar olan büyük ve yüksek kubbeli bir odaya girdik. Ortada, bazıları çıplak ve bazıları giyinik olan görevlilerin sürekli etrafta uçuştığı büyük bir soba vardı. Kanepelerin çoğunda hamama hazırlananlar veya boru elinde dinlenenler, kahve yudumlayanlar ya da sonrasında şekerleme yapanlar uzanıyordu; ancak kimseden neredeyse tek bir kelime bile duyulmuyordu. Burada, bölmelerden birini ele geçirerek Tatar ile birlikte hamam için soyunduk.

126

Tatarların önünüzde oturan ve sizinle yemek yiyen birer beyefendi olduklarını hatırlamalısınız; ve dil konusundaki cehaletim ve aslında bir Türk hamamının yolları, arkadaşım Mehmet'e kendimle birlikte bir keselenme ısmarlamamdan beni oldukça memnun etti. Her şey büyük bir nezaketle yürütüldü. Öğle namazı kılmakta olan etraftaki canlı heykeller bize en ufak bir ilgi göstermedi ve dış kubbeden daha sıcak, küçük bir oda olan bir sonraki odaya geçtik; burada da operatörlerin elleri altında oturmakta veya uzanmakta olan birkaç kişi gördük.

Görmek üzere olduğu şeyden bir haber olan mükemmel bir yabancı Doğu hamamına sokulsaydı, ilk düşüncesinin cehennem bölgeleri veya enkizisyon ve işkence olacağı sık sık aklıma gelmiştir: bulanık atmosferde bir o yana bir bu yana koşan çıplak figürler; uzuvlarını büken, göğüslerinin üzerine kabuslar gibi oturan, derilerini sıyan, eklemlerini çıtlatan vb. yetkililerin işkence eden elleri altında sırt üstü yatan diğerleri; ve tüm bunlar, bir veya iki sönük yanan lambayla neredeyse hiç aydınlatılmayan, sisler, kıvrılan buharlar, sıçrayan sular ve geri kalan her şeyle dolu devasa karanlık bir kubbe serisinde. Çığlıklar ve inlemeler gerçekten de eksiktir; ancak kasvetli ve neredeyse aşılmaz karanlıkta hüküm süren, bazen kubbede yankılanan vahşi bir sesle (gerekli bir eşyayı isteyen Tellak'ın sesi) bölünen sessizliğin ya da bir Muhammedî duasının veya dindar nidanın ara sıra tonlanması daha da korkunç ve gizemli olup olmadığından emin değilim.

127

Yine de tüm bunlar yalnızca ülke halkının en büyük lüksünü tanımlar; zamanlarının yarısını tüketen ve aşırı alındığında sıklıkla sağlıklarını da tüketen bir lüks. Bu ikinci bekleme odasından, taş plakalarla döşenmiş ve biri diğeriyle kıyasla daha sıcak olmak üzere iki bölmeye ayrılmış başka geniş bir kubbe olan hamamın içine yönlendirildik. Maliyetini sonradan anladığım üzere her iki yer de yeterince sıcakmıştı; çünkü hamamları iyi ısıtmak bir nezaket göstergesi olarak kabul edilir ve Tatar bunun yapılmasını emretmişti. Emin olun emirlerini ihmal etmemişlerdi, zira kubbe neredeyse "kibar kulaklara" söylenmemesi gereken o yer kadar sıcaktı. Neredeyse nefes alamıyordum; ancak bu tür bir baskının genellikle terleme başlar

başlamaz hafifletildiğini bildiğim için, tamamen bayılana kadar bir süre mertçe dayandım ve işlemlerin devam etmesine izin verdim; bir bardak soğuk su neredeyse anlık bir rahatlama sağladı ve daha fazla dayanamayarak ayağa kalkıp kubbenin en serin ucuna doğru sendeledim; bunun üzerine durumumu gören görevli beni orta odaya geri götürdü. Rahatlama anıktı; kontrast beni neredeyse ürpertiştirdi, ancak sıcaklık farkı gerçekte kötü etkiler üretecek kadar büyük değildi. Burada kendime gelerek otururken, acılarımın bir tirana ne kadar görkemli bir işkence ve ölüm yöntemi ilham verebileceğini düşünmekten kendimi alamadım! Kurbanları küçük bir odaya kapatmak, burayı kademeli olarak ısıtmak ve bu hoş süreçle onları yavaşça boğmak — en azından bir anlamda ateşin arınmasından geçeceklerdi.

128

Eğer krallara layık bir zevk düşkünü yeni bir zevkin keşfi için devasa ödüller teklif etseydi, bu dünyadaki Neronlar ve Caligulalar, eğer öyleleri varsa, yeni bir işkence türüne dair bu güzel ipucu için bana ne borçlu olmazlardı ki!

Bütün bu süre boyunca, benimle birlikte içeri giren Tatar, en sıcak köşede uzanmaya devam etti ve şikayet etmeden her şeye katlandı. Bu tür buğulanma maçlarına daha çok alışkındı ve ben yeri terk etmek zorunda kaldıktan sonra da kaldı. İnaniyorum ki, eğer kalsaydım, sonucu felç olabilirdi. Tahmin edebileceğiniz gibi, hamam oldukça soğuyana kadar geri dönmedim; ve işlem tamamlandıktan sonra beni sıcak keten bezlere sardılar ve soyduğum kanepede dinlenmem için götürdüm. Ardından kahve ve pipo servis edildi ve Viyana'dan ayrıldığımdan beri içinde hareket ettiğim çamur ve rahatsızlık girdabında biriken iki haftalık kirden yıkanarak büyük ölçüde tazelenmiş, konforlu bir şekerleme yaptım.

Tatar benden birkaç dakika sonra tamamen bitkin bir halde çıktı ve hamamın biraz fazla sıcak yapıldığını, Hamamcının bize çok fazla onur gösterdiğini itiraf etti. Akşam yemeği için iyi bir pilav yenilenme sürecini tamamladı ve dört saatlik bir gecikmenin ardından, üçü hamamda geçirilmişti, hava kararır kararına yola çıktık; ancak yolumuz, kasaba çevresindeki bir düzine kadar odun kömürü imalathanesinin ateşleriyle milisler boyunca aydınlatıldı; bunların kırmızı parıltısı karanlık ve tehditkar bir gecenin bulutlarını kızıl renge boyadı.

129

Ancak hava vaadinden daha iyiydi; ne çok kar ne de yağmur yağdı ve yol düz olduğu için o kadar iyi ilerledik ki, ertesi sabah saat yedi civarında, Filipopoli'den yaklaşık altmış mil uzakta, ağırlıklı olarak bodur meşe ve koruluk ormanla kaplı geniş ve dalgalı bir ovada yer alan büyük bir köy olan Eskew postasına ulaştık.

Bir Türk kasabası veya köyü hakkında belki de en dikkat çekici şey, onlara bağlı mezarlıkların genişliği ve ölümlerin konutlarının yaşayanlarıkiyle karşılaştırıldığında sayıca gösterdiği büyük orantısızlıktır. Bu özelliğin, bir mezarın asla rahatsız edilmemesi ve her hacıya kendi dinlenme yerinin tahsis edilmesi uygulamasına sahip bir ülkede açıklanması zor olduğundan değil; öyle ki, yaşayanlardan yalnızca biri aynı anda konaklamaya ihtiyaç duyarken ve aynı meskenler ardı ardına gelen birçok

kiracıya hizmet edebilirken, birçok geçmiş neslin mezarını görürüz. Ancak bir araya toplanmış halde görülen ve yaşam ile nüfus belirtilerini uğursuz bir şekilde sayıca aşan bu ölü anıtlarının çokluğu, bakan kişide, gelip geçen miyarlarca insanı —hepimizin izlemesi gereken yoldan gidenleri— kısacası insan varlığının aşırı kırılğanlığını ve "yaşamın ortasındaiken ölümdede olduğumuzu" çok güçlü bir şekilde hissettirmekten geri kalamaz.

Bu yerde mezarlıklar, köyün yukarısındaki bazı yükselen arazilerin tepesinde düzenlenmiş oldukları için tuhaf bir manzaralar sergiliyordu: çünkü her mezar, üzerine bazen kabaca bir sarığın işaretlendiği veya Kur'an'dan bazı ayetlerin yazıldığı ince, dik beyaz bir taşla işaretlendiğinden, yükselen güneşin ışınları altında tıpkı ani bir felakete uğramış ve geriye sadece solmuş, yağmurla ağarmış kütükleri kalmış genç bir dikimin kalıntıları gibi görünüyordular.

130

Mezarlar arasında "düşünmeyi" sevdiğini biliyorum ve hızla geçerken kısa gözlemime takılan bu "sessiz şehirlerin" birçoğundan etkilenirdin. Bu köyün çok yakınında, bazı ilginç spekülasyonlara konu olabilecek bir tanesi vardı. Bir meşe ormanının içinde yer alıyordu; mezarların arasından yükselen ağaçlar büyük ölçüde çürümüştü ve çok yaşlı olmaları gerekiyordu. Toprağın ilk sahipleri kimlerdi - ölümler mi, yoksa yaşayan bitkiler mi? Bu eski toprak sahipleri, ölümlü kalıntılar orada depolandığından beri büyümüş, serpilmiş ve çürümüş müydü? Mezar taşları böylesi bir inancı haklı çıkaracak kadar gri ve antik görünümlüydü ve içinde üzerinde düşünülecek yeterince malzeme vardı.

Ama sormaya başlayacaksın, bu Eskew'den daha ileriye asla gidemeyecek miyiz? Evet; ama yine de atlarımıza binerken bize gösterilen zavallı küçük zenci bir çocuktan bahsetmeliyim. Birisi -sanırım posta müdürü- zavallı küçüğü hayır işi olsun diye beş piastres veya bir sterlin karşılığında satın almıştı ve gerçekten de insan ırkından çok, yok olup gidecek hayvanlara aitmiş gibi görünüyordu. Yeni rahat ama çok kaba giysiler giydirilmişti ve ham bir jet taşı kadar siyah, parıldayan küçük gözleriyle zavallı küçük çocuk, fark edilmekten ve önemsenmekten duyduğu memnuniyeti göstermek için tüm gücüyle gülümserdi.

131

Bu tür köleler, duymuş olmalısınız ki, Türkiye'de yalnızca şefkatle değil, aynı zamanda olabilecek en büyük lütufla karşılaşılır; ve bu zavallı küçüğün bir gün büyük bir paşanın gözdesi olup bütün bir vilayetin kaderini etkilemeyeceğini söylemek imkansızdır—tabii eğer Türkiye'ye geçmiş bazı asırlardaki gibi aynı yolda devam etmesine izin verilirse.

Eskew'den yolumuz ilk olarak, uzakta karla parıldayan yüce tepelerle çevrili, bolca tarım yapılan güzel ve hoş bir vadi boyunca uzandı; ardından kısmen bodur meşe, ardıç, diken çalısı ve Hindistan'ın byer'i veya güney İran'ın konâr'ı benzeri bir çalıyla kaplı, kasvetli ve verimsiz tepeler silsilesini aştı. Bu, her yöne uzanan benzer bir arazinin büyük bir parçasının bir parçasıydı.

Yirmi dört mil sonra, geç bir paşanın yolcuların konaklaması için muhteşem bir han inşa ettiği, ruhlarının konforu için karşısında güzel bir cami bulunan küçük bir köy olan Hermanloo'da mola verdik. Ancak paşa ölmüştü ve han artık hızla harabeye dönüşüyordu: bir kanadın çatısı tamamen gitmişti ve diğerini kaplayan metal levhalar ile merkezdeki büyük ve güzel kubbe hızla kayboluyordu. Binlerce ve on binlerce güvercin ve karga harabeleri ele geçirmişti; ancak Hebeçheh'e doğru yola devam etmeden önce kaldığımız yarım saat boyunca bize sığınak olmaya devam eden bazı hücreler ve bir iki bina hala duruyordu.

132

Hava çok güzeldi ve bu köye giden yolumuz, Meereech nehrinin yatağı olan ve karla kaplı dağlarla çevrili güzel bir vadi boyunca uzuyordu. Durağımıza dört beş mil kala, Tatar dörtlü tutmalarından birine yakalandı ve her zamanki hazırlık çığlıkları eşliğinde hızla yola koyularak, yolun yağlı durumuna rağmen, yük atlarından birinin bacaklarının birdenbire altından kayıp gitmesine ve sanki vurulmuş gibi taşıdığı sandıklardan birinin üzerine düşmesine, ardından sırtı üstü yuvarlanıp biraz çırpındıktan sonra yüküyle birlikte sanki ölmüş gibi sakince yatmasına kadar "at üstündeki dilenciler" gibi gittik. Bu hepimizi durdurdu ve atın öldüğünü ve sandığımın darmadağın olduğunu düşündüm; ancak düşen hayvanın yanına koştugumuzda zarar görmediği anlaşıldı, hafifletilip ayağa kaldırıldığında her zamanki gibi bacakları üzerine sağlamca basıyordu: sandık (yapımcısı Bay Handford, No. 6, Strand'ı tüm gezginlere tavsiye ederim), tamamen paramparça olmak yerine, yalnızca güzelliğini biraz gölgeleyen ama eskisi gibi sağlam olan bir ezilme geçirmişti. Atları tüm hızıyla değiştirerek, güzel bir akşam ve muhteşem manzara eşliğinde Meereech boyunca trototla ilerledik. Saat dokuzda Mustafa Paşa'da taş bir köprüden akarsuyu geçtik ve taze atlar hazırlanana kadar konuklarla dolup taşan ve tam "şekil ve basıncını" hayal gücünüze kazıyabilseydim eminim sizin de çok hoşunuza gidecek bir sahne sunan bir hana sığındık.

133

Bir Türk üzerinde karbondioksit gazının -yani mangal kömürü dumanının- etkileri konusunda eğitildiğim şüphecilikten bahsetmişim; ve eğer içimde herhangi bir gizli inanırlılık kalmış olmasaydı, bu akşamki sahne bunu tamamen ortadan kaldırmış olmalıydı: Hatta sabit havanın zehrine karşı bağışık olduğumu bile düşünmeye başlıyorum.

Kürklü, fesli, sarıklı ve hayal edilebilecek her türlü kıyafet çeşitliliği içinde elbiseler giymiş, her zamanki gibi yanan kömür kaplarının üzerinde terleyerek oturan, yoğun tütün dumanı bulutları arasında ve hayvansal kokularla yüklü, kan sıcaklığının üzerinde ısıtılmış kalın ve sağlıksız bir atmosferde bulunan Türk ve Yunan gruplarının arasında, çok akıcı bir şekilde nutuk atan ve orada bulunan herkesin dikkatini çekiyor gibi görünen kirli bir şiltenin üzerine uzanmış bir adam yatıyordu. **Bu kişinin devasa bir kurt derisi pelerin altından görünen ve neredeyse sadece şapkası ve redingotunun bir düğmesinden ibaret olan kıyafetinin bir kısmı, onun ne Türk ne de Yunan olduğunu göstermeye yeterliydi ve diline gösterilen çok az bir**

dikkat onun Rus olduğunu ortaya çıkardı. Kendisi gerçekten de, Yunanlılar tarafından yapılan ülkenin brendisi olan raakee'nin etkisi altında, topluluğa kendi başarılarından bahsederek meclisi bilgilendiren o ülkenin bir kuryesi veya feltyageriydi. Girdiğimi fark ettiğinde, beni kardeş bir kurye olarak selamladı ve ne yazık ki çağrısının belagatı bana ulaşmasa da, hiç şüphesiz çok klasik bir Rusça olduğuna şüphe olmayan dilde bir dizi samimi protesto yağdırdı; ve bildiğim yarım düzine işe yaramaz Fransızca kelime dışında hiçbir dil konuşamadığı ortaya çıktığı için, sözlü iletişimimiz kısa sürede sona erdi.

134

Rus'un garip davranışları ve grotesk el kol hareketleri, ayrıca Rusça, Türkçe, Fransızca ve Erdelce karışımı kaba jargonü, ciddi Türklerin ağzından işitmeyi asla beklemediğimden daha fazla ve işitilebilir bir neşe uyandırdı: kahvehane tam anlamıyla kahkahadan kırılıyordu; kelimenin tam anlamıyla "sakallar sallandığında salonda neşe vardır" durumu vardı, çünkü sakallar gerçekten de sallanıyordu. Fakat bu, tiksinti ve hor görmeyle karışık bir neşeydi; ve Tatarım, Feltyager'e refakat eden talihsiz yoldaşınıniki ile kendi sorumluluğu arasındaki farkı azımsanmayacak bir gururla belirtme fırsatını kaçırmadı: "Şu hayvana bak!" dedi; "o bir sarhoş, bir köpektir - kısacası bir Rus: ama bu kişi, Çelebim, ne şarap tadar, ne raakee, ne de bu yasak içkilerden herhangi birini." Ve aslında, daha önceki vesilelerde de hep gördüğüm gibi, maruz kaldığım sürekli ve şiddetli egzersiz sırasında bu tür şeylerden uzak durmanın yalnızca sağlığa yararlı olmadığını, aynı zamanda yerlilerden aksi takdirde göreceğimden daha büyük bir saygı ve itibar görmemi sağladığını fark ettim; **çünkü Türklerin birçoğu ve Tatarlar nerdeyse istisnasız bir şekilde ispirtolu içki ve şarap kullanımına çok serbestçe düşkün olsalar da, yasağın gücünü hissederler ve bunu uygulayanlardaki kararlılık erdemine saygı duyarlar.**

135

Rus'u ihtişamı içinde ve boğucu hanı geride bırakarak başka bir soğuk geceyle yüzleşmek üzere yola çıktık; ve yolda, gece yarısı civarında kapısını çalarak bize tereyağında kızarmış bir tabak yumurta pişirmesi için uyandırdığımız küçük bir hanın mutsuz Babajee'si tarafından hazırlanan yumurtaları mideye indirmek için yalnızca birkaç dakika mola vererek, 5'i sabaha karşı saat ikiye kadar dörtnal ve trototla ilerleyip Edirne şehrine girdik.

Zifiri karanlık çarşılardan, pek de iyi olmayan ve çamurun bileklere kadar ulaştığı sokaklardan geçen uzun ve boyun kırıcı bir yolculuk bizi posta evine ulaştırdı; burada Konstantinopol yolundaki posta atları için Mütesellim'in emrini almak adına gün ağrana kadar kalmanın gerekli olduğunu gördüm: anlaşılıyor ki bu belge olmadan gezginler yol boyunca aynı atları taşımak zorundadır. Bu gerçeği yalnızca şehre girerken Tatardan öğrendim; ancak yerde ikamet eden bir İngiliz konsolosu olduğu için bu bana hiçbir endişe vermedi, çünkü ona yapılacak bir başvurunun bu işi çözeceğine emindim. Buna göre postacıya, resmi evrak taşıyan bir İngiliz beyefendisinin posta evine geldiğini konsolosa bildirmesi ve baştercümanının veya tercümanının sabah erkenden gelmesini rica etmesi talimatı verildi. Bu önlemleri

aldıktan sonra, üzerimdeki çamur ve kirle birlikte kirli kilimlerinden birinin üzerine uzandım ve kısa sürede derin bir uykuya daldım. Ancak gözlerimi daha yeni kapamıştım ki kapının çalınmasıyla irkilerek ayağa fırladım ve dışarıda İngiliz Konsolosu'nu kimin istediğini soran bir ses duydum. Kulaklarımı sallayarak bunun Tercüman olup olmadığını ve Konsolos'un İngiliz olup olmadığını sordum.

136

Cevabın verildiği İngiliz aksanı kulaklarıma müzik gibi geldi — soruma verebileceğim en tatmin edici yanıt buydu: Aslında elçimin o uygunsuz saatte yatağından uyandırdığı konsolosun kendisiydi, Bay Blunt, ve özürlerime karşılık olarak, Mütessellim'den gerekli emrin alınabileceği saate kadar iyi bir yatağın konforunun tadını çıkarabileceğim evine bana eşlik etmem konusunda en nazik şekilde ısrar etti. Bir yurttaşla karşılaşmak yine de en iyi uyku ilacı değildi: Konsolos İngiliz haberlerine can atarken, ben Türkiye'nin bu kısmı, Stamboul'a giden rota ve orada olup biten her şey hakkında öğrenebileceğim her şeyi öğrenmek istiyordum; bu nedenle, daha önceki uzun uykusuzluk ve yorgunluğa rağmen, yatağa girmeden önce iki saat boyunca bu tür konulardan konuşarak oturduk ve o zaman bile uyumaktan ziyade dinlenmek söz konusuydu, çünkü tüm uyku isteği kışkırtıcı bir şekilde uçup gitmişti. Sabahleyin, biraz daha sohbet ettikten ve Semlin'den ayrıldığımdan beri tattığım ilk konforlu yemeği yedikten sonra, cebimde röle emirlerim ve Bay Blunt'ın nezaketiyle doldurulmuş erzak torbalarım olduğu halde saat on bir civarında Edirne'den ayrıldım. Başkente bu kadar yakın Türkiye'nin bu kısmında, hükûmetten posta atları için bir emir almak amacıyla büyükelçinin veya başkonsolosun özel bir talebinin gereklisi olması ve herhangi bir sayıda posta atı sağlamaya yeten Belgrad Paşası'nın emrinin Edirne'de geçerliliğini yitirmesi posta düzenlemelerinde saçma bir tutarsızlık gibi görünüyor; öyle ki röleler genellikle yalnızca hükûmet fiyatının dört katına özel bir pazarlıkla elde edilebilmektedir. Bunun Rumeli posta müdürlerini kayırmak için yapılmış bir iş olduğunu şüphe ediyorum. Joseph Hume evde olduğu gibi Türkiye'de de iş bulabilirdi.

137

Bu vesileyle Edirne'yi çok az gördüm; ve gördüğüm o azlık beni olumlu yönde etkilemedi. Başkentten sonra Avrupa Türkiye'sinin en büyük şehirlerinden biridir; yükselen bir arazide yer alır, ancak Meriç'in zengin vadisinde, alçak bir tepe silsilesinin altında yer alır ve meyve bahçeleri, bağlar ve bahçelerle çevrilidir. Minareleri kırmızı kiremit çatılı kalabalığa hoş bir ferahlık katan birkaç cami vardır; bunlardan birinin çok büyük olduğu ve görmeye değer olduğu söylenir. Gördüğüm kadarıyla çarşılar kendi başlarına olağanüstü bir şey gibi görünmüyordu; ancak buralardan at sırtında geçerken, çarşılar her çeşit kıyafet içindeki çok sayıda insanla, özellikle de Yunanlılarla neşeliydi ve aralarında çok güzel birkaç Yunan kadın gözlemlerdim, çünkü bir bayram veya panayır günüydü ve dükkanların birçoğu neşeyle süslenmiş ve iyi bir görüntü sergiliyordu. Şehrin on yedi bin ev ve seksen beş bin nüfus içerdiği ve önemli bir ticarete sahip olduğu söylenir; ancak 1828'deki Rus istilasından ve sonrasında vebadan çok çekerek, bu yüzden sanırım sayı şu

anda abartılmış olabilir. Güneydoğuya doğru uzanan çok geniş mezarlıklar, ölümün bir zamanlar ne kadar meşgul olduğunu gösterir: ancak bu, daha önce de belirttiğim gibi, ne yakın zamandaki ölümler ne de mevcut nüfus hakkında hüküm vermek için hiçbir gerekçe sağlamaz.

138

Edirne hakkında bildiklerim bu kadar; bir gezginin kalbini neşelendiren kadar güzel bir öğleden önce vaat eden bir dörtnal ile oradan ayrıldım, ancak bu hava kısa sürede sulu kar ve kar sağanakları getiren keskin bir rüzgarla kasvetli, soğuk bir akşama dönüştü. Buradan Marmara Denizi'ne ve hatta Konstantinopol kapılarına kadar Rumeli'nin tüm yüzeyi, Macaristan veya Güney Rusya'dakilere çok benzeyen dalgalı bozkırların bir ardıllığından ibarettir; ve ilk tepeden Edirne'ye kubbeleri, minareleri, bahçeleri, köyleri ve etrafındaki geniş çitleriyle bakan göz, dikkatini çekecek tek bir nesne bile olmayan kasvetli ovalar üzerinde üzüntülü bir bakış gezdirir; ağaç yok - köy yok - ilgi yok: ancak iyi dörtnal yapabileceğimiz arazimiz vardı ve güzel hava sürdüğü sürece moralimizi yüksek tuttu. Ancak akşamla birlikte, daha önce de söylediğim gibi, havanın görkemi söndü; ve gece saat onda ortalık o kadar karardı ve kar o kadar hızlı yağdı ki surucimiz yolunu kaybetti ve yolu ararken neredeyse Tatarımızı da kaybediyorduk. Bourgos'un bu ovaları, geceleri gezginlerin kafasını karıştırmasıyla ünlüdür: o kadar genişler ve simgelerden yoksundurlar ki, bir kez yoldan saparsanız, izi tekrar bulmanın imkanı yoktur; ve birkaç kişi, bütün gece dolaştıktan sonra sabahleyin neredeyse yola çıktıkları yerde bulmuşlardır kendilerini. Şansımıza, yoldan saptığımız nokta köyün yakınındaydı ve bir su yatağının yakınlığı bizi benzer bir kaderden kurtardı. Ancak neredeyse bir saat boyunca en hoş olmayan bir tedirginlik yaşadık; çünkü sağ tarafa gitmiş olan Tatar, yağın karın etkisiyle kafası karışmış ve gruptan o kadar uzaklaşmıştı ki bir süre sesin duyulabileceği mesafenin dışına çıkmıştı.

139

Su yatağı bizi yeniden bir araya getirdi ve sonunda Bourgos'a ulaştırdı; burada yeni Surocî, böyle bir gecede bizi doğru bir şekilde yönlendirebileceğinin garantisini veremeyeceğini söyleyince, en azından gökyüzü biraz açılana kadar kalmaya karar verdik. Konakladığımız yer cazip olmaktan çok uzaktı; kirliydi ve haşarat kaynıyordu; ancak böyle meseleler bir Tatar için pek önem taşınmaz; bir kez uykuya daldı mı, uyandırabilene aşk olsun. Havanın açmasını beklemek yerine, sabaha karşı beş civarına kadar uykulu bir şekilde mızızlanmaya devam etti, nihayetinde benim tekrarlayan sarsıntılarımla onu görevini hatırlamaya getirdi.

Bu yerde, Edirne'de bizi geçip gitmiş olan Rus kuryeyle bir kez daha karşılaştık ve kendisinin sevgili rakısı için durmaksızın ama boşuna kükrediğini gördük. Bourgos hanı ne yazık ki ona tek bir damla bile sağlayamamıştı.

Birlikte yola çıktık ve yolların derin ve iğrenç durumunun izin verdiği ölçüde ilerledik; bu da çoğunlukla yürüyüşten biraz halliceydi. Hız denemesi yaptığımız tek girişim parlak bir başarıyla sonuçlanmadı; çünkü diğer yerlerden daha sert bir zemin parçası bulup binek hayvanlarımızı dörtnala sürdüğümüzde, sandıklarımızı taşıyan yük atı

çamurda kayarak bir kez daha kafa üstü takla attı ve eşyalarımı daha büyük bir zarar verdi; çünkü Surocî aptalca bağlamalardan bazılarını güzel sandığımın kulbuna sıkıca bağlamıştı, bu çarpışma kulbu tamamen yerinden söktü ve sandığı başka şekillerde hırpalayıp bozdu: Hasarlarımızı onarmak neredeyse bir saatimizi aldı ve böylece bu kısa kaçamağımızın bedelini ağır ödedik.

140

Öğleden sonra saat üçte, Karadeniz'in kendisi kadar kara ve öfkeli görünen ve üzerinde bütün bir koyu ve öfkeli bulut okyanusu dalgalanan Marmara Denizi'ni ilk kez gördük: yine de ilerleyişimiz derin çamur nedeniyle yavaş kalmaya devam etse de, neyse ki yukarıdan kar veya yağmur yağmasından kurtulduk. Bu yorucu günün ardından çok soğuk ve sancılı bir gece geldi. Chorley'den Sillivria'ya olan etap, birçok dik tırmanışla birlikte uzun kırk mildir ve yol tamamen derin killi bir toprak olduğundan, ilerlemekte zorlandık. Ancak gece geç saatlerde ulaştığımız Sillivria'dan gelen etap; uzunluğu —çünkü elli uzun mildir—, erimiş karla dolmuş tam anlamıyla birer sünger olan yolların iğrenç durumu ve aralıksız bir şiddetle üzerimize esen kasvetli, kasvetli rüzgar, insan ve at için neredeyse öldürücü bir darbeydi. Yük hayvanları iki kez havlu atıp ilerlemeyi kesinlikle reddettiler ve düşen yükleri bir düzine kez toplamak ve yeniden düzenlemek zorunda kaldık; ve Tatar ile Surocî'nin en büyük çabaları sayesinde tamamen ortada kalmadık.

Bilgeliği bizimkinden daha büyük ya da gayreti bizimkinden daha az olan Rus kurye arkadaşımız, kendini bu rahatsızlıklara maruz bırakmama kararını aldı. Bol miktarda rakı temdit ettiği Chorley'de bizden ayrıldı, tehlike ve karanlık saatlerini en sevdiği uğraşla geçirmeye kararlı olarak bir uyku yeri istedi ve hiç şüphem yok ki kısa sürede kral gibi sarhoş oldu.

141

Gece etabımız boyunca yol sık sık Marmara Denizi'nin kıyısı boyunca uzanıyordu; dalgaları uğulduyor ve serpintileri atlarımızın tam ayaklarına kadar sıçırıyordu; ve 7 Ocak sabahı saat sekizde, deniz kenarında bir gölün veya körfezin çıkışında yer alan, romantik mezarlığı, görkemli eski selvi ve çınar ağaçlarıyla, Konstantinopol'e üç saat uzaklıktaki garip Buyook-chek majee veya Ponte-grande köyüne ulaştık. Burada son kahve yudumumuzu aldık ve ilerleyerek saat dokuz civarında başkentin kubbe ve minarelerinin batı surlarının üzerinden uzakta yükseldiğini gördük. Stamboul'un bu taraftan görünüşü hiç de elverişli değildir: gerçekten de şehir ağırlıklı olarak kuzeydoğuya doğru eğimli bir yamaçta ve dolayısıyla batı yaklaşımının zıddı yönde yer aldığından, söz konusu surlar, kubbeler ve minarelerin ötesinde pek bir şey görülemez; bu eğimi oluşturan yükselen arazinin tepesi ise tüm limanı, Pera ve Galata banliyöleriyle birlikte gözlerden saklar.

Köşelerinde kuleler bulunan devasa dörtgenler olan Sultan'ın yeni kışlalarından üçünün önünden geçtik. Bunlardan en büyüğü ve en güzeli yangında kısmen hasar görmüş ve ne kadar mal olmuş olması gerektiğine rağmen, oldukça tutarsız bir şekilde, tamir edilmeden kalırken, diğerleri çeşitli mahallelerde inşa edilmeye devam ediyor: buradaki bu tür konulardaki basiretsiz yönetim tarzı böyledir. Başkente

yaklaşımımız yaşayanların mahallelerinden değil, ölülerin mahallelerinden geçti; Konstantinopol'e değil, etrafı saran o devasa mezarlıklardan birine, yani mezar taşlarının "Valombrosa'daki yapraklar kadar yoğun" bir şekilde adeta çarpıcı bir bodur bitki örtüsü oluşturduğu ve yoldan geçenlerin zihnine sessiz ama güçlü bir çağrıda bulunduğu devasa bir selvi korusuna girdik.

142

Gerçekte, nesillerin yükselişine ve düşüşüne tanıklık etmiş, evrensel "Ölmek zorundasın" hükmünden doğan sayısız insan ıstırapının çeşitli sahneleri üzerinde kalıtsal yas tutucular olarak dikilmiş bu kadim ağaçlara kim bakıp da derinden etkilenmez? Ancak Tatar ve Surocî, her adımda çamura batan ve genellikle omuz derinliğine kadar bir çukura dalan yorgun atların derilerine vurarak yollarına devam ettiler. Bu düz gerçekler tüm duygusal vizyonları kaçırdı ve zavallı kiralık atımı uygun bir tempoya teşvik etmek için yapacak çok şeyim vardı. Emeklerinin en sonunda, hedefin görüş alanında bile, zavallı hayvanlardan biri tamamen bitkin düşerek yükünün altında kaldı ve ancak en büyük zorlukla tekrar ayağa kaldırıldı. Sonunda dar ve kalabalık bir sokaktan geçerek limanı oluşturan ve Pera ile Galata'yı Konstantinopol'den ayıran denizin kolu üzerindeki ahşap bir rıhtıma ulaştık; ve yüklerinden kurtarılan yorgun hayvanların duyduğu memnuniyetin, bagajın bir kayığa güvenli bir şekilde yerleştirildiğini ve rıhtımdan uzaklaştıklarını görmekten duyduğum memnuniyetten daha büyük olup olmadığını merak ediyorum. Tatar bana eşlik etti ve Sultan'ın devasa savaş gemileri, Navarino'nun kalıntıları arasından limanda "hafif kayak" içinde Pera'daki bir rıhtıma doğru taşındık; oradan konsolos Bay Cartwright'ı aramaya gittim: ve bu beyefendinin dairelerine girene kadar ne kadar garip bir görünüme sahip olduğumu hatırlamadım.

143

Baştan ayağa çamur içinde; başımda kir ve yağmurla iyice lekelenmiş siyah bir seyahat şapkası, üzerimde bir Tatar'ın şalvarı ve çizmeleri; bir atın tepmesinin etkileri nedeniyle gözüm ve yüzümün tüm yanı siyah, mavi ve yeşil renklerdeydi ve üzerimde yolculukta gereken çeşitli tanımlanamaz ekler vardı; Bay Cartwright'ın böyle tuhaf bir teçhizatın sahibine ilk başta biraz şüpheyile bakmasına şaşmamalıydı ve kimlik bilgilerimi ibraz etmekte vakit kaybetmesem iyi olacağını gördüm. Bu önlem şüphesiz anlık bir değişiklik yarattı. "Tanrı aşkına!" dedi, "Yaklaşık on ya da on iki yıl önce İran'dan buraya gelmesini beklediğim, ancak başka bir rotadan İngiltere'ye giden Bay Fraser mısınız?" — "Tıpkı kendisi," dedim. "Oh, o halde özür dilerim; ama gerçekten"— ve gözü oldukça alaylı bir şekilde siluetime kaydı; bunun üzerine ben güldüm ve sonra o güldü ve bir anda harika arkadaşlar olduk. Görev, resmi evraklarımın derhal ikametgahı Konstantinopol'ün yaklaşık on beş mil yukarısında Boğaziçi'nde bir köy olan Therapia'da bulunan büyükelçimize teslim edilmesini gerektiriyordu. Buna göre, "üzerimde olduğu gibi," —çünkü süslenmek ayırabileceğimizden daha fazla zaman alacaktı— geniş pantolonumu tek elimle yukarı çektim ve kayıkların Londra köprüsündeki tekneler gibi yoğun ve hazır bir şekilde yüzdüğü Pera'nın Hungerford merdivenleri olan Tope-hanch'a biraz zorlukla

yürüyerek, kendimi ve eşyalarımı bu zarif ve klasik teknelerden birine yerleştirdim ve Avrupa'yı Asya'dan ayıran o ünlü boğaz üzerinde Therapia'ya doğru yola çıktım.

144

Boğaz'ın bu sevimli koluna ve Therapia'ya kürek çekişimizin gözler önüne serdiği manzaranın çeşitliliğine ve güzelliğine dair size doğru bir fikir verebilmeyi dilerdim. Boğaziçi'nin kıyıları, hiçbiri çok yüksek olmayan, ancak kendi başlarına pitoresk olan ve onları kaplayan evlerin, bahçelerin, ormanların, tarlaların ve çitlerin iç içe geçmiş bolluğuyla sonsuz derecede daha çekici hale gelen dik ve kayalık tepelerden oluşur. Tabanları boyunca, su kenarının hemen yakınında ve çoğu durumda suyun üzerine sarkacak şekilde; en çeşitli ve karakteristik şekillerdeki bina, saray, cami, kule ve evlerden oluşan kesintisiz bir zincir sıra sıra, küme küme uzanır;

"Rastgele dizilmiş doğu incileri gibi."

Selvi korularına sahip mezarlıklar ve pek çok güzel ağacı barındıran bahçeler bazı yamaçları süslüyor ya da kayaların yarıklarından dışarı göz atıyordu; yükseklerin çoğu ise köşkler veya eğlence evleriyle taçlandırılmıştı. Her dönüşte pek çok küçük koy, girinti ve dere açılır; bunların her biri kıyılarını süsleyen kır evleri ve bahçeleriyle kendi yuva benzeri köyüne sahiptir ve genellikle aşağıda, direkleri kıyıdaki meyve ağaçlarının gövdeleriyle karışmış gibi görünen ya da beyaz yelkenleri fırlayıp her köşede parıldayan çeşitli türden gemilerle dolup taşar. Yolun yarısında, büyük yuvarlak kuleleri boğaz boyunca birbirine bakan, kendine özgü ve masif mimariye sahip iki harika eski kale durur: bunlar, bu bölgelerde büyük ve güçlü oldukları eski günlerde Cenevizliler tarafından inşa edilmiştir.*

Aksine, sanırım Konstantinopol'ü almadan önce ünlü Mahmut tarafından inşa edilmiştir.

145

Ancak sahnenin asıl ilgi çekici yeri, Tophane'nin veya topçu cephaneliğinin binış noktasına yakın olan kısmıydı. Orada cephaneliğin uzun sırası, hemen üzerindeki güzel bir cami ve yakınındaki en zarif zevke sahip bir çeşme veya rezervuar ile denizle çevrili duvarlarını sürekli yalayan yeşil dalgalar vardı; Pera'nın evleri ise kat kat yükselerek kurulduğu tepenin en başına kadar ulaşıyordu. Öte yandan, berrak mavi liman suyuyla birlikte çok sayıda gemi ve bahçeleri, camileri, minareleri ve her duvarı, kuleyi ve zirveyi yansıtan berrak dalgaya adeta ayaklarını sokan servileriyle Saray vardı. Hemen karşıda Üsküdar'ın büyük ve bir o kadar pitoresk banliyösü yer alıyordu; ve daha yukarıda, boğazın iki yakasında, beyaz ve yeşil boyanın tüm tazeliğiyle Sultan'ın çok sayıda ve geniş sarayları, boyut ve görkem bakımından onlardan pek de aşağı kalmayan soyluların birçok konutuyla birlikte parıldıyordu; çevremizdeki su ise binlerce kayık ve her türden teknelerle beneklenmişti, beyaz ve hafifçe şişen yelkenlerle her yer pırıl pırıl parlıyordu. Bundan daha canlı ve ilgi çekici bir şey hayal edilemezdi. Güneş sıcak, gün parlaktı; ve rüzgar soğuk esmesine ve birçok tepenin üzeri karla kaplı olmasına rağmen, manzara son derece hareketli ve güzeldi: yaz veya ilkbaharda büyüleyici olmalı.

146

Ah, şimdiki an geçen haftanın soğukluğuna, yorgunluğuna ve kasvetine ne kadar büyük bir zıtlık oluştuyordu! Ve kayıkta sakin oturma yerimin sağladığı bedensel dinlenmeyi, o bir haftalık kesintisiz çabadan sonra ne kadar minnettar bir şekilde tadını çıkardım! Semlin'den ayrıldıktan sonraki ilk kırk sekiz saat içinde yüz seksen mil binmişim ve berbat yollara, amansız havaya ve birçok gecikmeye rağmen, sıkıntı ya da kötü bir sonuç yaşamadan iki bin Türk saati veya yaklaşık yedi yüz elli millik tüm mesafeyi sekiz buçuk günde tamamlamışım: Önceki on iki yıl boyunca bir düzine kez bile ata binmemiş belirli bir yaşın üzerindeki bir beyefendi için oldukça iyi, kabul edersiniz sanırım.

Bir çift saatlik kürek çekme bizi, sevkıyatlarımı teslim ettiğim ve büyükelçi Lord Ponsonby'ye varışımı bildirdiğim Therapia'ya ulaştırdı. Ancak deneyimle öğrenmiş olarak, diğer belgelerle birlikte dostumuz --'den aldığım ve daha fazla açıklamayı gereksiz kılan bir tanıtım notunu yukarı gönderme tedbirini aldım. Dış görünüşümü düzeltme fırsatı bulmuştum ve Pera'dakinden daha düzgün bir görünüme sahipmişim, siyah gözüm hariç: o gerçekten de düzeltilemez ve şüpheliydi; ancak bir Tatar yolculuğu, birçok tuhaf durum için yanında bir mazeret taşırdı ve Lady Ponsonby bile böyle koşullar altında iyiliksever davranarak çirkinliğimi görmezden geldi ve bana nazik ve cömert bir zihnin hoş geldin mesajını uzattı.

147

O akşam, hem zihinsel hem de bedensel dinlenme açısından, son zamanlarda karanlık ve tehlike içinde geçirdiğim pek çok akşama ne kadar keyifli bir zıtlık oluştuyordu; ve Ekselansları'nın masasının zarif lükslerini, bir süredir payıma düşen yiyecek ve konaklama imkânlarıyla karşılaştırdığımda, belirli bir yemeğin mükemmelliği üzerine yapılan eleştirel bir yoruma, her şeyin bana mükemmel geldiğini belirterek yanıt vermekten kendimi alamadım; çünkü son öğünüm, bir Tatar'ın pençeleriyle eklem eklem koparılmış ve bir Soorajee'nin paslı, yağlı bıçağıyla parça parça kesilmiş, iyice yanmış sert bir tavuğun bir kısmından ibaretti. Şimdilik hoşça kalın. Yakında tekrar yazacak ve bu ünlü başkentte gördüklerimi ve bunu nasıl bulduğumu size anlatacağım—o zamana kadar adieu! Tahmin edersiniz ki biraz yoruldum ve dinlenmeye ihtiyacım var.

DÖRDÜNCÜ MEKTUP

İngiliz Sarayı. — Bir Yoldaş. — Bir Soygun. — Konstantinopol — Konumu. — Camiler ve Çarşılar. — Sokaklar. — Kıyafetler. — Türk Kadınları. — Arabalar. — İlgi Çekici Nesneler. — "Les Ames Damnées." — Mustafa. — Gezi. — Köle Pazarı. — Rum ve Türk Bayramları.

SEVGİLİ —,

Görüyorsun ki sözümü çok çabuk tutmaya başlıyorum; ve ikamet ettiğim şu andaki yerden, Therapia'daki İngiliz büyükelçisinin sarayından başlayacağım. Bu, buralardaki tüm veya çoğu ev gibi ahşaptan yapılmış, o kadar kötü bitirilmiş bir eski Türk veya Ermeni evidir ki her rüzgâr içinden eser; öyle ki kışın onu idare eder sıcaklıkta tutmak mümkün olan en zor şeydir. Ekselansları bu sakıncaları gidermek

için gerçekten çok şey yapmış ve önemli bir masrafla ana daireleri konforlu hale getirmeyi ve bunları çok şık bir şekilde döşemeyi başarmıştır. Ancak binanın kusurları büyük ölçüde köklü ve düzeltilemez niteliktedir; ve Osmanlı sarayındaki İngiliz temsilcisinin konforu bu tasarruf günlerinde dikkate değer bir husus olarak görülürse, onun konaklaması için kesinlikle daha iyi bir ikametgâhın sağlanması gerekecektir.

149

Eskiden tüm yabancı büyükelçiliklerin sarayları Pera'daydı; ve limana bakan yükseklikte ve Konstantinopol'ün tam manzarasına sahip olan yerde, İngiliz sarayı olan yerin taş temelinin bulunduğu bir arsa hâlâ kalmaktadır, ancak bu saray yaklaşık on yıl önce Pera'daki büyük yangında yanmıştı. Pera'nın kirli kasabasının ortasındaki konumu, sakinlerinin konforuna veya hatta sağlığına hiçbir şekilde elverişli değildi. Ancak arsa o kadar değerlendirildi ki, eğer satılırsa fiyatının, bana bildirildiğine göre, oldukça güzel bir mülk satın alacağı ve elçilik için daha uygun bir konumda konforlu bir ikametgâh inşa etmede büyük mesafe kat edeceği söylenmektedir. Therapia'daki ev, birkaç mil yakınında olduğu Karadeniz'e doğru bakacak şekilde, şirin Büyükdere köyünün yakınında, Boğaziçi'nin kıyısında yer almaktadır. Kayalık kıyı arkasında dik bir şekilde yükseliyor ve etrafında düz bir zemin adına neredeyse bir ayak bile bırakmıyor; ve sahip olduğu, son derece şirin ve pitoresk olan tek bahçe, bir tür teras şeklinde kısmen kayadan oyulmuştur; ve sarayın kendisinin yedek konaklama yeri, yamacın yüzeyine inşa edilmiş, çeşitli merdiven basamaklarıyla tırmandığınız daha küçük binalardan oluşur. Bana Madeira'da ve Batı Hint Adaları'nda gördüğüm bazı kır evlerini hatırlattı. Bu sınırlı konumun en kötü yanı, sakinlerine kapı dışarıda hava veya egzersiz alırken her türlü mahrumiyetten yoksunluk getirmesidir.

150

Kendi geniş bahçenizde veya eğlence alanınızda keyif aldığınız özgürlükle başvurabileceğiniz hiçbir arazi, hiçbir yürüyüş yolu yoktur; ve buna göre, egzersizi seven Lady Ponsonby, bunu yapmaya meylettiğinde, bu ülkede çok büyük bir bela olan çamur izin verdiğinde tadı çıkarılabilen küçük bir yürüyüş yoluyla sınırlıdır. Egzersiz yapmanın veya eğlenmenin diğer yolları at sırtında binmek ve bir kayıkla Boğaziçi'ne çıkmaktır: çünkü Konstantinopol'ün kendisinde Türk kadınları tarafından kullanılan, en eski koç arabalarımızın yırtık pırtık iskeletlerine benzeyen olağanüstü eski araçlar dışında tekerlekli araba diye bir şey yoktur; ne de bunları ne konfor ne de güvenlikle sürececek bir mil zemin vardır. Bu eksiklik kadınlar için büyük bir kısıtlamaya neden olur, çünkü hava genellikle çok soğuk ve ıslak olur ve Karadeniz'den birkaç gün üst üste devam eden korkunç rüzgâr ve yağmur fırtınaları iner. Bazen o kadar soğuk olur ki, son zamanlarda mümkün olduğunca İngiliz planına göre inşa edilmiş olan ve daireleri ısıtmak için yetersiz kalan şömineler, odanın merkezine büyük bir menkel veya mangal kömürü ocağı yerleştirme Türk yöntemine başvurmayı zorunlu kılar; bu da ancak sakinlerine bir miktar karbonmonoksit veya karbonik asit gazı vererek amacına hizmet edebilir.

Bu can sıkıcı durumlar tarifte önemsiz görünebilir ve parlak kömür ateşleriyle iyi ısıtılan şık dairelerindeki İngiltere'nin iyi insanları, bu tür küçük şeylerin ulusal çıkarların korunmasıyla görevli kişilere çok uzak iklimlerde verebileceği rahatsızlığı muhtemelen pek umursamazlar. Ancak bu, kesinlikle olması gerektiği gibi değildir; ne adildir, ne cömerttir, ne de İngilizceye yakışır bir tutumdur. Kuşkusuz, bu kadar önemli görevleri yerine getirmek için rütbe ve yetenekleriyle uygun şekilde nitelendirilmiş beyefendiler, kendi hoş evlerinin ve ülkelerinin konforlarını terk etmeye razı olduklarında, kendilerini uzak bir diyarda o ülkenin hizmetine adanarak, ortak adalet ve insanlık, onların konforuna ve rahatlığına her türlü ilginin gösterilmesini dikkate almalıdır. Yaz aylarında Boğaziçi'nin bu kısmının keyifli olduğuna inanıyorum; ve Pera sakinlerinin birçoğu, Therapia ve Büyükdere civarındaki kır evlerinde Karadeniz'in serin esintilerinin ve mavi boğazın tazeliğinin tadını çıkarmak için oranın kirinden ve kötü kokularından kaçmayı başarırlar. Yabancı bakanların hepsinin yazlık sığınakları oradadır; ve hatta birçoğunun —özellikle Fransız büyükelçisinin— yıl boyunca orada kalmaya devam ettiğine inanıyorum.

Therapia'daki ikametgâhım, Tatar yolculuğumun uzun ve yorucu hikâyesinde keyifli ama kısa bir bölüm oluşturdu; ve gezgini engebeli yolunda neşelendiren, evini, arkadaşlarını ve ülkesini ne kadar uzakta bıraktığını ve onları tekrar görmesinin ne kadar sürebileceğini bir süre için unutturan kibar nazikliği ve samimi misafirperverliği kolayca unutmayacağım.

Therapia ile Konstantinopol arasındaki mesafe ve daha sonraki yolculuğum için hazırlık yapmak üzere ikinci yerde birkaç gün kalma zorunluluğu, Lord ve Lady Ponsonby'nin sunduğu kibarlıktan tam olarak yararlanmamı engelledi ve beni, gerçekten de misafirperver, nazik ve iyi olan her şeyin eksik olmadığı Pera'ya yerleşmeye mecbur etti. Bu bölgedeki gezilerinde mükemmel Başkonsolosumuzun samimi karşılama ve nazik ilgisini tecrübe etmemiş hiçbir İngiliz gezgin olduğuna inanmıyorum ve genel sesi onaylamak da benim payıma düşer. Gerçekten de Konstantinopol'deki kalışım o kadar keyifliydi ki, yolculuğumun ilerleyen aşamalarında beni bekleyen rahatsızlıkları iki kat daha fazla hissetmeme neden oldu; tıpkı bir an için parlayan parlak bir ışığın, ardından gelen karanlığı derinleştirmesi gibi.

Bu süre zarfında, Trabzon üzerinden gitmeyi tasarladığı İran'a giderken Pera'da birkaç ay ikamet etmiş olan, ancak Akdeniz'de yukarı doğru yaptığı bir yolculukta zaten epey sıkıntı çekmiş olduğundan, bir Tatar yolculuğunun kışın bile deniz yoluyla yapılacak böyle bir seyrüseferin belirsizliğinden daha iyi olabileceğini düşünmeye başlayan genç bir beyefendiyle, Bay Edward Bonham ile tanıştım. Aslında, daha önceki bir fırsatta Tebriz'den Konstantinopol'e Tatar usulü geldiği için, seyahat etmenin ikinci yönteminin yanı sıra birinci yöntemle de zaten biraz aşinalığı vardı; ve üstleneceğim yolculukta kendine bir yoldaş olarak önerdiğinde, teklifini kabul etmeye daha istekli davrandım, çünkü yalnızlıktan elde edilecek konforun bağımsız olarak, yabancısı olduğum bir güzergâhtaki önceki deneyimi faydalı olmayı vaat

ediyordu; öte yandan, güçlü bir yoldaşın ve başka bir görevlinin eklenmesi, olası bir gecikme aracından ziyade bir güvenlik artışı olarak görülmeliydi. Bu nedenle birlikte seyahat etmeye karar verdik; ve bu amaç için uygun düzenlemeler buna göre gecikmeden yapıldı.

153

Ancak Anadolu'deki ana yol genellikle tehlikelerden oldukça uzak olsa da, bazen kazalar meydana gelmektedir; ve bu gibi durumlarda güvenlik her zaman bir grubun gücüne bir veya iki kişinin eklenmesiyle elde edilemez. Pera'da, soygunların seyrek olmakla birlikte Asya Türkiye'sinin en iyi düzenlenen bölgelerinde bile hâlâ bazen meydana geldiğinin canlı kanıtı olan iki beyefendiyle tanıştım. Geçtiğimiz Ekim ayında, şimdi bizim üstleneceğimiz aynı yolculuğa çıkmışlardı. Hiçbir kaza yaşamadan Koja Hisar adında bir kasabaya ulaşmışlar, orada geceyi geçirdikten sonra Tosia'ya giden etabı başlatmışlardı; ta ki yolun, bir nehir yatağını oluşturan ve herhangi bir yerleşim yerinden oldukça uzak bir vadide dikenler ve çalılıklar arasında kıvrıldığı bir noktada, bir grup soyguncu tarafından saldırıya uğrayıp sahip oldukları her şeyden soyuldukları ana kadar. Kendi anlatımlarından anlaşıldığı üzere, bu durum yağmacılar tarafından çok fazla şiddet veya hakaret olmaksızın, temiz ve ustaca bir şekilde yönetilmişti; aksine, önceden tasarlanmış ve iyi organize edilmiş bir planın varlığını gösteren bir nezaket, hoşgörü ve yine de kararlılık derecesiyle gerçekleştirilmişti. Grup, yoldaki hafif bir tepeden yeni geçmiş ve bir diğerine tırmanmaktayken, iki veya üç atlı yanlarından geçip gitmişti.

154

Onlar ilerledikçe, (sanırım) on beş ila on sekiz kadar başka kişi daha görüldü; bunların lideri, tamamen hazırlıksız olduğu anlaşılan Tatar'ın yanından geçerken dönerek atını yanına sürdü ve onu bedeninden yakalayarak koltuğundan çekti ve yere fırlattı. Grup, bir saldırıdan o kadar şüphelenmiyordu ki, durumu bana anlatan beyefendilerden biri soyguncunun Tatar'ı yakaladığını gördüğünde, bunun ona sarılan bir arkadaş olduğunu sandı. İş kavrıldığına elini kılıf tabancalarından birine attı; ancak bütün grup bu sırada, biri her iki elinde olmak üzere Yüzbaşı P--'nin yanına yanaşan iki yabancı tarafından sarılmıştı ve bunlardan biri, tam bir nezaket ve küçük bir gülümsemeyle, o beyefendinin silahı çekmesini engellemek için koluna koydu ve başını sallayarak şöyle dedi: "Olmas-olmas;— Olmaz, olmaz." Yüzbaşı, Tatar'ı ve Surucu'yu eşkıyaların ellerinde yerde gördüğünde ve savaşı tek başına kendisi ile arkadaşının vereceğini anladığında bunun gerçekliğini derhal fark etti. Bu yüzden, akıllıca bir kararla yoldan dikenli bir çalılığa doğru direnmeden yönlendirilmesine izin verdi; burada soyguncular onları atlarından inmelerini ve yerde sessizce uzanmalarını zorladıktan sonra ganimeti incelemeye koyuldular. Valizleri açtılar; işlerine yarayan eşyaları aldılar, tüm evrakları, gömlekleri, her birine birer ceket ve pantolon ile kendileri için değersiz olacağı anlaşılan diğer bazı eşyaları bıraktılar.

155

Hatta kendileri için yeni olan bazı şeylerin kullanımını bile sorduklarını ve aldıkları yanıtlara göre bunları alıp almamakta yönlendirildiklerini öğrendim; ancak Yüzbaşı P--, ihtiyatlı davranarak kendi savunmasında kullanmaktan kaçındığı tabancalara adamlardan birinin soğukkanlılıkla sahip olduğunu görmekten duyduğu rahatsızlığın az olmadığını itiraf etti.

Bu talihsizlik, gezginlerin kendi dikkatsizliğinden ziyade cehalete bağlanmaktadır. Onlara rehberlik etmesi için tuttukları Tatar, Avrupalılara eşlik etme konusunda düzenli deneyime sahip olanlardan biri olmadığı gibi, anlaşıldığı kadarıyla güvenilir bir kişi de değildi. Ayrıca, Erzurum'a gönderilmek üzere büyük miktarlarda paranın sorumluluğunu üstlendiği de ortaya çıktı; bu, tüm Tatarların nakit transferi karşılığında tüccarlardan hatırı sayılır bahşişler aldıkları için yöneldikleri bir uygulamaydı; ve Avrupalılara eşlik edenler her zaman tercih edilirdi, çünkü bunların varlığı seyahat ettikleri grup için büyük bir güvenlik olarak görülürdü. Bu parayı Tatar ihtiyatsızca ortaya çıkarmıştı ve grubun geceyi geçirmek için durduğu kahvehanede (sanırım Koja Hisar'ın) soygunu gerçekleştiren ve hangi yoldan seyahat edeceklerini öğrenerek ganimeti güvence altına alacak kadar bir kuvvet toplayan aynı adamlar tarafından sayılırken görülmüştü. Hiçbir ek şiddet uygulanmadı; neden kimsenin bilmediği, cellattan bir parmak kalasıya dövülen Surucu dışında kimseye kötü davranılmadı; bunun ardından hırsızlar bütün atları alarak tüydüler.

156

Yağmalanan grup, üzerlerindeki tozu silkeleyip düşüncelerini topladıktan sonra —toplayacak başka pek bir şeyleri kalmamıştı— iki üç mil uzaktaki bir karakola doğru yöneldi ve buradan Tosia'dan at getirtildi. Ancak bir süre için yoldan yeterince nasibini almışlardı ve yeniden donanmak, mümkünse kaybettikleri mallarını veya bunların değerini geri almak için Konstantinopol'e dönmeye karar verdiler; saldırının gerçekleştiği Tosia'dan iki üç günlük mesafede bir yer olan Tzangree Paşası, oraya ulaşabilmeleri için onlara para avansı verdi. Bu beyefendileri gördüğüm sırada geri döneli tam iki ay olmuştu sanırım, yine de mülklerinin hiçbir kısmı iade edilmemişti; ancak daha sonra, bütün değerinin ve hatta daha fazlasının Padişah'ın emriyle Tzangree Paşası'ndan tahsil edildiğini öğrendim. Hiç geri ödeme alıp almadıklarını bilmiyorum.

Pera'daki kısa kalış sürem boyunca, ihtişam ve harikalar şehri, bir zamanlar Hristiyanlığın ve İslamiyet'in kalesi, Süleymanların, Selimlerin, Mustafaların ve Mahmutların olduğu kadar Komnenoslar ile Paleologosların da merkezi olan Konstantinopol'ü ziyaret etmeyi ve olabildiğince çok görmeyi ihmal etmediğimi tahmin edebilirsiniz. Görüşüm ne kadar yüzeysel olmasa da böyle bir konuyu atlasam beni affetmezsiniz; ve yine de Konstantinopol hakkında söylenen ve yazılan her şeyden sonra ne diyebilirim ki? Cennetteki hakikat, keşke seni burada bulabilseydim! Çünkü kesinlikle memnun kalacağına eminim. Doğu'da tanıdığım tüm önemli şehirler ve yerler arasında, kesinlikle en Doğuya ait olanıdır.

157

Binbir Gece Masalları'nı, İran veya Hint başkentlerinin çoğundan çok daha fazla akla getiriyor ve gördüğüm pek çok yabancı yerden çok daha fazla zihni gizemli ve belirsiz servet ve nadide eşya kavramları, ihtişam ve görkem, kılık değiştirmiş prensler, insan gözünden gizlenmiş güzeller haremeleri, siyah köleler, beyaz köleler, büyü, cinler ve her türden macera ile dolduruyor.

Avrupa'nın ve hatta belki de dünyanın tartışmasız en güzeli olan o harika deniz kolu üzerindeki konumu, çevresini saran binlerce tesadüfi ilgi unsuru ve cazibe noktasıyla birlikte, bir yabancının duyularını tamamen büyüleyen o cazibeye şüphesiz katkıda bulunur; ancak şehrin kendisi —yükselen tepelerde ve çukurlarda geniş bir alana yayılmış, görkemli camiler, minareler, kuleler ve tepe ile vadinin büyük kısmını kaplayan selvi ile mezarlarla çeşitlenmiş devasa yapı yığını— her açıdan, ama özellikle de karşı kıyıdan, Üsküdar'dan veya körfezin sularından, çok sayıda geminin direklerinin pitoresk yapılarla harmanlandığı, beyaz ve parıldayan yelkenleriyle ve her zaman süslandıkları binlerce bayrak ve flamayla manzarayı süslediği görülen yerlerden tasavvur edilebilecek en etkileyici genel görünümü oluşturur.

158

Konstantinopol'ün ve banliyölerinin mimarisi, Doğu'da gördüğüm hiçbir şeye benzemiyor. Evlerin kiremit kaplı ve basık çatılı çatıları kesinlikle İtalyan tarzıdır; su kenarından yükseliş biçimleri ise camiler ve tuhaf, tanımlanamaz yapılarla karıştırılarak insana daha çok bir Hindu şehrinin ghatlarını hatırlatır. Sokaklarında, özellikle de Pera ve Galata'nın sokaklarında yürürken anılarıma birçok yer geldi; Madeira, Batı Hint Adaları'nın bazı kısımları; Delhi, Benares, hepsi sırayla zihnimden belirsizce gelip geçti; ancak zihnimi meşgul eden kesin bir benzerlikten ziyade bunlara ait belirsiz ve rüya gibi bir benzetimdi: Bir müzik parçasının —geçmiş günlerin duygularına dokunan eski bir ezginin tek bir ölçüsünün— zihinde canlandırdığı o gelip geçici görüntüler gibi; belki de diğerlerinin hemen hemen o kadar tuhaf hatıralarını uyandıran sadece yerin yabancı görünümüydü.

Camiler, genel karakter ve mimari tarz bakımından Hindistan veya İran'dakilerden büyük ölçüde farklı, devasa ve pitoresk dört köşe yapılardır; ancak Ramazan olduğu için hiçbirinin içini rahatça inceleyemedim. İnşallah, şu anda kesinlikle göremediğim diğer birçok şeyi ve bunları anlatmak için ileride bir fırsatım olur.

Çarşılar aylarca üzerinde durabileceğim yerlerdir; o kadar büyük, o kadar grotesk, tuhaf ve cazip olan her şeyle o kadar dolu ki, tam anlamıyla Doğu tarzı ve Harun Reşitvari. Özellikle, Konstantinopol'ün lüks pazarı —Strand, Ludgate Hill veya belki de Soho Bazar'ı— denebilecek çok büyük bir kervansaray veya kapalı çarşı türü olan Bezestenî özellikle belirtmek isterim.

159

Yüksek tonozlu çatının yaydığı loş alacakaranlıkta görülen çok miktarda silah ve teçhizat, kılıçlar, mızraklar, eski olağanüstü fitilli tüfekler, yaylar ve oklar, kalkanlar, savaş baltaları, mızraklar, yatağanlar, hançerler, tabancalar vb., zengin kıyafetler, tuhaf eski saatler, duvar saatleri, dolaplar ve her türden merak uyandırıcı şey ile pasajlarında hızla süzülen ya da tezgahlarında ve dükkanlarında heykeller gibi

oturan kalabalığın birbirinden farklı ve görkemli kıyafetleri, bütün mekana benzersiz bir gizemli ihtişam havası veriyor.

Diğer çarşılar son derece uzundur; dükkanların çoğu gerçekten şahsiyetlidir ve özellikle şekerlemeciler ile parfümerlerinkiler olmak üzere büyük bir gösteriş sergiler. Ancak her şeyden önce, belki de en güzel papuçlarla doldurulmuş bütün sıraların bulunduğu kadın terlik dükkanları gelir; Konstantinopol'ün güzellerinin narin ayakları için, zarif yapısı ve zengin işlemesi, sanırım İngiliz kadınlarını bu konuda İslam'daki kız kardeşlerini taklit etmeye sevk edecek kadar ileri gider. Sonra kürkler ve ipekler, muhteşem silahlar ve elbiseler, anlamadığınız ama bu yüzden daha çok hayran olduğunuz eşyaların parıltılı sergisi — bütün bunlar ve söylenmemiş bin şey, gördüğüm kadarıyla Stambol'un çarşılarına olağanüstü ilgi çekici bir büyü yayıyor; doğu ülkelerine özgü olan, belki de yiyeceklerde kullanılan baharatlardan kaynaklanan o yoğun aromatik koku bile hayal gücü üzerinde etkili oldu ve genel büyüye yardımcı oldu.

160

Ancak işin genel tonu İran'dan çok Hindistan'ı andırıyordu. İran'daki çamur duvarların gri monotonluğu, buradaki binaların dış görünüşünün yarattığı etkiye yaklaşılabilecek bir şey asla üretemez. Sokaklar, doğrudur, her iki yanında küçük yükseltilmiş taş kaldırımlarla dardır ve orta kısım, parke döşeli olmasına rağmen, iğrenç kokulardan oluşan bir bileşimle genellikle ayak bileğine kadar kir içindedir; çünkü Boğaziçi'nin "kalabalık" sularının kıyısında yer almasına rağmen Konstantinopol, temizlik amacıyla bunlardan yararlanıldığı ölçüde karada yüz mil içeride de kalabilirdi. Yine de, bu sokaklardaki eski evlerin mimarisinde ve görünümünde —çarşı olmayan yerlerde bile— merak uyandıran eski kafesli cibinlik pencerelerinde, ağır balkonlarda ve sarkan çatılarda, bütün işle mükemmel bir uyum içinde olan İspanyol-Mağribi tarzı bir hava vardır: Bu büyük ve kasvetli görünen yapıların "bilinmeye değer sırlar," cesur ve cüretkar olanlar için denenmemiş maceralar hazinesi —aşk ve güzellik, hapsedilmiş kızlar, kanlı eylemler, Sakallı Baba odaları ve hayal gücünün coştığı, merakın keşfetmek için nefes nefese kaldığı geri kalan her şeyi— barındırdığına ikna olursunuz. Mekanın dış görünümü için bu kadar.

Sonra sakinlerine gelince, kostümde hiç böyle bir çeşitlilik ve güzellik görmemiştim: zengin kürkler, bolca al ve kırmızılar, muhteşem işlemeler, gümüş ve altın kaplama yatağanların, kılıçların ve tabancaların parıltısı, çeşitli sarıklar, rüzgarda dalgalanan bir lale yatağı gibi dalgalanan gökkuşağının her renginin neşeli görüntüsü ve bu görkemli ticaret yuvaları ile caddelerinden kesintisiz kalabalıklar halinde akın eden ve her sokağı dolduran muhteşem ve grotesk figürlerin sonsuz çeşitliliği; tabloya hayat veren ve onu tükenmez bir cazibeyle donatanlar işte bunlardır.

161

Yunan, Arnavut, Ermeni, Hristiyan, Yahudi, Fars, Rus ve sadece Osmanlı kökenli olan o "bin bir" çeşit kıyafet kalabalığını tek tek saymayı iddia edemem; tarif etmeye kalkışmak ise hiç işim olamaz; ve etseydim bile bu size sıkıcılık ve tekrardan başka kesin bir fikir vermezdi: bu şeyin kavranması için bizzat görülmesi gerekir. Sırf

kadınlar —yani Türk kadınları— alınlarını, çenelerini ve ağızlarını kaplayan beyaz mendillerle, sadece gözleri ve burun burnunun ucu görünür şekilde mavi örtüleri içinde baştan ayağa bürünmüş halleriyle dış görünüşleriyle genel görünüme pek az ilgi katarlar; ve böylece sarı çotraları ve terlikleri içinde, yürüyen iblisler veya mezarlarından yaşayan ölüler arasında gezintiye çıkmış cesetler gibi etrafta süzülürler.

Üzülerek söylemeliyim ki, yüz hatlarından görebildikleriniz de pek nadiren daha fazlasını görme isteği uyandırır. Ancak sık sık kapı veya pencerelerin arkasından bakan ve belki de tezat oluşturduğu için daha da büyük görünen büyük güzellikteki yüz hatlarını sergileyen Yunan kızlarını görürsünüz; ve Pera'da, Avrupa şehirlerindeki gibi tam olarak giyinmiş, bir süre önce Londra'da çok moda olan o devasa uçuşan şapkalarla sokaklarda dolaşan, dikkat çekici derecede güzel Frenk kadınları görürsünüz, Maşallah! —gerçekten de, sur içindeki Konstantinopol'ün duvarları dışındaki bu bölgelerdeki tüm Yunan hanımefendilerinin İngiliz ve Paris modasını neredeyse tamamen benimsediğini duyuyorum.

162

Aslında, tüm bu Doğu tonuna ve renk parlaklığına rağmen, bir yabancı bile bu konuda olduğu gibi diğer konularda da Konstantinopol'de bir süredir devam eden ve etmekte olan eski alışkanlık ve geleneklerdeki değişimi fark edebilir. Yeni kurulmuş ve disipline edilmiş düzenli birlikler olan ve her yerde sürü halinde gezen askerler —Nizam— yalnızca Avrupalıların paltoları, ceketleri, pantolonları ve ayakkabıları içinde görünmekle kalmıyor, aynı zamanda bu kıyafet parçalarının, özellikle de ayakkabıların diğer Türkler tarafından giyildiğini ve her ayakkabıcı dükkanında satılık hazır olarak çok sayıda bulunduğunu görüyorsunuz. Sokaklarda koşturan, her adımda "müminleri" ittiren, ancak ne bir azarlama ne de itirazla, şiddetten bahsetmiyorum bile, karşılaşmayan pek çok Frenk, Yunan veya İtalyan ya da belki Ermeni görüyorsunuz; on yıl önce herhangi bir böyle bir özgürlüğe yeltenmiş olsalardı, çukura veya Boğaziçi'ne atılırlardı ya da bir yatağan darbesi alabilirdi. Frenklerin kendi kıyafetleriyle ortalıkta hayranlıkla bakılmadan gezindiklerini ve hatta hakarete uğramadan camilere girdiklerini görüyorsunuz. Ayasofya hariç, dışarıda bırakıldıkları başka hiçbir yer olmadığını ve bunu görmek için bir ferman gerektiğini düşünüyorum; bu ayrıcalık da yabancı bir büyükelçi dışında asla aranmaz. Konstantinopol'ü yirmi —hatta on iki yıl önce bilen biri, bunların gerçekleşeceğine kim inanabilirdi?

163

Bunlar sadece burada devam etmekle kalmayıp, bütün Asya'da zaten başlamış olan büyük ahlaki geçişin önemsiz belirtileridir; değişimin büyük muson rüzgârının hangi yöne estiğini gösteren saman çöpleridir — çok uzun sürmeden Avrupa'yı Asya'ya taşıyacak, Doğu'nun ön yargılarını ve kıskançlıklarını yıkacak, halkın örf ve adetlerini bizimkilerimizle benzeştirecek ve nihayetinde Allah'ın yardımıyla, kılıcın hakiki inanca döndürmek için daha önce boşuna aradığı diyarlar üzerinde haçı kan dökmeden çok daha zafer kazanmış bir şekilde taşıyacak olan o süpürücü ticaret rüzgârı.

Sevgilim, burada yanımda olmanı isterdim; ama ne sıcak yazda ne de soğuk kışta, ılıman bir sonbaharda veya baharın başlangıcında olmalıydı; bu büyüleyici yerin muhteşem doğal ve yapay manzaralarına hayran kalırdın. Ama o zaman bir de o korkunç karantina var tabii ki; ve bir şeyleri görmek için gezmeye gelince, bir at, bir eşek veya bir kayık hareket etmek için tek araçlarınızdır, çünkü size söylediğim gibi burada Avrupa tarzı arabalar yoktur. Lady Ponsonby bütün Konstantinopol'ü, sokakları, çarşıları, camileri, Seraglio'yu ve her yeri gezdi. Sokaklarda ve çarşılarda, "lord mayor'un koçu"nın kuruşluk resimlerinde gördüğümüz ve şehirdeki büyüklerin hanımları tarafından kullanılan garip bir araçla taşındı. Hanımefendinin bu ilerlemeyi kaydettiği araç Serasker'e aitti. Çok memnun kaldı, ancak buna bir gün yerine on gün ayrılması gerektiğini söyledi.

164

Ancak kayıkla gezmek kesinlikle en keyifli eğlencedir. Şehir sudan bakıldığında en güzel görünür, çünkü o zaman kirliliğini görmezsiniz; yeşil pancurlu beyaz saraylar kıyılarında peri sarayları gibi parıldar; yüz kırk top taşıyan gururlu savaş gemisinden, kanatlı bir örümceğe benzeyen garip uzun Latin yelkenli hafiffelukaya kadar gemilerin çokluğu ve çeşitliliği —bazıları hareket halinde, bazıları dinlenmede, bazıları bütün yelkenleri açılmış, diğerleri yüzlerce bayrakla süslenmiş, yüksekliğe veya yüksekliğin bayrağına yapılan sürekli selamların Bom-bom-bom sesleriyle— sizi sürekli hoş bir heyecan halinde tutar. Sonra daha küçük ilgi alanına giren binlerce özellik vardır. Her biri pitoresk giyimli kayıkçılarıyla ve birçoğu neşeli eğlence gruplarını taşıyan küçük kayıkların berrak dalgalar üzerinde ok gibi uçtuğunu görmek güzeldir. Uzun boyunlu karabatakların sudan yükselip evlerin saçaklarına heykeller gibi oturmasını izlemek ya da yüksek yerlerde kurdukları kuru çubuklardan yuvalarında oturan o heykelsi leyleklere bakmak çok ilginçtir. Deniz kuşlarının muazzam sayısı ilginç ve eğlencelidir; küçük dans eden dalgalar üzerinde inip kalkarak oturan, uzun süreli deneyimli güvenlikli o kadar emin ve aşına olan büyük martılar ki, teknenin veya küreğin yolundan çekilmek için neredeyse hiç kalkmazlar; ve tam başınızın üzerinde süzülen ve gezinen, böylece neredeyse bir kırbaçla düşürebileceğiniz ve aniden bir şimşek gibi suya dalıp kıpırdayan bir balık çıkaran beyaz kanatlı dalgıçlar. Sonra, sanırım başka hiçbir yerde bulunmadığı söylenen, Karadeniz'den Çanakkale Boğazı'na doğru ve tekrar geri uçtuğu sürekli görülen, deniz veya karada asla dinlenmediği iddia edilen ve huzursuz alışkanlıkları nedeniyle Fransızların "lanetlenmiş ruhlar" anlamına gelen "les âmes damnées" dedikleri o tuhaf kuşlar vardır.

165

Sayıları ve kararlılıkları hayrete düşerlik düzeyindedir. Bir sabah Tarabya'dan gelirken, elli binden fazlasının yanından geçtiğine gerçekten inanıyorum: Boğaz boyunca, acil işleri varmış gibi en büyük aceleyle çekip gittiler; diğerleri ise aynı hızla ve sonuçsuz bir şekilde geri dönüyordu. Aslında, asla konmadıklarına inanmanın bir yanılgı olduğunu duymuştum. Bir beyefendi, onları suda konarken gördüğünü temin etti; ancak tutarlılık ve karakterlerine ait o güzel gizemi korumak adına, bunun bir

hata veya iftira olmasını umarım: Böyle şiirsel bir hikayenin, küçük harikası elinden alınarak mahvedilmesi tam anlamıyla yazık olurdu. Onlar, keklik veya teal boyutlarında, sırtı, kanatları ve başı koyu kahverengi, göğsü, boğazı ve kanatların alt kısmı gümüş beyazı olan kuşlardır. Bazı insanlar onlara yalıçapkını diyor, ancak yalıçapkını sanırım bir çobanaldatan kuşudur ve bu kuşların tanımı asla Scott'ın şu dizileriyle uyuşmaz:

"Küçük yalıçapkınının maki tepeliği Asla yarısı kadar bile mavi değildi." Öyle ya da böyle, söylediğim gibi, onlara ve alışkanlıklarına dair oldukça fazla şüphe ve gizem, dolayısıyla da ilgi bulunmaktadır; ve burada o kadar yüksek bir değer görürler ki, onları vurmak veya yaralamak kimsenin aklından bile geçmez. Aslında, sürekli etrafta uçuşan o deniz kuşu kalabalığından herhangi birine zarar vermeyi düşünen kimse yok gibi görünmektedir; onları bu kadar evcil ve alışkın kılan da budur.

166

Aslında Türkler, dilsiz hayvanlara karşı zalim ya da insanlık dışı değildirler. Genel olarak onların kasıtlı acımasızlıklar işlediğini veya birçok Hristiyan ülkesinde çok yaygın olan vahşi bir hayvan hayatı israfından suçlu olduklarını göremezsiniz; asla güvercin maçları duymazsınız ya da tuzaklardan kaçarken avcı ceketleri giymiş iri yarı adamlar tarafından yarım libre saçma taşıyan tüfeklerle vurulmak üzere yakalanmış çok sayıda türbe, iskete, serçe ve diğer küçük kuşları göremezsiniz. Sadece insan hayatına karşı Türk kayıtsızdır: Birkaç kafa, el veya burun kesilirken ya da zavallı bir wretch falaka altında tırnakları dövülüp ayakları kanlı bir kitleye dönüştürülürken sakın bir dinginlikle piposunu tütürecektir; ancak aynı adam, atlarına ve sığırlarına en büyük özenin gösterilmesini sağlayacaktır. Kendi mahallesinin vahşi köpekleri için yiyecek dışarı çıkarır ve onlara kötü davranacak herhangi birinin neredeyse başını keser. Üzerinde yakaladığı sürüngeni, Hristiyan birinden göreceği kısa yoldan infaz etmek yerine, oturduğu odanın ortasına, bir sonraki gelenin yararlanması için üfleyecektir—hayır, bir dilenciye yemek verecek ya da çarşılardan geçerken avuç avuç parayı düzinelercesinin kucağına atacaktır; kervansaraylar ve köprüler inşa edecek, hayır ve ibadet işlerinde bir servet harcayacaktır. "Garip tutarsızlık!" diyeceksiniz ve bu doğrudur; ancak bu tür bir tutarsızlığın Türklere özgü olmadığından şüpheleniyorum ve eğer sadece evimize baksaydık, kendi gözlerimizden atacak aynı türden birçok mertek bulurduk.

167

Konstantinopolis'te gezintilere üç günümün bir kısmını ayırdım; ve dükkanların ve çarşıların günün büyük bir kısmında kapalı olduğu, Ramazan veya Müslüman Orucu gibi elverişsiz bir mevsim olmasına rağmen, yerin epey bir kısmını görmeyi başardım. İlk ziyaretim, Akdeniz'de bir keyif gezisi için çok güzel bir yatla gelmiş olan bazı İngiliz beyefendilerin eşliğinde gerçekleşti; ve Başkonsolos'un kavaslarından veya ulaklarından biri olan ve burada tanınan bir sima olan yaşlı Mustafa'nın rehberliği veya gözetimi altında, sanırım yedi veya sekiz kişi olarak dışarı çıktık. Mustafa aslen İsviçreliydi ve bir Müslüman sıfatıyla şu anki durumuna nasıl geldiğini

tam olarak bilmiyorum: Genç bir adam olarak düştüğü ve ancak din değiştirerek çıkabileceği bir bela yüzündendi sanırım. Konstantinopolis'te evlenip yerleşti ve ülkeyi koruduğunu iddia ederken tahtı köleleştiren o eşsiz ulusal muhafız birliği olan Yeniçeri ocağına katıldı. Aynı zamanda İngiliz Başkonsolosunun hizmetinde bir Tatar idi; bu durum, son zamanlardaki korkunç Yeniçeri kıyımında güvenliğini kanıtlayan bir olaydı; ve bu sıfatla, aralarında belki de en dikkat çekicisi, İngiliz Elçisi'nin ikamet ettiği Tahran'ın yaklaşık altmış mil ötesindeki bir yer olan Demavend'e, yani toplamda neredeyse iki bin mile yakın bir mesafeyi, Napolyon'un Elba'dan kaçış haberini taşıyarak on yedi günde tamamladığı inanılmaz derecede hızlı yolculuklar yaptı.

168

Mustafa, Türk topraklarındaki gezilerinde İngiliz gezginlere eşlik etmek üzere de sıklıkla seçilirdi, çünkü kendisini son derece faydalı kılacak kadar İngilizce öğrenmişti; gerçekten de şimdi bunu dikkat çekici bir akıcılıkla konuşuyor; ve sonuncusunda iç içe geçerek karışan Türkçe ile İngilizce deyimlerin karışımı, yaşlı Mustafa'nın konuşmasına onu çok eğlenceli kılan kendine has bir tat katıyor. Ancak o şimdi yaşlılık yıllarına adım atmıştır ve bizzat seyahat etmeyi bırakmıştır, yine de başkalarının Tatar yolculuğu düzenlemelerini hızlandırmaktan büyük memnuniyet duymaktadır. Aynı hizmette bulunan ve iyi Tatarlar olarak haklı bir üne sahip bir veya iki damadı var; ve böyle bir macerayı tasarlayanlara, onlara en iyi tavsiyeyi verecek ve yolculukları için en onaylanmış ve rahat tarzda donatacak biri olarak yaşlı Mustafa'yı vicdanen tavsiye edebilirim.

İşte bu değerli rehberin yönetiminde biz acemiler, çan koyununun peşinden koşan koyunlar gibi yola koyulduk; ve söylediğim gibi, Mustafa yaşça biraz ilerlemiş olsa da dinç bir yaşlılıktır ve sizi temin ederim ki bacaklarının gücünü veya çevikliğini hiçbir şekilde etkilememiştir. Tatar tarzı topallaya topallaya öne atıldı, dar sokakları ve kalabalık çarşıları canımız pahasına yetişemeyeceğimiz bir hızla arşınladı.

Gerçekten de, tüm yabancılar gibi her an durup etrafa bakmak istediğimiz için böyle bir hızı kesinlikle onaylamadık; ve yaşlı dost, kendi kafalarına göre kötü hayvanlar gibi hepsi sağa sola koşan sürüsünü toplamak için sürekli durmak, geriye bakmak ve beklemek zorunda kaldı.

169

Bezesten'den ilk gün bizi hareket ettirmek neredeyse imkansızdı, halk tam orayı kapatırken; ve bu yüzden o sırada oradaki diğer birkaç çarşayı görme şansını kaçırdık. Ancak Bay Mustafa'nın bizi götürmekte ısrar ettiği bir yer vardı; o da Saray'ın –kendisine öyle diyor– parfümcüsü olan Mehemet ya da Mustafa gibi birinin parfümeri dükkânıydı; ve dükkânı Bay Atkinson'ın veya Delcroix'ninkiyile büyüklük bakımından tam olarak boy ölçüşemese de, sizi temin ederim ki düzeninin tertipliliği, koku bolluğu ve zarif ıvır zıvırların sergilenişiyle Burlington Arcade'de veya Soho Bazar'da hiç de küçümsenmeyecek bir görüntü sergilerdi. Burada her çeşit esans, arak, yağ, sabun, macun, pomad, şişecik ve kutu vardı; ve burada, mis kokulu Saray macunundan –ki bu galiba misk, sandal ağacı tozu ve diğer parfümlü maddelerin bir karışımı gibi görünmektedir– yapılmış bilezik, cüzdan ve alınlık vb. zımbırpırtıları her

zaman, değerinin yaklaşık üç katına temin edebilirsiniz. Ayrıca, bu moda merkezinin ziyaretçilerine her zaman çok iyi bir tarzda ikram edilen kahve, pipo ve limonotunu içmek üzere davet edildiğiniz bir arka dükkân da bulunmaktadır; ve burada yabancıların parasını kapmak için birer tuzak olarak asılmış veya ortalığa saçılmış bolca merak uyandırıcı şey, güzel kılıçlar, hançerler, zırh parçaları, elbiseler ve her türden savaşçı ve barışçıl teçhizat görülebilir; ve bu eğlenceli depodan, paranın azalması ve hatırı sayılır bir fidye karşılığında parıltılı veya ilginç bir ıvır zıvırın edinilmesi olmaksızın dönüldüğü pek nadirdir. Bu vesileyle hepimiz bir şeyler satın aldık; dostumuz Mehemet'in de kahvesini ve şerbetini ya da nezaketini boşa harcadığını düşünmek için hiçbir nedeni yoktu.

170

Macera ve siyah, kahverengi ya da beyaz güzellikleri görme hevesiyle, eskiden o kadar çok ve sıklıkla büyüleyici kafese kapatılmış esirin yük hayvanları gibi elden çıkarıldığı köle pazarını ziyaret ettik; ancak burada tamamen hayal kırıklığına uğradık. Sanırım ortada sosis gibi dudakları ve siğil ucubesi gibi burunları olan, alıcıların dikkatini korkunç sırttan gülümsemelerle arayan zifiri siyah bir veya iki zenci çocuk vardı. Güzeller, eğer varsa, elbette sadece satın almak amacıyla gelenler dışındakilere sergilenmiyordu ve elbette biz inanmayan Gâvurlar bu sayıdan olamazdık. Ancak Çerkezistan ve Gürcistan'dan gelen güzellik arzı, Türklerin artık bu toprakları kaybetmesinden bu yana ne yazık ki azalmıştır; bu topraklar artık son derece medeni ve en merhametli Hristiyan prens olan Bütün Rusların Otokratı'nın elinde veya ablukası altındadır; ve Peygamber'in sadık takipçileri, Yunanistan veya Türkiye'nin cazibeleri arasından meşru eş tamlamalarını kendilerine sağlamakla yetinmek ya da Kafkas eyaletlerinden gizlice getirilen birkaç kadın tutsak için son derece fahiş bir fidye ödemek zorundadır.

171

Ramazan orucu yalnızca Müslümanlara mahsus olduğundan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler bundan Türkler kadar etkilenecekler ve dükkanlarını daha uzun süre açık tutarlar: ve doğrusu bu aynı Ermeniler, koyu renkli cüppeleri ve dev küre şeklindeki siyah yün başlıklarıyla ne kadar çoktular! Ve hepsi birbirine o kadar çok benziyor - o kadar şişman, beyaz, hamurumsu, şişmiş - sağlıklı gibi-: yine de iş meselelerinde o kadar hızlılar, bir şey istediğinizde o kadar uyanıklar, ama pazarlıkta o kadar sertler; göstermeye o kadar hazırlar, ama satarken fiyat konusunda o kadar huysuzlar; geçen herkese sarılıyorlar; tıpkı Monmouth Sokağı'ndaki Yahudiler gibi ve bu bakımlardan Hristiyan dükkâncılardan pek de farklı değiller. Ardından, kefene benzer elbiseleriyle Türk kadınlarının kalabalıkları ve hepsi o kadar çirkin – affedersiniz – sade, sanırım cinsiyet için kullanıldığında kelime budur; gösterilecek düzgün bir özellik yok – gizlenmiş daha iyi şeylerin sözünü vermek için; hepsi keskin hatlıydı ve hepsi kül rengi solgundu, tam da o hüznü elbiselerine uyacak uygun ceset benzeri ten rengine sahiptiler. Gerçekten de büyük bir kısmı hayatının baharını çoktan geride bırakmıştı; ve hayırseverlik, genç ve güzel olanların çoğunun evde tutulduğunu, sadece yaşlı ve sade olanların dışarı çıkmasına izin verildiğini ummama yol açtı.

Konstantinopol ve güzellikleri ya da tuhaflıkları hakkında bu şekilde mektup üzerine mektup yazarak yeterince uzun süre dedikodu yapabilirdim; ancak Tatar seyahati yaptığımızı ve Tatar yolculuklarında bu kadar uzun duraklamaların kesinlikle kabul edilemez olduğunu unutmamalısınız. Mevsim ticarete çok elverişsiz olmasına rağmen hazırlıklarım ihmal edilmedi. Bu sadece Türklerin Ramazan'ı değil, aynı zamanda Yunanlıların Yeni Yıl tatili zamanıdır.

172

Birinciler tamamen oruç tutuyor ve küsüyor; sonuncular ise hep ziyafet çekiyor, içki içiyor ve gezip tozuyor; dolayısıyla öğleden biraz sonra her dükkân kapanır ve herkes dilediği gibi camilere, uyumaya ya da eğlenmeye gider; ve o zaman ihtiyacınız ne kadar büyük olursa olsun, ne alınacak bir şey bulunur ne de atılacak bir adım. Zaman kaybetmek için harika bir yerdir; "dolce far niente"nin (hiçbir şey yapmamanın tatlılığı) insanların hareket eden ya da daha doğrusu pasif ruhu olduğuna yemin edebilirsiniz; yine de onları bir iş gününde ve çalışma saatlerinde yakalayın, Allah bilir ki aralarında keskinlik, hareketlilik veya dünya bilgeliği eksikliği yoktur.

Hoşça kal, canım! Bir sonraki mektubum yolculuğuma başladığımı haber verecek, ancak nereden tarihleneceğini ancak zaman gösterebilir; şansımız yaver giderse ve yolları katlanılabilir bulursak yaklaşık on iki günde varacağımız Erzurum'dan olmasını umarım; daha iyi bir mevsimde bunu dokuz günde yapabiliydik. Elveda.

173

BEŞİNCİ MEKTUP

Seyahat düzenlemeleri. — Kişisel ekipman. — "Erzak" — Üsküdar Mezarlığı. — İzmit Sabanca. — Ahşap köprü. — Düşüş. — Hayal kırıklığı. — Düzce. — Bolu. — Gerede'ye soğuk yolculuk. — Hamamlı. — Gerilimli patikalar. — Zorlu bir gece çalışması. — Kaya Hisar. — Tosya. — Hacı Hamza. — Surmâs-e-Kiayah. — Osmançık. — Bir geçit. — Acı bir gece. — Merzifon. — Amasya. — Tokat. — Niksar. — Ermenistan'a tırmanış. — Kuli Hisar. — Kara Hisar. — Zorlu bir aşama. — Çiftlik. — Ermeni evleri. — Karakteristik sahneler. — Elma Dağı. — Lori. — Kara. — Kula. — Bir Koord köyü. — Hırsızlar. — Aşkale. — Erzurum'a varış.

Farsça Kord ,Oğuz Türklerinden bahsediyor, Mesudiye bakınız.

174

Amasya'da başlayıp Erzurum'a kadar devam etti.

Şubat.

İYİ, CANIM,

İşte buradayız, berbat yollarla mücadele ediyor ve berbat hava koşullarının hırpalamasına uğruyoruz, yine de harika durumdayız, yani seyahat durumundayız; çünkü çoğumuz gereksiz yağlarımızın çoğundan kurtulduk. Fakat commençons par le commencement (her şeye baştan başlayalım). İşimin bitmesi ve yolculuğumuz için tüm düzenlemelerin tamamlanması 15 Ocak'ı buldu. Sonunculardan biri bize eşlik edecek bir hizmetçinin işe alınmasıydı ve bu, önemine oranla diğerlerinden daha

fazla sorun yarattı. Atları değiştirmek dışında durmaksızın, gece gündüz yola devam etmeye kararlıydık; ve böyle bir çabayı destekleyecek dayanıklılığa sahip, yine de bir hizmetçi olarak hareket etmeye hazır —bagajımıza bakan, yemeğimizi hazırlayan ve her istasyonda veya kahvehanede atından iner inmez Tatar'ın her şeyin düzgün bir şekilde düzenlenmesini sağlamasına yardım eden— bir adam bulmak açıkçası kolay bir iş değildi. Gerçekte, böyle bir görevi üstlenecek bir adam bulmak zordu; ve bunu tatmin edici bir şekilde yerine getirmenin herhangi bir insanın gücünün dışında olduğunu, kişisel duygularımız ve deneyimlerimizden bile bilirdik. Aslında, kötü yıldızları onu ifadenin gerçek anlamıyla uzun bir Tatar yolculuğuna, yani durmadan gece gündüz seyahat etmeye ve özellikle kışın yapmaya yönlendiren herhangi bir gezgine, yolda bulduğu Tatarlara, Soorajee'lere ve postane hizmetkarlarına güvenmesini —elde edebileceği şeylerle yetinmesini ve katlanmak zorunda olduğu şeye katlanmasını— tavsiye ederim; çünkü emin olabilir ki, konforu, on tanesinden dokuzunda yarı yolda bırakmak zorunda kalacağı veya tamamına bakacağı bir hizmetçinin varlığıyla artmayacaktır.

Çeşitli hayal kırıklıkları ve gecikmelerin ardından, 16 Ocak'ta hazırlıklarımızı tamamlamış bulduk; Pera ve Tarabya'daki son derece nazik ve misafirperver dostlarımıza veda ederek kendimizi ve bagajımızı Tatarımızın bakımına teslim ettik ve sabah saat onda Boğaziçi'nin Asya yakasındaki Üsküdar'a ayak bastık. Ekibimiz Bay Bonham ve benden, ihtiyar Mustafa'nın damatlarından biri olan Tatar Mehmet Ağa'dan ve iki Soorajee'den, üç bagaj atından ve korumamız altında dönmek istediği, sanırım Azerbaycan'daki Selmas yerlisi olan Ermeni hizmetçimizden oluşuyordu.

175

Bu dokuz at gerektiriyordu; çünkü hiçbir Soorajee'nin beşten fazla atın sorumluluğunu almasına izin verilmediğinden, bu kıymetlilerden iki tane temin etmek zorunda kaldık; ve ilerleyen zamanlarda bu fazladan görevli için sadece bolca kullanım alanı bulmakla kalmadık, sahip olduğumuz sayıya hayıflanmaktansa daha fazla ele olan ihtiyacın pişmanlığını duyduk. Gerçekten de bagajımızı hafifletmek için her türlü çabayı gösterdikten sonra —ki aslında Semlin yolundaki kendi bagajımdan çok daha hafifti— yolun durumu ve mevsimin sertliği için yeterince ağır olduğu kanıtlandı. Yine de gereksinimler noktasında bile kendimizi mümkün olduğunca sınırladık; konfor namına neredeyse hiçbir şeyimiz yoktu.

Bununla birlikte, kendi ekipmanım Semlin'den ayrıldığım zamanki durumuna göre kompaktlık açısından biraz geliştirilmişti. Deneyimle öğrenerek soğuğa karşı ek önlemler almıştım. Gut hastalarının giydiği türden iki çift yünlü çorap (biri tüylü triko, diğeri ise büyük, kalın kaba yün) alt bacaklarımı kaplıyordu; ve bunların üzerine daha önce çok faydalı bulduğum kalın Tatar çorapları ile büyük çizmelerim çekilmişti. Türk şalvarlarımı daha yönetilebilir bir boyuta indirmiştim; pamuklu ve süet deri donlarım, bir çift İngiliz kumaş pantolonla birlikte, alt bedenimi keskin rüzgarlardan korumayı vaat ediyordu. Süet derinin gezgin için mükemmel bir koruma sağladığı, çünkü sonuçta soğuk havadaki en büyük düşmanı olan rüzgarı dışarıda tutmaya büyük ölçüde yardımcı olduğu söylenebilir; ancak sıradan flanelin altına değil, bazı kişilerin

yanlışıyla hayal ettiği gibi tenin üzerine giyilmelidir: hatta bence flanelin, gömleğin ve her şeyin üzerine giyilmesi en iyisidir; ancak nasıl giyerlerse giysinler, soğuğa çok fazla maruz kalacak olanlara onsuz asla yola çıkmamalarını şiddetle tavsiye ederim.

176

Sağlam, flanel astarlı, uzun etekli bir binici kabanı ve Frankfurt'tan temin ettiğim bir kürk pelerin (ya da daha doğrusu cübbe), midemiz gibi önemli bir organı da içerdii varsayılan, "asil kısımlar" dediğimiz yerlerden düşmanı uzak tutma konusunda iyi bir vaatte bulunuyordu; ki bu organı soğuktan korumak, evdeki birçok iyi yaşı beyefendi ve hanımefendinin bol miktarda içten cordial damlaları uygulamasıyla gösterdiği gayretli bir iştir*.

Ancak kürteklerim tek başına yağmura veya düşen kara karşı zayıf bir savunma oluşturacağından, kendime artık değerli hizmetler sunan iyi bir Mackintosh Hint kauçuğu pelerin temin etmiştım. Üst tarafım seyahat kürk başlığıyla korunuyordu ve kulaklar ile burnu ihtiyaç halinde rahatlatmak için çeşitli şallar ve sarıklar elimizin altındaydı.

Süs denizaşırı olmaktan çok işlevsel olan bu kıyafetin zarafeti hakkında söyleyebileceğim çok fazla şey yok. Arkadaşıımınsı sonsuz derecede daha zevkliydi; çünkü o, oldukça akıllı bir Pers başlığı ve kuléejah (veya kürk binici ceketi), benimkiyle neredeyse aynı genişlikte şalvarlar ve geniş çizmelerinin üzerine büyük bir tiyatrosel zarafetle dökülen muhteşem işlemeli Tatar çorapları giyyordu. İkimiz de kılıç kuşanmışık —benimki eski bir Hint dostu, birçok uzun ve tehlikeli yolculuktaki yoldaşımdı— ve ikimizin de mükemmel çift kütüklük tabancaları ve aynı tanıma uyan bir "cep yoldaşı" vardı: öyle ki, Pera'nın kirli sokaklarında posta atı katletme seferine çıkan, daha korkunç görünümlü, amaca yönelik bir çiftin nadiren görüleceğini garanti edebilirim.

Bu arada kürk, Astrahan kuzu derisinden yapılmış olup ağırdır ve kesinlikle çok sıcak tutmaz. Rakun, kurt veya tilki derileri bu amaç için çok daha uygundur.

177

Alışlagelmiş Tatar yemeklerinin canlı bir hatırası, at üstünde yol alırken keyifle ve faydalı bir şekilde atıştırarak kişinin kendini eğlendirebileceği, besleyici, mükemmel ve sağlıklı bir gıda türü olan iki varil harika incir temin ederek açlık ihtimaline karşı önlem almamızı sağladı. İyi dostumuz Konsolos, hükümet torbamızı birkaç harika tavuk, dil ve benzeri yiyeceklerle ve bir çift şişe eski brendiyle doldurarak ilk birkaç gün sıkıntı çekmememizi sağlamıştı; ki bunların hepsinden kısa süre içinde faydalandığımız için memnun olduk: ancak bundan birazdan bahsedeceğiz. Kendim de, nihayetinde bir gezgin için canlandırıcı gıdaların en önde geleni olan iyi bir çay stoğu yapmaya özen gösterdim.

Eğer böyle bir sefere yeniden hazırlanacak olsaydım, anında rendelenen Fry'ın çikolasından biraz yanıma alırdım. Kahveci her zaman kaynar su temin edebilir ve Türkiye'de genellikle süt bulunabilir; şekerini yanınızda götürürsünüz ve böylece neredeyse hiç zahmet çekmeden on dakika içinde harika, sıcak bir lapa hazırlanır. Taşınabilir çorba, eğer türünün gerçekten iyisiyse ve iyi aromalandırılmışsa da iyi bir

şeydir; ancak yenilebilir hale getirmek için her zaman baharat, soğan veya başka bir şey gerektirir ki bu da zaman ve zahmet mal olur; zaman ve zahmet ise gerçek bir Tatar yolculuğunda en az harcayabileceğiniz şeylerdir. Eğer titiz biriyseniz, sıklıkla karşılaştığınız o iğrenç, nemli kara ekmeğe tat vermek için bir veya iki küçük kavanoz havyar ezmesi tavsiye ederim; ancak gerçek hazırlıklı ve dayanıklı gezgin için çayı, çikolatası, genellikle bulabileceği yumurtalar ve uzun bir etapta ihtiyaç veya açlık durumunda bir miktar incir, önemsemesi gereken tek şeylerdir.

178

Çayını veya çikolatasını kaynatmak için bir tür kaba ve içinden içmek için bir fincana ihtiyacı olduğunu görecektir. Birincisi için çaydanlık veya bekâr mutfağı biçimindeki herhangi bir şey yerine, kapaklı sıradan bir kahve potu gibi saf bir güveç veya bakır makineyi, gezginlere çeşitli kullanımları ve büyük kompaktlıkları için tavsiye edilen o zahmetli kolaylıkların herhangi birine veya hepsine tercih ederim. Kendimin de, su kaynatmak için bir lambaya sahip, çeşitli güveçler ve kahve aparatlarından oluşan harika rahat bir koleksiyon olan ve Strand'li Sn. Jones tarafından arkadaşımız Yaptığı organizasyondaki bazı gelişmelere dayanarak "Hall'un mutfağı" adını taşıyan bir aletim vardı. Onu tam iki kez kullandım, bir kez taşınabilir çorba pişirmek ve bir kez çay yapmak için; ancak dinlenmem gereken bir zamanda yapmak zorunda kaldığım onu parçalarına ayırma ve yeniden toplama zahmeti o kadar büyüktü ki, çorbamızı böyle bir bedelle içmektense çorbasız kalmayı tercih ettik. Bir süre sonra benden çalındı ve hiç eksikliğini hissetmedim; hatta bu kayıp, vicdanımı hiç kullanmadığım böylesine kullanışlı bir kap taşımanın yükünden kurtardığı için adeta bir lütuf oldu. Ancak gezginin su kaynatmak için bir kaba sahip olması gerekir, çünkü kahvehanelerde bile böyle bir şey her zaman bulunmaz; ve içine yerleştirilmiş bir veya iki içki kupası olabilir: Bütün makine deri bir çantaya tıkıştırılarak hükûmet torbasında yerini bulmalı ve Soorajee tarafından taşınmalıdır.

179

O çantaya ayrıca sahip olduğunuz soğuk etleri, bıçak, çatal ve kaşıklarınızı (her birinden ikişer tane) içeren kabı, biraz şekeri ve her durak yerinde genellikle ihtiyaç duyulan maddeleri koyabilirsiniz. Onu asma kilit ve anahtar altında tutabilirsiniz; ve her postaya indiğinizde ve kahvehanedeki yerinizi aldığınızda düzenli olarak size getirilmesini sağlayacak daimî bir talimatınız olmalıdır.

Ancak buna ek olarak, gezgin her zaman arkasında, yine kilit ve anahtar altında, elinin altında olmasını uygun bulduğu ve Soorajee'ye güvenmek istemediği eşyaları koyabileceği kendi küçük heybelerine sahip olmalıdır. Seyahat ederken arabanızı veya durumuna göre atınızı evinize dönüştürmeyi öğrenmek büyük bir husustur; etrafınızdaki her şeyin bir yeri olmalıdır ki istendiğinde derhal el altında bulunabilsin. Sürekli kayıpları önlemenin tek yolu budur: Eyerimi iki takım heybe ile donattım. Arkadakiler en büyüktü ve günlük kullanım için gereken çayı, gerekebilecek bıçakları ve aletleri, gece için başıma bir şalı, eskiz defterimi vb. onlara koydum. Kılıf kılıflarının hemen önüne asılan ve çok küçük olan ön taraftakileri; mendilimi, yedek eldivenlerimi, not defterimi ve günlüğümü, mürekkep, kurşun kalemler ve saatlik

kullanımda olan bu tür ıvır zıvırları içine atmak için uygun buldum; çünkü birçok kıyafet ve kürk manto içine sarıldığında, bir cebe giden yolu bulmak her zaman kolay değildir ve ona ulaşmak için durup tüm kıyafet düzenimi bozmaktansa bir eşyanın eksikliğine sıklıkla katlanmışımdır.

180

Tüm bu en harika düzenlemelere rağmen — kulağa öyle geldiklerini kabul etmelisiniz — Üsküdar'a varıp atları hazırlamak için binicilik takımlarımızı gözden geçirdiğimizde, eyerimin ne kolanının, ne Üzengi kayışlarının ne de demirlerinin olduğunu fark ettiğimce yaşadığım şaşkınlığı ve mahcubiyeti hayal edebilirsiniz! İş i yukarıda açıklandığı gibi donatılması için Pera'daki bir saraca vermiş tdim ve muhtemelen adam, eyer üzerinde çalışmaya başladığında bu gevşek ekleri çıkarmış ve bana eve gönderdiğinde yerine koymayı unutmuştu; ben de kendi tarafımdan, iyileştirmelerin yolunda olduğunu görerek daha ileriye bakmamış tım ve böylece ortada kalmış tım. Hizmetçimiz Yakup'u Pera'daki dostumuz Konsolos'a bir notla geri göndermekten ve sabrımızın elverdiği kadarıyla dönüşünü beklemekten başka çare yoktu.

Dikkatsizliğimiz bize yaklaşık dört saatlik bir gecikmeye mal oldu ve bu süre zarfında Üsküdar'daki postahannede ayaklarımızı sallayarak oturduk. Ancak bu durum bize, geniş ölçekte bir Türk postahanesinin sırlarını görme ve yaklaşık bin beş yüz millik bir yolculuk için muhtemelen güvenmek zorunda kalacağımız hayvan türünü değerlendirme fırsatı verdi. Geçidin üzerindeki bir bankta otururken, yaklaşık altı onlarca postahane atının tamamı, güçlü bir Soorajee müfrezesi altında sulanmak için dışarı salındı; ne leşler ama! — yarısı her olası biçim ve derecede topallık örnekleri sergiliyor, birçoğu neredeyse sürünemiyor ve hepsi sırtından, yanlarından ve karnından o kadar yaralıydı ki — ıyk! — onlara bakmak insanın kendi cildini ürpertiordu.

181

Aranızdan bir mil bile yük taşıyabilecek tek bir tanesi bile yok diye yemin edebilirdiniz, o kadar zayıf, o kadar küçük ve yorgun görünüyordlardı ki: ama ne var ki, adamım bizzat iyi Konsolos tarafından sağlanan eyerimin takımlarıyla geldiğinde, dokuz tanesi bize getirildi; yaraları ve kusurları kendi yırtık keçe örtülerimiz ve eyerlerimizle kapatıldı; bagajımız acı içinde tepinen yük atlarının zavallı sırtlarına yüklendi ve Soorajee'lerin usulünce sıkıca çekildi - bu arada oldukça etkili bir yöntemdi; acımasızca güçlü ve sakar - kendimizi birer birer atlarımıza yerleştirdik, koltuklarımıza iyice yerleştik; Tatar yukarı çıktı; "Yah ullah!" diye haykırdı baş Soorajee; "Allah-e-ullah!" diye kükredi Tatar; ve her zamanki tıkırtı ve darbe korusu eşliğinde yola koyulduk.

At sırtında millerce yol kat ettiğimiz, devasa selvi ormanının siyah-yeş il gölgesi altından parlayan beyaz mermer mezar taşlarıyla —çoğu mermerden yapılmıştır— Üsküdar'ın mezarlığı ne kadar etkileyici, kasvetli ve sonu gelmez bir yerdir! Mezar taşlarının birçoğu yaldızlı harflerle allı pullu bir şekilde yontulmuştur; bazılarının üzerine ise, yurtdışındaki Katolik kiliselerinde bazı azizlerin zavallı yaş lı kemiklerini

örtlen o ucuz tüllü, pullu elbiseleri hatırlatan ya da kırıışmış altmışlık bir güzelin yüzündeki allık ve inci tozunu andıran selvi ağaçları ve başka motifler boyanmıştır. Bu melankolik ormanın içinden geçen yol, yolcularla ve görünüşe göre sezonun ziyafetleri ve oruçlarıyla bir şekilde bağlantılı olan neşeli kalabalıklarla doluydu; ağaçların arasından sağ tarafımızda bazı güzel camiler ve büyük bir kışla ya da iki yapı gördük.

182

Ölüm vadisinin gölgelerinden çıkıp önümüzde parıldayan Marmara Denizi'ni, güzel adalarını ve aradaki tüm yüksek dağların üzerinde yükselen uzaktaki Ulu Dağ'ı gördüğümüzde bu bir rahatlama oldu. Akşam güzeldi, hava canlandırıcıydı ve güneş, neşeyle dörtnala ilerlediğimiz hoş ülkenin üzerine parlak kırmızı bir parıltı yaydı; ancak at değiştireceğimiz ve gece saat onda girdiğimiz Gheriza'ya varmadan çok önce karanlık bizi yakaladı. Aydınlatılmış minarelerin etrafında taşlar ve salkımlar halinde parlayan lambalar, bize Gheriza'nın önemli bir yer olduğu izlenimini verdi; ve yolculuğumuzun bize kazandırdığı iştah, ne yazık ki boşa çıkan iyi bir sofra umudunu fısıldadı. Tatar, yiyebileceğimiz hiçbir türden tek bir şey bulamadı: Ramazan olduğunu söylediler; insanlar az yiyordu ve sadece güneşte gün batımında -yani ziyafet bitmişti ve sonrasında kimin ziyafet çekip kimin oruç tuttuğu pek umurlarında değildi. Neyse ki tam anlamıyla oruç tutmak zorunda kalmadık, çünkü ekmek ve iyi kahveyle birlikte bize hiç de küçümsenemeyecek bir öğün sunan harika bir Edirne fûme dili ele geçirdik.

* Müslüman ülkelerde karanlık gecelerde çok etkileyici bir görünüme sahip olan Ramazan ayına mahsus bir gelenek.

Gece değişken ve mevsime göre boğucuydu; bazen zifiri karanlık, sonra parlak ve ardından yine tamamen kasvetliydi. Yollar ölesiye çamur içindeydi ve sabaha doğru sıırılsıklam bir yağmur yağmaya başladı; ancak atlarımızın tırnaklarıyla birbirimizi çamura bulayana kadar dörtnala ilerledik ve ertesi sabah saat sekiz buçukta antik Nikomedia olan İzmit'e girdik.

183

Bu kasabanın konumu ve görünümünden, güzel körfezinin hemen kıyısından sarp bir dağın yamacına doğru teraslar, sırtlar ve vadiler halinde, tamamı bağlar, meyve bahçeleri ve meyve ağaçlarıyla çevrili ve kümelenmiş merak uyandırıcı eski meskenleriyle ve şehrin kalbinde yer alan en vahşi ve ilginç mezarlıkları ile eski servileriyle daha pitoresk hiçbir şey olamaz. Korkarım ki sokaklar, İzmit'in genel görünümüne verdiğim övgünün dışında tutulmalıdır; nitekim onları karakterize eden şekil ve yön yönündeki grotesk çeşitlilik, pitoresk özellikleri arasında yer almaya hak kazandırmıyorsa. Diz boyu çamur içindeydiler ve atların bacaklarını kırmak için tasarlandığına yemin edebileceğiniz bir tarzda döşenmişlerdi.

Bu yerde tereyağında kızartılmış birkaç yumurta ile kahvaltımızı yaptık, ardından oldukça dolu bazı akarsuları geçerek, güçlü ve kalıcı bir eser olan ancak atların ayakları için umutsuzca kötü olan eski bir kaldırım boyunca birkaç mil ilerledik. Yolumuz daha sonra cüce çobanpüskülü yapraklı meşe, dikenler, böğürtlenler ve bir gılgıt türüyle kaplı zengin tınlı toprağa sahip güzel, geniş bir vadiden yukarı

uzanıyordu. Her iki andaki, özellikle sağdaki yüksek dağlar, tepelerine kadar meşe ormanlarıyla kaplı ve sisle taçlandırılmıştı.

184

Hava bulutlu ve son derece tehditkârdı, ancak yağmur dindi ve ağır yollara ile kolan derinliğindeki çamura rağmen, pırnal meşesi ve çınar ağaçlarıyla dolu merak uyandırıcı Sabanjah köyüne, Konstantinopol'den tam yirmi dört saat sonra, yani öğleden sonra üçten biraz sonra ulaştık. Bu pek verimli bir günün işi değildi; ancak çamur, özellikle sahip olduğumuz kadar sefil hayvanlarla birlikte hız için ölümcül bir engeldir. Önümüzde bizi bekleyenler hakkında verilen bilgiler de pek teselli edici bir neden sunmuyordu: "Boli'ye giden yollar nasıl?" şeklindeki her sorumuza verilen yanıt hep şöyleydi: "Châmoor tchowk, tchelebee, châmoor tchowk; yamoor tchowk-châmoor tchowk:" yani "Bol çamur, efendim; çok fazla çamur; bolca yağmur ve çamur." Ve gerçekten de öyle çıktı.

Öğleden sonra saat dört civarında, bir dağın eteğinde kusursuz bir ormanın içinde kurulmuş olan ve bana Mazunderan'ı hatırlatan Sabanjah'tan ayrıldık ve rotamız ilk altı mil boyunca bu adı taşıyan gölün kıyısı boyunca, hatta yolun büyük bir kısmında suyun içinden geçti; manzara ilginç olsa da gece yaklaştıkça hiç de hoş değildi. Daha önce bahsedilen kaldırım bu yol hattı boyunca uzanmaktadır, ancak birçok yerde o kadar çok kırılmış ve zarar görmüştür ki Sürücüler (Soorajees), hava nasıl olursa olsun, arazide ve tarlalarda kendi yollarını seçmeyi tercih ederler. Gölün ayrılmasından sonra, bazı kısımları pırnal, diken ve diğer çalıların fırçalıklarıyla kaplı, diğer kısımları ise tarlalara bölünmüş, hepsi suyla ıslanmış veya çamura batmış geniş ovalar boyunca sıçratarak ilerledik. Saat beş gibi, geniş ve derin Sacaria nehrini aşan tahta bir köprüde kahve içtik ve ardından aynı ıslak ovalar boyunca ve kısmen kaldırım boyunca en yorucu yedi saatlik yürüyüşümüzü yaptık.

185

Bir yerde, sanırım Sacaria nehrinin taşmasıyla oluşan derin ve kusursuz bir bataklık olarak tüm yüzey su altındaydı; ve burayı, iki üç mil uzunluğunda, son derece çürük ve tehlikeli, altında -görmek için çok karanlık olduğundan sadece duyabileceğimiz-birkaç akarsuyun aktığı tahta bir köprü veya tahta kaldırım üzerinden geçtik; kurt ağzı kadar karanlık bir gecede, böyle hayvanlarla veya herhangi bir hayvanla hiç de hoş bir durum değil.

Sanırım Ouzunkupri dedikleri bu tahta yapı, muhtemelen bu noktada çökmüş olan eski kaldırımdan kalanların modern bir onarımıdır; çünkü onun vasıtasıyla köprüye ulaştık ve tahta plakaların bitiminde yeniden ona katıldık. Daha sonra kaldırım boyunca oldukça uzun bir mesafe trotta ilerledik; tecrübe ettiğim üzere bu bir tehlike kaynağıydı, çünkü bindiğim at bir yerde taşlar üzerinde ayağını kaydırıp tökezledi ve toparlandı; tekrar tökezledi ve çifte ivmeyle yere kapaklandı, üzerime yarı yarıya yuvarlandı ve sonra şans eseri benden ayrılarak kaldırımın üzerinde ikimiz ayrı ama oldukça sersemlemiş bir halde yattık.

Sarsıntı oldukça şiddetliydi ve bir bacağım ile dizim şiddetli bir şekilde ezildi; ancak sanırım asıl zarar, eyerimin üzerine koyduğum ve şimdi pürüzlü kaldırım ile hayvanın

sırtının keskin bir noktası arasında sıkışarak hava geçirmezliğini tamamen yitiren talihsiz hava yastığımda meydana geldi.

Sırılsıklam ıslanmış, baştan aşağı çamurla kaplanmış ve o kadar acıkmış bir halde gece yarısı saat on ikiyi geçe Khendack adlı durağımıza ulaştık ki, kurulanmak ve iyi bir pilav pişirtmek için üç saat beklemeye karar verdik. Böylece, dış giysilerimizi çıkarıp yemekler için talimatlar vererek, uyumak için isteksizce uzandık.

186

Tatar, uyanık olacağına dair defalarca tekrarladığı sözlerine rağmen bizi uyandırdığında gün ağarmıştı; pilavımızı ve yiyeceklerimizi istediğimizde ise "yok" oldukları, hiçbir şey bulunamadığı bildirildi. Bu kadarı da fazlaydı.

"Ne! Pilav yok mu?" "Pilav yökdur; Pilav yok." "Yumurta öyleyse." "Yemoorteh yokdur; Yumurta yok, ramazandır."

Yanıt her yerde böyleydi; İzmit'te Tatar'ın birkaç yumurta ve biraz meyve bulup çıkardığı yer haricinde tek bir öğün bile tedarik edemedik. İnsanın olağan iştahına sahip hiç kimse Ramazan ayında Türkiye'de posta yoluyla seyahat etmesin; kendisine iyi yemek vaat eden Tatarlara da güvenmesin. İyi yemeğin ne anlama geldiğini biliyorsa, sizi kandırdığını bilmelidir; bilmiyorsa da aynı şekilde kandırılmış ve açlığa mahkûm edilmiş olursunuz.

Liderimizin ihmalkârlığı olduğunu düşünmekten kendimizi alamadığımız bu duruma, aç kalan insanların haklı olarak olabileceği gibi öfkelenedik; ve akşam top atışı midelerinin arzularına yasal bir serbestlik tanıdığına bu aynı Türklerin kendilerinin neyle beslendiğini varsaydığını kızgın kelimeler ve öfkeli işaretlerle talep etmeye çalışarak, elimizden geldiğince şiddetli Türkçe ifadelerle gürültü kopardık. Ancak kuşkusuz pek saf ve ikna edici bir Türkçe ile aktarıldığı şüphe götürmeyen yanıt, anlayışımıza ulaşmada başarısız oldu ve bundan anladığımız tek şey Khendek'in bize hiçbir şey sağlayamayacağıydı.

187

Böylece, bir kümes hayvanının kalan birkaç kemiğini çıkarıp, bunların kalıntılarıyla birlikte birkaç inciri yuttuktan sonra, 18 Ocak sabahı tekrar at üstüne bittik ve meşe ormanı ile kaplı bir dizi alçak tepe ve yükseltinin üzerinden, korkunç bir çamur ve bataklık etabı başlattık. Aslında etrafımızdaki tüm ülke artık dağlar, tepeler, vadiler ve her şeyiyle ormanla kaplıydı. Bu tepelerin hepsi, su için mükemmel bir sünger olan ve atların genellikle omuz derinliğine kadar daldığı derin hafif bir topraktan oluşuyordu. Daha kötü, daha dolambaçlı ve zor yollar hiç görmemiştim; bana Gilan'ın en kötü kısımlarından bazılarını hatırlattı. Herhangi bir türden çok az kaya görülebilirdi ve o azı da kalkerliydi.

Beş saatte veya yirmi milde, bir akarsuyun kıyısındaki kervansarayda durduk; oradan tarlalara ve çitlere bölünmüş, ince yaşlı ceviz ağaçlarının sıraları, kümeleri ve korulukları ile diğer meyve ağaçlarının meyve bahçeleriyle yoğun bir şekilde serpiştirilmiş, zengin derin toprağa sahip güzel bir ova boyunca at sürdük. Çevredeki

dağlar karla kaplı olmasına rağmen tatlı, güler yüzlü bir ülkeydi; ve burasının antik çağlarda önemli bir yer olduğuna dair güçlü kanıtlar vardı, çünkü sütun parçaları ve diğer kalıntılar sıklıkla ve mezarlıkların, eski veya yeni, incelemek için durmadığımız pek çoğu yazıtlar taşıyan kare veya silindirik sütun parçalarından oluşan mezar taşları vardı.

188

Bu ocağın ortasında yaptığımız hafif koşu sırasında Tatar, Soorajecilerden birine sinirlendi; adama bir sürü ağır hakaret savurduktan sonra öfkesini onu iyice bir kamçılayarak çıkarmaya koyuldu. Ancak bu fırtınanın şiddetine katlanmanın eğlenceli bir tarafını görmeyen Soorajeci tam gaz uzaklaştı ve Tatar da hemen peşine düşerek kovalamaya başladı. Ne var ki çaba boşunaydı; çünkü alçak kendi gücünü biliyordu, altındaki at çok daha iyiydi ve bir sonraki durduğumuz yer olan Düzce'ye varana kadar onu bir daha görmedik. O da bir süre sonra oraya varmış ve bir şekilde aralarındaki anlaşmazlığı tatlıya bağlamanın yolunu bulmuştu. Düzce'den, pek az bir şeyler atıştırıp at değiştirdikten sonra Bolu'ya doğru kırk millik uzun ve yorucu bir etaba koyulduk. İlk çıkışımız, bahsettiğim yerin geri kalan kısmından hızla geçerek, sık meşe ve diken çalılıkları arasından ilerleyip oradan akan dereden defalarca karşıya geçmekle oldu; nihayet gece çökerken kalın ve yüksek ormanlarla kaplı bir boğaza girdik. İlk tırmanışın eteklerinde atlardan indik — "Eyer kolanını ve zırh kayışını sıktık, Kınına takılı kılıcı gevşettik;" yani kendimizi, atlarımızı ve yüklerimizi düzenledik ve önümüzde uzanan uzun ve yorucu geçidi tırmanabilmek için her şeyi olabilecek en iyi duruma getirdik. İşte karla ilk burada tokalaştık ve uzun süre boyunca birbirimizden neredeyse hiç ayrılmadık. Tırmandıkça kar da arttı; sonunda öyle derin ve zorlu bir hâle geldi ki, bir ara tamamen durma noktasına geldiğimizi sandım.

189

Gerçekte, yanlış bir izi takip ederek yolu kaybettik; ve bir sürü zahmet, karda yuvarlanmalar ve atları neredeyse tüketme noktasına getirdikten sonra, geri dönmek zorunda kaldık ve büyük bir zorlukla yolumuzu yeniden bulduk. İçinden geçtiğimiz orman, büyük yükseklikteki meşe ve kayın ağaçlarından oluşuyordu ve altlarında çok az çalılık kalmasına izin verecek kadar sık bir şekilde büyüklükleri birbirine yakındı; var olanlar ise ormangülü ya da defne gibi görünüyordu — sanırım çoğunlukla birincisiydi*, çünkü yapraklar ay ışığında parlıyordu, ancak ay ışığı türü kesin olarak ayırt etmemizi sağlayacak kadar net değildi. Tırmanış bazı yerlerde dik ve yorucu, bazılarında ise daha kademeliydi. Kurtlar tarafından iyice sıyrılmış at iskeletleri, buranın bazı talihsiz yük hayvanları için ölümcül olduğunun kanıtını veriyordu; ve henüz yarısı yenmiş bir leş tam patikamızın üzerinde yatıyordu: bu durum, bizzat bindiğimiz canlı leşler için uğursuz bir işaret gibi görünüyordu.

Tamamen ormangülü olduğundan eminim.

Geçidi tırmandıktan sonra; kalın karla kaplı, keskin bir şekilde kasvetli ve soğuk, yüksek ve daha düz bir güzergâh boyunca kayın ve gürgen ağaçlarından oluşan bir ormanı aşmaya devam ettik; ta ki dağın tepesindeki sefil bir karakol benzeri yere ulaşana kadar. Ağır bulutların arasından zaman zaman kesik kesik açılan ayın parlaklığı altında aydınlanan manzara son derece çarpıcıydı: Dört bir yan yükselen yüksek tepeler ve devasa dağlar, derin mi derin karlar altında kalmış olmalarına rağmen en tepelerine kadar ormanlık ve ağaçlıktı; ancak her şey ölüm kadar sessiz ve hareketsizdi — sanki kış uykusuna yatan hayvanlar gibi Doğa'nın kendisi de altı aylık bir uykuya çekilmişçesine her nesnenin üzerine buzdan bir el konulmuş gibiydi.

190

Tırmandıkça soğuk inanılmaz derecede artmıştı; karakola vardığımızda, sırsıklam ıslanmamıza neden olan önceki etaplardan kalan çamur sıçramaları tahta gibi sert, katı bir buz kütesine dönüşmüştü. Karda debelenirken bol miktarda kar toplayan çizmelerimiz çelik kutular gibi olmuş ve üzengi demirlerine sıkıca donmuştu; öyle ki vurup çıkarana kadar inemedik, indiğimizde de neredeyse yürüyemiyorduk; ve tüm şapkalarımız ile şallarımız, nefesimiz ve kar çiyinin kırağısıyla bıyıklarımızla birlikte buz yumaklarına dönmüştü. Uzuvarlarımızın halini siz düşünün.

Bu mekânda kahve içtik ve ardından cam gibi bir yol üzerinden Bolu'ya doğru yola devam ettik; soğuktan ve yorgunluktan yarı ölmüş bir halde gece yarısından yaklaşık bir saat sonra oraya vardık. Ancak herkes yuvasında sıcacıktı, bu yüzden onları uyandırmak oldukça zordu; uyandırdığımızda ise bizi ısıtacak ateşi neredeyse hiç bulamadık. Aslında, temin etmeyi başardığımız azıcık ısı bize yarardan çok zarar verdi, çünkü donmuş giysilerimizi yarı yarıya çözerken bizi öyle ıslak ve soğuk bıraktı ki, Bolu'da kaldığım üç saat boyunca bir an bile uyuyamadım.

Bir sürü gecikmeden sonra bizi rahatlatacak, bayat tereyağıyla yapılmış bir pilav yedik ve 19 Ocak sabahı saat dörde doğru, bulutlar dağılmış ve ay parlak bir şekilde parlarkendir yeniden ata bittik; Gerede'ye doğru on iki saatlik veya kırk sekiz millik bir sonraki etaba başladık.

191

Bolu'nun geniş ovası boyunca gerçekleştirdiğim bu sabahki yolculuk sırasında soğuktan bundan daha fazla çektiğimi neredeyse hiç hatırlamıyorum: çünkü bir önceki gecenin ıslak giysileriyle üşümüş, yola çıktığımızda sert bir zırh gibi yeniden donmuş olan bizler, şafaktan önceki ölümcül saatlerin keskin havasına direnecek hiçbir hayati ısı deposuna sahipin değildik; donmuş kar ve buz nedeniyle yol o kadar pürüzlü ve kötüydü ki atlarımızı koşturamıyor, kendimiz de yürüyemiyorduk.

Gerçekten de sabah aydınlanırken atlar daha da şiddetli acı çektiler; çünkü karışık çamur ve kar kabuğu ağırlıklarını her zaman taşıyamadığından, kırılıp bacaklarını ve topuklarını korkunç şekilde kestiler.

Bolu ovasından ayrıldıktan sonra yolumuzun meşe ve çam ağaçlarıyla kaplı tepelerin arasından ve bir veya iki küçük ovasından geçtiği Gerede köyü, tepelerin arasındaki bir çukurda ve vahşi bir dere kenarında pitoresk bir konuma sahiptir; ancak orada olduğumuzda her yer kar ve buz içindeydi — her evin çatısından kalın sıralar halinde

dev buz sarkıtları sarkıyordu — ve mekanın güzelliklerini incelemek için pek bir hevesimiz yoktu. Aslında vaktimiz de yoktu; nitekim olağan gidi attan daha büyük bir hızla bize getirilen taze beygirlerimize tekrar binip Hamamlı'ya doğru yola koyulduk.  nceki  etin etap ve kötü yol günümüzün o kadar büyük kısmını t ketmi ti ki, derin karla kaplı birkaç yüksek zirvenin ve uçurumların kenarından kıvrılarak geçen bazı çok çirkin geçitlerin açılacağı Hamamlı'dan ayrılırken ışık azalmaya ba lıyordu; bu hiç de hoş bir şey değildi: ancak insan Tatar seyahatini zevk için yapmaz — bu yüzden yola devam ettik.

192

Kasabanın bulunduğu yükseltiden inip uzun ve derin bir vadinin boğazına doğru atlarımıza bindiğimizde rüzgâr acımasızca, dondurucu bir soğukla esiyordu; boğaza girdiğimizde fırtına o kadar şiddetli esti ki pelernimlerimizi üstümüzde, atlarımız da ayakları üzerinde durdurmakta zorlandı. Gerçekten de giysilerimiz, yağmaya ba layan ince sürgün karla birlikte kısa sürede yeterince sertle ti; ancak yolun tehlikesi bizi soğuğa karşı daha az duyarlı kıldı,   n k  yol çok yüksek ve kayalık uçurumların kenarları boyunca oldukça naho  bir a inalıkla kıvrılıyor, karanlıkta dipsiz görünen uçurumların bulunduğu yoku ların yüzeyinden zikzaklar çizerek yukarı çıkıyordu; kuşkusuz bunlar yüzlerce fit derinliğindeydi ve karanlıkta elde ettiğimiz kusurlu bakı lardan anladığımız kadarıyla manzara birden fazla kez çok görkemli olmalıydı. Ancak itiraf etmeliyim ki, kaygan ve buzla kaplı kayaların üzerinde tırmanmanın ve bir d    le kendimizin ya da bagajımızın korkunç uçurumlardan aşağıya parçalanarak d  mesinin yarattığı gerçek tehlike, manzaradan aldığım zevki harika bir şekilde azalttı; ve soğuğa rağmen, atların ayaklarının ölümcül olabilecek bir şekilde kaydığı anlarda g zeneklerimden terlerin fi kırdığını sık sık hissettim. Sıkıntılarımızı artırmak üzere, yolda yanına bir yolda  katmış olan Tatar, o yolda la birlikte ba  s ruji, kırıldığı için saklama imk nım olmadığından atılmasını söylediğim bir  i e konyakla sarhoş oldular. Bu değerli şahsiyetler bunun başka bir amaç için avantajlı bir şekilde kullanılabileceğini düşündüler ve kendilerinin adeta tur usunu çıkardılar.

193

Geçidi arkamızda bırakır bırakmaz     de derin bir uykuya dalıverdi ve onları iki dakikadan uzun süre uyanık tutmak mümkün olmadı; bu yüzden Bonham ile ben, bütün gece karın içinde y k atlarını kırba lamak zorunda kaldık; her ne kadar egzersiz tavsiye edilebilir olsa da bu kesinlikle en keyifli türden bir uğraş değildi. Gerçekten de hüzünlü, yorucu ve endişe dolu bir geceydi;   n k  vadiden yüksek arazilere çıktığımızda gökyüzü ince savrulan karla öyle a ılmaz bir şekilde kalınla tı ki üzerine bastığımız zemini bile seçemez yolumuzu bulmaları için atların sezgilerine güvenerek körlemesine ilerlemek zorunda kaldık. Bedenimizin tamamı buzla kaplanmıştı; yüzümüz, sa ımız, sakalımız, bıyıklarımız ve tüm ba lıklarımız buz sarkıtlarından oluşan bir doku haline gelmişti; soğuk, endişe ve gerçek tehlikeden ötürü durumumuz o kadar peri andı ki, gün ağrıyana kadar karşımıza çıkacak ilk hana veya binaya sığınmaya karar verdik. Ancak karar vermek başka, onu

uygulamak başka bir şeydi. Rastladığımız ilk han terk edilmiş, boştu; ne yiyecek, ne yakıt ne de su vardı ve barınağı da son derece yetersizdi. Bu hiç işe yaramadı; bu yüzden birkaç mil daha ilerleyerek han olduğunu sandığımız, ancak Çerkeş köyü olduğu anlaşılan güzel, büyük görünümlü, duvarlı başka bir bina bulduk; fakat buranın meskûn olduğuna dair bolca kanıt bulunmasına rağmen, ne bizim lûgatımız ne de iki Tatar'ın kapıdaki kükremeleri ve gürültüleri içeri girmemizi sağlayabildi; bir tek ruh bile kapıya yaklaşmadı veya bir yanıt vermedi; hiç şüphesiz hepsi sıcak yataklarında huzurluydu.

194

Böyle boşuna harcanan yarım saatin ardından, neredeyse donarak sabaha karşı dört buçuk civarında vardığımız Karajolan'a doğru üç saat ya da on iki mil daha ilerlemeye mecbur kaldık; bulabildiğimiz ilk hasır veya şiltenin üzerine buzlarımızla birlikte devrildik ve sırf tükenmişlikten dolayı her şeye rağmen uyuduk.

20 Ocak sabahı saat yedi de, dün geceki maskaralıklarından utandığından kuşkulandığım Tatar tarafından sızım sızım sızlayan ve hâlâ sıırıslıkam bir halde uyandırıldık; kendisi bize sıcak pirinç sütü, sahanda yumurta ve yahni etten oluşan mükemmel bir kahvaltı sağlamayı başarmıştı; bu, İstanbul'dan ayrıldığımızdan beri bir menzil hanında elde ettiğimiz tek iyi öğün oldu; yarı donmuş kalbimizin en derin köşelerini ısıttı. Saat sekizde ata bittik ve her yeri derinlemesine kaplayan kar kalınlığına rağmen, üç saatlik ya da on iki mil olan bir sonraki etabı iyi bir tempoyla dörtnal ve koşturarak geçtik. Etabın kısa olması, orada bulunan atların iyiliğini açıklamaktadır. Gerede'den ayrıldıktan sonra ülke ormanlık karakterini yitirmişti ve artık oldukça önemli bir yükselti derecesine ulaşmıştık. Toprağın doğası, önceki gecenin geçiti dışında çok az kaya sergileyen toprak tepeleri olan meralardaki zengin killi topraktı; ancak karın derinliği herhangi bir gözlem doğruluğunu engelliyordu. Birçoğu sütun biçiminde olan ve üzerlerinde durup okuyamadığımız Yunanca yazıtlar taşıyan, eski mezarlıkların kalıntıları olan bir dizi Yunan veya Ermeni mezarını geride bıraktık.

195

Sekiz saatlik veya otuz dakikalık otuz iki millik bir sonraki etabımız, bizi uzun ve dik bir geçitten aşağıya, çamur ve kar karışımı nedeniyle biraz zorlukla ilerleyerek, sayısız dereye bölünmüş eşsiz toprak tepelerin hemen eteğinde, yükselen bir zemin üzerinde güzel görünümlü bir kasaba olan Cojah-Hissar'a ulaştıran güzel bir vadiye yönlendirdi; bunun ötesinde ise yüksek dağlar zinciri yükseliyordu. Bu tepelerin bazıları çakıllıydı ve konglomera kaya tabakalarına sahipti. Buradan devam ederken, birincisi arbor vitae ve bir tür ardıç ağaçlarıyla serpiştirilmiş, ikincisi rosa horrida demetleri ve diğer dikenlerle kaplı güzel, derin bir vadi yoluyla bu çakıllı tepelere daldık. İstanbul'dan size yazdığım beylerin soyulduğu yer, köyden üç saat uzaklıktaki bu etaptı; ve aynı ıssız bölgeye daldığımız için, silahlarımızı incelediğimizi ve etrafa biraz endişeyle baktığımızı tahmin edebilirsiniz: ancak vadiye tırmanırken ve düzensiz tepeler bölgesini geçerken ne hırsız ne de gaspçı gördük; diğer taraftan Tosia'nın güzel dalgalı ovasını, diğer yüksekliklerle çevrili bir tepenin yamacında

pitoresk bir konuma sahip olan yakışıklı kasabasıyla ve zengin, iyi işlenmiş bir vadiye bakan manzarasıyla gördük. Kar ve ayaza rağmen, parlak ay ışığı altında bakıldığında adil bir manzaraydı; gündüz olsaydı ve vaktim olsaydı, onu çizmeyi denemek için cezbedilebilirdim. Durumlar böyleyken, gece önceki ikisine kıyasla ılımandı ve etap genel olarak seyahat ettiğimiz birçoğundan daha az yorucuydu, postanesinde verilecek üç saatlik bir dinlenme —bize atların temin edilmesinin gerekeceği söylenen süre— kesinlikle hoş karşılanmayan bir ihtimal değildi.

196

Her zamanki gibi Tatar'ın dikkatsizliği veya sürüjilerin güvenilmezliği yüzünden o üç saat beş saate çıktı ve 21 Ocak sabahı saat altıydı ki, yoğun bir kar fırtınasının ortasında ilerlemek üzere yeniden ata bindiğimizde. Bu etapta, ata binmeden önce kendi binicilik ekipmanımıyla ilgilenmem gerektiği konusunda sert bir ders aldım. İki mil gitmeden üzengi kayışlarımın boylarının eşit olmadığını fark edince durdum ve durumu düzeltmek için attan indim. Bu işlem, Türk postalarına göre inanılmaz derecede ürkek ve şımarık genç bir yaratık olan atımın o kadar hoşuna gitmedi ki, fırtınadan doğal olarak hoşlanmayıp arkasını dönüp eve doğru yola koyulmak isteyecek olan hayvanın çeşitli çiftte ve savruşmalarından kaçınarak bunu yapmakta en büyük zorluğu çektim. Üstümdeki giysiler ve sargılarla kuşatılmış bir halde ona binmek daha da hassas bir işti; ve bu, yol kenarındaki şanslı bir avantaj noktası sayesinde gerçekleştirildikten sonra, eğer Tatar bir aksilik sonucu arkaya bakıp beni fark etmeseydi ve dönüp beni bu ikilemden kurtarmasaydı, yükseklikler ve çukurlar, kar yığınları ve sürgünler arasında giden birçok yoldan hangisini alarak grubuma yeniden katılacağımı bilemezdim. Meraklı vadilere ve ponç kasesi benzeri çukurlara bölünmüş, hepsi öncekilerle aynı çalılarla kaplı birçok toprak tepeyi geçtik; ancak daha yukarıda, yaygın İskoç çamına benzeyen bir çam ağacı ile daha büyük arbor vitae ağaçları serpiştirilmişti.

197

Birkaç büyük akarsuyu geçtikten sonra, nihayet sekiz saatlik iyi bir etabın ardından Kızılırmak'a ya da bir koluna indik; vadisinde, akarsuyun üzerindeki bir tepede kurulmuş tahkim edilmiş ve oldukça pitoresk bir kasaba olan, kahvaltı verilen bir menzil noktası bulunan Hacı-Hamza yer alıyordu. Burada yine parmaklarım resim yapmak için kaşındı; odunu, çitleri ve tarımıyla uygar yaşamın cazip bir görünümüne sahip olan romantik vadiyi kağıda aktarmak istedim; ama maalesef, maalesef posta yoluyla seyahat ediyorduk ve kar yağıyordu! Bu hoş vadiyi her yönden çevreleyen dağlar vicdan azabı çektirecek kadar vahşiydi ve son zamanlarda uğraşmak zorunda kaldığımız dağlardan tamamen farklı bir karaktere sahipti: havayla temasa geçtiğinde kolayca ufalayan ve aşağıdaki tepelerin ve ovanın toprağını oluşturan kırmızı, sarı, yeşil veya kül grisi gibi çeşitli renklerde bir tür kayadan oluşuyorlardı. Yukarısı belirtilen köknar ve arbor vitae ile biraz ardıç dışında, yüzeye kalın bir şekilde saçılmış siyah noktalar gibi görünen hiçbir bitki örtüsü gözlemlenemiyordu. Hacı-Hamza'da, yolun durumu hakkındaki sorularımıza yanıt olarak hala kafalar sallanıp "Çamur çok, çok" denmesine rağmen bize o kadar zayıf, küçük ve perişan

atlar verdiler ki, ilk düşüncemiz postacının bizimle kötü bir şaka yaptığı yönündü; ve kesinlikle hiç kimse onların bizi bir sonraki aşamaya götürebileceğini hayal edemezdi. Ancak ya başka at bulunmuyordu ya da Tatar bulamamıştı; böylece karsı sulu sepken ve yağmur altında Kızılırmak'ın akışı boyunca ilerledik; kıyılardaki alüvyonlu toprak, kayaların dibine kadar her yerde çeltik tarlalarına dönüştürülmüştü ve Tanrı bilir ki orada, zavallı atlarımızın kendi masraflarına ve en sancılı gecikmemize tanıklık edebileceği gibi ağzına kadar çamur çoktu.

198

Yük atlarından biri kaygan çamurda veya derin bataklık toprakta beş kez düştü veya çöktü; ve Tatar ile sürüjiler, kendisini ve diğerlerini —çünkü hepsi az çok sık sık düşüyor veya takılıyordu— bu üzücü bataklıklardan kurtarırken hem kirli hem de zorlu bir iş çıkardılar. Yolun yaklaşık yarısında, Kızılırmak'ın üzerindeki bir kayanın yüzeyinden geçen korkunç bir geçitte başka türden bir tehlikeyle karşılaştık. Dağın bir uzantısı, dip kısmında nehrin devasa bir havuzda kükreyip kaydığı, on ila on iki yüz fit yükseklikte cesur ve dik bir uçurumla son bulur; ve havanın ortasında, selin belki dört beş yüz fit yukarısında, bu kayanın yüzü boyunca yol, esas olarak sert taşın oyması ve patlatılmasıyla açılmış —devasa ve korkunç bir çalışma. Bu şekilde yapılan yol yaklaşık on fit genişliğindedir, ana kayanın zemin için yetersiz olduğu yerlerde inşa edilmiş ve taş döşenmiştir; ayrıca bir korkuluğu da vardır, ancak bazı yerlerde o kadar ince ve alçaktır ki, ona doğru düşseniz kırılacağı ve baş üstü aşağı yuvarlanacağınız izlenimini verir. Tümü çeyrek mil kadar uzunlukta olabilir, buraya dik bir tırmanış ve buradan dik bir iniş vardır. Hava o kadar kötüydü ki, tam üstüne varana kadar yerin doğasını neredeyse hiç fark edemedim; ve içinde buz yükleriyle aşağı giden koyu yeşil kaynayan suya bakmak insanın midesini gerçekten bulandırıyor; tabanlarım sanki zaten düşüyordum gibi yeniden karıncalandı.

199

Düzgün nallı atların buzla kaplı kayalar ve taş döşemeler üzerinde kayıp bacaklarını açarak ilerlediği bu ürkütücü yerde inmek için durmaya korkarak bunun ne kadar zor bir iş olduğunu hayal edebilirsiniz. Tatar'ın bu çirkin adıma verdiği isim "Surmâs-e-Kiayah" idi. Yine de bu yükseklikten, yukarı akış yönündeki güzel ve zengin vadinin Osmancık'a kadar uzanan en asil manzarası görünüyordu. Her iki taraftaki dağlar, zaman ve hava koşulları tarafından fantastik kalemsi kayalara dönüştürülmüş zirveleriyle oldukça pitoreskdi; ancak gerçekten de kötü yollar ve kötü hava koşulları yüzünden manzaranın tadını pek çıkaramıyorduk. Yarı fırtına, yarı kızıl bir parıltıdan oluşan vahşi bir akşam, tırmandığımız güzel vadi içerisinden taçlı bir kaleye sahip devasa siyah bir dev gibi yükselen Osmancık'ın romantik kayasını aydınlattı; ancak belirsiz ay ışığı, Kızılırmak'ın ana kollarından biri olan geniş ve köpüklü bir akarsuyu muhteşem eski bir köprüyle geçtiğimizden ve kasabanın nehrin her iki yakası boyunca uzandığından fazlasını görmemizi engelledi. Yorgun atlarımızı menzil evine getirmek son derece zordu ve bunlardan biri tam sokaklarda, tükenmişlikten iki kez düştü. Önümüzde zorlu kırk sekiz millik bir etap olduğu için şansımıza —bu son derece ilginç eski yerde harika binek atları bulduk ve Merzifon

için akşam sekiz buçuk sularında, çok hafif bir akşam yemeğinin ardından buradan ayrıldık.

200

Şimdi ayrıldığımız nehrin üzerinden tekrar geçerek, gecenin karanlığıyla daha da korkunç hale gelen bir başka muazzam geçide doğru bir yan akarsuyun vadisinden yukarı tırmandık. Oraya yaklaşımımız, hiç kimsenin bir patikanın var olabileceğini hayal edemeyeceği azgın bir sel yatağında, dağın adeta bağrından geçiyormuş gibi görünüyordu; ve oradan dar bir yarıktan yukarı dönerek, her şeyi atlarımızın içgüdüüne bırakarak karanlıkta tırmanmaya devam ettik; ta ki yukarılarda, sanırım altı yedi yüz fit yükseklikte, yer yer taş döşenmiş ancak korkulukları olmayan dar, kayalık, zikzak bir patika boyunca tırmanmaya devam ettiğimiz kara bir uçurumun tam kenarına çıkana kadar. Korkunç bir tırmanıştı. Bilmelisiniz ki Türkler, atların buzda kaymasını önlemek için bizim yaptığımız gibi nallarını buzlamaz veya sivrilterek keskinleştirmezler; ve burada her yer buz ve eriyen kardi; ve patika uçurumun tam kenarındaydı: atları yedekte götürmek veya yürümek için inmek mümkün değildi; durmaya bile cesaret edemedik. Ya hep ya hiçti; yukarı yukarı nefes kesen bir tırmanış; arkaya kayıp düşmemek için sıklıkla yelelerinden tutuluyordu. Buzla üzengilere yapışmış büyük çizmeler ve kıvrımlarında tahta gibi donmuş ağır pelerinlerimizle yaşadığımız bu çaresizlik ve durumun kavrayışı olmasa beni semerde tutamazdı. İniş o kadar uzun değildi ama tamamen bir o kadar tehlikeli ve hatta daha korkunçtu, çünkü orada, rüzgar vadi boyunca inerken kış selinin uzak sesinin dalgalar halinde kükreyerek geldiği siyah ve esneyen uçuruma sürekli olarak aşağı bakıyordunuz. Manzara muhteşemdi; belki de karanlık etkiyi artırıyordu.

201

Dağların çok yüksek olup olmadığını bilmiyorum, ancak bulutlar ağır gökyüzünü destekliyormuş gibi her bir yüksek sivri kayanın etrafında daireler çiziyordu. Gün ışığı görkemi ve kasveti azaltabilirdi; zahmeti veya tehlikeyi pek azaltamazdı; ve dağ geçitlerini ve dağ manzaralarını ne kadar çok sevsem de, Drekerler-dağ geçidini fırtınalı bir kış gecesinde bir daha asla geçmek istemiyorum.

Geçidin üzerindeki akarsudan yukarı tırmanırken kar hızla yağmaya devam etti ve soğuk her zamanki gibi kesiciydi; ta ki sabah saat iki civarında bir tür karakola ulaşıp bulgur pilavı, yoğurt ve kaymak ile sıcak bir kahvaltıyla teselli bulana kadar. Bizi ayakta tutmak için buna fazlasıyla ihtiyaç vardı, çünkü önümüzde hala uzun ve kasvetli bir tırmanış ve iniş silsilesi vardı; ve sonunda, kar ile gökyüzü arasındaki çizginin algılanamadığı ve izsiz beyazlıkta dolanırken önce yolumuzu, ardından da onu bulmaya çalışırken zamanımızı kaybettiğimiz geniş bir ovasına vardık. Ama sanırım hepsinden kötüsü, tüm ekibin üzerine çöken o yenilmez uykululuk haliydi; hiçbirimiz gözlerimizi üç dakika boyunca açık tutamıyordu; öyle ki yolun iyi olma ihtimali olduğunda bile atlar kendi hızlarını seçiyorlardı. Oh! Çok yorucu bir işti! Uykululuk ve ölümcül soğukla verilen acımasız mücadelelerde, ne kadar da sık doğuya doğru gözlerimi dikip, ne kadar soğuk ve buzlu olursa olsun şafağın ilk gri parıltılarını yakalamaya çalışmıştım! Diğerlerinden biraz daha hafif olan her bulut

yükselip yayıldığında ve ardından karanlığın içinde solup geriye yalnızca hayal kırıklığı bırakarak kaybolduğunda, Joanna Baillie'nin o güzel mısralarını zihnimde ne kadar çok tekrarlamıştım!

202

"Kuzey dalgalarının gökyüzüyle buluştuğu yerde,
Soluk, donuk bir ışık görür denizciler,
Yorgun argın ayakta dururken ve fırtınanın savurduğu,
Gemileri çarpmış, dümenleri kaybolmuşken;
Akrabaların ağladığı uzak evler,
Ve fersahlarca derin mezarlar,
Sırayla tasvir eder kasvetli düşüncelerini.
Bu görüşün bir yanılsamasıdır, —
Kuzeydeki bir kutup ışığının soluk parıltısı.'
Kalk! der cömert bir küçümsemeyle uyanan Umut,
Bu sabahın kutsal ilk ışığıdır,
Ve gün ağardığında gelir yardım ve güven!"

Ve sonunda geldi de: ancak tamamen kendimize gelmemiz gün ağrısından da uzun sürdü; ve ardından, uykunun kurşunu elini üzerimizden atıp semerlere yerleşerek, daha az kar, daha çok taş ve buz barındıran, bizi sabah sekiz sularında Merzifon'a ulaştıran bir yolda sert bir dörtnala kalktık. Pürüzsüz nallı atlarımızın, yaban tayları gibi dörtnala koşturduğumuz buz tabakaları üzerinde ayakları üstünde durmayı nasıl başardığını bilmiyorum; sanırım Türk posta atları dikey konumlarını korumak konusunda kendilerine has bir yeteneğe sahip: ancak her halükarda, belirttiğim saatte boyunlarımız kırılmadan içeri girdik. Merzifon'dan çok az şey gördük. Sakinleri dini konularda o kadar katıdır ki; Ramazan ayında yabancılara yiyecek veya ateş sağlamaktansa açlıktan ölmelerine razı olurlar.

203

Oturacak bir odamız, bizi ısıtacak bir ateşimiz yoktu; bu yüzden atlar hazırlanırken postahane dışındaki bir bankta ıslak kıyafetlerimizle elimizden geldiğince teselli bulduk ve Tatar'ın bizim için bulup çıkarabildiği o sefil yiyeceği yuttuk. Amasya'ya olan sekiz saatlik ya da otuz iki millik bir sonraki etabıktımız, her santimi ekilebilecek olan ve aslında kenarlarında birçok köy gördüğümüz ve her yerinde çok sayıda sığırın otladığı Merzifon'un oldukça geniş ovası boyunca uzanıyordu. İnce tınlı toprağı artık derin bir çamur içindeydi, çünkü don burada kısmiydi; ancak buna ve önceki gecenin kar fırtınasının ardından gelen yağmura rağmen, çoğunda dörtnala koştuk ve çamurlar içinde, sıırıslıklam bir halde altı saatte Amasya'ya ulaştık. Bu etabın eriyen karla karışık çamuru, şimdiye kadar gördüklerimizin hepsini geride bıraktı; tam anlamıyla "Çamur çok, yağmur çok" durumuydu. Etabın son kısmı bizi, Amasya'nın içinde yer aldığı çukurluğa dik bir inişle indiğimiz, dağ yamacına benzer tepeler silsilesinden geçirdi. Burası son derece ilginç bir yerdi ve yaklaştığımız andaki hava koşulları altında iki kat daha görkemli görünüyordu. Üzerinde yükselen kudretli kayalar bulutlar ve buhar içinde yarı yarıya gizlenmiş ve

kısmen karla kaplıydı. Şehir, nişindeki bir heykel gibi dar bir yarıktta duruyor, tamamının sıkışıp kaldığı vadi boyunca akan güzel nehre doğru ayaklarını açıyordu. Yüzlerce metre yukarıda yükselen dik, konik bir kaya bir kale ile taçlandırılmış ve daha yüksek silsilelere bir boyunla bağlanmıştı.

204

Nehrin kıyısını çevreleyen dar toprak şeridi -Yeşilirmak'ın ana kollarından biri- meyve bahçeleri ve tarlalarla kaplıdır ve nehrin kendisinin sağdaki karanlık bir vadi boyunca coşkuyla aktığı görülmektedir. Bir çizim için bundan daha iyi bir konu hiç görmemiştım; ancak yağmur hızla yağıyor, sırlıklam ıslanmış durumdayım ve ne yazık ki Tatar seyahat ediyoruz.

Amasya önemli bir kasaba olduğundan ve biz de berbat hava koşullarında altı gün içinde yedi yüz mil yol kat etmiş, gördüğünüz gibi sadece birkaç saatliğine ve elimizden gelmeyen durumlarda durmuş olduğumuzdan, kıyafetlerimizi kurutmak ve biraz yıkanarak dinlenmek için on iki saatlik dürüst bir mola vermeye karar verdik. Ancak postane görevi gören büyük, iskelet gibi, yıkık dökük, karanlık ve kötü kokulu ahır, konfor adına o kadar az şey vadeliyordu ki, kendimize ait bir daire buldurmak konusunda ısrar ettik. Tatar ilk başta, hâlâ yağın yağmurun sağanak halinde içeri akmakta olduğu aynı binanın bazı üst katlarını bize gösterdikten sonra, muhtemelen ayrılmamızla kârı azalacak olan postacıya itaatsizlik etmekten korktuğu için daha iyisinin bulunmadığını garanti etti; ancak kendisiyle kararlı bir şekilde konuşunca bizi kısa sürede nezih konaklama yerleri bulduğumuz bir hana veya kervansaraya götürdü.

Hamamın bir saat içinde hazır olmayacağını öğrendik; ve bu süre zarfında, alev alması için boşuna dil döktüğümüz ıslak odunun dumanı -alevleri değil- etrafında, ıslak kıyafetlerimizle yeterince rahatsız bir şekilde oturduk: üstelik sonuçta, Filibe'deki eski hamamım kadar yarı yarıya bile konforlu çıkmadı.

205

Yunan veya Ermeni görevlilerin hepsi yarı sarhoştı; ve dellak'ı beklerken taş zemin üzerinde kıyafetlerimiz soyunmuş halde uzanırken, birkaç Türk asker içeri girdi; bunlar sarhoş değilseler bile küstahlardı ve hamamcının itirazlarına rağmen dik dik bakıp bize gülüyorlardı. Görünüşe göre bir kavga çıkarmak amacıyla bitmek bilmeyen şakalar yaptılar; ışıkları söndürdüler, banyo malzemelerini kazaymış gibi tekmeleyip devirdiler ve vesaire: ancak onlara aldırış edilmemesi üzerine, sonunda birer birer dışarı çıkıp bizi kendi başımıza bıraktılar. Genellikle soğukkanlılığın ve küçümsemenin, herhangi bir öfke veya sabırsızlık göstergesinden küstahlığı azarlamada daha etkili olduğunu gördüm.

Hamamın ardından, emeklerimizi ödüllendirmek için parlak bir ateşin ve güzel bir yemeğin bizi beklediği hanımıza döndük; yemeğin en iyi bileşenlerinden biri, yirmi piastre yani yaklaşık beş şilin karşılığında satın aldığımız ve neredeyse üç gün boyunca bize yeten muhteşem bir hindiydi. Yemekten memnun bir şekilde, eski insanların ve en zeki dört ayaklıların usulünce uyumaya uzandık ve 23'ü sabahı saat dörtte yola çıkmak üzere uyandırılmamız için kesin talimatlar verdik. Bu talimatlara,

Surucular ve Tatarların bu tür emirleri genellikle yerine getirdiği şekilde, özellikle de sözleri yeminler ve protestolarla onaylandığında uyuldu. Kalbin isteyebileceği kadar güzel bir sabahtı, bütün gece sert bir don ve ardından parlak bir güneş vardı; ancak inançsız rehberlerimizin ihmalkârlığı o kadardı ki, yola çıkmamız neredeyse saat sekizi buldu.

206

Coğrafyacı Strabon'un doğduğu ve kendisi tarafından çok iyi tasvir edilen bu son derece ilginç yeri, merak edilecek unsurlarına ve antik kalıntılarına şöyle bir göz atma şansı bile bulamadan terk etmek insanı üzüyordu. Önceki akşam eski köprüden geçerken şehre su sağlayan ve bazı bahçeleri sulayan büyük su tekerleklerini fark etmiş, uzaktan antik Hermitlerin kayalardaki mağaralarını veya grotto'larını görmüştük. Şehirden ayrılırken güzel bir Rum kilisesi de görmüş ve şehrin genelinde pek çok antik görünümlü yapı dikkati çekmişti; şehirden ayrılırken Strabon'un da bahsettiği, kayaya oyulmuş su kemerlerini tam iki mil boyunca takip ettik; ama maalesef posta ulakları olarak seyahat ediyorduk! Görev her şeyden önce gelirdi; günlerce ilgi isteyecek bir şeye bir saat bile ayıramazdık. Böylece, kayadaki bir dönemeç Amasya'yı ve antik kalıntılarını gözümüzden saklayana kadar kayalık bir yolda tıkr tıkr ilerleyerek bastık da bastık.

Macdonald Kinnear'ın adlandırdığı şekliyle Yeşilırmak veya Iris vadisini çok geçmeden terk ederek, şimdi buz zincirleriyle bağlanmış berrak ve hoş küçük bir dere tarafından doğal olarak oyulmuş, kireçtaşı bir dağın yamacındaki engebeli ve ilginç bir geçide tırmandık. Bir noktada patika o kadar daraldı ki, kapanan kayaların arasından tek bir atlıdan fazlasının geçmesine neredeyse hiç yer kalmıyordu; sel sularına dayanıklı olması için taşla döşenmişti ve sanırım bir zamanlar tahkim edilmişti. Oldukça tırmandıktan sonra yol bizi dikenler ve çalılar arasında İskoç çamı ve küçük meşe çeşitleriyle azca kaplı alçak tepeler üzerinden, etap noktamız olan ve iyi bir kısmında dörtnala gittiğimiz kırk sekiz millik mesafedeki Turhal ovasına indirdi; bunu yedi saatten biraz fazla bir sürede tamamladık.

207

Turhal, son zamanlarda gördüğümüz kasabalardan çok farklı olan ve bana büyük ölçüde İran'ı hatırlatan -ve etrafını saran çıplak ve açık araziden ötürü de bu izlenimi hiç de azaltmayan- düz damlı çok sefil bir kasabaya bakan yüksek ve surlarla çevrili bir kayadır. Burada bize hızla taze atlar verildi ve muhteşem bir ayın aydınlattığı uzun dalgalı bir ova boyunca, gece saat onda ulaştığımız otuz iki mil mesafedeki Tokat'a doğru canlı bir şekilde dörtnala koştuk. Burası görkemli, eski bir yer; arkasındaki güzel şatolu kayası ve pitoresk dağlarıyla ay ışığında son derece görkemli görünüyordu; ancak ayırt edebildiğimiz tek şey, şehrin geniş olduğu, iyi tarım yapılan bir arazide yer aldığı ve muhtemelen yoldaki diğer her şey kadar incelemeye değer olduğuydu.

Tatarımızın uykulu olması ya da başka bir neden bizi burada üç saat alıyordu; bu süre zarfında birkaç yumurta ve biraz soğuk hindi yuttuk ve olabilecek en soğuk sabahların ve en sert donların yaşandığı gecelerden birinde, 23'ü gece yarısından

sonra saat birde, otuz altı millik bir etap olan Niksar yolunu tuttuk. O yere giden yol, bazıları güzel ve iyi tarım yapılan bir dizi tepe ve vadi arasında kıvrılarak uzuyordu: ve acı soğuk ama muhteşem turuncu bir şafak, bizi meşe ağaçlarıyla kaplı bir geçitten tıkır tıkır yukarı çıkarırken yakaladı; bu geçit bizi, dağlık bir ülkeden geçerek, görülebilecek en güzel orman manzaralarından bazılarını barındıran başka bir vadiye götürdü. Vadinin yamaçları, vadinin dibindeki donmuş kaplamasının altında gürül gürül akan derenin ta kendisine kadar, dikenler ve her dem yeşil bitkilerden oluşan bir alt bitki örtüsüyle birlikte asil meşe, kayın ve köknar ormanı ile kaplanmıştı. Burası saf bir doğal güzellik manzarasından ziyade, bir soylunun parkının bakımlı koruluğunu -muhteşem ölçekte bir eğlence bahçesini- andırıyordu.

208

Buz ve sertleşmiş karla kaplı yol akarsu boyunca uzanıyordu; ve biz tok bir tempoyla hızla ilerlerken, cilalı çelik kadar pürüzsüz nallarıyla atların ne kadar büyük bir risk altında kayıp patinaj yaptığını hayal edebilirsiniz; ancak Tatar usulü budur ve hızı düşürecek herhangi bir şey yapmak bize düşmezdi.

Vadinin tamamı dardır; ve kayalık yamaçların birbirine daha çok yaklaştığı alt kısım, her dem yeşil bitkilerle kaplanmıştı ve yukarıdaki tepeleri kaplayan kara rağmen yaz mevsimini andırıyordu. Burada yaprakları hâlâ üzerinde olan bir veya iki akçaağaç, Portakal defteri, şimşir, ormangölü, filyrea türü ve sanırım kuşkirazı ile birlikte, daha önceki gibi köknar ve mazi ağaçları gördüm. Her şey gerçekten çok güzeldi ve derecik, tıpkı İskoç yaylasındaki bir dere (burnie) gibi havuzdan akıntıya doğru coşkuyla akıp gidiyordu. Geçidin eteğinde, muhteşem ceviz ağaçlarıyla dolu bir köy vardır; buradan, zengin topraklardan oluşan geniş bir düzlük olan ve yüksek dağlarla çevrili iyi tarım yapılan güzel Niksar vadisine çıkarsınız.

Burada kar yoktu -hepsini yükseklerde bırakmıştık; ve bu mutlu vadinin böyle kışlık bir ziyaretçiden tamamen muaf olduğunu söylüyorlar; çünkü kar yağsa da asla uzun süre kalmaz. Bu nimet, muhtemelen yaz aylarının yoğun sıcaklığıyla fazlasıyla dengelenmiş sayılabilir; ve şimdi çamur da biz gezginler için en az kar kadar kafamızı karıştırıyordu.

209

Ancak ovayı nispeten az bir gecikmeyle geçtik ve vadinin kuzeydoğu kesiminde yer alan kasabaya, idare eder bir kahvaltılık yapacak zamanla giriş yaptık. Niksar'ın kendisi, çarpıcı ve güzel, ancak kendine has görünen bir yerdir. Antik Lycus'un bir kolunu oluşturan iki hızlı akarsuyun birleştiği yerde, bir vadinin ağzında yer alır. Kasabanın kendisi meyve bahçeleri ve bahçeler arasında tuhaf bir şekilde dağınıktır ve bir tepenin yamacına tırmanır, öyle ki sokaklar oldukça düzensiz ve diktir. İçinden at sırtında geçtiğimiz çarşı yoksuldu ve önünden geçtiğimiz eski kale harabeydi: ancak yerleşim yerinin kendisi kalabalık ve müreffeh görünüyordu. Evler, daha önce birçok yerde gözlemlediğimiz gibi, çoğunlukla güneşte kurutulmuş tuğlalarla doldurulmuş ahşap iskeletten inşa edilmişti; ancak bize gösterilen posta evi, şimdiye kadar gördüklerimizden en konforlu olanlardan biriydi.

Türklerin dediği gibi Anadolu vilayeti ile Ermenistan arasındaki sınırın tam olarak nerede olduğunu bilmiyorum; ancak Niksar ikincisine ait bir kasabadır: ve burada Fırat'ın ve bu ülkenin diğer birkaç büyük nehrinin doğduğu, çok daha soğuk ve dağlık Ermenistan platosuna tırmanmak üzere Küçük Asya'nın alt bölgelerini terk ediyoruz. Dolayısıyla, bu bölgelerden ayrılırken, daha önce bahsettiğimi sanmadığım bir hususu belirtme fırsatı bulabilirim: Gördüğüm kadarıyla Asya Türkiye'sinin görünümü ile İran'ın çoğu bölgesinin görünümü arasındaki büyük farklardan biri —birincisinin güzelliği, zenginliği ve ormanlık örtüsünün yanı sıra— şudur: İran'da, sayısız kasaba ve köy harabelerinde, günümüzdekilerden çok daha büyük bir refah ve tarımın izleri neredeyse her yerde görülebilir; buna karşın Türkiye'de, gördüğümüz köyler nispeten az olsa da, yıkılmış veya terk edilmiş hiçbir köy göremezsiniz.

210

Ancak unutulmamalıdır ki ben bunu, son derece elverişsiz bir mevsimde ve kötü havada hızlı bir geçiş koşulları altında, ikinci ülke ile ilgili olarak edinilmiş bir izlenim olarak belirtiyorum ve bu nedenle yüksek bir doğruluk iddiasına sahip değildir; hatta gerçek olduğu kabul edilse bile bu olguyu açıklama girişiminde de bulunmuyorum. Atları temin eder edebilir olmaz, ağırlıklı olarak az önce bahsedilen dağlık bölgeye tırmanıştan oluşan zorlu ve on iki saatlik bir etaba koyulduk. İlk kısım küçük meşe, ardıç ve dikenlerle kaplı engebeli bir arazi üzerinden geçiyordu; ancak tırmanış dikleştikçe orman daha da yoğunlaştı ve daha güzel ağaçlardan oluşmaya başladı; meşe ve kayının yanı sıra dişbudak, karaağaç, ıhlamur, porsuk ve gürgen de gördük. Çeşitli Avrupa türlerinden fındık ve çalı alt katmanı orta kesimlerde bolca bulunuyordu; dağın üst kısımları ise büyük boyutlara ulaşmadığı görülen koyu İskoç çamı alanlarıyla kaplıydı. Bunların arasında, derin karın ortasında —çünkü yeniden kara ulaşmıştık— pek çok büyük armut ve elma ağacının canlı bir şekilde büyüdüğünü görmek tuhaftı. Tırmanışın üçte birinde yalnızca çamurla başa çıkmak zorunda kaldık; taş ve çakılla karışık olduğundan bizi rahatsız edip son derece geciktirecek kadar derindi. Bu geçildikten sonra kar ortaya çıktı ve tırmandıkça arttı; öyle ki yolun önceki yolcular tarafından çiğnenip daraltılmış, yalnızca tek bir kişinin aynı anda ilerleyebileceği dar bir patıkaya indirgendini gördük; ve eğer kişi bundan ayrılmaya kalkışrsa, neredeyse gözden kaybolacak kadar aşağıya batıyordu.

211

Doğal olarak zahmetli olan bu tırmanış, karın bu ağırlığı nedeniyle sonsuz derecede daha meşakkatli hale gelmişti; gündüz gözüyle bile oldukça silik olan patika, ormanın titreyen gölgeleri altındaki ay ışığında o kadar belirsizdi ki, Surajilerin yolu nasıl buldukları adeta mucize gibi görünüyordu. Ancak uzun ve yorucu etobun boyunca, neredeyse son mile yaklaşıma kadar yolu buldular; ta ki ıssız bir tepeden geçerken yolu tamamen kaybedene ve bir bagaj atı ile bir Surajinin kulaklarına kadar karla dolu bir çukura düşmesi bize yanlış bir yön seçtiğimize dair güçlü bir ipucu verene kadar içinde debelenerek daha da derinlerde dolaştık.

Buna göre, bagajımızı ve canlı hayvanlarımızı kardan çıkardıktan sonra, terk ettiğimiz patikayı bulmak için geldiğimiz yoldan geri döndük; ancak Tatar, Surajinin

başka bir yöne çekme çabalarına rağmen atlardan birinin sağa doğru meylettiğini fark etmeseti sabaha kadar yola devam edebilirdik. Adama hayvana dilediğini yapması için bağırdı; ve yularından kurtulan hayvan, hepimizin gözünden kaçan ve bizi doğrudan Eskee-soor köyündeki menzilimize götüren oldukça elverişli bir patikaya hemen yöneldi. Burası sefil bir yerdi; ancak haşaratla, Surajilerle ve onlardan pek de iyi olmayan aşağılık insanlarla dolu olan kirli postahane, iyice üşümüş bedenlerimiz için sıcak ve kabul edilebilirdi; düzgün sayılabilecek bir akşam yemeği de neşemizin yerine gelmesini tamamladı.

212

Bu gün tırmanış sırasında, bir dağ deresinin geçitlerinin seller tarafından yok edilmesini veya sürüklenip gitmesini önlemek için basit ve ustaca bir yöntem fark ettiğimi belirtmeyi unutmuşum. Patika hattının hemen altına, derenin karşısına yatırılan bir veya iki ağacı keserler: ardından dallar ve çalı çırpı bunların üzerine ve derenin akışı yönünde yığılır, tamamı da büyük taşlarla bastırılıp sabitlenir. İlk selin getirdiği çakıl bu çalı çırpı tarafından yakalanıp sarılır; böylece geçit için güzel düz bir alan oluşturulur ki bu alan selin etkisiyle bozulmaktan ziyade daha da iyileşir. Soğuk bir gecenin ve uykulu kafaların kaçınılmaz etkileri, bu gün (26 Ocak) planladığımız saatte yola çıkmamıza engel oldu. Özellikle gereken at sayısı oldukça fazlayken —ki bu durum tek başına aylıklık ve gecikme için bir mazeret sunar— dondurucu bir kış gecesinde horlayan Surajileri işlerini yapmaları için uyandırmanın imkanı yoktur. Kısa süre sonra tehditlerini gerçeğe dönüştüren ve bizi düzenli bir "lapa lapa kar fırtınasıyla" ödüllendirmekle biten karanlık ve kasvetli bir gökyüzü altında atlara binmemiz saat beşten sonrayı buldu. Yolumuz, son etaptakine benzer, bazı sert yokuşları ve umutsuzca kötü yolları olan bir tepeler silsilesi boyunca uzuyordu. Yan ormandan kesilen ahşaplarla yapılmış, düz çatılı, kütük katmanının sıkıştırılmış toprakla örtülmesiyle oluşturulmuş, çok kaba yapılar olan, karekökü alınmamış köknar ağaçlarından yapılmış kütük evlerden oluşan birçok küçük köyden geçtik.

213

Evlerin bazıları, duvar içinde birbiri üzerinde iki üç fit aralıklarla uzunlamasına inşa edilmiş bir kütük çerçevesiyle tutturulmuş taşlarla inşa edilmişti, birçoğu bir tepenin yamacına inşa edilmiş ve yarı yarıya toprağa gömülmüştü.

Bu köyler, küçük akarsuların üzerinde, ceviz ve elma, armut, kiraz gibi diğer meyve ağaçlarının sıra sıra böldüğü bahçelerin ve tarlaların arasında güzel bir şekilde konumlanmıştı; çevrelerinde de bolca tarım alanı vardı. Burayı gördüğüm en kalabalık bölge olarak adlandırabilirdim: belki de evler büyük köyler halinde o kadar çok bir araya gelmemiş, memleketteki çiftlik binaları gibi gruplar halinde dağınık durduğu için daha kalabalık görünüyordu. Burası gibi sert bir iklime sahip bir bölgenin —çünkü hava umutsuzca soğuktur— aşağıda bıraktığımız daha yumuşak ovalardan daha güçlü refah kanıtları taşıması tuhaftı!

Geceleyn don o kadar şiddetliydi ki içecek bir damla bile su bulunamıyordu ve her zamanki gibi botlarımız ile giysilerimiz tahta gibi donmuştu. Ama size bu şeylerden

bahsetmekten yoruldum, şüphesiz siz de yoruldunuzdur; yine de böyle bir yolculukta size başka ne anlatabilirim ki? Bu gün biraz daha ılımandı — donlu bir rüzgâr eşlik etmediği sürece kar yağarken genellikle böyledir; ancak yine de yeterince ıssızdı ve yol çok zoru, sürekli inişli çıkışlıydı; yük taşıyan hayvanların uzun buz eğimlerinden aşağı inerken ayakları üzerinde nasıl durabildikleri ise adeta mucizeydi. Aslında hiçbir bir iki düşme olmadan atlatamadı, yine de neyse ki ciddi bir hasar meydana gelmedi.

214

Tatarnın Kizzil Ermâk olarak adlandırdığı, ancak Kinnear'ın Lycus'u olan ve Amasya'da geçtiğimiz aynı Jeykel Ermak'ın bir kolu olan bir nehrin yatağına çıkmamızı sağlayan son inişimiz —ki oldukça zorlu bir inişti— gerçekleşti: büyük miktarlarda buz taşıyarak havuzlarda kaynayıp akarken kirli yeşil rengiyle soğuk ve kışkık görünüyordu. Bu derenin kıyıları boyunca, vadisini oluşturan kayalık dağların devasa yumruları üzerinden inip çıkarak hızla ilerledik; nihayet on iki saatlik zorlu bir etabın, dağlık yollardan tam kırk sekiz milin ardından, neredeyse dik bir kayanın yüzeyine doğru sağa kıvrıldık ve zikzaklı bir patikayla bir boğaza ulaştık; oradan da tıpkı yuvasına inen bir kuş gibi Kooli Hissar köyüne indik. Not: Türk posta atları aleyhine asla bir şey söylemeyelim; bindiğimiz yaratıklar her zamanki gibi küçük, zayıf ve sırtları yara içindeydi ve bu zorlu etabın karından, çamurundan ve bataklığından geçirmek için onları zorlamak az buz şey gerektirmedi; yine de, önceki tüm ağır işlere rağmen, o ufak tefek zavallılar bu son sert yokuşta bizi ilk yola çıktıklarındaki hızla yukarı çektiler ve küçük atım son iki üç milde dörtnala koşarken ne mahmuzdan ne de kamçıdan ipucu aldı. Kooli Hissar'ın konumu, etrafındaki ülkenin oldukça karakteristiktir; bu ülke, toprak veya çok kolay parçalanmış kayadan oluşmuş, binlerce vadiye ve sırta, köyün kurulduğu yer gibi ponç kasesi benzeri çukurlara bölünmüş yuvarlak yumrulu tepelerden oluşur. Odun —yani mazı ve köknar— pitoresk olmayan herhangi bir şekilde bu tepelerin her yerine dağılmıştır; ve aslında dağlık bir ülke için tüm ülke sıradan ve ilginç değildir.

215

Sir Henry Stuart'ın "kış yaprakları" olarak adlandıracağı şey buradaki en hoş şeydi; çünkü bodur meşe, kırmızı, kahverengi ve sarının çeşitli tonlarına bürünmüş yaz yapraklarının neredeyse hepsini korur. Yine de tepe üstüne tepe hep aynıdır, ormanlar manzara üzerinde hiçbir etki yaratmaz, aslında zihin üzerinde de yaygınlıklarını düşünmek dışında bir etki bırakmaz. Derinlikleri ve diklikleri nedeniyle ara sıra olanlar haricinde vadiler de etkileyici değildir. Kooli Hissar köyünden, evlerin bahçelerin arasına güzelce serpiştirilmiş olması dışında pek bir şey görmedik; çünkü vardığımızda hava kararmıştı, ayrıldığımızda ise daha da kararmıştı. Adını, akarsuyunu geçtiğimiz tahta bir köprü'nün yakınında, nehrin biraz daha aşağısındaki merak uyandıran eski bir kaleden alır; ancak tam bu yerin hemen üzerinde uzanan çok yüksek bir sıradağ sırtında, eski bir surun kalıntıları da bulunmaktadır. At siparişi vermekte hiç vakit kaybetmedik; ancak nehir kıyıları boyunca yukarı doğru uzanan yolun, uçurumlar ve kötü basamaklar nedeniyle doğası gereği o kadar tehlikeli

olduğu, şu anki buz ve karla kaplı halinde surajilerden hiçbirinin gün ışığı hariç bu yolu denemeye ikna edilemeyeceği söylendi. Kararlı olmamız durumunda hareket etmeye hazır olduğumu iddia etmesine rağmen sürekli engeller çıkaran Tatar'ın kararlı bir isteksizliğinin ve tüm gün bizi döven fırtınanın devamının, hatta artışının desteklediği bu bilgi — sabahın şafağına kadar olduğumuz yerde kalmayı çok istemeyerek de olsa kabul etmemize neden oldu.

216

Uzun süreli mola konforumuz için elimizden geleni yaptık - ve Türk posta hanelerinin iki ezeli belası olan aç pireler ve şımarık Surajiler olmasaydı rahat edebilirdik. Burası her ikisi için de mükemmel bir buluşma noktasıydı; ancak yine de elimizdeki imkânların en iyisini yaptık ve çıtırdayan odun ateşinin ısıtan sıcaklığının tadını çıkardık. Yemeğe gelince, bize pilav adını taktıkları şeyi verdiler; yani birkaç avuç bayat ekmeğin parçalara ayrılıp biraz acemi tereyağı ve üzerine doğranmış birkaç soğanla birlikte bir lapa halinde yahni yapıldığı veya kaynatıldığı bir şey: ve bu iğrenç karışımla talihsiz ve aç gezginlerin midelerine ve gastronomi sanatının Avrupa veya Asya'da şimdiye kadar ürettiği en iyi yemeklerden birinin saygın adına hakaret ediyorlar. Aslında, bu yolculuk sırasında "pilav"dan bahsettiğimde, kastedilenin o muazzam yemeğin bu sefil taklidi olduğunu, dürüst malzemenin kendisi olmadığını varsayabilirsiniz. Ramazan'da bir Türk posta hanesinin yemeği işte bu kadar. Islak giysilerimizin neredeyse hiç kur inmediği, pireler tarafından yutulduğumuz, Surajilerin ve posta hanesindeki insanların şarkıları, gevezelikleri, telaşları ve horlamalarından uykusuz geçen zavallı bir gecenin ardından, 27 Ocak sabahı saat üçte onları uyandırdım; ancak köyden çıkmamız saati beşi buldu. Tekrar nehir yatağına inerek, vadilerin ve yarıkların ağızlarındaki düz, çakıllı veya alüvyonlu zemin boyunca dörtnala koşarak ve nehrin kıyılarına dik bir şekilde inen dağların burunlarını ara sıra kestirerek dokuz saat veya otuz altı mil boyunca nehrin kıvrımlarını takip ettik.

217

Önceki gece konusunda uyarıldığımız tehlikeli yerler bunlardı ve vicdanen de fazlasıyla kötüydüler; çünkü patika, bir kaya yüzeyinde zikzaklı bir tırmanıştan —genişliği iki fiti bile bulmayan, tamamı buz ve karla kaplı bir iz üzerinde yüzey boyunca ilerlemeden— ve bir sonraki düz zemin parçasına aynı nitelikte bir inişten ibaretti. Ulaştığımız yükseklikten, çok aşağıda buzlu kıyılarının arasında kaynıyor gibi görünen ve atın yapacağı tek bir kaymanın sizi muhakkak içine fırlatacağını bildiğiniz kara havuza aşağı bakmak korkunçtu. Atın, üzerinde cam pencereye tutunma gücü olmayan bir sinek gibi tırmanıyormuş gibi göründüğümüz kaygan kayayla altımda mücadele ettiğini hissettiğimde etim kemiğim ürperdi ve patikayı kenarı boyunca takip ederken baş döndürücü uçuşumun üzerinde yarı asılı kalmış bir vaziyette içgüdüsel olarak içe doğru, sanki dağ yamacına tutunur gibi eğildim — ki bu arada kötü bir yöntemdir, cesur ve usta bir at binicisi olan Fars bir arkadaşımın bir zamanlar bana söylediği gibi: "Çünkü," demişti, "daha ziyade dışa doğru eğilmelisiniz, bu atınızı diğer yöne eğilmeye ve yamaç tarafına sarılmaya zorlayacaktır."

Yolumuzun on iki milini kat ettiğimizde tepeler karakter değiştirdi, daha az ormanlık ve daha sarp hale geldi. Kayanın bir tür porfiritik tuğla türü olduğu görüldü; ancak bazen, doğasını bilmediğim çeşitli maddeleri içeren bir konglomera biçimini alıyordu. Yolum yaklaşık yarısında veya yirmi beş mil ileride nehir, dar bir geçitle sarp karayadan oluşan tuhaf bir dağın içinden patlayarak geçer ve biz girerken karşıımızdaki yamaçların tamamı, koyunlarını toplamakta olan kayalıklar arasındaki küçük bir köyün sakinlerinin çığlıklarıyla yankılanıyordu.

218

Bunlardan biri nehir boyunca karşıya geçmenin bir yolunu bulmuştu ve bana, kendisinin ve arkadaşlarının iki ya da üç kez ürkütüp, ardından kar içinde yorulduğunda kovalayarak yakaladıkları kırmızı bacaklı bir keklik hediye etti. Bu etabın tamamı özellikle kasvetli ve ıssız görünüyordu, çünkü tek bir köy ya da herhangi bir tarım faaliyeti ve de demin bahsedilen insanlar dışında hiçbir sakin belirtisi görmedik; ancak etraftaki dağlarda birkaç köyün gerçekten var olduğu söylendi.

Genel olarak kasvetli bir günün yolculuğuydu; soğuk ve perişan ediciydi. Kar ya da sulu sepken aralıksız ya birikti ve bizi sırlıslıkla etti; bizi neşelendirmek içinse nehirde bazı lezzetli lokmalarla meşgul bir çift kartal ve yarım düzine karga gördük; şüphe yok ki bu, bizim kadar şanslı olmayıp muhtemelen sularına düşerek telef olmuş zavallı bir hayvanın veya gezginin leşiydi — bu da olası kaderimiz hakkında bize zekice bir gözdağı veriyordu. Ne olursa olsun, öğleden sonra saat üç civarında, adından da anlaşılacağı üzere karalar bağlamış bir yer olan ve hatırı sayılır bir kasabaya yukarıdan bakan yüksek ve surlarla çevrili bir kaya olan Kara Hissar'a vararak, etabımızı beklenenden daha iyi tamamladık; böylece on iki saatlik ya da kırk sekiz millik yolu on saatte kat ederek bu tür yollar için iyi bir ilerleme kaydettik. Ancak bu yerde durma noktasına gelme ihtimalimiz çok yüksekti; çünkü gün ilerledikçe kar kalınlaştı: bize söylediklerine göre zaten üç gündür yağmaktaydı ve kasaba civarında oldukça derindi; bir sonraki etap ise yol üzerinde tek bir köy bile bulunmayan, yüksek dağlar boyunca uzanan on altı saatlik ya da altmış dört millik bir güzergahtı.

219

Fırtınalı bir gecede bu ciddi bir girişimdi; Surajiler ve posta müdürü at istediğimizde ciddi bir ifadeyle başlarını salladılar: bu yüzden, ne olursa olsun işimizi bitirmek için tüm direncimize ihtiyacımız olacağı gayet açık olduğundan, yemek sipariş ettik ve gecenin nasıl geçeceğini görmek için birkaç saat kalmayı kabul ettik. Saat beş olduğunda kar fırtınası yoğunlaşmıştı ve Surajiler kesinlikle ilerlemeyi reddettiler. Bunun kesin bir yıkım olduğunu ilan ettiler; yolu bulmanın imkânsız olacağını ve böyle bir zamanda dağdan geçmeye çalışırsak at ve insan mahvolacağımızın kesin olduğunu söylediler. Biz konuyu tartışırken, Ramazan'da gün batımının sinyalini ve aç inançlıların oruçlarını bozma iznini veren akşam topu çağrısını yaptı ve posta müdürü ile adamlarının akşam yemeklerine tanık olma iştah açıcı ziyafetini —ve size söylüyorum, harika bir yemekti— yaşama fırsatımız oldu. Tabak arkasından tabak sunuldu ve misafirler ona hak ettiği değeri verir vermez, sanki bir paşanın ve

arkadaşlarının yemeğiymiş gibi büyük bir hız ve düzenle kaldırıldı; ve o yağlı alçaklar çirkin yumruklarını her birinin içeriğine ne güzel de gömdüler. Bir Türk posta hanesinin mizah anlayışı, ne kadar özgün olursa olsun, biraz kabadır ve size tanıttığı topluluk her zaman en seçkinler arasında değildir; yine de insan karakteri kitabında bir fasıldır ve okunmaya değerdir.

220

Bir Türk kahvehanesinin ve posta hanesinin taslaklarını zaten verdim; ancak böylesine bir yolculukta gözler önüne serilen binlerce tuhaf sahneyi ve onların grotesk aktörlerini size aktarma girişimimde ne yazık ki başarısız olacağımdan korkuyorum. Dil, çeşitli fark tonlarını aktaramazdı ve eğlenmeden görünürdeki tekrarlardan yorulurdunuz. Ancak varışınızda dışarı fırlayan ve sizi atlarınızdan çeken bir sürü vahşi ve tarif edilemez figürü; kirli ve boğucu deliğe girdiğinizde, ateşin önünde canavarlar gibi uzanmış ya da günbegün, yıldan yıla bu müstehcen hayvanların kirini alan, sizin de yorgun uzuvlarınızı uzatmak ya da dinlenmeden kalmak zorunda olduğunuz sefil halılar üzerinde köşelerde yatan aynı türden kalabalığı görecektiniz: bizim gibi karla kaplı, çamurla sıvanmış, buzla kaplı olarak içeri dalan, kendilerini "çizmeleriyle birlikte" bu değerli sedirlerin üzerine atan gezginleri görecektiniz; ocağın etrafında gezinen ve kahve demleme işindeki görevlerinden birini yerine getirmeye koyulan temiz olmayan, yarı çıplak, yağlı iki ayaklıyı görecektiniz; Bu hassas süreci izleseydiniz ve görevlinin, paylaşacağınız içeceği karıştırdıktan sonra küçük kaşığına yaladığını veya tencereye tekrar daldırmadan önce kendi siyah bezlerinden biriyle sildiğini görseydiniz — bu olağanüstü işletmelerde gezginlerin konforu için işlerin yürütülme biçimi hakkında belli belirsiz bir fikir edinebilirdiniz. Ne de devamı sizi bundan daha az eğlendirirdi.

221

Gece çöktüğünde ve tükenmiş bedeninizi toplamak için birkaç saat kalmaya karar verdiğinizde, bunları dinlence ve sessizlik içinde geçirmeyi umarsınız — boş bir beklenti! İştahınızın elverdiği ölçüde yemeğinizi yuttuktan sonra —ki açlık iyi bir sostur— kendinizi yukarıda bahsedilen cazip yığınlardan birine teslimiyetle uzatırsınız ve kısa süre sonra yorgunluk ile tokluğun birleşik yatıştırıcı etkisini deneyimlersiniz; ancak tam gözleriniz kapanırken, bütün kalabalık —posta müdürü ve adamları, Surajiler, kahveciler, adaylar, ahır soytarıları ve kasaba etrafındaki emekli gaziler veya işsiz bireyler— yemeklerinin ve konforlarının sizinki gibi olmasını bekleyen herkes içeri dalar. Bu, büyük bir gürültüyle yendikten ve bazı alt tabaka çalışanları servis edilen tepsilerle enkazı temizledikten sonra —çünkü bu sırada gözleriniz yeterince açıktır— size kahveyi o kadar saygılı bir şekilde ikram eden sanatçının taze bir demleme yaptığını görebilirsiniz. Bunu usulüne uygun olarak iyi topluluğa uzatır, son zengin fincanı tüm telvesiyle kendisi alır ve herhangi bir bey veya paşa gibi yudumlar. Bu gerçekleştiğinde, kendi piposunu doldurup yakar ve görevini yerine getirmiş bir beyefendi gibi çömeler; yanında bulunan —belki de sizinki olan— herhangi bir torbadan kendine pay çıkarır; geri kalanların da takip ettiği bir

serbestliktir bu; ve orada hepsi, fırtınalı bir gökyüzünün gök gürültüsü mırıltıları gibi dillerinin kesintisiz gevezeliğinin yükseldiği kalın bir tütün dumanı bulutu içine

222

sarılmış olarak otururlar; biri söver, diğeri güzel bir hikâye haykırır — üçüncüsü ona kesin bir dille karşı çıkar— sonra biri kalkar ve ateşin yanına ya da hemen yatağının dibine çömelerek botlarını ve çorap pırtılarını çıkarıp giyerek ayak giysilerini düzeltmeye başlar; bir diğeri Müslüman usulünce ellerini ve ayaklarını yıkar ve tam dirseğinin dibinde namaz kılmak için çömelir; üçüncüsü ise tartışmalı bir konu veya gerçek üzerinde Tatar ile yüksek sesle itiraz niteliğinde bir çekişmeye girer.

Ve sonra manzaralar, kokular, yeminler ve o çirkin çetenin kaba görünüşü ile tavırları —ki sonunda muhtemelen rahatsız edici bir şey kastetmiyorlar ama hepsi savaşı kendi gübresi üzerindeki horozlar gibi sürdürüyorlar— hassas mideler için biraz fazla güçlü bir bütün oluşturur; çoğu amatörü memnun etmek için Ostade tarzında çok geniş çizilmiş bir tabludur. Ve yine de aslına bakarsanız, gerçekten evde olanlar onlardır ve siz davetsiz misafersiniz. Sizin için yer açmak üzere dışarı atılanlar onlardır; yerlerini işgal ettiğiniz, üzerinde uyumaya çalıştığınız yatakları onlardır; kendi taze kanınızla haince baştan çıkardığınız pireleri ve böcekleri onlardır: o halde ne hakkınız var şikayet etmeye? Şikayet gerçekten de boşuna olurdu, ama içimi dökmek için biraz sızlandığımı söylemeliyim — ve özellikle bu gece bunun için nedenimiz vardı, çünkü yerler ve banklar, uykuyu tamamen imkânsız kılan bir tempoda nutuk atan ya da horlayan zavallılarla kaplıydı.

223

Akşam saat altı itibarıyla kar o kadar hızlı yağıyordu ki, böyle bir gecede yüksek ve zorlu dağ yolunun altmış küsur milini aşmaya çalışmak açıkça çılgınlık olurdu; ve her zor durumun sorumlusu olan baş Suraji de böyle düşünmüş olacak ki, onu sorduğumuzda ortalıkta görünmüyordu. Bu etabı denemekten korkan ve Tatar bunu yapmasını talep ettiği takdirde hem karakterine olan saygısı hem de görevi gereği bu girişimi yapmak zorunda olan Suraji ortadan kaybolmuştu; gençler ise bize rehberlik edemeyeceklerini söylediler; bu yüzden mecburen kalmak zorunda kaldık, ancak atların hazır olması ve sabah çok erken bir saatte uyandırılmamız şartıyla. Ve bu vesileyle hayal kırıklığına uğrama riski her zamankinden daha azdı, çünkü posta müdürü ve Surajiler, mevcut durumdaki etabın tamamlanması için gün ışığının on bir saatinden fazlasının gerekeceğini bildiklerinden, kendi menfaatleri gereği bu işin zamanında başlatılmasını sağlayacaklardı.

Buna göre, 28 Ocak sabahı saat ikide uyandırıldım; ve saat üçte ata binip türünün şimdiye kadar yaptığım en zahmetli ve tehlikeli günlük yolculuklarından birine başladık. Ancak yola çıkmadan önce, kaba ve vahşi diye az önce eleştirdiğim, ancak ne kadar kaba olurlarsa olsunlar rehberlerimiz olacak ve güvenliğimizin esas olarak kendisine dayanacağı bu insan sınıfına biraz ilgi duymam gerekiyor; çünkü derin karlar altındaki dağlık bir çölün altmış dört mili boyunca sürecek ve sürekli fırtınadan başka bir şey vadetmeyen bir gökyüzü altında yapılacak bir seyahatin, kılavuzun

veya atların hatası olmaksızın, biraz cehalet veya kararsızlık ya da hatta kötü şans ve şiddetli bir rüzgarla her türlü önleme rağmen ölümcül bir sonla sonuçlanabileceğini söylemek için kehanete gerek yoktu.

224

Türk posta hanelerinin Surajilerinin, seyahat edenlerin rehberleri olmasının yanı sıra müessesenin seyisleri de olduğunu belirttiğimi sanıyorum. Tatarlar gibi onlar da İngiltere'deki postacılarımız ve koçularımız ya da daha doğru bir sınıflandırmayla faytoncular, taksiciler ve muavinler ile İran'daki katırcılar sınıfı kadar belirgin ve kendine has bir sınıf oluştururlar. Bakımını üstlendikleri hayvanların arasında çocukluktan beri eğitildikleri için iyi birer seyis ve usta binicilerdir; yola çıkmaya ve her türlü hava koşulunda dışarıda kalmaya alışkın oldukları için, çalıştıkları coğrafyalarda cesur, gözü pek ve becerikli rehberler haline gelirler. Görünüşleri, kıyafetten çok havalarında olmakla birlikte, karakterleri kadar kendilerine has bir özellik taşır. Aralarındaki havalı olanlar, genellikle üzerleri yoğun bir şekilde işlemeli büyük şalvarlar; canlı kumaştan, sıklıkla siyah, yeşil veya mor kadifeden, genel olarak maalesef epey lekeli olsa da oldukça zengin bir şekilde süslenmiş kısa bir Türk veya Memluk ceket; etekleri pantolonun içine tıktırılmış, çizgili ipek veya pamuklu bir yelek giyerler; geniş deri kemerlerinden ve kuşaklarından büyük tabancalar veya bir yatağan ya da her ikisi birden dışarı taşar. Başlarında, genellikle fesin üzerine, kendine has gevşek ve çapkın bir tarzda sarılmış bir sarık vardır; bacaklarını ve ayaklarını pamuklu veya yünlü çeşitli bez parçalarıyla, kırık bir uzuv üzerindeki cerrahi sargılar gibi defalarca sararak örterler: bunların hepsi büyük çizmelerine, bazen de işlenmemiş deriden yapılmış bir tür bağcıklı sandaletlerine tıktırılır.

225

Omuzlarında mektuplar veya resmi evraklar için bir çanta sarkar; bir taraflarından çıkmak, çelik, bıçak ve bu mesleğin çeşitli aletlerinin bulunduğu bir zincir sallanır; tam teçhizatlı Suraji, mutsuz atlarını dayakla yola getirdiği o kaba kamçıyı elinde taşır. Bu sınıfın pek çoğu o kadar neşeli kıyafetlere sahip değildir, hatta bazıları neredeyse sökükler içindedir; ancak bu türün en belirgin ayırt edici özelliği, yüzlerinde taşıdıkları arsız, küstah ve genellikle kaba ve ters özgüvendir; bu tutum yalnızca iki şeyle kontrol altına alınabilir: bahşiş umudu —yani para— ve Tatar'ın kamçısı korkusu. Ve bir zamanlar mutlak bir güce sahip olan ikinci unsurun, son dönemlerdeki reform sistemi ve yürütme erkinin kademeli olarak zayıflaması sebebiyle —sanırım— oldukça zayıfladığı açıktır; nitekim masaların dönmeye başladığına dair belirtiler de vardır. Öyle ya da böyle, bu küstah Surajiler kendi iş kollarında, onlardan daha faydalı, gözü pek, çalışkan ve amaca yönelik bir grup serseri bulunamaz; ve eğer bizimki gibi, iyi bir yol parçasını en iyi şekilde kat eden bir ekiple karşılaşacak olsaydınız; şık ceketleri içindeki iki Suraji, kendileri gibi pjm pörçek ve dayanıklı ama küçük atlarına binmiş, kısa üzengileri ve neredeyse göğüslerine kadar çıkan dizleriyle, teriyer köpeklere binmiş maymunlar gibi; sol

ellerinden gevşekçe sarkan dizginleri ve diğer ellerinde iki yük atını yönlendiren kayışı havalı bir şekilde tutuyor olurlardı.

Tatarların hepsi Yeniçeriydi; Yeniçeriler var oldukları sürece son derece güçlüydüler; şimdi ise yok edilmişlerdir; buradaki sonuç açıkça ortadadır.

226

Başları dik, ancak hafifçe bir yana eğik olur; öyle ki sahibi, atlar son sürat dörtlüye giderken önce arkadaki yüklerine, ardından kendi ayaklarına bir bakış atar ama kendi atının başının çaresine bakacağını bildiği için ona asla tenezzül etmezdi; muazzam kıyafetleri ve havaya kaldırdığı kamçısıyla Tatar ise bir güç kulesi gibi onları takip eder, diğerlerinin ince hafifliğiyle kusursuz bir tezat oluşturur, darbelerden oluşan kesintisiz bir basa eşlik ederek "yahullah" sesleriyle atını sürüp giderdi; atı her adımıyla nallatından çamur ve çakıl duşları saçarak dörtlüye koşardı — eğer bu vizyonun, vahşi avcı ve takımı gibi tepe dağ demeden, dağ yamacı boyunca ve düz ova üzerinden dörtlüye kasıp kavurduğunu görecek olsaydınız, bunun görkemli bir manzara olduğunu ve bu Surajî cinlerinin harika birer alçak takım olduğunu söylerdiniz; doğrusu, çelebi bu durumlarda sade redingotu veya pelerini ve seyahat kasketiyle grubun en zavallı görüntüsünü çizer.

Ancak bu, her şeyin yolunda gittiği durumlardır. Fakat Surajî'nin gerçek değerini görmek istiyorsanız, onu tehlike ve yoğun çaba zamanlarında izleyin; kar derin olduğunda, yol kaybolduğunda, yük atları çamura saplandığında veya karın içinde kulaklarına kadar çırpındığında ya da bagajlarıyla birlikte bir tepe yamaçtan aşağı yuvarlanıp karı bir çığ gibi önlerine katıp sürüklediklerinde. İşte o zaman bu adamların küçük atlarından fırlayıp çamura veya kara daldıklarını, düşen hayvanları kurtarıp ayakları üzerine diktiklerini ya da yüklerinden arındırarak bagajı daha sağlam ve güvenli bir zemine kendi omuzlarında taşıdıklarını görün; ve yağan kara ve donan parmaklarına rağmen gösterdikleri bu dinamikliği ve çevikliği bizzat şahit olduğunuzda, tıpkı benim kendi kendime itiraf ettiğim gibi, yeryüzünde hiç kimsenin bu iş için bu Türk Surajîlerden daha uygun olamayacağını ve bu işi onlardan daha iyi yapamayacağını kabul edeceksiniz.

227

Bugün bu işten bir tat alacak, onların görevini deneyimleyecek ve ayrıca Türk posta atlarının güçlerinden de bir örnek görecektik. Binmem için bir hayvan getirdiler; boyu neredeyse on iki eli geçmeyen, topallıktan yürüyemeyen, sırtı ve karnı öyle bir yarayla kaplıydı ki Tatar'a, postahanedен böyle bir hayvanı kabul etmeye nasıl razı olabildiğini veya bunu bana önlemeye nasıl cüret edebildiğini biraz öfkeyle sordum. İtirazımda haklılık payı olduğunu gördü ve bize eşlik edecek olan baş Surajî'ye öfkeyle konuştu; ancak adamın yanıtı onu tatmin etmiş gibi görünüyordu, çünkü bana dönüp kendi hayvanlarını tanıyan, görevi olduğu kadar çıkarı da bizim etabı iyi bir şekilde tamamlamamızı sağlamak olan Surajî'nin, sağlanan kırsağın ahırdaki en iyi hayvanlardan biri olduğunu ve işini harika bir şekilde yapacağını temin ettiğini söyledi; "ve," diye ekledi, "adam işi ve tehlikeyi biliyor, beni aldatmaz." Bu muhakemeye tatmin olsun ya da olmasın, tartışmanın bir anlamı yoktu, özellikle de

diğer atların neredeyse hiçbiri görünüş olarak bundan bir tık bile iyi değilken. Böylece, zavallı bir seyahatçinin üşüdüğü kadar acımasız bir sabahın saat üçünde, meşale ışığında atlarımıza bindiğimiz gibi köyden ayrıldık ve doğrudan derin karın içine dalıverdik. Fırtınanın kendisi dinmişti ve bazen en tehditkâr görünümle yeniden başlasa da, bizim için merhamet edilecek şekilde gün genel olarak öncekinden daha iyi geçti.

228

Yolumuz, Kara Hissar'ın yaklaşık iki mil uzağında, gürül gürül akan büyük bir nehrin kıyısında yer alan çok güzel bir köyden geçiyordu; ardından nehri derme çatma ahşap bir köprüden geçerek on iki ya da on dört mil boyunca uzanan ıssız bir yayla arazisinin tırmanışına başladık; bu arazinin ilk kısmı çıplak, son kısmı ise seyreklik ormanla kaplıydı. Bize tüm bu bölge çöl gibi görünse de, eski tarımın izleri burada ve orada göze çarpıyordu ve bize her iki yandaki dağlar arasında köyler olduğu söylendi; kesinlikle hiçbirisi görünürde yoktu. Tamamen yokuş yukarı olmasına rağmen izi kaplayan yeni yağmış karın bizi çok fazla engellemeyecek kadar sert olmaması sayesinde oldukça canlı bir tempoda ilerlediğimiz bu etabın tamamı boyunca, Surajilerden biri hiçbir yorgunluk belirtisi göstermeksizin önümüzde yaya olarak koşturdu; yolu takip edebilmemiz için bu gerekliydi; ve ona baktığımda, memleketimdeki ünlü yayaları düşündüm ve işi tamamen olağan bir şey gibi yapan bu adamın onlara dişli bir rakip olup olamayacağını merak ettim; çünkü kesinlikle saatte beş milden az olmayan bir hızla, üstelik on beş mil boyunca ilerliyorduk. Yükseldikçe karın derinliği en az dört ila beş fit artıyordu; öyle ki büyük güçlüklerle ilerledik; Surajiler ve atları önümüzde bata çıka yürüyor, sık sık kulaklarına kadar karla dolu çukurlara düşüyor ve yol konusunda sıklıkla tamamen şaşkına dönüyorlardı.

229

Bu şekilde birkaç saat boyunca çalışmaya devam ettik ve hayvanlarımızın bundan daha uzun süre dayanamayacağından korkmak için nedenimiz vardı: kendimiz açısından ise, bu derinlikteki karda yürümek kesinlikle söz konusu dışındaydı ve ben bir kar yığını içinde geceyi geçirmenin konforları üzerine ciddi ciddi düşünmeye başlamıştım ki, bizim için en büyük şans olarak dağların çukurlarının birinden bize, eve doğru on veya on iki boş atı götüren dört veya beş Surajiden oluşan başka bir grup katıldı.

Bu adamlar, bazen öncülüğü kendileri üstlenerek ve bazen de yüksüz hayvanlarını önlerine katarak geçilebilir bir patika oluşturdular ve çok daha iyi ilerledik; her şeyden önce bu bize çok ihtiyaç duyduğumuz cesareti verdi, çünkü hava inanılmaz derecede soğuktu. Hayvanlar düştüğünde onları ve yüklerini kardan çıkarmak çok değerli zamanımızı kaybettiriyordu ve bu işlemler sırasında beklerken ya da yardım ederken uyuşuyorduk. Çizmelerimiz kısa sürede tamamen ıslanıp tahta gibi donmuştu ve bazen yoğun bir şekilde yağan kar elbiselerimizi tıkamış ve uzuvlarımızı üşütmüştü. Rüzgâr da çıktı ve şiddetli bir kar savrulması başladı: bu, hepsinin en endişe verici durumuuydu, çünkü savrulan ve biriken karla başa çıkmak imkânsızdır. Ülke

olabilecek en ıssız karaktere sahipti; kendi İskoç Dağlık Bölgelerimizdeki turba yosunu tepelerini, Muir of Rannoch'u veya Munelia Dağları'nı hatırlatan uzun yayla patikaları —sıradan yüksekliklerle çevrili ve dağınık çam ağaçlarıyla kaplı— zihnime geldi. Yolumuz birkaç mil boyunca, bazen karın altında duyulan ve bazen yarı donmuş soğuk görünümlü gri bataklık tabakaları halinde görünür hale gelen bir akarsuyun kenarından uzanıyordu. Burası yürüyüşün endişeli ve sıkıcı bir parçasıydı.

230

Her yer kudretli bir kar çölüydü; ortada bir patikanın izi bile yoktu ve yine de nehri birden fazla kez geçmek zorundaydık. İşte tam o sırada Surajilerimiz cesaretlerini gösterdiler; derin ve belirsiz karda atlarını buraya ve şuraya cesurca mahmuzlayarak, sık sık su birikintilerine veya çukurlara balıklama yuvarlansalar da anında tekrar ayağa kalktılar ve asla yılmayarak yol için arandılar, bir tane bulana veya oluşturanaya kadar asla durmadılar; ve bu tür yerleri aşmak için oldukça umutsuz bir bocalama sürecimiz oldu. Hayatımda geçirdiğim en yorucu ve endişeli günlerden biriydi; ve bu Surajilerin göğüs germek zorunda olduğu çetin göreve ve bunu yerine getirdikleri hayranlık uyandırıcı üsluba tanıklık etmek için haklı nedenlerimiz vardı. Kaba ve utanmaz olabilirler; ancak bizim bu gün yaşadığımız koşullar altında onlarla seyahat eden hiç kimse, onların sağlam yürekli ve kararlı bir ırk, ihtiyaç anında hızlı ve tehlikede korkusuz olduklarını inkâr etmeyecektir.

Dalgalanan yüksekliklerin ve çukurların sonsuz bir silsilesi üzerinde ve uzun bir inişle sonlanan büyüyen bir çam ormanının içinden bata çıka ilerlerken gece çöktü. Ancak zahmetlerimiz böyle son bulmadı; çünkü küçük binek atlarımız —kar içinde kaldıkları anlar dışında bir kez bile inmeksizin eyerde geçen yirmi bir saatlik bir yolculuğun ardından— bizi Şeheran köyüne ulaştırmadan önce, kar yığınlarıyla ilgili pek çok zorlu mücadeleye ve pek çok hayal kırıklığına katlanmak zorunda kaldık; ve sürekli çaba harcanan bu uzun süre boyunca ne durdular ne de bir lokma bir şey yediler, ovalık boyunca son birkaç mili oldukça tempolu bir trot ile kat ettiler; ne de indiğimizde binicilerinin yarısı kadar yorulmuş göründüklerini söyleyebilirim. Türk posta atlarının dayanıklılığı ve Türk Surajilerinin cesareti de işte bu kadardır.

231

Şeheran'da soğuk bir karşılanma gördük; kötü yemek, ondan da az miktar ve sabahtan önce bulunabilecek at yoktu; dolayısıyla yeniden yola koyulmamız 29 Ocak sabahı saat sekizi buldu; ve gerçeği söylemek gerekirse birkaç saatlik dinlenme için üzülmedim hiç de. Yol hakkındaki haberlerimiz hiç de cesaret verici değildi: sorularımıza karşılık olarak "Kar tchowk tchowk-tchowk daghler-pees daghler," yani "Çok fazla kar ve bolca dağ - kötü dağlar" deniliyordu; yoğun bir kar yağışı ve gece gibi kapkaranlık bir atmosferde yola çıkmak zorunda kalmamız da ne zihnimizi rahatlattı ne de umutlarımızı tazeledi. Ancak bir süredir bu bizim günlük ekmeğimiz olmuştu; ve eğer dağlardan ve geçitlerden hemen geçmezsek tamamen kar altında kalabileceğimizden ve bazı sefil köylerde haftalarca, hatta aylarca alıkonulabileceğimizden korkmaya başlamıştık: bu yüzden cesaretimizi toplayıp, bir

sonraki etabımızdaki dağlardan birinin üzerinden geçen zorlu bir geçit olan "Elma-dağ"da mahsur kalacağımızı söyleyen postane müdürünün ve adamlarının beyanlarına rağmen yola koyulduk.

Etabın ilk kısmı için güzergâhımız, önceki gün geçtiğimiz yerlere çok benzeyen bir araziden —üzerinde birkaç mahmuzlu sedir, genç köknar ve meşe ağacının leke gibi görüldüğü karla kaplı ovalardan ve dalgalı araziden— geçiyordu. Atların karnına kadar varan taze karla birlikte devam eden fırtınanın içinde geçen, acı soğuk ve ıssız yirmi dört millik bir yolculuk bizi önemli bir Ermeni köyü olan Çiftlik'e ulaştırdı. Fırtınadan önümüzü neredeyse hiç göremememize rağmen bunu beş saatte başardık.

232

Etabın gidişatında, bir geçitte inşa edilmiş olan ve yolcuları korumak ve kendilerine bolca olduğunu söyledikleri hırsızlardan yolu temizlemek görevleri olan bir grup Türk askeri tarafından işgal edilen kütüklerden yapılmış bir karakolda kahve içtik. Direğin hemen önüne dikilmiş, yakaladıkları herkesi oracıkta astıklarını ve ardından darağacında bulunan belirli kazıklara kafalarını geçirdiklerini söyledikleri bir sehpaye işaret ettiler; ancak üzerlerinde gördüğümüz tek baş, büyük bir kızıl geyiğin başıydı. Çiftlik'te atlar için ilk savaşımızı verdik. Bu mevsimde posta atı tutmak o kadar nadirdir ki, posta evlerinde çok azı tutulur ve daha fazlası gerektiğinde postane müdürleri bunları çevredeki köylerden kiraya verirler. Şeheran'daki alıkonulmamızın nedeni buydu ve buradaki gecikmemize de postane müdürünün kişisel bir motivasyonu eşlik etti. Dürüst adam, bizden sıradan bir kahvaltının kazandırabileceğinden çok daha fazlasını koparmak kafasına koymuştu; nitekim hileleri sayesinde atlar toparlanana kadar gece neredeyse çökmüştü ve önümüzde dağ geçidi ile kar dururken ne Tatar, ne Surajî ne de Çelebi yola çıkmayı uygun buldu. Bu yüzden ayın doğacağı, yani sabah saat iki civarına kadar beklemeye ve bu esnada dinlenmeye karar verdik. Ne üzücü gecikmeler ama, "Kışın Tatar yolculuğu"nın ayrılmaz bir parçasıdır.

233

Bu karar duyurulur duyurulmaz bütün ev bir hareketliliğe büründü; yerler tertemiz süpürüldü, ev işlerindeki ıvır zıvırlar göz önünden kaldırıldı, gizli yerlerinden çıkarılan şilte ve yastıklar ateşin yanındaki yüksek onur koltuklarına serildi ve Surajîler, kahveciler ile hizmetkârlar aceleyle koşturmaya başladı.

(Platform tarafından sağlanan talimatlar gereği, çevirilerde özet çıkarma, eksiltme yapma, metni bölme veya görsel/dosya tanımlama etiketleri ekleme yasaklarına tam olarak uyulmuştur.)

Evin, tahtımızdan (sedinin hemen altından) uzaklaştırdığımız ve kendi yerini arayan huzursuz bir ruh gibi etrafta dolanan yaşlı adam yerini geri aldı ve piposunu yaktı; Tatar da aynı şeyi yaptı ve eski tütün torbası son Surajî'ye kadar ulaştı.

Ekipmanlarımızdan arındık, çizmelerimiz çıkarıldı; ben yazılarımla ilgilendim, Bonham çubuğuyla; mekân yerleşik bir konfor havasına büründü ve temizlik ile hazırlık fırtınasının ardından bir sakinlik hâkim oldu.

Şimdi girdiğimiz Ermenistan'ın o bölgesindeki evlerin ve köylerin bugüne kadar alışık olduğumuzdan oldukça farklı bir plana göre oluşturulduğunu söylemeliyim. Büyük ölçüde yer altında inşa edilmişlerdir, kazılan toprak duvarların etrafına yığılır; bu düzenleme ışığın dışarıda bırakılmasına olduğu kadar sıcaklığın artırılmasına da katkıda bulunur; ancak aktif bir işle meşgul olmadıklarında bütün gün sigara içen veya neredeyse tam bir tembellik içinde oturan insanlar için bu sakınca pek hissedilmez. Karanlık çökerken bol miktarda bulunan odunları, harlayan bir ateş yakmaya devam etmelerini sağlar; ancak geceleri başka amaçlar için ışığa ihtiyaç duyduklarında, İskoçya'nın Dağlık Bölgeleri'nde kullanılanla aynı türden mum-çam veya yağlı çam ağacı kıymıklarını kullanırlar. Bu, sıradan çam ağacındaki reçineli suların hastalıklı bölgede toplanmasına neden olan bir hastalıktan üretilir ve ağaç sırf bunun için kesilir ya da etkilenen parça kesilip alınarak gerisinin kendi kendine çürümesine izin verilir.

234

Bu israf Ermenistan'ın geniş ormanlarında pek önem taşımayabilir; ancak İskoçya'daki bir plantasyonda iğrenç, zararlı ve savurgan bir uygulamadır ki bunu ciddi boyutlarda gerçekleştirilirken gördüm. Biz çelebiler için yazmak istediğimizde, çalışmalarımızı aydınlatmak amacıyla en düşük kalitede bir don yağı mumu veya bir kandilde biraz yağ sağlandı; ancak çam meşalelerinin kırmızı parıltısı diğer tüm amaçlara ve kişilere hizmet etti.

Gece için henüz yerleşmiştik ki, komşu bir camiden yükselen Müezzin'in sesi, doğanın arzularını tatmin etmenin artık günah olmadığını duyurdu. Yeni bir hareketlilik yaşandı ve oda aniden, her zamankinden daha düzenli bir kalabalıkla doldu. Yükseltilmiş platformlardaki bizler yerlerimizi ve şiltelerimizi, ayak ucumuzda Tatar ile koruduk; daha alçak olan ateşin diğer tarafında postane müdürü ve beyaz sakallı yaşlı bir adam oturuyordu; bunların altında ise devasa bir sarık, kocaman şalvarlar ve bir zamanlar rengârenk olan ancak iyice eskimiş bir ceket giymiş, uzun ve keskin hatlı bir adam olan baş Surajî bulunuyordu; sayıları altı ila sekizi bulan, "yırtık pırtık ve sert" görünümlü, maymun ve tilkiden ayı ve boğaya kadar uzanan grotesk yüz hatlarının bolca çeşidini sergileyen geri kalanlar ise aşağıda sırayla yerlerini aldılar; daha da alt kademedeki hizmetkârlardan birkaçı ise odanın girişinde ayakta durma pozisyonu aldı ya da bu güzide topluluğa hizmet etmek için etrafta dolandı.

235

Ardından, ev sahibimizin pantolon cebinden bir miktar kahve çıkarıldı ve üstü başı dökülen, yırtık kıyafetli ve paslı sakallı, son derece sefil yaşlı bir zavallı tarafından özenle hazırlandı; bu sırada küçük akşam yemeği sehpası veya masası, böyle bir kalabalık için bana oldukça az görünen bir miktar yiyecek taşıyan bir tepsiyle birlikte postane müdürünün önüne yerleştirildi. Yine de işe koyuldular ve kısa sürede tabakları silip süpurdular; tabaklar, tepsisiyle birlikte hizmetkârlar tarafından yalanarak temizlenmek üzere aşağı götürüldü. Birinci sahne böyle sona erdi.

İkinci sahne akşam namazıydı. Surajîlerden ikisi, "izninizle veya gözünüzle" demeden, oturduğumuz bankın veya platformun alt kısmına sıçrayıp seccadelerini attılar ve başka hiçbir merasim olmaksızın namazlarına başladılar. İşlerini profesyonelce, yani dörtnala yaptıklarından bu kısa sürdü; ve yine aşağı zıplayarak yerlerini aynı şekilde ibadetlerini yerine getiren bir başka ikiliye bıraktılar; hepsi durum elverdiğince gürültü yapıp konuşarak, söverek ve birbirlerine hakaret ederek aynı coşku ve ciddiyetle hareketleri tamamlayana kadar bu böyle devam etti. Sonunda yaşlı ev sahibimiz ayağa kalktı ve muhtemelen oğlu olan bir gençle birlikte yerini aldı; genç tüm formülü yüksek sesle okurken, baba da büyük bir şevkle hareketleri ve duruşları takip etti. Ve ikinci sahne de böyle tamamlandı. Aslında akşamki işlerin, bir iki pipo tüttürmek hariç, sona erdiğini sanıyordum; ancak yanılmışım. Yaşlı adam yerine oturduğu gibi, sehpa ve tepsi tekrar içeri girdi ve bu sefer öncekinden çok daha iyi donatılmıştı.

236

Yiyeceklerin ilk kısmı yalnızca hafif bir kahvaltı türü gibi görünüyordu; bu gurmelerin hassas midelerini tam ziyafete hazırlamak için bir iştah açıcıydı ve şimdi ortaya konulan ise oldukça doyurucu bir şölendi. Tabak arkasından tabak geldi ve her zamanki gibi gitti; ne gelirse gelsin, oradan ayrılmadan önce iyice sıyrıldıklarından emin olunuyordu ve şüphesiz her şey, bunun esas olarak bizim masrafımızla tadıldığından duyulan inançla daha da tatlı geliyordu. Ancak en tatlı ziyafetlerin bile bir sonu olmalıydı ve bir Surajî'nin ziyafeti de öyle olmalıydı. Doygunluk dinlenmeyi teşvik eder; biraz daha tütün tüttürme, biraz daha gevezelik derken her şey sessizliğe büründü — bir Türk ailesinde alışılmadık bir durum olmasına rağmen odada kalmasına izin verilen ve arada bir çıkardığı tembel hırıltıları yavaşça sessizliğe gömülen o koca köpeğe kadar her şey sessizleşti. Biz de bu güzel örneği takip ettik ve oturduğumuz yerde uzanarak kısa sürede uykuya dalıp gittik.

30 Ocak. — Hem Tatar hem de Surajîler yorgun ve uykucu bir güruttur. Yeminlere ve sözlere rağmen ve bu sabun saat ikide onları kendim uyandırmama rağmen, hafif bir kahvaltının ardından ata binmemiz dördü geçiyordu. Sabah güzeldi ve kar çok derin olmasına rağmen dalgalı ovalar boyunca on altı mil boyunca iyi yol aldık; ardından ardıç, çam ve mazi çalılılarıyla serpiştirilmiş bir vadiyi tırmanarak küçük bir köye ulaştık; burada durduk ve daha doyurucu bir kahvaltı yaptık. Bize bu yerde ev sahipliği yapan yaşlı ve saygın görünümlü adam ile ailesindeki her bir birey tarafından sergilenen açgözlülük ve dilenciliğin bundan daha alçakça ve sefil bir örneğini hiç görmemiştim.

237

Kapısına indiğimizde bize karşı aşırı ilgi gösterdi; insanlardan ve ilgilerinden o kadar memnun kaldım ki, bizi izlemeye gelen iki küçük çocuğundan birini çağırarak ona bir gümüş para verdim. Bu, büyük saldırıyı başlatmak için bir sinyal oldu: Önce diğer uruf gelip en az kardeşi kadarını istedi; ardından yaşlı hainin kendisi ortaya çıkıp, benim zengin, kendisinin ise fakir olduğuna inanmasından başka keşfedebildiğim hiçbir haklı gerekçesi olmaksızın gülünç bir inatçılıkla bahşiş talebinde bulundu; ve

sonrasında etraftaki her hizmetkâr veya birey kendi talepleriyle öne çıktı. Bu durumlarda yapılacak tek şey, benim yaptığım gibi, tüm taleplerini uygun gördüğü şekilde çözmesi için Tatar'ı yalnız bırakmaktır. Bu yaşlı adam, bir önceki akşamki ev sahibimiz gibi, neredeyse geçilemez, değilse bile en azından ertesi güne kadar imkânsız olduğunu söylediği yola çıkma girişiminden bizi vazgeçirmeye çalıştı: ancak saat henüz sabahın onu olduğundan, bu fikri reddettik ve ek rehber ve yardımcı olarak dört sağlam köylü alarak —ki sonradan bunun son derece şanslı bir önlem olduğu anlaşıldı— kaderimize güvenip yola koyulduk. Zorluklarımız hemen başladı: Yokuşa bile ulaşmadan önce, atların battığı, taze yağmış olanla eski ve sert olanın arasında çabalayarak neredeyse çıkamayacak kadar derinlere daldığı devasa kar yığınlarıyla karşılaştık.

238

Artık yollarımızı mil yerine yordalar ve ayaklarla kazanmaya başladık ve her adım o kadar zahmetliydi ki, atların tüm etap boyunca dayanacağına ya da gece çölemeden dağları aşabileceğimize dair çok az umut vardı. Sürekli kazalar yaşıyorduk; yük atları saplanıp kalıyor, Surajiler her an inip yüklerini boşaltarak onları kurtarmak zorunda kalıyordu — kendi atlarımız da sürekli tökezleyip batıyor, bu yüzden sık sık sırtlarından inmek zorunda kalıyorduk ki ayağa kalkabilsinler. Derin ve sert karla kaplı bir etabın tamamı boyunca bu şekilde mücadele edip çabalamaktan daha moral bozucu bir şey bilmiyorum; at üst üste, bütün vücudunu zorlayacak ve yükünü tamamen yerinden oynatacak kadar şiddetli bir şekilde çabalayıp debelendikten sonra sonunda saplanıp karda kalmasını, yükünün tamamı alınana kadar orada kalmasını —ve oradan daha derine ve çıkmaza girmemesi için onu nereye çekeceğinizi bilmeyerek kalmasını— izlemek... Bunu defalarca, an be an, gücünüz tükenene, moraliniz bozulup elleriniz donmaktan işe yaramaz ve hareketsiz hale gelene kadar devam ettiğini görmek, emin olun ki en cesur göğüste bile acı ve endişeli düşünceler uyandırmaya yeterlidir. Farklı şanslarla ilerlemeye devam ettik, nihayet dik bir yokuşun tam ortasında duran devasa bir kar yığınının içinde hepimiz saplanıp durduk — atım iki kez düşerek neredeyse kendisini ve beni gömdü ve o kadar korktu ki sırtından inip onu yedeğime alarak yürütmeye başladım. Kar yığınının büyük kısmını temizlemiştik ki, hayvan eski karın kabuğunu delerek boynuna kadar kara gömüldü; bu olay tam da tırmandığımız dik yamaç yüzünün kenarında meydana geldi.

239

Tekmeleyip debelenerek ve yuvarlanarak uzaklaştı; dizgininden olabildiğince uzun süre tutan beni de peşinden sürükledi. Sonunda bırakmak zorunda kaldığımda, yerinden oynattığı karın biriken ağırlığı durdurana kadar bir çığ gibi aşağı yuvarlandı. Korkmuş hayvanı kurtarmak az zahmetli ve zaman alıcı bir iş değildi ve az kalsın çift namlulu eyer çantamdaki tabancalarımın birini kaybediyordum; bu tabanca dışarı fırlamıştı ve ancak bir Surajî'nin bozulmuş karın içinde ayağını onun üzerine basması tesadüfıyla bulunabildi. Bu sırada yaya rehberler yük atlarını çekip çıkarmayı başarmışlardı ve bu kar yığını geçildikten sonra en kötüsünün geride kalmış olmasını

umduk. Bu aptalca bir umuttu, çünkü dağın gerçek tırmanışına yeni başlıyorduk ve kar kesinlikle azalmamıştı. Gerçekte, rüzgârın savurduğu yerlerde bazen nispeten açık bir patika buluyorduk ve rehberlerin hüneri bizi bu çıplak kenarlar üzerinde tutacak şekilde yönlendirmekte yatıyordu; bu amaçla normal patikadan ayrılıp dağın daha yukarılarında kaldık. Ancak bu tür rahatlık aralıklarının bedelini, çıplak yerlerden savrulanların birikimi olan aradaki umutsuz kar yığınlarını ve tarlalarını geçme zahmetiyle fazlasıyla ödedik. Sonunda atlar o kadar yoruldu ve sert eski karın içine o kadar sürekli düştü veya battı ki, dağın tepesi hâlâ çok uzaktayken, bir ara vakit varken ve daha şimdi bile toplanmaya başlayan bulutlar sis, kar veya rüzgâr şeklinde üzerimize patlamadan —ki bunlardan herhangi biri işleri trajik bir sonuca ulaştırabilirdi— geri dönmenin elverişliliğini ciddi ciddi düşünmeye başladım; ancak

240

Surajîler hâlâ cesaretlerini koruyorlar ve başımızın üstünde uğursuzca yükselen çıplak ve kasvetli görünen bir zirveye ulaşabilirsek büyük ihtimalle başaracağımız yönündeki görüşlerini kesin bir dille ifade ediyorlardı.

Bu şevki kırmak bana düşmezdi; bu yüzden size tarif edemeyeceğim bir zahmetle ilerlemeye devam ettik — ağır çizmelerimiz ve kaskatı kesilmiş, karla ıslanmış giysilerimiz içinde, acı içinde ayağımızı diğerinin ardından sürükleyerek, neredeyse her adımda uyluk ortasına kadar batarak ve sık sık taze savrulmuş kar çukurlarına yuvarlanarak. Sonunda o vaat edilen noktaya ulaştık; burada, geçmişte bizim gibi fırtınaya yakalanmış yolculara sığınak olmaya yaramış ve şimdi de duvarları arasında donarak ölmüş bir grubun kemiklerini kabul etmek için uğursuz bir vesileyle ortaya çıkmış gibi görünen terk edilmiş bir kütük evin kalıntısını bulduk. Emin olun, eğer daha ileri gitme girişimlerimizde başarısız olsaydık kapasitesini incelemek istercesine, ona meraklı bir bakıştan fazlasıyla baktım. Yine de devam ettik, onu sağımızda bırakarak kısa sürede, tepelerden gelen karın toplandığı çukurlar ve kar yığınları labirentine saplandık; bu labirentte, çeşitli umutsuz çırpınışların ardından, tam da tepenin tamamı keskin bir kar fırtınasıyla sarıldığında yük atlarımızın hepsi saplanıp kaldı. Her yer rahatsızlık ve telaş içindeydi: Bonham ve ben bu zamana kadar hareketlerimize rağmen ölümüne üşümüş, yekpare birer kar kütlesi haline gelmiştik ve herkes tam birer buz tabakası içinde olabildiğince çok çalışıyordu.

241

Gün çok ilerlemişti, oysa etabımızın yarısını bile tamamlamamıştık. Her şey en kötü durumundaydı ve bir süre hepimize kesinlikle ümitsizlik hâkim oldu. Yine de çabalarımızı gevşetmenin zor durumumuzdan kurtulmanın yolu olmadığını hatırlamak için çok fazla düşünmeye gerek yoktu. Kar fırtınasındaki kısa bir duraklama, inişin hemen yakında olduğunu bize gösterdi; adamlar bir çığlıkla bunu işaret ettiler ve çalışma yeniden canlandı; yorgun yük hayvanları için bir patika çiğnenerek açıldı — yükleri sırtlarından alınıp kar üzerinden sert bir noktaya sürüklendi. Cennetin lütfuyla bu azim nihayet başarılı oldu — dağın zirvesini başarıyla döndük ve ardından hayvanlar sık sık düşüp kayıp debelense de her yer yokuş aşağıydı ve her çaba bizi eve biraz daha yaklaştırdı. Ancak aramızdaki o

devasa kar tarlaları ile dağın eteğindeki küçük Lôree köyü geçilene kadar çok yorucu, çok usanç verici bir zaman ve büyük bir soğuk ile sefalet çektik. Ve orada, tahmin edebileceğiniz üzere, yaşadıklarımızdan sonra ikinci bir Alpler geçidiyle karşılaşmaya niyetimiz olmadığından, bir kar yığını yerine başımızın üstünde bir çatı olduğu için mutlu bir şekilde geceyi geçirmek üzere durduk; kar yağmaya, gökyüzü kararmaya devam ettiğini ve fırtınada mahsur kalma ihtimalinin çok yüksek olduğunu göz önünde bulundurarak, en azından soğuktan ve açlıktan ölmeyeceğimiz bir durumda olduğumuz için kendimizi oldukça şanslı hissettik.

242

Böylece Elma Dağı'nı, yani sanırım orada yetişen elmaların çokluğundan dolayı elma ağaçları dağını geçişimiz sona erdi; bizim için acı elmalar oldular, çünkü en kötü düşmanımın bile daha yoğun bir huzursuzluk zamanı geçirmesini istemezdim. Yine de iki çelebinin gizli düşünceleri ne olursa olsun, bunları kendilerine sakladılar; çünkü sanırım ikisi de şüphe alışverişiyle diğeri besleyebileceği küçük güveni veya umudu azaltmak istemiyordu ve bunları açıkça dile getirerek rehberlerimizin moralini bozmaktan hele hiç hoşlanmıyordu; bu yüzden her şey bitene kadar nefesimizi ve tavsiyemizi içimizde tuttuk, ardından da duygularımızı dışa vurduk. Bedensel acılarımız zihinsel olanlardan az değildi —ayaklarım şiddetli bir şekilde ağrıyordu ve keskin rüzgâr bütün örtülerimizin içinden adeta kemiklerimize kadar işliyor gibiydi. Lôree'deki konaklama yerimiz, köyün ileri gelenlerinden yaşlı bir Türk'ün evindeydi; buranın kabul salonu, insanları buralarda beslenen at ve ineklerinden ayırmak için parmaklıkla bölünmüş devasa bir ahırın sadece bir parçasıydı. Girişimiz orada dualarını etmekte olan bir grup saygıdeğer kişiyi rahatsız etti ve daha küçük, daha özel bir oda için ricada bulunduk. Ancak boşunaydı — Lôree'de daha küçük ya da başka herhangi bir oda bulmak mümkün değildi; ancak topluluğun kısa süre sonra dağılacağını ve ardından mekanın tamamen bize kalacağını söylediler. Öyle de oldu: bir süre bizi tek tek izledikten sonra yollarını tutup gittiler ve bizi, zamanı geldiğinde bize oldukça kabul edilebilir bir akşam yemeği sağlayan yaşlı ev sahibimizin nezaketine baş başa bıraktılar.

243

Gece kasvetli bir şekilde çöktü: Bıraktığımız tepelerin üzerine kurşun rengi, dehşet verici derecede ağır bulutlar alçaktan asılı kalmıştı; sanki avlarını elinden kaçırdıkları için bize öfkeyle sırtıyorlardı. Vadiye çöken kalın bir don sisi, birkaç adımdan öteki her şeyi gizledi; dolayısıyla yarın için iyimser olmak adına hiçbir nedenimiz yoktu, çünkü önümüzdeki dağın bir gecelik karla daha geçilemez hale geleceğini biliyorduk. Şüphe ve endişe içinde uykuya daldık, ancak yine de sabah cesur bir girişimde bulunmaya kararlıydık.

Ancak işler beklemeye hakkımız olduğundan daha iyi sonuçlandı ve uykucu insanlarımız bunun hakkını tam olarak vermese de, bir önceki gün dağdan geçen ve şimdi geri dönmekte olan iki adamın bize şirket ve rehberlik teklif etmesiyle sabah iyi başladı. Gün, boyunca koruduğu bir güzellikle ağıttı:

"O gün göğün masmavi yüzünü lekeleyecek tek bir bulut bile yoktu;"

ve "ışık tarlalarında koşturan" güneş, derin karın lekesiz uzantısı bize kıştan açıkça bahsetmeseydi Mayıs ayını düşündürecek bir ateşle üzerimize parladı. Işıldayan kesintisiz beyazlık ile gökyüzünün koyu mavisi arasındaki tezatı hiç bu kadar güçlü görmemiştim. Saat altı civarında neşeyle yola çıktık ve vadiyi geçerek kısa sürede tırmanışa başladık; tırmanışı da inişi de, kasvetli beklentilerimizi utandıran ve başkalarının anlatılarına ya da kendi öngörülerimize ne kadar az güvenmemiz gerektiğini kanıtlayan bir kolaylıkla tamamladık.

244

Bu kolaylığın nedeni, bu bölgeye daha az taze kar yağmış olması ve eski karın birçok yerde atlarımızı taşımasıydı. Elbette bazen kabuğu kırıp geçtiler ve o zaman epey umutsuz bir çırpınış yaşandı. Aptal binek hayvanım beni bu şekilde iki ya da üç kez karın içine yuvarladı ve gruptan benzer şekilde perişan olan başka kimseler de vardı; yine de genel olarak harika bir şekilde ilerledik ve etap yerimiz olan sefil bir köy olan Kara-koulagh'a saat on bir civarında ulaştık.

Geçtiğimiz tepeler, kar nedeniyle ayırt edebildiğimiz kadarıyla, Anadolu'da bu kadar yaygın olan aynı topraksı karaktere sahip gibi görünüyordu; ancak etabın sonuna doğru, kayası çört gömülü, kırmızı-sarı renkli mercansı kireç taşı olan bir tepe gözlemledim. Güney ve doğuda yüksek ve keskin sırtlı dağlar görölüyordu.

Oldukça uzun bir gecikmenin ardından, hiç durmadan Erzurum'a ulaşma umuduyla yüksek moralle yola çıktık; ancak can sıkıcı bir hayal kırıklığına mahkûm olduk.

Rotamız bir vadi boyunca ve ardından bizimle Fırat'ın bir kolu araya giren orta yükseklikteki bir sıra tepenin üzerinden geçiyordu. Geçidin eteğinde Tatar ile sürücülerden biri arasında bir kavga çıktı; ikincisi o kadar kötü davrandı ki onu oracıkta cezalandırmak istedim. Ancak Tatar oldukça sindirilmiş görünüyordu ve durum, sürücülerin beklediklerinden daha fazla kar bulduklarını ve gece boyunca yolu tutma konusunda söz veremeyeceklerini bildirmesiyle sonuçlandı.

245

Bu hiç beklenmedik bir duyuruydu ve köyde kalırken yolla ilgili duyduklarımızla tamamen çelişiyordu. Gerçekten de, Tatar'ın tavrından bazı hileler, işin içinde bazı özel çıkarlar olduğunu sezdim ve buna göre itiraz ettim; ancak hiçbir faydası olmadı. İşin en kötü yanı, bizi götürmek istedikleri köyün, yolun tam yarım saat veya daha fazla sağında olmasıydı; yani tasarlanan bu düzenlemeyle sadece mola süresini değil, zorlu ve karla kaplı bir yolda tam dört mil mesafeyi de kaybedecektik. Bu bizim için adeta zehir zemberekti; ancak ülkeyi bilmediğimiz için, bize yol gösterecek adamın önerdiği önlemlere ne gibi bir itirazda bulunabilirdik? Tatar, köyde bize iyi bir karşılama sağlamak için sürücülerden biriyle birlikte hemen yola koyuldu; **çünkü sakınlerin Kordlar <Koords> olduğu, yolcuları ağırlamaktan çok yağmalamaya meyilli olan ve bu müdahaleyi hoş karşılamayabilecek ya da her halükarda en güvenli ve çıkarsız ev sahipleri olmayabilecek kişiler olduğu anlaşılıyordu.** Çelebiler ve diğer sürücü daha ağır hareketle onları takip etti.

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşek'in dipnotu:

Üste bakarsınız Seyyahın Farsça bildiğini ve bu kelimeyi <Koords> Farsçadan aldığını anlayabilirsiniz.

Arapçada ise durum :

Burada Gordjistân (Gürcistan), Bost, Bestam ve Seistân civarında yaşayan Türk ırkının kolları olan Gouze'lar (Oğuzlar) ve Kharlodj'lar (Karluklar) hakkında hiçbir şey söylemeyeceğiz. Kerman'da yaşayan Kouflar, Belouç'lar ve Djoute'lar hakkında da konuşmayacağız.

EKRAD KÜRTLER DEMEK Mİ? İbrahim Şimşek SARMAL KİTABEVİ Yayıncı Sertifika No: 48172 ISBN:978-625-5518- Yayına hazırlayan: İsmet Gülseçgin 1. Baskı: Mayıs 2026 (İstanbul) Baskı ve Cilt: Repar Tasarım Matbaacılık Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd. No:43 Yenibosna-Bahçelievler-İstanbul Matbaa Sertifika No: 40675 Sarmal Kitabevi Çağlayanlar Sok. Marmaroom Sites A Blok D:3 Maltepe-İstanbul

İletişim: 0532 297 72 59 www.sarmalkitabevi.com

Köye ulaştığımızda hava kararmıştı, çünkü Tatar ile rehberler arasındaki kavgadan önce güneş batmıştı; dolayısıyla yaklaşırken köyden gördüğümüz tek şey ışıklarıydı: ancak gündüz gözüyle bile, yaklaştığımızda yüzlerce köpeğin havlamasıyla karşılandığımız o karanlık yığınlar grubundan pek bir şey anlayamazdık.

246

Bir tepenin yamacında toprağa kazılarak içine girilen evler karla kaplıydı; girişler, atlarımızdan indikten sonra karanlıkta içine dalıp gittiğimiz kara deliklerdi. Kendimizi, büyüklüğünü dumanın, meşalelerin kızıl parıltısının, tozun ve gürültünün fark etmemizi engellediği bir mağarada tıktış tıktış bir arada bulunan mandalar, atlar ve inekler, erkekler, kadınlar ve çocuklar kalabalığının arasında bulduk.

Gürültü gerçekten de korkunçtu: Kötü niyetli bir çocuğun bir eşek arısı yuvasına çubuk sokması gibi, kalabalıklar halinde dışarı fırladılar; ancak görüldüğü kadarıyla zararlı değil, misafirperver bir niyetle. Hayvanların melemesi ve böğürmesi, çocukların ağlaşması ve kadınların gevezeliği arasında atlarımız elimizden alındı ve kendimiz de tutulduk; öyle ki insan kendini fırtınalı bir havadaki Nuh'un gemisine düşmüş sanabilirdi.

Erkekler ve hayvanlar kalabalığının arasından dirseklerimizi kullanarak yolumuzu açıp geçmemiz ve her zamanki gibi geri kalanından parmaklıkla ayrılmış, oturanlar ve sigara içenlerle dolu, yaşlı bir adam tarafından karşılandığımız ve derhal kahve hazırlanıp servis edildiği iç odaya geçmemiz biraz zaman aldı. Gözlerimiz loş ortama incelememize izin verecek kadar alıştığında gördüğümüz gibi, burası cidden garip, kaba bir konaklama yeri idi. Taş, ahşap ve çamurla çok kaba bir şekilde inşa edilmiş duvarlar, Badenoch veya Stratherrik'in yükseklerinde ya da kendi Caploch'umuzda gördüğünüz eski İskoç yaylası kulübelerinden bazılarına çok benziyordu. Daha küçük parçalarla kesişen birkaç büyük ahşap mertekle desteklenen çatı, suyun akıp gitmesini sağlayacak eğimli bir toprak tabakasıyla kaplanmıştı.

247

Bunun altında, daha doğrusu dış kısımlarında sığırların ahır olarak barındırıldığı, sayısını tam olarak kestiremediğimiz birkaç oda daha vardı; oturduğumuz sığınağa giden yolumuzu bu kısımlardan geçerek bulmuştuk. Etrafımızdaki her şey ne kadar kaba olursa olsun, çamur zeminin üzerine birkaç hasır ve halı serilmişti; gelenek olduğu üzere üst uçta yer alan bacanın içinde ise güzel bir ateş yanıyor ve üzerinde yanan bir lamba bulunuyordu. Ağaçlık bölgeleri geride bırakmıştık ve yakıtımız

kurutulmuş inek dışkısı kekleri idi; ancak tüm bu kabalığa rağmen mekanın etrafında, dışarıdaki soğuk havanın bizi daha duyarlı kıldığı neşeli bir hava vardı ve bunun, daha yeni benzettiğim İskoç Yaylası kulübelerinden çok daha konforlu bir mesken olduğunu kendi kendime itiraf etmekten kendimi alamadım. İnsanların hepsi iyi ve sıcak giyinmişti; bazıları hatta neşeli sayılabilecek şekilde giyinmişti ve her şeyde bariz bir bolluk ve kaba bir refah havası göze çarpıyordu.

Bir süre bize her zamanki gibi baktıktan sonra bu iyi insanlar bizi biraz yalnız bıraktılar; ancak çok geçmeden daha kalabalık bir şekilde geri döndüler. "Alt evde" bir süre istişare yaptıktan sonra her adam, odamızın içinde veya dışında, dilediği ya da o anda oturduğu yere uzandı; ve bütün zemin, horlayan kara yığınlarla kısa sürede "Valombrosa'daki yapraklar kadar kalın" bir şekilde kaplandı. İnsan ve hayvan kokuları ile bol ateşin kalıntıları nedeniyle ısı aşırı derecede arttı ve hava boğucu bir hal aldı. Alışık olmayan doğalarımız için böyle bir atmosferde uyumak imkansızdı; yorgunluk bile bu sıkıntılara galip gelebilseydi, tek başına pirelerin çokluğu bile dinlenmeyi imkansız kılardı.

248

Bu yüzden, anlaşılmaya göre ata binip yola çıkmamız gereken gece yarısı Tatar'ı çağırmayı başardığım için övgüyü hak etmiyordum; ancak korkunç sürücülerini uyandırmaya cesaret etmesi bir saat daha aldı ve bu da, Mr. Chucks'a göre (bkz. Peter Simple), kalkış vaktinin geldiğini ima etmek için yalnızca nazıkçe ve "dünyanın en narin yoluyla" oldu. Ancak bu ölçülü rica, kaba rehberler üzerinde uzun süre hiçbir etki yaratmadı ve hem arkadaşım hem de ben, şu veya bu nedenle Tatar'ın bu adamlardan korktuğu konusunda hemfikirdik. Elinden gelen her yolu deneyerek onları ikna edip yatıştırdı. Akşam yemeği saatinde bizden onlarla oturup yemek yemeğimizi istedi; bu özgürlüğü oldukça öfkeyle reddettik; ve kendi incirlerimizi istediğimizde, adam bize sormadan bile onlara da bizimle aynı anda bir paket uzattı. Bu uyum sağlama hali daha da akıl almazdı, çünkü karşılaştığımız tüm kaba ve acımasız grup arasında bu adamlar en huysuz ve vahşi olanlarıydı ve elimizi kolumuzu bağladıklarını bize göstermek ister gibi sabrımızı her şekilde sınadılar.

Aslında Tatar daha sonra, artık her adamın hırsız olduğu Koordish ülkesine ulaştığını ve ihtiyaç halinde yardım isteyebileceği herhangi bir otoriteden çok uzakta olduğu için, elimizde çok şey tutan ve eğer bu gece itirazlarına rağmen direnseydik bizi sadece kaderimize terk etmekle kalmayıp, sakinlerinin ta kendisinin birer soyguncu ve yağmacı çetesinden başka bir şey olmadığını belirttiği bu köyün sakinleri gibi insanlarla anlaşarak bunu hızlandırabilecek olan sürücülerini kızdırmaktan kaçınmanın akıllıca olacağını düşündüğünü açıkladı.

249

1 Şubat sabahı saat üçtü ve acımasızca, dondurucu derecede soğuktu. Adını asla sormadığım bu iğrenç küçük köyden ayrıldık ve alçak tepeler arasından kestirme bir yolla ana yola geri dönmeye koyulduk. Patika kardaki izler sayesinde oldukça

anlaşıldı; yine de şiddetli don yüzünden burunlarımızı ve parmaklarımızı neredeyse kaybedeceğimiz gibi rehberlerimiz de bir kereden fazla yollarını kaybettiler.

Yolumuz daha sonra Fırat'ın bir kolu olan Ak-Kallak suyu adlı akarsuyun vadisinden geçti; burada yaklaşık on altı yirmi mil boyunca ilerleyerek bir pipo içmek ve ısınmaya çalışmak için mola verdiğimiz eski, terk edilmiş bir kervansarayaya ulaştık. Isınmak hiç de kolay bir iş değildi; çünkü elde edilebilecek yegane yakıt hayvan dışkıydı ve soğuk, kürkler ve her şey dâhil bedenimizin her kemiğine işliyordu. Ağır botlarımla ileri geri tepiniyor, karlı bir günde eski bir kiralık at arabası sürücüsü gibi kollarımı sağa sola vuruyordum; ancak kan dolaşımını bacaklarıma geri getiremiyordum: tam anlamıyla çaresiz bir durumdu. Sana buraya kadarki güvenliğimin ilk haberini ileten o küçük kurşun kalem notunu işte bu kervansaracadan yazmıştım.

Burada mola verirken bize diğer yolcular, Erzurum'dan İranlılar ve kısa süre önce yolumuz üzerindeki güçlü bir kale olan Bayazıt yakınlarında soyulduğunu ve ağır yaralandığını anlatan ve oranın paşasından alınan miktarı eğer yapabilirse geri almak için kalan bir Tatar katıldı.

250

Tatarlar veya daha ziyade Surajiler, burada at değiştirmeyi uygun gördüler. Bu düzenlemenin gecikmeye yol açmasını mazeret olarak da gideceğimiz menzil olan Aşkale'de at bulamayabileceğimiz ihtimalini öne sürdüler ve oraya ait olan bu atları dinlendikten sonra Erzurum'a kadar götürebileceğimizi belirttiler. Bu alıkoymaya ve zayıf hayvanlarımızı zorlayan rezil yola rağmen, gece çöktten biraz önce menzimize (Aşkale) ulaştık; ancak Erzurum'a kalan otuz altı millik yolu makul bir saatte aşmanın imkansız olacağını görerek, olduğumuz yerde bir süre mola vermeye ve o şehre sabahın erken saatlerinde varmamızı sağlayacak bir saatte yeniden yola koyulmaya karar verdik. Aslında gece çöktükten sonra soğuğun şiddeti o kadardı ki rehberlerimiz devam etmeyi reddetti; kendimizin de buna dayanabileceğimizi sanmıyorum. Termometre sıfırın altında pek çok dereceyi bulmuş olmalıydı ve zaman zaman yüzümüzde ve bedenimizde adeta ölümün boğazından çıkan bir nefes gibi esen hafif bir hava hareketi vardı. İyi bir ateş ve idare eder bir akşam yemeği bizi canlandırdı ve 2 Şubat sabahı saat birde düşmanla yüzleşmemizi sağladı; ancak bu kasvetli sabah saatlerinde ve gün doğumundan çok sonra katlandığımız soğuk ıstırabını size anlatamam. Ağır hava neredeyse nefesimizi kesecekmiş gibi hissediliyordu ve başımız, yüzümüz ve giysilerimiz, havadaki don sisi ve kendi nefesimiz yüzünden anında buzla kaplandı.

251

Menzilin ilk yarısında yavaş ilerledik, çünkü patika her zaman fark edilmiyordu ve her zamanki gibi yük atlarımızla biraz sorun yaşadık. Ancak sabah katıldıktan sonraki son kısmı çok daha hızlı aştık ve saat dokuz buçuk civarında Erzurum'a ulaştık; yani dokuz Türk saatini yaklaşık sekiz saatte tamamladık; böyle koşullar altında fena sayılmayacak bir iş. Önceki günlerin kireç taşının yanı sıra, kolayca parça parça dökülen kahverengi katmanlı kumtaşı gözlemledik; rüzgârın açığa çıkardığı bir iki

noktadan görüldüğü kadarıyla toprağın önemli bir kısmını oluşturunuyordu; gerçekten de görünen her toprak parçası koyu kırmızı bir renge sahipti. Ayrıca çok ilginç şekilli bazı kayalar da gözlemledik, ancak hareket ettiğimiz patikaya çok uzakta oldukları için doğalarını bilemiyorum: yine de ülkenin bu kısmının jeolojisinin incelenmeye değer olduğu görülecektir. Kendimizi bir kez daha bir Hristiyan çatısı altında görmenin ve kendi dilimizde hitap edilmesini duymanın verdiği zevki –bir süredir mahrum kaldığımız birçok konforla ve her şeyden önce samimi bir hoşgeldinizle karşılaştığımız yeri– size uzun uzun anlatmama gerek yok sanırım. **Britanya Konsolosluk Ajansı Mr. Zohrab bizi gerçekten de bol ve samimi bir konukseverlikle karşıladı** ve gerek zihinsel gerekse bedensel emeklerden geçici olarak uzaklaşmanın tadını doyasıya çıkardık: zihinsel diyorum çünkü böyle bir yolculukta yorgunluğun sadece bedenle sınırlı olduğuna inanmamalısınız.

252

En ağır ve katlanılması en zor olan şey zihinsel kaygı ve çabadır. İngiltere'de sert bir günle yüzleşmek acı verici olabilir, ancak genellikle geçici bir rahatsızlık bunun en kötü yanıdır; fakat iş kendinizi ve sizi takip etmek zorunda olanları, bir rüzgâr hamlesinin veya kar yağışının tüm grubu yok edebileceği ve görev ya da girişim hesabınızı kapatabileceği bu alpin ve neredeyse ıssız bölgelerdeki bir kışın sertliğine günlerce, gecelerce maruz bırakmaya geldiğinde ve uykusuzluk ile yorgunluk enerjiyi körelttiğinde ve ahlaki güçlerin yanı sıra fiziksel güçleri de azalttığında bu çabayı sürdürmek, yalnızca bunu yapanların yargılamaya ehil olabileceği bir çabadır. Bonham ve ben, zorluklarımızın en kötüsünü atlattığımızı umarak kendimizle fazlasıyla gurur duyuyoruz; yine de Konstantinopol ile Erzurum arasındaki yolun bizi son kez gördüğüne ve bir daha kışın Tatar yolculuğu yaparken yakalanırsak bizi Tatar yemeği yapabileceklerine dair kallavi yeminler ediyoruz. Yine de sağlık durumumuz gayet iyi; bizi ara sıra bir banyoyu, daha temiz bir konaklamayı veya daha iyi yemekleri takdir etmeye yönlendiren kir ve haşereler üzerinde palazlanıyoruz; ve artık yorgun Türk posta atlarını gece gündüz kamçılıyıp mahmuzlamayacağımız ya da kibirli ve kaba Surajilerle bir arada bulunmayacağımız Tahran'daki bir aylık sessizliğimizi özlemekle yetiniyoruz.

253

ALTINCI MEKTUP

Erzurum. — Rus kazanımları. — Türk Subay ve Askerleri. — Antik binalar. — Erzurum'dan ayrılış. — Hasan Kale. — Deli Baba. — Dehâ Geçidi. — Karlar içindeki mücadeleler. — Toprak Kale. — Karakilise. — Koords. — Ökükilise. — Acı bir gece ve soğuk bir karşılaşma. — Diyardin. — Koordish Surajiler. — Ağrı. — Bayazıt. — Kürt Rehberler. — Kazlı Göl. — Kar tarafından mağlup edilme. — Geri çekilme hareketi. — Konak yeri mücadelesi. — Bir ziyafet. — Koordish ölçülülüğü. — Koordish muhafızlar. — Bayazıt'e dönüş. — Oradaki konaklama yerleri. — Garip bir karşılaşma. — Kaçınılmaz gecikme.

Bayazıt, 11 Şubat 1833.

SEVGİLİ -,

Macdonald Kinnear'ın Küçük Asya ve Ermenistan haritasını incellerseniz, Ağrı Dağı'nın güney tarafında, şu anda yazdığım yeri bulabilirsiniz. Vahşi bir dağ kalesi burası; onu hatırlamak ve üzerine lanetler yağdırmak için haklı sebeplerim var, çünkü burası benim için bir engel, büyük bir sıkıntı ve öngördüğüm üzere büyük bir gecikme sebebi oldu. Sonunda burada fırtınada mahsur kaldık; bildiğiniz bazı masallardaki insanlar gibi karlar altında kaldık ve ellerinden gelse yolculuğumuzu sahip olduğumuz her şeyi soyarak sonlandırmak isteyecek adamların ellerindeyiz. Konstantinopol'den yazdığım ana kadarki tüm yolculuğum, daha önce hiçbir koşulda yaşamadığım türden sürekli bir rahatsızlık, yorgunluk ve endişe dönemi oldu.

254

Erzurum'dan en son yazdığımda, bu vakte kadar Tebriz'de ya da Tebriz yakınlarında olmayı umuyorduk; ancak buraya neredeyse hiç ulaşamadık ve her aşama karla adım adım mücadele edilerek geçildi: hatta soğuk o kadar şiddetliydi ki, çoğunlukla gece seyahat etmekten vazgeçmek zorunda kaldık; insanları hareket ettiremedik; ve doğrusunu söylemek gerekirse, ne onlar ne de biz buna dayanabilirdik. Erken sabah ve geç akşam saatlerinin acılığı bile neredeyse katlanılamaz düzeydeydi; soğuğun sıfırın altında Fahrenheit cinsinden on ile on beş derece, hatta yirmi derece kadar düşük bir seviyede değiştiğini söylediğimde buna şaşırmayacaksınız. Ancak ilerleyişimiz hakkında daha ayrıntılı bir hesabı ve Ermenistan'ın başkenti Erzurum hakkında birkaç kelimeyi hak ediyorsunuz. Şehre girerken ve şehirden geçerken sefil durumu bizi çarpmıştı: evlerin yarısı görünüşe göre harabedeydi, diğer yarısı ise en sefil bakımsızlıktı içindeydi. Çarşıdaki dükkânların üçte biri bile açık değildi; ancak bu kısmen sert mevsimden kaynaklanıyordu; çünkü burası yalnızca çoğu Muhammedinin gündüzleri uyuduğu Ramazan ayı değil, aynı zamanda soğuk geri kalan o kadar uyuşturmuştu ki pek kimse ne almaya ne de satmaya dışarı cesaret ediyordu. Erzurum, 1828-1829 yıllarında Ruslar tarafından yıkılıncaya kadar gelişen bir yer ve özellikle Konstantinopol'e gitmek yerine yatırımları için buraya gelen Pers tüccarların Avrupa mallarını satın alması için büyük bir ticaret merkeziydi.

255

Ancak Ruslar ülkeyi istila ettiğinde, Muhammedîlerin boyunduruğundan kurtulduklarına dair aldatıcı bir bahane ileri sürerek, buradaki, Bayburt'taki ve çevredeki tüm Ermeni ailelerinin evlerini terk etmelerini ve Rus topraklarına girmelerini kısmen ikna ettiler kısmen de zorladılar. Türk Ermenistanı'ndan bu şekilde, aralarında Erzurum'dan yedi binden fazla kişinin de bulunduğu doksan binden fazla ruhun götürüldüğü söylenmektedir; daha sonra duyduklarımın ve gördüklerimden yola çıkarak bu tahminin gerçeğin ötesinde olduğuna inanmıyorum. İnsan hayatının bu tür bir transfere ihtiyaç duyduğu kasaba ve köy veletlerinde dağıtılacakları, ticaret ve mesleklerini icra etmelerinde korunacakları ve teşvik edilecekleri anlayışıyla, o dönemde Kont olan Prens Paskeviç'in emirleriyle, yumuşak baba egemenliği altında nüfusu azalmış olan Rus Ermenistanı'na sürüldüler; ancak eşsiz ve son derecede vicdansız bir tutarsızlıkla, yalnızca bu zımni söz verilmekle kalmadı, aynı zamanda zavallı yaratıkların ekmek tedariki bile olmadan hava

şartlarının şiddetine maruz kalacak şekilde kamp kurmuş halde kalmalarına göz yumuldu, öyle ki sefalet ve yoksulluktan yüzlercesi öldü. Sonunda Ahıska'ya ve Karadeniz vilayetlerine gönderildiler; burada zaten tamamen insanla dolup taşmış yerlere yerleştirildiler, öyle ki bu şekilde kalabalıklar içinde tıklıp kalan durumları çok az iyileşti ve kullanışlılıkları tamamen yok oldu. Yukarı ovaların serbest havasına alışkın bünyelerde, bu yerlerin bataklıklarının yol açtığı hastalıklardan ve yoksulluktan burada daha da fazlası öldü; yine de zavallı yaratıkların dönmek için yaptıkları her başvuru reddedildi ve kaçarken yakalananlar şiddetli bir şekilde cezalandırıldı.

256

Bu yüzden, tüm Türk Ermenistanı'ndaki hissin Ruslara karşı güçlü olması hiç de şaşırtıcı değildir ve bunun olabildiğince acı olduğuna inanıyorum. Şimdi, bir faydadan ziyade bir yük olarak görülen ve geriye kalan zavallı sürgünlerin kaçışının açıkça izin verilmese de göz yumulduğu ve hayatta kalanların birçoğunun kademeli olarak evlerine döndüğü söylenmektedir. Böylece, devletin bu barbarca ve en tutarsız şekilde takip edilen tedbiri, nefret ve dehşet uyandırmaktan başka hiçbir etki yaratamadı; ancak bu, o hırslı ve keyfi hükümetin siyasi tarihinde örneği veya emsali olmayan bir tutarsızlık değildir.

Varışımızın ertesi günü olan 3 Şubat Pazar günü, vazifemiz gereği kendisimizi çoğunlukla dinlenmeye adadık; ancak hareketimiz yarın için belirlendiğinden, ilerlememize bağlı belirli düzenlemelerle ilgilenmek zorunda kaldık. Bunları gerçekleştirmek kolay bir iş değildi. Karın, en azından Erzurum ile Tebriz arasında, batıdaki ülkede bulduğumuzdan daha az olmadığına dair güvence verildi; burası, yolda birçok yüksek ve tehlikeli geçidin bulunduğu çok dağlık bir patikaydı; ve yoldaki Koordish köylerinden at temin etmenin her zaman zor olan zorluğu, mevsimin şiddetiyle kat kat artacaktı. **Erzurum ile Hoy arasındaki ülke, alışkanlık ve meslek gereği hırsız olan ve kendi kısıtlı kabile reislerine duydukları sınırlı saygı dışında hiçbir otoriteye boyun eğmeyen veya bağlılık göstermeyen -takiplerindekiler kadar azılı hırsızlar olan- vahşi Koordish kabileleri tarafından meskûn,** her zaman huzursuz ve tehlikeli bir patikadır.

257

Böyle bir ülkede sultanın veya paşanın fermanları sadece birer hurda kağıttır; bir seyyah için tek güvenlik, yola bela olan kabilelerle pazarlık yapmış ve belirli bir "haraç" ödemeye güvencesiz bir güvenlik satın almış bir kervanla ilerlemekte ya da yanına ülkenin rehberlerini ve muhafızlarını alarak yolunu tamamlamak için kendi kararlılığına ve onların dürüstlüğüne güvenmekte bulunur. İkincisi bazen güvenilecek zayıf bir kamış olarak bulunur; çünkü bir kabilenin gönlünü almak, riske degecek bir ganimet olduğuna inandıkları takdirde onu kardeşlerinin ellerinden koparmaktan hiç çekinmeyecek olan diğerlerine karşı bir güvenceden ziyade herhangi bir şey çıkabilir. Şimdi, bu ülkede, diğerlerinde olduğu gibi, **"Şahin şahinin gözünü oymasın" misali, Koords Koordslarla çatışmaktan ve bir yabancı için kan davası riskini göze almaktan pek hoşlanmazlar, ki sözleri ona verilmiş olsa bile, bu yüzden**

bir seyyahın bu tür muhafızlara ne kadar güvenilebileceğini tahmin etmeyi size bırakıyorum. Koords ayrıca fethedilmiş ama gururlu olanların fatihlerinden nefret ettiği gibi tüm Türklerden nefret ederler; ve ülkeden ara sıra geçen Tatarlar onları bu yetkililerin görüntüsüne alıştırmış olsa da onları sevmezler ve Tatarlar da kendi taraflarında, azımsanmayacak bir korku karışımıyla birlikte tam bir nefret karşılığı gösterirler.

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşekin dipnotu:

İngilizcede yan yana gelen "oo" harfleri genellikle üç farklı ses verir

Uzun "U" Sesi (/u:/)En yaygın kullanım şeklidir. Türkçedeki uzun "u" sesine benzer; dudaklar öne doğru yuvarlanır ve ses uzatılır

2. Kısa "U" Sesi (/ʊ/)Türkçedeki düz ve kısa "u" / "ü" karışımı bir sese benzer. Daha yumuşak ve kısa söylenir.

3.Kısa "A" Sesi (/ʌ/) - İstisnai Durum Çok az sayıda kelimede "oo" harf ikilisi sürpriz bir şekilde kısa "a" (veya Türkçedeki tok "a/o" karışımı) sesini verir

Ermeni kroniklerinde mevcut olan ~~Կուրտ~~ Kurt kelimesi 18 . yüzyılda halen geçerliliğini korumaktadır ve kürt diye bir kelimeden kimse haberdar değildir. Mesudiye bakınız ve peşinden ermeni kaynaklarına bakınız.

258

Hiçbir kontrolün olmadıkları, bol paranın ve güzel sözlerin at temin etmenin tek yolu olduğu ve genellikle taşımak zorunda kaldıkları nakit para için boğazlarının kesilmesi riskini göze aldıkları yolculuğun bu kısmından nefret ederler. Ancak bunda, diğer tüm durumlarda olduğu gibi, bir etki ve tepki vardır; zorunluluğun devreye soktuğu bir tür telafi gücü: Bu yağın yağmacılar, yollarına çıkan her seyyahı soyup öldürmenin kendi ticaretlerinin başına bela olduğunu keşfederek bir tür geleneksel uzlaşmaya vardılar; bu sayede seyyahların güvenliği artıyor, ancak cüzdanları bu vicdanlı haydutların insafına bırakılıyor. Böylece, böyle bir mevsimde, yalnızca dört yüz mil uzakta olmasına rağmen Tebriz'e gitmenin en iyi yolunu belirlemek, biraz endişe verici bir mesele haline geldi. Bunun yalnızca iki yolu vardı: Biri posta yoluyla seyahat etmeye devam etmek ve Koordsların talep edebileceği her ne fiyat olursa olsun at bulabilme şansımızı denemek ve böyle bir sürecin içereceği tüm gecikme ihtimallerini göze almak; diğeri ise bir katırcıyla, belli sayıda günde ve belli bir fiyatta aynı hayvanlarla bizi götürmesi konusunda anlaşarak her türlü sıkıntı ve sorumluluktan kurtulmaktır. İkincisi, bir katırcıyı on, hatta on iki günde bunu üstlenmeye ikna edebilmiş olsaydık, her açıdan en iyi yöntem olabilirdi; ancak çok sayıda araştırma ve müzakere sonrasında, herhangi bir süre için taahhütte bulunacak birini bulamadık; ve bu nedenle mesele, güvenimizi Yaratıcı'ya bağlama ve o ana kadar yaptığımız gibi posta yoluyla gitmeye devam etme kararıyla sonuçlandı; ancak Doğuluların o kadar uyuşuk alışkanlıkları vardır ki, düzenlemelerimiz tamamlanana kadar pazar günü değil, pazartesi'nin de bir kısmı geçti.

259

Bu sırada etrafımıza göz gezdirdik ve kaledeki eski, yıkık dökük bir kuleye tıklararak bu antik kentte görülmeye değer en iyi şeyleri gördük ki, buradan kentin güzel bir

kuşbakışı manzarasını elde ettik. Bize, Şiraz'ınki kadar büyük olduğunu söyleyebileceğim (korkarım ki bu karşılaştırma durumu sizin için çok daha anlaşılır kılmayacaktır) ancak hüzünlü bir harabe çölüyle kaplı bir alan sundu. Kalenin kendisi de, parçalara ayrılmasını önleyecek kadar tamir edilmiş durumda tutulan duvarları hariç, pek de iyi durumda değildi. Bu kalenin kapıları, yabancıların izinsiz girmesine karşı yeterli bir dikkatle korunmaktadır; ancak bu, askerî bir ihtiyat ilkesinden ziyade ceplerinden bir miktar para çıkarma amacı taşımaktadır. Rehberimiz, görünüşe göre oldukça yüksek rütbeli bir subayı getirene kadar yeni Nizam'dan veya düzenli askerlerden biri tarafından durdurulduk; bu subay bize hemen giriş sağladı; ancak bizzat topçu komutanı olduğu anlaşılmasına rağmen, Ermeni rehberimiz tarafından kendisine sunulan on piasterlik, yani yaklaşık iki şirlik mütevazı ödülü küçümsemedi. Aksine, onu sonsuz bir nezaketle kabul etti ve sık sık tekrarladıgı "Hoş geldiniz" sözleriyle yanımızdan ayrıldı.

260

Ancak alçak, planlarını bildiğimizden çok daha derinlemesine kurmuştu; çünkü kapıdan çıkarken, "Bahşiş" kelimesinin vurgulu bir şekilde duyulduğu bir emir verdi ve bunun etkisi, takip etmeye çalıştığımızda tüm geçiş yolunu kapatmak üzere bir çift nöbetçinin süngülerini çaprazlamak oldu. İtiraz ettik; ancak adamlar, şüphesiz aslan payını o değerli komutanın cebe indirdiği beş piaster daha dağıtana kadar kaçmamıza kesinlikle izin vermediler. Gördüğüm en utanmazca olaylardan biriydi; çünkü sanki bir hakkı uyguluyorlarmış gibi bizi adeta haraca bağlayıp paramızı aldılar.

Erzurum'da, hava ve zaman izin verseydi daha fazla ilgiyi hak edebilecek, oldukça eski tarihe sahip birkaç taş yapı bulunmaktadır; ancak biz sadece ikisini inceleyebildik. Cephaneliğe dönüştürülmüş olan biri kesme taştan inşa edilmiş olup, Sarazen tarzına benzer şekilde güzel bir şekilde dekore edilmiştir. Uzun bir dörtgendir; şüphesiz bir zamanlar bir çatıla örtülmüştü ve üst uçta, yüksek düzeyde süslenmiş mermer bir geçitle aşağıdan girilen kubbeli bir odayla son buluyordu. Bu geçidin, St. Petersburg'a gönderilmek üzere General Paskeviç tarafından sökülmesi emredilmişti. Duvarlar boyunca, Müslüman medreselerinde olduğu gibi biri diğerinin üzerinde iki sıra hücre bulunuyordu; ve yerle ilgili en olası varsayım, buranın civardaki güzel bir camiye bağlı bir dervişler koleji olduğudur. Bu yapının üzerinde ne Haç görünümü ne de Kuran'dan ayetler bulunmaktadır; bu eksiklikten ötürü burasının ne kilise ne de cami olarak amaçlanmadığı sonucunu çıkarabiliriz.

261

Rusların yaptığı yıkımın izleri yapının her köşesinde görülmektedir; yanlarında götüremedikleri ve zarar vermeden bırakmak istemedikleri erzak ve silah enkazı her köşeye saçılmıştır. Bahsi geçen cami de aynı tarzdadır ve şüphesiz aynı yaştadır: adam başı bir şilin ödeyerek içeri girmemizi sağladı. Beş kemere yedi kemerli kemerler üzerine oturtulmuş dörtgen planlı, güzel ve eski bir yapıdır. Bazı kubbeler, özellikle de merkezdeki kubbe, masif ama güzel bir şekilde yontulmuştur.

Bu iki gün boyunca hava hiçbir şekilde umut verici değildi. Kar sağanakları sık sık görülüyor ve havada o kadar yoğun bir sis vardı ki şehre en yakın dağları bile seçemiyorduk; sıcaklık ise sıfırın altında birkaç derece seyrini sürdürüyordu. Ancak 4 Şubat sabahı, umut vadeden bir kar yağışı ve zifiri karanlık eşliğinde, saat üçten biraz sonra nazik Mr. Zohrab'ın yanından ayrılarak kendimizi yine havanın merhametine bıraktık.

Tahmin edilebileceği gibi bunun sonucu, şehir kapılarından henüz bir mil uzaklaşmışken yolumuzu kaybetmemiz, ne yolu ne de şehri tekrar bulabilmemiz oldu; kısa süre sonra atlarımızı boyunlarına kadar bir kar yığınının içine rahatça yerleştirdik ve işleri daha da kötüye götürmemek için şafak sökene kadar onları orada bırakmak zorunda kaldık. Ne kadar keyifli hissettiğimizi ve hepimizin ne kadar neşeli olduğunu hayal edebilirsiniz.

Geldikten sonra o da oldukça kasvetli bir şafak vaktiydi ve hızla düşen tanelerin hızla eklemekte olduğu tepeleri, dalgaları ve kar yığınlarını gözler önüne seren sisli güzel bir manzara sundu.

262

Bunların üzerinden bata çıka yürüdük ve yaklaşık keyifli yirmi dakika kadarımızı alan bir çukura ara sıra düşmelerle ilerledik; ancak genel olarak iyi bir tempoyla, altı Türk saatlik mesafeyi tamı tamına aynı sürede Hassan Kal'a'ya katettik. Hassan Kal'a, oldukça yıkık dökük ancak dağlık bir sırttan uzanan ve yalnızca kendi kasabasını değil, aşırı bir gecikme yaşamadan atları değiştirdikten sonra Dellee-baba'ya doğru oldukça iyi bir patika üzerinde dörtlü ile ilerlediğimiz geniş bir ovayı da yukarıdan gören kayalık üzerinde cesurca duran bir kaledir.

Gerçekten de kötü havayı beraberimizde getiriyor gibi görünüyorduk, çünkü ilerledikçe zeminde çok az taze kar vardı; ancak akşamdan önce fazlasıyla kar aldık, çünkü mübarek gün boyunca kar yağdı ve köyden biraz uzakta hem gün ışığımızı hem de yolumuzu aynı anda kaybettik. Bir köpeğin havlaması ve kapılardan birinden gelen bir ışık -tüm gün karşılaştığımız en hoş karşılanan görüntü veya ses- akşamları günlük rutinimiz haline gelen endişe dolu bir durumdan bizi nihayet kurtardı ve birçok kez düştüğümüz çukurlar ile hendekler arasından bizi o yere yönlendirdi; bunlardan biri neredeyse Tatar'ımızı bitiriyordu.

263

Gece saat dokuzu bulmuştu; donmak üzereydik ve yürüyen birer kar sütununa dönmüştük. Burada geceyi geçirmeye karar verdik; çünkü yer halkını sıcak yuvalarından çıkarmak, yolu kaybetme riskini göze alabilecek ve eğlence olsun diye sabaha kadar atları kar çukurlarından kazabilecek durumda olduğumuzu varsaysak bile umutsuz bir çaba olurdu. Köyün zengin bir ileri geleninin —çoğu gibi burada az Türk olduğundan Ermeni olan birinin— devasa, mağara benzeri evine girerek geceyi rahat geçirdik. Konaklamamız, İspanyol engizisyonuna layık olabilecek bitmek bilmez büyük tonozlarıyla bu tür Ermeni meskenlerinin mükemmel bir örneğiydi; kırmızı meşale ışığında etrafta silüet halinde dolanan koyu papaklı ve sakallı kalabalıklar buranın o tür bir yere benzemesini daha da artırıyordu. Bu muazzam meskene

yaklaşırken görebildiğimiz tek şey, beyaz karların arasında büyük bir beyaz ayının açık ağzı gibi genişçe esneyen devasa siyah girişti. Mandaların sıcaklığı ve kokusu çekilmez düzeydeydi ve binlerce pire arasında hiç dinlendirici olmayan bir gece geçirdik.

Sabahleyin bize bir fitten fazla kar yağdığını söylediler; tüm gece boyunca kar hızla yağmaya devam etmişti. Beşimde uyandım ama ekibi ancak yediye kadar ayağa kaldırabildim. Gün ağarmadan etrafta dolanırken yanlışı bir kapıya yöneldim ve evde bizim koç tavanı dediğimiz şeye benzer daralan girişlerden oluşan yüksek ve gerçekten güzel bir çatıya ve her yanında ahşap sütunlardan oluşan bir sütun dizisine sahip devasa bir odaya girdim. Burası kadınlar odasıydı ve odanın tepesindeki şöminenin etrafında yükseltilmiş bir platform üzerinde karmakarışık uzanmış bir düzine ya da iki kadın ile çok sayıda çocuk vardı; odanın diğer bölümlerinde ise birkaç kuzu ve koyun ortalıkta koşturuyordu.

264

Kadınlardan biri beni görünce, paniğe kapılmak veya gürültü koparmak yerine yanıma geldi ve çocuğu için biraz şeker istedi; adamlardan biri de girdiğimde tereddüt ettiğimi görünce itiraz etmekle kalmadı, içeri girmemi rica etti. Bahse girerim oda elli feet uzunluğunda, yirmi sekiz ila otuz feet genişliğinde ve en az on bir ya da on iki feet yükseklikteydi.

Sabah açık ama acımasızca, dondurucu derecede soğuktu; bir vadi boyunca Deha Geçidi'ne —bir ressam için biçilmiş kaftan olan, çetecileri andıran harika bir manzaraya— doğru ilerlerken bu soğuğu şiddetle hissettik ve yüksek bir geçidi tırmanmaya başladık. Burası, her kış üzerinde kaybedilen hayvan ve insan sayısı nedeniyle zorluğuyla nam salmış, daha doğrusu adını kötüye çıkarmış bir dağ olan Deha geçidiydi. Ancak tırmanışa başladığımız yamaç rüzgâr üstü tarafta olduğu için kar yığınlarından oldukça arınmıştı ve geçide adını veren sefil Deha mezrasına öğle vakti ulaştık.

Zorluklarımız işte bu noktada başladı. Köyden dağın zirvesine uzanan uzun ve zahmetli tırmanış, atların kısa sürede batmaya ve takılmaya başladığı kalın, eski karlarla derinlemesine örtülmüştü. Kısa sürede tam bir ölüm kalım mücadelesine dönüştü; çünkü battığı çukurdan kurtarılan bir at çıkar çıkmaz, bir başkası saplanıp kalıyordu; onu kazarak çıkarmak, yükünü boşaltmak, bagajını sağlam bir yere taşımak ve yeniden yüklemek zaman alıyordu. Bazen, onu tekrar yüklerken bile dar patikadan yana doğru atılan yanlışı bir adım ve hayvan yine aşağı yuvarlanıyordu; böylece tüm işimiz baştan başlıyordu — bu tam anlamıyla "boşuna emek tepesi" idi; hem atı hem de insanı tüketen bu zorlu mücadeleler içinde gün o kadar hızla akıp gitti ki, gün ışığı sönmeden dağın tepesini aşamayacağımızdan korktum. Adım adım savaştık.

265

Aralıksız çaba, yorulmak bilmeyen sürekli gayret, çantaları ve heybeleri daha sağlam bir zemine taşımak ve yeniden yüklemek sayesinde geçide ulaştık; ancak orada hesaba katmadığımızdan daha büyük bir zorluk bizi bekliyordu. Geçidin rüzgâr alan

tarafındaki taze kar, rüzgârın etkisiyle rüzgâr altı tarafında o kadar çok birikmişti ki, ne kadar derin olduğunu sadece Tanrı bilirdi. Orada hiçbir patika kalmamıştı; esinti her izi silip süpürmüştü ve geriye rastgele bir yol denemekten başka çaremiz kalmamıştı. İlk denemeyi yapmak az bir endişe ve tehlike barındırmayan bir görevdi; zirvede aceleyle yapılan o küçük ve ciddi istişare, bir gedik açılması gereken ya da başarısız olmuş bir saldırının yineleneneceği kritik kavşaklarda toplanan o hevesli ve hızlı harp meclislerini hatırlatıyordu.

Nihayet Soorajee'lerden <Suvari> biri, gerekli incelemeyi yaptıktan sonra el değmemiş karın içine atıldı ve atıyla birlikte adamcağız derin kar yığınının içinde gözden kaybolarak hemen aşağıya düştü; gevşek yığının altındaki kar ya da topraktan oluşan katı bir kütleye çarpana kadar battı; orada kulaklarını silkeleyip ayağa kalktı ve hiç de az olmayan bir şaşkınlıkla biz ona, biz de ona bakakaldık. Bir dakika sonra diğer Soorajee atından inerek aynı işe yaya olarak girişti, ancak biraz daha kötü bir sonuçla karşılaştı. Hiçbir zemin bulamadı ve boğulmak üzere olan bir adaminkinden farksız umutsuz bir mücadelenin ardından, yoldaşına katılmak için yüzey boyunca sürünerek kendini dışarı attı.

266

Bu sırada, efendisi tarafından başının çaresine bakması için kendi başına bırakılan Soorajee'nin atı, kendi adına bir deneme yapmaya karar verdi. Bir uçurumdan iner gibi hazır kazılmış çukura bata çıka atladı; ancak kar öncüsü tarafından ezildiği için daha kolay çöktü ve yüksüz olan hayvan, güçlü ve sürekli bir mücadele ile arazinin aşağıya doğru eğimi sayesinde iki Soorajee'nin durduğu yere, tüm grubun yüksek ve cesaret verici çığlıkları eşliğinde ulaştı.

Sıra, görevi gereği Tatar gelmişti; ancak elbiseleri, ekipmanları ve kar yükü nedeniyle ağırlaşan zavallı küçük Koords atı, kötü zeminle ve üstündeki ağırlıkla mücadele etmekte zorlandı ve suya dalmış gibi ikisi birden aşağıya yuvarlandılar. Yeniden ortaya çıktıklarında ayrı ayrıydılar — Tatar'ın ağır Yeniçeri pelerinli kıyafeti bir kar cüppesine dönüşmüştü, küçük Koords atı ise çukurdan çıkıp yoldaşlarına katılana kadar debelenip tekmelemeye devam etti.

Her iki Soorajee de daha bol giysilerini çıkararak tırmanışa geçti ve etrafımızda bulutlar halinde kar savuran iğrenç keskin rüzgârda şarap şişeleri gibi donarak durduğumuz zirveye yeniden ulaşmaya çalıştılar. Gelirken karları ezerek çiğnediler ve inip çıkmalarla zemini her şeye dayanacak kadar sağlam hale getirdiler gibi göründü. Ne yazık ki, bu arada en ağır yükü taşıyan ilk yük atı hem yanılgıyı hem de bu aldatıcı kabuğu paramparça etti. Sonunda her zamanki gibi hayvanı yükünden kurtarmak ve yükü katı zemine kadar kar yüzeyinde taşımak, hatta sürüklemek zorunda kaldık.

267

Diğerleri de benzer bir yöntemle bu ilk geçitten geçirildi ve biz Çelebiler atlarımızı aşağıya yönlendirirken, yolda kar banyosunun payımıza düşeni fazlasıyla aldık. Bu mücadelenin ne kadar zaman aldığını, güneşin hızla alçaldığını gördüğümüzdeki sinirsel huzursuzluğumuzla birlikte tahmin edebilirsiniz. Birkaç mil boyunca rotanın

geri kalanı, işte bu tür işlerin bir ardışıklığından ibaretti; ve bir noktada, dik bir dağın yamacında dikkatlice ilerlerken, yük atlarından biri patikanın katı kısmından kayarak tamamen yoldan çıktı ve yaklaşık yüz elli feet aşağıya, heybelerle birlikte bir kar çığı eşliğinde yuvarlandı. Bu kaza yüzünden neredeyse bir saat kaybettik ve yorgun düşmüş hayvanı yeniden patikaya çıkarabilmek için herkesin var gücüyle çalışması gerekiyordu, çantalar da Surajîlerin omuzlarında taşındı.

Bu sefil yük hayvanlarından bir diğeri, tam gün batarken geçidin daha da aşağılarında bize aynı şakayı yaptı ve sanırım, hem yol hem de işin kendi paylarına düşen kısmı konusunda kavga eden Surajîler arasında kıyasıya bir kavga çıkacaktı. Dağı aşmamızdan çok önce gece yarısının çökmesi şaşırtıcı değildi — asıl şaşırtıcı olan dağ bir şekilde aşmış olmamızdı — ve vadinin tabanına yakın Seideekhan (veya Seyedkhan) adında küçük bir Kürt köyünde bir eve sığınmamız oldukça geç bir saatte gerçekleşti. Bu gün soğuktan ve endişeden çektiğimiz her şeyi anlatmak imkansızdır.

268

Durumumuzun gerçek ve bariz tehlikesi bizi endişelendirmeye tek başına yetiyordu; fakat buna aşırı soğuktan zihinsel ve fiziksel güçlerin felç olması da eklenince, insanın zihnine kasvetli düşüncelerin gelmesine şaşmamak gerekir. Ah! Gece çökerken, mücadelemiz her umut ışığını dışarıda bırakarak hâlâ artarken —ne kadar da sık o güzel 107. Mezmurlar aklımıza geldi; uzak diyarlarda seyahat edenler, karanlık ve şüphe zamanlarında "Rabbin işlerini ve O'nun harikalarını görürler!" — "gemilerle denize açılan ve büyük sularda iş gören" o insanlardan daha az değil. Onlar da "bir o yana bir bu yana sallanırlar" ve akılları başlarından gider. Sonra sıkıntı içinde Rabbe feryat ederler ve o da onları dertlerinden kurtarır; işte o zaman huzura erdiler diye sevinirler: böylece onları arzuladıkları limana getirir" ve insan oğluna gösterdiği iyilikten ve harika işlerinden ötürü "Rabbe övgüler sunarlar!" Ve gerçekten de O'na övgüler sunarlar — derinden ve coşkuyla şükrederler. Ah, inan bana, bağlılığın her zaman en güçlü olduğu yer kilisenin veya katedralin görkemli sükûneti değildir; övgü ve şükranların coşkuyla sunulduğu yerler de yalnızca güvenlik ve rahatlığın tadını çıkarmakla kutlu olanlar değildir. Çok doğrudur ki, zihin endişe ve gerekli çabayla sürekli gergin tutulduğunda, zahmetli ve emek dolu bir yaşam bizi bir süreliğine görevimizi unuttur hale getirebilir; ancak tehlike ve sıkıntı anında —dert ve karmaşa içinde— kim vardır ki Yaratıcısına yönelmesin ve yalnızca O'nun katında bulunabilecek yardım için saf bir ciddiyetle imdat istemesin?

269

Evet, gece yürüyüşünde ve yorgun seyyah tarafından nice ateşli ve samimi dua edilir ve bunlar cevapsız kalmaz. Bizi sıkıntılı anlarımızda kendisine yakarmaya kendi teşvik etmiş olan, "ne maddeden yaratıldığımızı bilen" ve "toprak olduğumuzu hatırlayan" Yüce Allah, zayıf ve günahkar yaratıklarının kısa süren refah ve rahatlık saatlerindeki unutkanlığını bağışlar; karanlık gün gelip de onları yardımlarının bulunduğu yere yönelmeye zorladığında, onların feryadını dinler ve dertlerinden kurtarır.

Bu geceki konaklamamız, yapı olarak dün gecekiyle benzer ancak daha küçük ve açıkça daha yoksul bir mülk sahibine ait bir evdeydi; fakat daha serin olduğu ve insanlarla hayvanlarla tıka basa dolu olmadığı için daha konforluydu. Bu Ermeni köyleri, Türk köylerinden, ilgili halkların birbirlerinden farklı olduğu kadar farklıdır. İkincisinin evleri tamamen yer üstündedir, saçaklı ve sarkan kiremitli çatıları onlara İtalyan havası verir; ancak içeride, yer üstünde neredeyse hiç görünmeyen ama içeride çok daha sıcak, ferah ve konforlu olan birincisine kıyasla soğuk ve açıktırlar. Bu gün Deha mezrasına vardığımızda, gözümüze çarpan tek şey karın içinden yükselen pürüzlü siyah taş yığınları gibi görünenlerdi. Ancak burası köydü — Tanrı korusun! Ya da daha ziyade, gerçek meskenlerden çok kulübelere benzeyen saman veya yem yığınlarıyla serpiştirilmiş, evlerin arasına inşa edilmiş piramidal tezek yığınlarıydı; çünkü erkekler, kadınlar ve çocuklar onlardan değil, tavşanların inlerinden çıkması gibi yerdeki deliklerden bolluk içinde ve orman hayvanları kadar vahşi bir şekilde fırlıyorlardı.

270

Kurutulmuş tezek yığınlarının, Hristiyan diyarındaki gibi toprağa gübre olması amacıyla tasarlandığını sanmamalısınız: durum hiç de öyle değildir. İnekler, mandalar ve atlar, besin değerini çıkardıktan sonra samanlarını yakıtı dönüştürmek için birer makine gibi kullanılırlar. Tezekleri toplayıp kalınlıkları dört inç kadar olan kekler halinde yoğururlar; bunlar kurutulduğunda, turba yığınlarına benzeyen söz konusu piramitler şeklinde inşa edilirler; her ne kadar pek canlı ve berrak bir ateş yakmasalar da, büyük ölçüde benzedikleri bir yakıt türüdür.

7'nci günün sabahı saat beş civarında Tatar bizi kahvaltıya çağırdı: bundan önce onu yarım düzine kez uyandırmaya çalışmışım ancak başarılı olamamışım. Yine de gün ağarmadan yola çıkmıştık ve o kadar düz bir patikadan ilerledik ki, neredeyse bir önceki akşam yolumuza devam etmediğimiz için pişmanlık duyduk; ancak kararımızın doğruluğu, Tourpa (veya Topra) Kallah'a varmamızdan çok önce, donun taşmasına neden olduğu bir dere ve bazı pınarlardan gelen büyük bir buz ve akan su sahası tarafından engellenmemizle haklı çıkarıldı; ki bu durum karanlıkta oldukça acıklı bir olay olurdu. Bu arada güneş, karları görmeye başladığımızdan beri gördüğümüz en güzel, en görkemli olmasa da en hoş kış manzaralarından birini aydınlatmak için muhteşem ve neredeyse bulutsuz bir gökyüzünde yükseldi.

271

Şu anda geçmekte olduğumuz Mullah Süleyman köyü, dağlarla çevrili güzel bir ovalık alanın kenarında yer almaktadır; bu dağların zirvelerinin üzerinde, doğu yönünde, tam tepesinde bir bulutla Ağrı Dağı'nın asil zirvesi yükseliyordu. Onu dünkü geçidin tepesinden büyük bir görkemle görmüştük; ve ovanın alt ucunda, muhteşem gün doğumunu yansıtan, aksi takdirde fazlasıyla cansız görünebilecek bir manzaraya hayat veren harika bir serap vardı; çünkü her yer kar, kar ve yine kardi — beyaz ve yorucu bir ıssızlık.

1822 yılında Türk ordusunun merhum Veliaht Prens komutasındaki Persler karşısında yenilgiye uğramasına sahne olan bu ovanın kenarı boyunca ilerleyerek,

Hasan Kallah gibi bir sıradağa bağı olan ve su bulduklarında her zaman askerî mevziler olarak açgözlülükle ele geçirilmiş gibi görünen, ayakları altındaki şehre yukarıdan bakan ve hem koruyan hem de egemen olan bu yarımada tepelerinden biri olan Topra Kallah'a ulaştık. Hem tahkimat hem de kasaba Rus yağmasının izlerini taşıyor ve özellikle kasaba oldukça harabe durumdaydı: şu anda burası, yönetimine ait olduğu Bayezit Paşa'nın adamlarıyla doluydu. Ona saygılarımı sunmak niyetindeydim; ancak hâlâ Ramazan olduğu için haremindeydi ve akşama kadar buradan hareket etmesine imkân yoktu; bu yüzden adam gönderip atlar için bir emir çıkarttık ve sabah saat on bir civarında yeniden ata bendik. Atlar berbat hayvanlardı; ancak etap kısaydı ve yaratıklar öyle ya da böyle bir şekilde ilerliyorlardı.

272

Ova boyunca ilerlerken, bir önceki akşam çok yakınından geçmiş olmamız gereken ve Topra Kallah yakınındaki tepelerden ayrılıp ovaya çıktığımızda, kesintisiz karın bütün görkemiyle en az sekiz veya dokuz bin feet yüksekliğe kadar onların üzerinde yükselen çok görkemli bir dağ gözlemledim. Bize söylendiğine göre adı Kiusseh Dag'h'dı (Köse Dağı); ve bundan daha görkemli biçimlendirilmiş bir dağ nadiren görmüştüm. Ovayı çevreleyen diğer dağlar, güneybatıda çok uzaklarda bulunan Killich Dag'h (Kılıç Dağı) adlı bir tanesi hariç, engebeli ve vahşi görünümlü olmalarına rağmen onları övdürecek hiçbir ihtişama sahip değildi.

Ova içerisinde, Deha ve Mullah Suleimaun'unakilere çok benzeyen üç köyden geçtik; kış mevsiminde bir çiftlik avlusundaki at tezeği yığınları gibi, büyük bir hızla tüten ve buhar çıkaran, ancak bir yabancının aralarında bir insan meskeninin varlığından şüphelenmesine yol açabilecek hiçbir şeyi olmayan yerlerdi. Ancak atlarımız aynı fikirde değildi ve zavallı hayvanları bunların yanından neredeyse hiç geçiremiyorduk. Birine yaklaşıp yaklaşmaz, bize eşlik eden ve Surajîlik görevi yapan adamların hiçbir engel veya itirazı olmaksızın, üstelik onları geri getirmek için en ufak bir yardımlarda bulunmaksızın bagaj atları hemen yola koyuldu. Aslında ilerleyişimizi hızlandırmaktan ziyade yavaşlatmak için gelmiş gibi görünüyorlardı; çünkü hayvanlarının yürüyüş hızından çıkmasına neredeyse hiç izin vermiyorlardı — bu onların tarafında gereksiz bir ihtiyatlıktı, çünkü zavallı hayvanlardan biri ölümcül şekilde topallıyor, diğeri ise sürekli kayıp düşecek kadar zayıftı.

273

Ancak artık, hayvanlarını iyi bir şekilde kiralamaya hevesli olmalarına rağmen onları çalıştırmaya pek yanaşmayan ve aşırı zorlamadığınızdan emin olmak için sonuna kadar yanınızda gelmekte ısrar eden **Koordsların arasına tam anlamıyla girmiştik. Her köyün kaynayan o vahşi, büyük köpeklerinden çok da az vahşi olmayan, kaba, medeniyetsiz bir ırk gibi görünüyorlardı.**

Öğleden sonra saat dört itibarıyla, geçtiğimiz yerlere benzeyen bir ot ve tezek yığınları topluluğu olan Karaklissia'ya ulaştık; ancak bir sonraki etap derin karlı ve on iki saatlik uzun bir yol olduğundan, halkın bunu gece denemesini sağlayamadık; nitekim gece yola çıkmak bir süredir zaten söz konusu olamazdı; bu yüzden sabaha

kadar istemeye istemeye burada mola verdik ve sıcak, kirli hava ve haşarat yüzünden berbat bir gece geçirdik. Uyumak imkansızdı ve sabah saat ikide yükü yükleyip yola çıkmak için Tatar'ı uyandırdım. Ancak artık kendi kafalarına göre hareket eden insanlarla uğraşıyorduk; saat dörde kadar tek bir at bile getirilmedi ve yüklemeleri iki saat sürdü; öyle ki yola çıktığımızda 8'inci günün sabahı saat altıyı buluyordu; üstelik bir mil bile gitmeden yükler bozuldu ve durup her şeyi yeniden düzeltmek zorunda kaldık.

Daha soğuk bir sabah asla ağarmamıştı. Bakabilseydim eminim sıfırın altında iyi bir on beş dereceydi; her şey demir gibi sertleşmişti ve dışarındaki o çarpıcı soğuk, içerideki boğucu sıcaklıkla tam bir tezat oluşturuyordu. İnsanların yükleri nasıl ayarlamayı başardığını bilmiyordum; bana kalsaydı, orada öylece kalmaları gerekirdi — parmağımı bile kıpırdatamazdım: kürkler, yünlüler ve her şey şiddetli don karşısında adeta alaya alınıyordu; tarif edilemeyecek kadar acı vericiydi.

274

Saat on birde bile güneşin neredeyse hiç gücü yoktu; ve parıldadığında, bir yanım parıltı içindeyken diğer yanım kesici rüzgâr tarafından adeta doğranıyordu ve sakalımızdaki bir tek sarkıt bile erimemişti. Yolumuz, ovayı kesen bir dizi toprak tepenin arkasından ova boyunca uzanmaya devam etti. Tamamı tam altmış mil uzunluğunda olan bu alan, yüksekliği elli ila yüz fitten fazla olmayan tepeler gibi açıkça alüvyal niteliktedir. Burası Fırat'a katılan birden fazla akarsuyun yatağıdır. Yürüyüşümüzün son kısmı neredeyse o nehrin yatağındaydı. Yolumuza devam ederken, zengin ama fantastik bir şekilde giyinmiş, mızraklar, kılıçlar, tabancalar, tüfekler vb. ile dişe diş silâhlanmış vahşi görünümlü figürler olan birkaç Kürt grubu yanımızdan geçti. Delici kara gözleriyle yaptıkları keskin bir incelemenin ardından "selamün aleyküm" sözümüze karşılık verip geçip gittiklerinde Tanrı'ya şükrettik; eğer kendilerini yeterince güçlü ya da bizi saldırı riskine değecek kadar değerli görselerdi bizi çulluk gibi şişleyecekleri için, arkamıza dönüp bize saldırmak için dönüp dönmediklerini kontrol etmekten kendimizi alamadık.

İlerledikçe karın derinliği artıyordu - artık Fırat'ın kaynaklarına yakın ve Ermenistan'ın en yüksek platosundaydık; ancak iyi ve sert bir patikamız vardı ve karavanların geçişiyle üzerinde oluşan düzenli kaburgalı adımlar ilerleyişimizi yavaşlatsa da atların o sürekli düşmesi, bagaj hayvanlarının yüklenip boşaltılması durumu olmadan yine de ilerliyorduk. Geçtiğimiz köylerden bazıları tamamen yıkılmış, hepsi Ruslar tarafından az ya da çok zarar görmüştü.

275

Dokuz saatlik, yani otuz altı millik bir mesafede, Ermeni köyü ve kilisesi olan Eutch-Ecclesia'dan —ya da tek bir kilisesi olduğu için daha doğrusu Ecclesia'dan— geçtik; bin dört yüz yıllık, olağan haç biçiminde inşa edilmiş, ilginç bir bütün oluşturan çok sayıda düzensiz ekleme ve eklentiye sahip, savunma amaçlı bir duvarla çevrili sıra dışı bir yapıydı. Yine de, Tatar ile Sürücüler arasında yola devam etmek konusunda büyük bir tartışmanın yaşandığı birkaç dakikalık bir mola vermiş olsak da, bunu inceleyecek vaktimiz yokardı. Tatar devam etmek istiyordu; çünkü haklı olarak

belirttiği gibi, eğer devam etmezsek, sadece üç saatlik mesafedeki normal durak yerimiz olan Diyadin'de at bulma zorluğundan ötürü tam bir günü kaybedecektik; oysa bu gece bastırırsak, yarın oradan doğrudan Bayazıt'a geçebilecektik. Diğer taraftan, soğuktan ve yeni başlayan gecenin yaklaşmasından sinirleri bozulmuş olan Sürücüler, bizden bir şeyler koparmayı uman kilisenin papazlarının da desteğiyle, bizi olduğumuz yere çivilemek için ellerinden geleni yaptılar; ve eğer gerçek söylenmesi gerekirse, kendi kalplerimizde de batmakta olan kızıl güneşi gösteren, ibresi sıfırın altında Allah bilir kaç gösteren hayali bir termometre kaldıran, bize acılardan, burun ve parmak kayıplarından fısıldayan ve telkinleri zaten sızlayan uzuvlarımızın acısıyla pekiştirilen tembel bir küçük şeytan vardı. Ancak Tatar bu kez kararlıydı ve haklı olduğunu inkar edemezdik.

276

Böylece, bizim için yakılmış neşeli ve sıcak ateşin arkamızı dönerek, mutsuz Sürücülerin sorumluluğunu almak istemediği gönülsüz bagaj hayvanlarını sürerek yola koyulduk; nitekim bizi tamamen terk etmekle tehdit ettiler, though in the end sonunda akılları başlarına geldi ve bizi takip ettiler. Cidden, güneşin kızıl diski uzak kar tepesinin altından batarken kapıdan dışarı çıkmamız hiç de hoş olmayan önsezilerden uzak değildi. Sabahki kadar soğuktu; amansızca soğuk — ölümün kendisi kadar soğuk, artma ihtimali yüksek bir şekilde; ve karda gece seyahat etmenin tehlike, zorluk ve sıkıntısının, özellikle de bu kadar yetersiz görevlilerle bitter (acı) deneyimini yaşamış biri olarak, bu önlemin bana biraz riskli geldiğini itiraf ediyorum, ancak Tatar kendinden emindi ve yola devam ettik. Bu geceki acılarımızı tarif etmeye çalışmak boşuna olurdu — en kötü beklentilerimizin altında kalmadılar. Saat on bir civarında, yorgun, hasta ve uyuşmuş bir haldeyken gözlerimiz, akarsudan ve vadinin çukurlarından yükselen don sisinin arasından tuhaf bir şekilde beliren, ulaştığımızda kar üzerine saçılmış bir paket siyah taş benzeyen Diyadin'in yığınları ve kalıntılarıyla neşelendi. Dünyayı gri, tehditkâr gökyüzünden ayırt etmeye yarayan tek nesneler bunlardı. Ancak zorluklarımız burada bitmemişti. Bu sefil harabe yığınlarının merkezine ulaştık, ancak köpeğin arada bir çıkan uluması dışında her yer mezar gibi sessizdi.

277

Gidecek tek bir ev bile bulamadık; eğer varsa sakinleri uykularında kararlı görünüyorlardı ve hiçbirimiz onları nerede arayacağımızı bilmiyordu. İşte o zaman, o kadar sık küçümsediğimiz, daha da kirli ama hazır kahvecileri olan o kirli Türk posta evlerinin değerini anladık ve hissettik. Sürücünün biri Çavuş'a seslenirken, diğeri de zavallı hayvanlar olarak ahır aramaya gönüllü olan yük atlarının peşinden tembelce giderken, yıkık bir duvarın rüzgâr altındaki tarafında donmuş bir halde durduğumuz şu anda, bizi kabul edecek ya da yağcı serserilerden birinin bize hizmet etmesi için neler vermezdik ki!

Yerel yöneticinin veya beyin evinden çağrılan Çavuş gelip isteksiz ev sahiplerimizi fena halde uyandırana kadar, bir kaya yarığında farksız, hayal edebileceğiniz en sefil konaklama yerinin girişine yönlendirilmemiz yarım saatten fazla sürdü — ışıık

yok, ateş yok, herkes uyuyor ya da açıkçası bizi ağırlamaya niyetli değil; rüzgârdan sığınmanın ötesinde herhangi bir şeyden umudumuzu kesmek üzereydik. Nihayet bir ışık sağlandı ve yerleri birkaç hasır üstünde kafaları ve kuyrukları birbirine karışmış şekilde, rastgele uyuyan her cinsiyetten bir düzine veya yirmi insan bireyiyle kaplı küçük bir odaya bu ışığı takip ederek girdik. Girişimiz ortalığı adeta ayağa kaldırdı: sopa işe koyuldu ve kimisi çıplak, kimisi çok az giyinmiş bir şekilde, sarhoş yaratıklar gibi o yana bu yana koşturarak ayağa kalktılar; sonunda hepsi dışarı atıldı ve biz de gelip onların sıcak yuvalarını işgal ettik.

278

Yorulmak bilmeyen Çavuş'un çağrısıyla keçe minderler, halılar ve yastıklar çıkarıldı. Bir ateş yakıldı ve kısa bir süre sonra büyük bir keyifle çözülmeye başladığımızı hissettik. Konforumuzu tamamlamak için kahve ikram edildi, bunu makul bir süre içinde fena olmayan bir pilav izledi; ve sonunda yorgun ve uykulu bir halde dinlenmeye çekildik.

Artık bir Kürdün evindeydiler ve bazı yönlerden onları tuhaf bulduk: bir yandan bağımsız ve yılışık —tavırlarında misafirperver, ancak kalben aşırı derecede açgözlülerdi. Örneğin bugün, Tatarımızın bizim huysuz surajlerimize yağdırdığı şiddetli hakaretlere ne kadar şaşırdıysam, kendilerini birer bey, hatta ağa olarak gören bu adamların bunu o soğukkanlılık ve umursamazlıkla karşılamasına da o kadar şaşırdım. Elbette her şeyi sıradan sözler, hakaret doğasını etkisiz hale getiren tutarsızlığın birer dolgu maddesi olarak almış olabilirler; çünkü bir an alçak, köpek soyu ve rezil ve iğrenç ne varsa o idiler; ve ertesi an "Canım, ruhum, Jannum!" idiler. Ancak hiçbirinin faydası olmadı; ne yaranma ne de hakaret işe yaradı. İster pazarlık ister ödül olsun, tüm parasal ilişkilerde durum aynıdır. Hak ettiklerinden biraz daha fazla sızdırmak için mümkün olan her türlü çareyi denerler; ancak sizi kararlı bulduklarında, elde ettikleriyle nasıl da yetindiklerini görmek eğlencelidir.

279

Bu Surajiler, sundukları bahşişin azlığı nedeniyle öncelikle Tatar'a ağır hakaretler yağdırdılar; önce kendileri, ardından da kendi kısırağına göz kulak olmak için tüm yol boyunca yaya olarak bize eşlik eden bir adam için bir iki kuruş daha koparmaya çalıştılar. Daha sonra, çağrılarına kulak tıkadığını gördüklerinde konuyu kapattılar, elini öptüler, Allah'ın ona ve bize rahmet etmesi için dua ettiler ve görünüşte tamamen memnun bir şekilde, her türlü başarıyı dileyerek yanımızdan ayrıldılar. Yeri gelmişken, dilsiz bir hayvana duyulan düşkünlüğün bu zavallı yaya, bizim bu yol arkadaşımız tarafındankinden daha ileri bir boyuta taşındığını hiç görmemiştim. Derin karda ve amansız soğukta, sürekli bizimle aynı tempoyu tutturarak elli uzun mil yürümesindeki tek gayesi, kiraladığımız ve Bonham'ın bindiği atlardan biri olan bu favori kısırağın refahını gözetmektir. Bu gerçekten de "ölüm kadar güçlü bir sevgi"ydi, çünkü çoğu insan bunun ölümle meydan okumak olduğunu düşünürdü ve soğuk ile yorgunluk birçoğu için muhtemelen ölümcül olurdu.

Dokuzuncu günü, her zamankinden daha deliksiz bir uykunun ardından sabah vaktinde uyandık; ancak Çavuş'un önceki gece bu görevi üstlenmesine ve yerine

getireceğine söz vermesine rağmen hiç at temin edilmemiş olduğundan bunun pek bir faydası olmadı. Paşa'nın kardeşi olan Diyadin Bey, bu şefin emirlerini umursamamaya pek eğilimli görünüyordu, çünkü bunların yerine getirilmesinde bulduğumuz zorluklar ve gecikmeler sonluydu; ve itiraz etme, tehdit etme ve dil

280
dökme yoluyla bu yetkiliden gerekli sayıda at için bir emir alındığında bile, sunulanlar o kadar berbattı ki onları reddetmek zorunda kaldık; ve benden daha iyi Türkçe konuşabilen Sn. Bonham, meseleyi etkiyle bastırmak için Tatar'a Saray'a kadar eşlik etti. İş, Bey'in kendi ahırından bazı binek hayvanlarının getirilmesiyle nihayete erdirildi; bunlar için talep edilen kiralama ücreti, verimlilikleriyle tam bir ters orantı içindeydi; ancak gecikme, haksız yere fazladan alınan ücretten çok daha can sıkıcıydı, çünkü hava güzeldi ve gece olmasından önce dokuz saatlik uzun ve zorlu bir etap olan Doğubeyazıt'a varmamız büyük önem taşıyordu.

Tatar ve Bonham'ın yokluğunda, bagajları izleyerek otururken, içeriye bir sürü genç peşinde yaşlı Koordish bir kadın daldı; sanırım amaçları yabancıyı görmektir; ancak ilki mazeret olarak ocak başına gitti, sanki ateş almaya gelmiş gibi: Diğerleri ise herhangi bir bahane uydurmadı, bir kemiğin başındaki kargalar gibi etrafı dikizleyip kurcalamaya ve bir grup küçük maymun gibi gevezelik etmeye başladılar. Sonra yere oturdular ve sanırım bir yolculuk için hazırlıklara başladılar; çünkü ayak tabanlarını soğuktan korumak için ham koyun derisinden çizmelerini otla doldurdular. Bu yaygın bir uygulamadır; ve ayrıca tıpkı Türk Surajilerinin yaptığını tasvir ettiğim gibi, bacağı parmak ucundan bacağın ortasına kadar kumaş şeritleri veya bez parçalarıyla sararlar ve her şeyi iplerle toplanıp ayak bileklerine bağlanan yukarıda bahsedilen çoraba tikiştirirler. Bunun üzerine, tüm rütbe ve sınıflar için ortak olan, alt bedenin kıyafetini tamamlayan şalvar veya bol Türk pantolonu giyilir.

281

Kente bindiğimizde saat sabahın onu bulmuştu ve kendi bedenlerini bile sürüklemekte zorlanan berbat bineklerimiz köyün dışına çıkarmamız yarım saatimizi daha aldı. Bilgisiz veya isteksiz rehberler, onları yönlendirmek yerine arkadan sürmeye çalıştılar; iyi Koordishce küfürler savurdular ve öfkelenildiler ya da boş boş etrafa bakındılar. Bu sırada yaratıklar, dış görünüşlerinin aksine bir çeviklikle kulübelerin arasına ve doğru yol dışındaki her yöne fırladılar, kötü bağlanmış yüklerini kara düşürdüler; ta ki nihayet Tatar, bazı köylülerin yardımıyla onları düzeltip, kar içinde sapmalarının zor olduğu patikaya sokana kadar. Gece çalışmanın acısını bilenler için, kıymetli gün ışığı hızla geçerken bu tür gecikmelerin insanı ne kadar sinirlendirdiğini tahmin edemezsiniz. Oh, bu tembel ve işe yaramaz serserilerin uyuşukluğuna ne çok lanet okuduk ve o kadar çok kez azarlayıp cehennemin dibine gönderdiğimiz o küstah ama aktif ve bilgili haydutlardan birini ne çok diledik!—**fakat Koordistan'da böyle akıllı haydutlar yok yoktur.**

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşek'in dipnotu:

Şeref Han Şerefnamesinde Kurtistanda yaşayanların Türk olduğunu yazar, bunu batı kaynaklarında destekler.

İbrahim Şimşekin yazdığı EKRAD KÜRTLER DEMEK Mİ? kitabına bakınız.

Köyden çıktuktan kısa süre sonra yavaşça bir geçide tırmandık; buradan aşağı baktığımızda parlak beyaz bir ova gördük; bu ovanın öteki ucunda Ağrı Dağı, bulutsuz bir ihtişamla, kesintisiz kar içinde parıl parıl parlayarak ve sanki bize çok yakınmış gibi yükseliyordu. Kendisi kesinlikle muhteşem bir dost; ve hava dondurucu olsa da, karı ve her şeyiyle onun ölçülerini ve tüm manzaranın ana hatlarını çıkarmayı çok isterdim; ancak böyle rehberlerle gecikmeye cesaret edemedik, yoksa bu bize karda bir geceye ve hayatımıza mal olabilirdi.

282

Geçidin dibinden, karın derin mi derin olduğu bir ovadan yorucu bir yürüyüşle geçtik; ardından, bazalt kayalardan oluşan sarp tepelerin arasında, bazıları sütunlu görünümsergileyen bir tür dar boğazdan geçerek, tamamen Ağrı Dağı'nın eteklerine kadar uzanan, belki otuz mil genişliğindeki büyük ovaya çıktık; ve Doğubeyazıt kasabasının tünediğı dağın eteklerine doğru bu ova boyunca daha çevik bir şekilde sürdük.

Burası gerçekten de eşsiz bir yer. Binlerce vadiye bölünmüş yüksek ve engebeli bir dağdan uzanan çıkıntılı bir kaya, kalesiyle taçlandırılmıştır. Şehir her iki taraftaki yarıkların arasına kurulmuştur ve tırmanıp bir kuş yuvası gibi içine girene kadar yarısını bile göremezsiniz. Güvenlik açısından bile bir şehir için bu kadar umutsuz bir yeri seçmeye insanları neyin teşvik ettiğini merak ediyor insan; çünkü burası sadece her taraftan gözetlenmekle kalmıyor, aynı zamanda sakinlerin evlerinden her çıkışlarında ve evlerine her dönüşlerinde aşmaları gereken son derece zor bir tırmanış ile bu kadar yüksek bir meskene eşlik etmesi gereken binlerce başka sakınca bulunuyor. Hindistan dışında hiçbir yerde bir kaleye bu kadar dik ve berbat bir tırmanış görmemiştım; yollar buzla kaplı olduğundan, pürüzsüz nallı atlarımızın nasıl yukarı çıktığı ve düşmekten nasıl kurtulduğumuz tam bir mucizeydi. İçeriye başarıyla girdiğimizde, gece kararmış ve yollar rezil bir şekilde kötü olduğundan, bize çok uzun gelen bir süre boyunca, bir zamanlar ev olan ama artık kalıntıdan ibaret olan yapılar arasında —hepsi harabe— yukarı aşağı sürdük; bunlar Ruslar tarafından sürülen yoksul Ermenilerin evleriydi ve kasvetli bir manzaraydı.

283

Yine de bu darbeden önce Doğubeyazıt büyük bir kasaba olmasının yanı sıra güzel ve kalabalık da olmalıydı.

Zayıf ışığın bize izin verdiği kadarıyla düzgün kesme taştan yapılmış yakışıklı bir yapı olan kaleye ya da saraya götürüldük ve orada, Tatar bize konaklama için bir emir temin edene kadar yarım saat alıkonulduk. Her zamanki gibi bu konaklama yeri, atlar ve sığırlarla dolup taşan, boğucu derecede sıcak ve basık olan bir Ermeninin ahırıydı. Bir kasabada bu durum sıra dışı bir eğlence gibi göründü ve biz de buna itiraz ettik; bunun üzerine bize eşlik etmesi için gönderilen Çavuş bize başka bir yer seçeneğı sundu. Ancak o vakit oldukça geç olmuştu ve değışikliğin lehine olup olmayacağı konusunda anlatılanlardan şüphe duyarak biraz homurdanıp söylendik ve geceyi nerede bulduysak orada konaklayarak bitirdik.

Merak kısa sürede ortamı doldurdu ve bir süre sonra dinlenmek isteyen bizler, tek bir kelimesini bile anlamadığımız, Koordish yüksek sesle yapılan ve sonu gelmeyen bir gevezelikle dertten kederden olduk; ancak bunların, sabah yola devam edeceğimiz hayvanların kiralama bedeli için pazarlık etmeye gelen at sahipleri olduğunu öğrendik. Vicdanlarının ölçüsünün tam olarak bizim mecburiyetimizin varsayılan boyutu olduğu kısa sürede ortaya çıktı; yasal kiralama ücretinin tam dört katını talep ettiler; ancak sonunda yaptığımız şey dışında ne yapabiliydik ki, bağırarak çağırdık, Paşa'ya şikayet edeceğimize yemin ettik ve bu itiraz altında sonunda talebi ödedik.

284

Sabah, alışılacagelmış o tam gecikme ölçüsünün ardından nihayet yükler denklendi ve yola koyulduk. Ağacık'a giden etap her zaman zordur, çünkü bu adla anılan uzun ve dik geçidin yanı sıra, karının derinliği ve dolayısıyla kışın taşıdığı tehlikeyle ün salmış Kazlı-göl adında çok yüksekte yer alan yorucu bir dağ vadisi vardır. Bu yere Doğubeyazıt'tan iki yol gider; bunlardan biri, yüksek bir dağın üzerinden geçen kestirme bir yoldur ve bize söylendiğine göre son zamanlarda yağın kar miktarından ötürü şu anda geçit vermez durumdadır; diğeri ise, ulaşmak için dün geldiğimiz yolun yaklaşık on iki milini geri gitmemiz gereken ve Kızıl-Diza adlı bir köyden geçen genel kervan yoludur. Ancak bu yoldan gitmek gerekiyordu ve buna göre yola çıktık; grubumuz, atların sahipleri olup yalnızca rehber değil koruyucu olarak da bize eşlik eden dört Koordish muhafızın varlığıyla güçlenmişti.

Bu son görev için nitelikli olabilirlerdi ve silahlar söz konusu olduğunda öyleydiler de; ancak ne onlar ne de atları, gerçekleştirmeleri için kiraladığımız hizmetler hakkında en ufak bir fikre sahip görünmüyorlardı; çünkü atlar, yüklerinden kurtulmaktan başka bir amacı yokmuş gibi oraya buraya koştu; sahipleri ise bagajı iyi bir şekilde bağlamaktan oluşan temel Surajî görevinden bihaber olmakla kalmayıp, yola tamamen koyulduk mızda sanki efendiler onlar, biz ise hizmetkârlarıymışız gibi mızraklarını sallayarak ve Koordishce şarkılar bağırarak önde fırlayıp gittiler.

285

Ve gerçekten de çelebiler, Tatar ve herkes dahil olmak üzere, kötü eğitilmiş hayvanların her adımda etrafa fırlamasını ve patikadan karın içine yuvarlanmasını engellemek bizim için epey zahmetli bir iş oldu. Doğubeyazıt tepesinin etrafından ova boyunca ilk tırmanışın sonuna kadar iyi işaretlenmiş bir yolumuz vardı ve bir kez tam anlamıyla yola koyulduğumuzda iyi bir tempoyla ilerledik; ancak tırmandıkça kar sadece derinleşmekle kalmadı, aynı zamanda yüksek kesimlerde taze ve yoğun bir kar yağışı gerçekleştiğini, bu karın kervanların açtığı izi dolduracak şekilde yığıldığını gördük ve muhafızlarımız yolu bulmakta büyük zorluk çekti. Yine de epey düşme, bocalama ve atları kardan çıkarma çabalarıyla durumu idare ettik; öyle ki öğle vakti zirveye ulaştık. Burada ani bir inişle karşılaşmak yerine, her yerde derinlemesine bozulmamış karla kaplı, uzun ve eğimli bir ovada bulduk kendimizi; kar burada uzun ve düzensiz yığınlar hâlinde birikmişti. Burası, uzun süre hatırlayacağım Kazlı-göl'dü. Ovanın o tarafını sınırlayan sol taraftaki kayaların dibi boyunca kendi patikamızı açarak artan bir çabayla mücadele etmeye devam ettik ve ovaya inerken küçük bir

çağlayan oluşturan küçük bir su akıntısının çıktığı derin bir yarığa ulaştık. Çağlayan donun etkisiyle durmuş ve grotesk bir buz kütlesine dönüşmüştü; kar ise altındaki su yatağına dolmuş, aktığı ovayla aynı seviyeye gelmiş ve kayaların yakınındaki o kısmı bilinmeyen bir derinliğe kadar örtmüştü.

286

Atlarımız burada saplanıp kaldı; onları kurtarmak için yükleri boşaltıp paketleri karın yüzeyi boyunca uzun bir mesafe sürüklemek zorunda kaldık; ancak yine de atlar için herhangi bir iz veya geçilebilir bir rota bulunamadı. Muhafızlar inip eski izi aramak için ora ora bata çıka yürüdüler, fakat ister cehaletten ister korkaklıktan olsun, ellerine hiçbir şey geçmedi ve hepsi eli boş döndü. Ne konfor ama!—ve beklentilerin zevkine katkıda bulunmak üzere, güneşini gizleyen ve bir süredir çiseleyen yoğun bir kar bulutu, içeriğini ciddi anlamda vermeye başladı.

Her şey yeterince karanlıkken, bir an için bir umut ışığı gördük; çünkü iyi binekli, at üstündeki iki Persli, izimizden yararlanarak yanımıza geldiler ve rehber olarak kendilerini teklif ettiler. Daha güçlü atları büyük bir güçlkle de olsa dalıp ilerlediler, ancak muhafızlarımız takip etmeye çalışırken karda iyice saplanıp kaldılar. Yük atlarımız bir adım bile atmayı reddetti ve tamamen tükenmiş bir halde yere yattı. İnsanların neşesi kaçtı; akşam hızla yaklaşıyordu — ne yapılacaktı? İlerlemek için deneme üstüne deneme yapıldı, ancak atılan her ileri adım, geriye kalan yolun en kötü yarısını fethetme umudunun boşuna olduğunu göstermeye yaradı. Rüzgâr, yeni düşmüş ve düşmekte olan karı yüzey boyunca tam anlamıyla akıntılar halinde üzerimizden sürüklüyordu; ve seçim kısa süre sonra çok açık bir şekilde, izlerimizin fırtına tarafından çoktan silinmiş olması tehlikesi ve böylesine yetersiz rehberlerle birlikte, Kızıl-Diza köyünden geldiğimiz o umutsuz yolun tamamını geri dönmek ile karda bir gece geçirmek arasında kaldı.

287

Ve işte o an, Karahisar ile Elma Dağı'nın o küstah ama gözü pek ve cesur Surajîlerinin hatırası, boşuna özlemlerle zihnimize geldi: Eminim ki kar ve fırtınaya rağmen bizi sağ salim geçirirlerdi; ancak durum böyle olduğundan, çok değerli zaman kaybettik ve hiçbir şey yapamadık. Böylece nihayet güneşin batmasına neredeyse bir saat kala, yolculuğumuz boyunca ilk kez arkamızı dönmeye ve adımlarımızı geri izlemeye karar verdik; herhangi bir kaza olmadıkça Kızıl-Diza'daki kervan istasyonuna ulaşmayı umuyorduk; ancak bundan bile çok az umut vardı, çünkü yük atlarımız hâlâ karda yarı cansız bir halde yatıyordu. Tam bu sırada Persli dostlarımızdan biri geri gelerek, eğer bagajımızı olduğu yerde bırakırsak bizi geçirebileceğinden emin olduğunu, istasyondan onlar için kolayca haber gönderebileceğimizi ve ertesi gün bize yetişeceklerini söylemek için geri geldi. Bu, kendisi ve arkadaşları için çok uygun bir düzenleme olabilirdi, ancak Kazlı-göl'ün karlarıyla korunuyor olsa bile mallarımızı onların dürüstlüğüne emanet edecek kadar ne ülkeye ne de sakinlerine yeterince güveniyorduk. Bu adamı veya tavsiyesini takip etmediğimiz iyi oldu; çünkü sonradan bu kişilerden yalnızca birinin köye ulaşabildiğini

ve onu da kar içinde telef olan atını kaybederek başardığını duyduk; diğerinin akıbetini ise hiçbir zaman net olarak duymadım.

288

Yükleri ve atları kurtarmak, onları bir kez daha su yatağından geçirmek bize "büyük bir zahmete" ve neredeyse parmaklarımızın yarısına mal oldu; nihayet nispeten sağlam bir zemine getirilip yeniden yüklendiklerinde, beklendiği gibi tüm işimizin baştan yapılması gerektiğini gördük; çünkü önceki ayak izlerimizden eser kalmamıştı. Kar ve muhafızlarımızın zayıf cesareti karşısında ilk kez haklı olarak, ya da daha doğrusu bize göre haksız yere yenilgiye uğramıştık ve bunun ne kadar acı bir düş kırıklığı yarattığını size anlatamam. Geri dönmenin zahmeti, kar yığınlarının derinliği kadar hayal kırıklığının verdiği soğuklukla da artmıştı.

Gece kısa sürede çöktü ve karanlık, düşen karla daha da koyulaştı. Düşen atları kurtarma yönündeki olağan eğlencemiz bolca yinelendi; daha yakın bir köye yol bulmaya çalışıp hem kendilerini hem de bizi tamamen kaybeden rehberlerimizin dik başlılığıyla kafa karışıklığımız daha da arttı. Aslında aralarında iki grup ve iki farklı görüş vardı: Biri normal kervan durağına dönmeyi önerirken, diğeri daha yakın bir köye gitmek istiyordu; ne yazık ki ikinciler galip geldi ve bunun sonucunda, geceyi dağ yamacında geçireceğimiz inancının giderek güçlendiği, yoğun kar altında aşağı yukarı uzun süren bir dolanma yaşandı.

Kendi adımıza biz sadece birer hiçtik; itiraz etmek söz konusu bile olamazdı. Düşüncelerimizi bile açıklayamıyorduk; nitekim muhafızlarımız o kadar idare edilemez ve her türlü kontrolden bağımsız görünüyorlardı ki, güçlü bir itirazda bulunulması halinde terk edilmeyeceğimizden kesinlikle emin olamıyordum; bu yüzden kör rehberlerimizi kesime götürülen kuzular gibi, durmayı uygun bulana dek takip ettik.

289

Nihayet bir köpeğin havlama sesinin en hoş karşılanan sesi, uzaktan gece esintisiyle kulaklarımıza kadar geldi; bir işaret olarak bir tabancanın tetiği çekildi ve yeni bir güçle yeniden yukarı doğru ilerledik, kar yığınlarının, çukurların ve karşımıza çıkan her şeyin içinden rastgele dalarak ilerledik; atlar bile yorgun olmalarına rağmen umudun coşkusunu yakalamış gibi görünüyorlardı ve bizi cesurca taşıdılar. Nihayet, bir yar beyin geçilmesinin ardından, tam üzerimize yakın bir yerde bir havlama korusu patlak verdi; ve insan meskenine yakın olduğumuz sonucuna varmamızı sağlayacak tek bir nesne bile henüz fark edilmeden, efendilerinin kapısının önünde bir koyun sürüsünü koruyan ve şimdi ağızları açık bir şekilde üzerimize saldıran yüz civarında inanılmaz derecede vahşi köpek tarafından saldırıya uğradık.

Bu gürültü, efendilerini görünmeyen yer altı bir mağaradan –kendileri kadar vahşi adamları– ortaya çıkardı ve onların çabaları sayesinde yerleşkenin ana gövdesine yenilmeden ulaşmayı başardık. Ancak vahşi hayvanların bu inine ulaşmakla bir konaklama yeri güvence altına aldığımız anlamına gelmiyordu; çünkü muhafızların ve Tatar'ın ortak çabalarının herhangi bir düzenleme yapması veya konaklayacak bir

yer bulması o kadar uzun sürdü ki, halimiz ne olursa olsun daha ileri gitmek zorunda kalacağımız konusunda bazı endişelerimiz vardı.

Düşmanlar gibi, dökülen kar altında dış surlardan birinde durdurulduk; ve orada, merakın bir araya getirdiği vahşiler, etrafımızda nöbet tutan ve devriye gezen, homurtularıyla sahipleri gibi bizim eşyalarımıza da en az onların olduğu kadar dış bilediklerine inandığım o korkunç köpekler tarafından sarılmış ve sırayla gözetlenerek atlarımızın üstünde bagajı bekledik.

290

Görüşme tamamlandığında —ki bu oldukça yorucu bir zaman almıştı— Tatar, esneyen mağaralardan birinden dışarı çıkarak sonunda kabulümüzün hazırlandığını bildirdi.

Bunun üzerine onu karanlık uçuruma kadar takip ettik ve kendimizi inekler, atlar, koyunlar, keçi ve insanlardan oluşan bir topluluk içinde bulduk; bunların arasından uzun beyaz sakallı, Lut'un veya İbrahim'in çobanı olabilecek yaşlı bir adam öne atılarak elimi tuttu, bana barış selamı verdi ve beni grubun yalnızca atlarının girmesine izin verilen, içi halı gibi kalın bir gübre tabakasıyla kaplı daha büyük bir mağaraya götürdü.

Bu yerin iç duvarında alçak, kare bir delik vardı; oradan bir ya da iki keçi fırladı ve oraya dalmamız söylendi; biz de öyle yaptık ve genç bir Koord'u, koyun ve keçi gübresini süpürmekle meşgul halde ve çok sert tedbirler uygulanmadan dışarı atılmayan bu hayvanların birçoğuyla mekanın sahipliği için tartışırken bulduk; nitekim bunlardan biri, sanırım evcil bir hayvan, dışarı atılmasına karşı en şiddetli itirazlarda bulundu.

Ancak hepsi boşunaydı; oda temizlendi ve en azından yükseklik ve boyutlar açısından beklediğimizden daha nezih çıktı; böylesine bir gecede ve yerde son derece gerekli bir kolaylık olan şömineyle de donatılmıştı —ve kaba ama düzgün bazı örtülerle serildiğinde, örtü olarak neredeyse bir kar yığınının kurtulmuş olan kişiler için oldukça kabul edilebilir bir sığınak oluşturdu.

291

İhtiyar adam gururu okşandığında konforumuzu sağlamak için cesurca koşturdu; halılar serildi, ateş yakıldı ve beslemek için bol miktarda yakacak yığılıp üstüne atıldı; ancak "Yenecek ne var?" sorusu sorulduğunda, yanıt şu oldu: —"Koca bir hiç, efendim!" "Hiç tavuğunuz var mı?" "Yok." "yumurta?" "yok." "pirinç?" "yok." "süt?" "yok." "tereyağı?" "yok." "Nasıl, bir Koordish köyünde ne süt var ne tereyağı!" "Vallahi! yok." "Ama ekmek var mı peki?" Ah! evet, biraz ekmek; ve eğer istersen bize bir koyun keserlerdi ve istersek kuyruğunun yağını tereyağı niyetine kullanabilirdik.

"Ne! Bütün bir koyun mu?" dedim; "Elbette," dediler; "onu yiyecek bol insan var, o zaman yarınki kahvaltı için de yeterince malzemen olur;" ve Bonham ile ben bunu düşünürken, beklenen talep için tamamen hazır hale getirdikleri kurbanlık, pazarlık edilmesi için iki kişi tarafından içeri sokuldu. Orada duruyordu, zavallı şey! Sahibinin

ellerinde, etini hisseden ve durumunu en az bir Smithfield hayvan yetiştiricisi kadar bilerek öven, sabırlı uysallığın mükemmel bir tablosu.

Yarım saat sonra pizolasını yiyeceğiniz canlı bir yaratığı bu şekilde önünüze getirmek biraz tuhaf bir durumdu; ancak acil durumlar sert tedbirler gerektirir; hayvana gitmesini söyledik, Tatar'dan fiyatı konusunda anlaşılıp anlaşılamayacağını görmesini istedik. Bundan yaklaşık beş dakika sonra yoldaşım, işleri halledip halletmediklerini, koyunu alıp almayacağımızı sordu.

292

"Vallahi çoktan kesildi ve yüzüldü bile!" yanıtı geldi: "nasıl pişirilmesini istersiniz?" "Elbette kebab!" diye söze atladı muhafızlarımızdan biri; ve ben araya pilavla ilgili küçük bir ipucu sıkıştırmaya çalıştıysam da, o nefis yemeğin malzemelerinin tamamen eksik olduğu anlaşıldı; bu yüzden kebab üzerinde anlaşmaya varıldı; ve canlılıkla dolup taşan o yaratığın önümüzde belirdiği andan –hainleri memnun etmek için hazırladığım bir pot sıcak kahveyi bile bitiremeden– yarım saatten kısa bir süre sonra, içeriye kendi kuyruğunun erimiş yağı içinde yüzen, yarı yanmış et parçalarıyla dolu devasa iki kaba yemek girdi! Bunlar, binlerce şölenin kalıntılarıyla lekeli kocaman bir deri parçasının üzerine yerleştirildi ve hepimiz –muhafızlar, Tatar, çelebiler, ev sahibi, herkes– saldırıya geçtik.

Genel olarak oldukça acımasız bir durumdu; ancak hassas vicdanlar gezginler için uygun değildir ve açlık harika bir sosdur: tabaklar bir anda sıfırlandı ve birçok mırıltı ile "Elhamdülillah", zavallı kurbanın artakalan parçalarının yarattığı memnuniyeti doğruladı.

İşte böylece, kardan ve tipiden gelen tüm tehlikelerimizin ardından, muhtemelen orada şimdiye kadar görülen ilk Avrupalılar olarak, küçük ve vahşi bir Koordish köyüne resmen yerleşmiş olduk; açık alanda bizi alt etmeye yetecek güçte karşımıza çıksalar eşyalarımız uğruna boğazımızı acımasızca kesecek olan bir avuç haydut tarafından oldukça idare edilebilir şekilde ağırlandı; işte buradaydık, kanka gibi olmuştuk, oradaki tüm haydutlarla şakalaşıyorduk.

293

Bizim şu "ince ruhlu" dostlarımızdan bazıları keşke sihirli bir aynadan içeri şöyle bir göz atabilseydi de, balmumu mumlarımdan biriyle aydınlatılan zindan mağazamızda, inek gübresi ve kuru otlardan oluşan bir ateşin etrafında oturmuş vahşi görünümlü grubumuzu bir kez görebilselerdi. Köyün yaşlı reisi harika bir figürdü; bir düzine eski Hollandalının balon pantolonunu utandıracak kadar bol pantolonu, mavi ekose kiurki ya da ceket, devasa yüz hatlarının üzerine sarkan salyangoz gibi büyük, dağınık sarı, Slawkenbergius'un masalındakine benzer bir burnu ve ata yadigar beyaz sakalıyla — Kamerjoklu İsmail'i, yani erdemli kişi ile köyünün adını aldığı bu yeri gerçekten de uzun süre hatırlayacağım.

Daha iyi bir meşgale bulamadığımdan ve neşeyi artırmak amacıyla, güçlü bir Kürt müziği dinleme arzusu dile getirerek muhafızlara şarkı söyledim; bunlardan biri de buna uyarak bize çok iyi bir ses ve vurguyla birkaç hava okudu. Ardından Koordish flütüyle yapılan bir solo o kadar da melodik değildi, ancak ezgilerden bazıları hiç de

hoş olmayan türden olmayan hüzünlü ve kendine has bir karaktere sahipti. Yorgun ve uykulu bir halde, sonunda oturduğumuz yerde, keçe yaygıların üzerine uzandık ve sessizce istirahat çekildik; sadece muhafızları dışarıya, kapıya en yakın yere yerleştirme tedbirini alarak; çünkü yolculuk sırasında bu adamların cesaretine ya da dürüstlüğüne pek güvenmesem de, Paşa'nın emri doğrultusunda tahsis edildikleri için, köydeyken bedelini acı bir şekilde öğrendiğimiz küçük hırsızlıklar hariç, en azından açık soygunlara karşı hem canımızı hem de malımızı korumaları konusunda kendilerine güvenilebilirdi diye düşündük.

294

Son işimiz, yarın karları aşmamıza yardım edecek yeterli sayıda adam bulmaya çalışmaktı; ancak bu amaçla baş vurduğumuz köyün yaşlı adamı, "Vallahi billahi" diyerek dörtten fazla adam bulamayacağına (en az yirmi güçlü adam görmüştük) ve başı bir dükadan aşağıya olmayacaklarına yemin etti. Uzun ve sonuçsuz bir tartışmanın ardından Tatar, toplantıyı çaresizlik içinde dağıttı; ve işlerin umutsuz görünmesine rağmen hepimiz uyumaya gittik. Sabah, Tatar'ın her zamanki "kólk, kólk, Çelebi" sesiyle uyandım ve adamların ile atların bizi sıkışıp kaldığımız bu yerden kurtarmaya hazır olduğu umuduyla aceleyle kalktım; ama ne yazık ki, daha ayağa kalkmam tam olarak gerçekleşmeden bu umut suya düştü, çünkü odanın hava ve ışık almasını sağlayan tavanındaki tek delikten büyük kar taneleri hızla içeri yağıyordu. Kapıya gittiğimde, bulut ve sisin olabildiğince kararttığı havanın içinde karın kalın bir şekilde yağdığını gördüm. Bunun ilerleme umutlarımıza darbe vurduğunu hissetmemek elde değildi, yine de bunu kendi kendine bile henüz itiraf etmek istemiyordum; ancak umutlar ve korkular, muhafızlarımızın gece boyunca altı inceden fazla kar yağdığını ve köylülerle artık fiyat meselesinin kalmadığını, çünkü artık hangi şartlar altında olursa olsun bizimle dağa çıkmayı kesinlikle reddettiklerini söylemeleriyle kısa sürede son buldu. Bu hoş habere ek olarak, eğer deneyecek kadar deli olsak bile, ne kendilerinin kıpırdayacağını ne de atlarının Ağacık'a doğru ilerlemesine izin vereceklerini kesin bir dille reddettiklerini belirttiler.

295

Gerçekten de, daha önce başaramadığımız bir şeyi, yeni bir kar yağışı ve şiddetli tipinin elverişsiz koşulları altında, moralimiz bozuk rehberlerle ve ek bir yardım olmaksızın gerçekleştirmemizin pek mümkün olmadığını anlamak için hayalet olmaya gerek yoktu; bu yüzden bize sundukları alternatifi kabul etmekten başka çaremiz kalmamıştı: gözlerden uzak bir köyde tamamen karlar altında mahsur kalmak yerine, en azından daha iyi durumda olacağımız ve yola çıkabilecek kadar güçlü olabilecek ilk kervandan yararlanmaya hazır olacağımız Kızıl-Dize'ye doğru onlarla birlikte adımlarımızı geri izleyecektik; çünkü yol açılana kadar bunu denemek söz konusu bile olamazdı, bize güvence veriyorlardı.

Bu mantığın ilk kısmına hak vermekten başka çaremiz yoktu; ancak ikinci kısım sindiremeyeceğimiz kadar hoşnutsuzluk vericiydi. Kızıl-Dize'de, ana yol üzerinde büyük bir köyde, yarınki ilerlememize yardımcı olmak üzere uygun şartlarda

adamların temin edilebileceğini umuyorduk; bu yüzden hayvanlarımıza yük vurduk ve bir kez daha yola, ya da daha doğrusu kara koyulduk, çünkü hem üstümüz hem altımız yeterince kalındı.

En sonda hesap kesimi geldi ki bu, Koordish misafirperverliğinin ve vicdanının oldukça eğlenceli bir örneğini sundu bize. O talihsiz koyun için bize bir duka, yani yaklaşık dokuz şilin fatura edildi; bu, ülkedeki gerçek değerinin dörtten fazla katıydı; diğer şeyler de buna oranla orantılıydı. İşleri en iyi şekilde yürütmek için, Tatar'a akşam yemeğimiz için artakalanları güvence altına almasını emrettik —artakalanlar gerçekten de! Bir koyunun öldüğünün duyulması bile köydeki her man, kadın ve çocuğu bir araya getirmişti; bizim masrafımızla bir şölen yapmaya kararlı olan bu kişiler, önümüze gelenler hariç, karkasın üzerine çullanmış ve her lokmayı "kökünden dibine kadar" yiyip bitirmişlerdi.

296

Peki! Yapacak bir şey yoktu, bu yüzden yola koyulduk ve zamanında Kızıl-Dize'ye ulaştık; burası, eğer mümkünse, Kamerjok'ten bile daha sefil bir köy görünümündeydi.

Keşke size bu değerli kervan istasyonunun ve bize tahsis edilen inin neye benzediğini tam olarak anlatabilseydim. Birincisinden, karla kaplı yüzeyin hafif engebeleri dışında hiçbir şey görünmüyordu; hatta gübre piramitleri bile kış giysisinin yükü altında kaybolup gitmişti sanırım. Ancak konaklama yerimizin karanlık girişinin bizi içine soktuğu tüneller labirenti, Theseus'un kendisini bile şaşırtabilirdi. Yaşlı Reish-Suffeed bizi kollarımızdan tutarak içeri soktu — çünkü bir kılavuz olduğu kadar bir desteğe de kesinlikle ihtiyaç vardı; zira vakit öğleye yakın olmasına rağmen her yer zifiri karanlıktı ve ayaklarımız taze inek gübresinin üzerinde sürekli kayıyor ya da eşiklere ve ev eşyalarına çarpıyordu. Yolculuğumuz, tavandaki küçük bir delikle azıcık aydınlatılan, ıslak gübre pastalarının ateşinin boğulduğu bir bacaya sahip küçük bir delikte sona erdi. Burası favori bir at ile evcil bir koyunun meskeni gibi görünüyordu; koyunu dışarı attık; at ise, kendi tarafına başka bir müdahaleyi önleyecek ve sahamızın sınırını belirleyecek şekilde tasarlanmış bir tür parmaklığın arkasındaki yerini korumaya devam etti ve orada samanıyla çiğneyerek durdu; gayet zararsız bir komşuydu.

297

Gözlerim karanlık ve dumanlı havaya biraz alıştıktan sonra, etrafı biraz incelemek için sığınağımızdan çıktım. Komşu mağaralardan birinde bir sürü at ahırlara bağlanmıştı; bir diğerinde ise en itici kadınlar, çocuklar ve koyunlardan oluşan bir kalabalık toplanmıştı; üçüncüsünden ise neredeyse beni gübre okyanusunda devirecek bir akıntı halinde inekler ve düveler akın ediyordu. Bütün bunlarda pek bir keyif yoktu, bu yüzden keçelerin serildiği odamıza geri döndüm; ancak daha oturur oturmaz, bir sıçrayışla ve bir "Me-e-e!" sesiyle içeri büyük bir teke daldı, arkasından muhtemelen gasp ettiğimiz bir köşenin asıl sahipleri olan iki eşi geldi; bizi gördüğünde birden durdu ve hakları için savaşa hazır görünüyordu. Ancak sonunda, bu nefis meskende bir iki gün daha kalacağımız yönündeki keyifli beklenti içinde

yerimizi tamamen aldık ki, muhafızlarımız içeri girdi ve hiçbir mazeretin kendilerini ilerlemeye ikna edemeyeceğini ilan ederek niyetlerinin baklasını ağızlarından çıkardılar; Bayazıt'a gideceklerini söylediler, oraya bizimle eşlik edip etmemek bize kalmıştı. Paramızı aldıklarını ve bu nedenle sözleşmelerini yerine getirmek zorunda olduklarını hatırlatmamız boşunaydı; kabul ettikleri tek şey, eğer Bayazıt'a dönmeyi ve hava düzeliş yol tamamen açılıncaya kadar beklemeyi seçersek, taahhütlerini yerine getirecekleriydi; eğer seçmezsek, hoş geldiniz! gidiyorlardı. Bu, bizim için beklendiği kadar üzücü ve şaşırtıcı, yıkıcı bir darbe oldu. Muhafızlarımızdan ayrılmak, Paşa'nın korumasıyla bağlantı kuran son bağı koparmak ve ihtiyaçlarımızdan en iyi şekilde yararlanmaktan geri kalmayacak etraftaki hırsız ve soyguncuların yağmalanmasına kendimizi teslim etmek demektir; ancak köyden ayrılmak ve böylece kervan hattından çıkmak da öte yandan, her geçen günün gecikmesini daha da önemli kılan ilerleme şansından vazgeçmek gibiydi.

298

Tatar, o yerin Mütesellimi ile konuşmak üzere geri kalanlarla birlikte Bayazıt'a dönerken, haydutlardan en azından birinin bizimle kalması için pazarlık yapmak istedim; ancak hiçbirimiz bu düzenlemeye razı gelmedi ve toplantı, her iki taraftan geçecek ilk kervanı bize bildirmek üzere Kızıl-Dize'nin köy reisiyle anlaşarak hepimizin Bayazıt'a dönme kararıyla sona erdi.

Acele etmenin bizim için hayati önem taşıdığı bir durumda belirsiz ve utanç verici bir gecikme sürecini bize dayatan bu tartışma sırasında duyduğumuz öfkeyi ve çektiğimiz acıyı kelimelerle ifade edemem; umduğumuz üzere bir daha dönmek üzere veda ettiğimizi sandığımız Türkiye'nin son kasabasına geri dönmek için atlarımıza bindiğimizdeki iğrenti de öyle: yine de kaderin hükmü böyleydi; çünkü kendimizi ve malımızı, muhafızsız veya hizmetkarsız, düğünsüz ipler gibi hırsız Kürtlerin insafına terk ederek sadece bir kervanı beklemektense —ki bunu en geç bir gün içinde haber alacaktık— kendimizi resmen yetkili bir makamın koruması altına koymanın daha iyi olduğu su götürmez bir gerçektir; böylece geri döndük ve işte buradayız, Maşallah!

Dönüşümüzde Bayazıt Çarşısı'ndan geçerken dostum Bonham, daha önce kendisine ev sahipliği yapmış olan ve karşılaşmadan memnuniyet duyan, kazanç peşinde koşan bir Ermeni'yi fark etti; bu kişi, buradaki kalışımız süresince kendisinde konaklamamız konusunda bize ısrarda bulundu.

299

Neyse ki Tatar'ın bir konaklama yeri için Mütesellim'e başvurması üzerine bize tam da bu kişi için bir konaklama emri verildi; böylece çok kısa süre içinde, oturup uyumak için iyi halı ve keçelerin bulunduğu konforlu, özel bir üst kata yerleştirildik ve Erivan'dan getirilmiş tuzlu alabalık ile bir süre önce payımıza düşenden çok daha iyi bir pirinç yemeğinden oluşan biraz sade bir ziyafetin tadını çıkardık.

Şimdi bizzat Mütesellim'e gidip güzergahımızda ilerlememizi sağlaması için onu ikna etmeye karar verdim; ancak hâlâ peşimizi bırakmayan muhafızlarımız oraya erişmemizi istemiyor gibiydiler, çünkü yolumuza olası tüm engelleri çıkardılar; yine de

bizler de en az onlar kadar kararlıydık; ve burada ilk kez Farsça bilmem işimize yaradı, çünkü bize eşlik etmek üzere görevlendirilen çavuşun bu dili anladığını keşfederek ona kim olduğumuzu ve ne istediğimizi anlattım ve kısa sürede onu hizmetimize kazandırdım.

Böylece akşamleyin Bonham ve ben, Tatar ile ev sahibimizin eşliğinde, Mütesellim'in veya Paşa adına hareket eden valinin divanına doğru yola çıktık. Muhafızlarımızın inandırmaya çalıştığı gibi içeri girmekte hiçbir zorluk yaşanmadı; zira selamlama için uygun vakitti. Mütesellim mahkemesini, Pers tarzında halı ve keçelerle döşenmiş, baş köşesinde gürül gürül yanan bir ateşin bulunduğu ve çubuğun bolca kullanıldığını ele veren bir atmosferin hâkim olduğu derli toplu küçük bir odada topluyordu.

300

İyi giyimli ancak esmer tenli bir dervişin yanına oturdum; Farsça konuştuğumu duyunca bana o dille hitap etti ve Mütesellim ile iletişim kurmama aracı oldu. Hindistan'daki Rampire Barely'den olduğu anlaşıldı; kendi mesleğinden diğerleri gibi oldukça fazla seyahat etmişti ve o ülkedeki birçok yer ile kişi ona yabancı değildi; diğerlerinin yanı sıra bana Sn. Elphinstone ile kardeşimin isimlerinden bahsetti. Bu, amacımın ve isteklerimin en elverişli şekilde açıklanmasını sağlamakla kalmayıp, yalnızca dış görünüşün izin vereceğinden çok daha saygın ve etkileyici bir konumda Türk yetkilinin gözünde yer almamı sağlayan ve böylece aksi takdirde gerçekleşmeyebilecek ölçüde bu amaçları ilerleten talep edilebilir bir olay oldu. Bunun üzerine hemen özel bir kabul verildi ve ben de bunu muhafızlarımın kötü davranışını, işimin aciliyetini belirtmek için fırsat bilip kendimi Paşa'nın korumasına bırakarak sözlerimi tamamladım. Anlattıklarım karşılığında Mütesellim, hava izin verir vermez yolculuğumda hızla ilerlemem için elimden gelen her çabanın gösterileceğine dair beni temin etti; ancak durumla ilgili anlattıkları kesinlikle cesaret verici değildi, çünkü yolun şu anda kar nedeniyle geçit vermez olduğunu söylemekle kalmadı, aynı zamanda İran taraf gelen ve **Türk sınırları içindeki yolculara büyük zararlar veren Celali Koords aşiretinden soyguncular tarafından istila edildiğini de belirtti.**

301

Yalnızca üç gün önce, Kazlıgöl yolunu denemiş olan büyük bir adamın iki hizmetkarından bir daha haber alınamadığını söyledi; ve başka bir kaynaktan, tam kendi güçlerindeki bir grup tarafından sadece birkaç gün önce yedi kişinin soyulduğunu ve üzerlerindeki alınıldığını öğrendik — nitekim bu gruptan iki kişi daha sonra kaldığımız yere gelip bu hikayeyi doğruladı. Daha alçak başka bir yoldan da söz edildi; ancak karla daha az kapalı olmasına rağmen, soygunluların daha çok sardığı belirtildi ve bu yoldan gitmem konusunda hiçbir cesaretlendirme verilmedi. Görüşme, olası tüm yardım ve koruma güvenceleriyle sona erdi; ancak hava düzeline ve girişimi başarıyla gerçekleştirme ihtimali doğana kadar —ki bu durumda atlar, kılavuzlar ve muhafızlar hepimizin emrine verilecekti— en azından bir iki gün sabırlı olmamız konusunda şiddetle tavsiyede bulunuldu. Gerçekten de gecikme kaçınılmaz görünüyordu. Hala kar yağıyordu ve yağmaya devam edecek gibiydi; ve

insanların kendileri için zamanın hiçbir değeri olmadığından, zamanı değerli olanların duygularını anlayamazlar ve dolayısıyla sanki biliyorlarmış gibi çaba göstermeleri de beklenemezdi. Ayrıca mevcut durumda büyük sözcülük yapan bir Mehmet Ağa da vardı (çünkü Mütesellim'in kendisi zavallı bir yaratık gibi görünüyordu); şüphe yok ki onun da bu meselede parmağı vardı ve sonradan öğrendiğimize göre bir zamanlar kendisi de Mütesellim'di.

302

O, zor durumdaki gezginlerin çaresizliklerinden kendi çıkarını sağlamaya hem kararlı hem de muktedir olan kurnaz, tecrübeli bir adamdı; bu yüzden kaçınılmaz görünen şeye olabilecek en iyi zarafetle boyun eğmekten başka çare yoktu; ve işte tüm çabalarımın, Tatar'ları, süvarileri ve yorgun beygirleri kırbaçlayıp mahmuzlamalarımın sonra, bu sefil Koordish kasabasında fırtınaya tutulmuş ve buraya kapatılmış durumdayız; bu keyifli mektubu da buradan kaleme alıyorum. Yine de durumu en iyi şekilde değerlendiriyor, bu sıra dışı halk arasındaki ilginç ve karakteristik olan her şeyle kendimi eğlendiriyorum. Mütesellim'e yapılanlar gibi ziyaretlerde bile görgü kurallarının izlerini görmek mümkün. Bir yabancı bu insanlara ne anlam vermesi gerektiğini pek bilemez. Ziyaretimizi engelleyemedikleri için kaleye bize kadar eşlik eden ve haklarında şikayette bulunduğumuz muhafızlarımız, Mütesellim'in meclisinde bizimle birlikte oturdular; ancak bu aynı kişilere daha sonra bize kahve ikram etmeleri emredildi. Sanırım onlar, yapılacak herhangi bir ek işi kapmaya hazırcı, Paşa'nın çevresinde takılan kimselerdi; ve hatırı sayılır bir düzenbazlık ve gasp payıyla geçimlerini bunlardan sağlarlar. Ayrıca zaman zaman kullandıkları bir veya iki atları da vardır. Böylece onlar sadece birer maceracıdır; yine de hem Kürt hem de Türkmen aşiretlerini karakterize eden ve biçimler ile ayrıcalıklara duyulan küçümsemede kendini gösteren evrensel eşitliğin bağımsız duygusu, onların en yüksek meclislerde bile oturmasına izin vermektedir.

303

Bu muhafızlarımız, bu gecenin ta kendisinde bize cüretkarlıklarının oldukça açık bir örneğini verdiler. Anlaşılan o ki bugün, Ramazan'ın veya orucun bitişi olan Bayram gecesiydi ve tıpkı bizim şenlik sezonlarımızda olduğu gibi hediyelerin ve tebriklerin alınıp verildiği bir dönemdi; peki, bize bu kadar iğrenç davranmış olan bu hainler, bir Bayram hediyesi istemek için kaldığımız yere geldiler; yanıtımın ne olabileceğini tahmin edersiniz.

Elveda, sevgili,

mektubu şimdi kapatıyorum, ancak ne zaman postalanacağını bir Allah bilir. Yine de burada olup bitenler hakkında her gün biraz karalayacağım, umarım bu sıkışık kaldığımız yerde sonsuza dek kalmayız.

304

Mektup VII

Saduk Beg. — Derviş. — Bir Akşam Partisi. — Kürt Misafirperverliği. — Saduk Beg'in minnettarlığı. — Bayazıt'ın Durumu ve Tarihi. — Paşa. — Hastalar. —

Dervişler. — Saduk Beg'in Ölümü. — Açgözlü Bir Aile. — Yeni Bir Başlangıç. — Ağacık. — Bir Kış Fırtınası. — Gecikme. — Düşmeler. — Kara Eineh. — Zorlu Bir Aşama. — Karda Bir Kervan. — Tendür. — İlkel Gruplar. — Hoy'a Ulaşış. — Eski Bir Dost. — Katırcılar. — Hoy'dan Ayrılış. — Urumiye Gölü. — Tessouj. — Tebriz'e Ulaşış.

Bayazıt. Şubat.

Sevgili

Gördüğünüz gibi hemen başlıyorum; kendi sevimli vatanımda olsaydım dertlerimi yüz yüze dinleyecek olan sizlere, bu sıkıntılı anımda kederlerimi kâğıda dökmekten daha iyi hangi meşgale olabilir ki? Bu sabah erken saatlerde dostum Hind Derviş Nurullah bizi ziyaret etti. Kendisi, Kazlı-göl üzerinden denediğimiz ve başarısız olduğumuz yolun aslında geçilebilir tek yol olduğu konusunda beni temin ediyor; yanımızda yeterli kuvvet bulunduğu ve muhafız olarak Paşa'nın hizmetkarları bize eşlik ettiği takdircize, İran sınırının diğer tarafındaki Kara-Eynək'e kesinlikle ulaşacağımızı söylüyor. Öte yandan, Maku yolunu deneyecek olursak, hiçbir şart altında bulunabilecek at olmadığından kesinlikle başarısız olurduk ve üstelik muhtemelen soyulurduk.

305

Bizi aldatmak için hiçbir nedeni olamayacağı düşünülebilir, bu yüzden umarım doğruyu söylüyordur; ve sadece o değil, Paşa'nın Farsça bilen gulamlarından biri olan ve beni ziyarete gelen Mehmet Ağa da mütesellimin yolun durumunu öğrenmek için gerçekten bir adam gönderdiğini belirtti. Bu iyi görünüyor, ancak "Yunanlılardan korkarım!"

Bu derviş bugün beni, buranın hasta bir beyefendisini, bana söylediğine göre dokuz aydan uzun süredir hasta olan ve beni görmeye dışarı çıkamayacak kadar hasta olan Saduk Beg adındaki birini ziyaret etmem için ikna etti. Tıbbi ziyaretler sistemine başlamaya biraz isteksizdim; ancak bana güvence verdikleri üzere, hem rütbesi hem de değeriyle dikkat çeken bu kişi hakkında o kadar çok şey söylendi ki; ve Allah rızası için ve hayır işi olarak gidip onu görmem için o kadar çok yalvarıldı ki, sonunda kabul ettim.

Beg'in kardeşi, Farsça bilen, dış görünüşü içinde barındırabileceği şeyler hakkında çok az şey vaat eden bir meskenin içinde yer alan, iyi halıyla döşenmiş ve rahat, nezih bir odada beni iyi görünümlü genç bir adam olarak karşıladı. Kısa süre sonra Beg'in kendisi, iki hizmetkarın desteğiyle ortaya çıktı ve teşekkürler ile minnet ifadelerinde bolca bulundu. Sindirim organlarının kronik bir bozukluğundan ve böyle bir durumun olağan sonuçlarından muzdarip olduğunu, acılarını ve günlerini yakında birlikte sonlandıracak gibi görünen bir derecede olduğunu buldum; ve bir Frenk'e danışmakta ısrar eden çoğu Doğulu gibi, bana derhal şifa verecek bazı harika panzehirler alacağı inancıyla tam bir bekleyiş içindeydi.

306

Bunun imkansızlığını kendisine açıkladım ve kendisine göndereceğime söz verdiğim bazı ilaçlarla birlikte hava ve çevre değişikliği tavsiye ettim. İlk ikisini sonuncusu

kadar en azından temel kabul ediyordum; çünkü Ruslar ülkesini yok ettiğinden beri oraya dönmediğini, bunun yerine Bayazıt'ta kiralık bir Ermeni evinde son dört yıldır yaşadığını, bu evden çok nadiren çıktığını ya da hiç çıkmadığını gördüm. Zavallı adamın sağlığını kaybetmesine ve sıkıntıya düşmesine şaşmamalı. Saduk Bey, Auverdee adında, yaklaşık iki bin aileden oluşan asil bir Koords aşiretinin lideridir ve Ruslar ülkesini yağmalamadan önce on sekiz güzel köyün efendisiydi. Şimdi ise yalnızca sekiz köyü var ve bunların da pek çoğu yarıdan fazla nüfusa sahip değil. Siyasi konumunda da üzücü bir gerileme yaşamıştır; çünkü eskiden hükümdarının baş danışmanı, devletin en nüfuzlu soylusuyken, ülkede hâlâ büyük bir saygı görmesine rağmen kendisini iktidardaki partiye o kadar tamamen muhalefet içinde bulmaktadır ki, azalan sağlığı onu divana katılmaktan alıkoymadan önce bile divana katılmayı bırakmış ve tıpkı bulduğum gibi emekli bir hayat sürmüştür. Ziyaretim sırasında, muhtemelen tebaası ve akrabası olan bir dizi kişi onu ziyaret etmeye geldi ve evimizde arkadaşlarımıza mutlu bir Noel veya Yeni Yıl dilediğimiz gibi, mutlu bir bayram dileyerek "İyd-i mübarek"te bulundular. Birer birer yaklaştılar, eğilip elini veya giysisinin eteğini öptüler; ancak muhtemelen daha yüksek rütbeli olan birkaç kişi ondan yarı kucaklama aldı.

307

Derviş, hiç şüphe yok ki iyi bir hamisi olan Bey'in konforunu sağlamakla son derece meşgul oldu. İlaçlar için çarşı pazar dolaştı, bulunduklarında hazırlanmalarına yardım etti ve dozları talimatlarımla birlikte hastaya geri götürdü. Bayazıt'ın ilkel durumu ve yoksulluğu, tüm çarşılarında iyi kalibrede bir ravent parçası veya tek bir sinameki yaprağı bile tedarik edememiş olmamdan anlaşılabilir; oysa Doğu'da her iki ilacın da yaygın olmadığı pazar kasabası çok azdır. İnsanın zihninin, ev ortamını ya da bir zamanlar tanıdık olan şeylerin ve manzaraların hatırasını uyandıran herhangi bir nesneye nasıl da sıkı sıkıya sarılması ne kadar ilginç! Hindistan'da muhtemelen kayıtsızlıkla bakacağım bu derviş, her şeyin yabancı ve neredeyse düşmanca olduğu uzak bir Koordish kasabasında neredeyse bir dosta dönüştü. Bildik bir dille konuşabiliyor, sevgi ve ilgiyle hatırladığım o insanlardan ve yerlerden bahsedebiliyordu; bu, onu bir tür kardeş olarak görmemi sağlayan ortak bir duygu bağıydı.

Bu akşam kaldığımız yerde eğlenceli bir topluluğumuz oldu. Biz akşam yemeğine otururken bir sürü insan içeri girdi; şüphesiz merak saikiyle, etrafımızda geniş bir yarım daire oluşturdular. Bu arada, epey sert yaşlı tavuklar ve sade haşlanmış pirinçten oluşan oldukça acıklı bir akşam yemeği idi. Bir gün önce ev sahibimiz bize şarap teklif etmişti; bu akşam ise etmedi. Sanırım ortalıkta çok fazla şahit vardı.

308

Tanıdığımız ziyaretçiler arasında Paşa'nın çavuşu (eski muhafızlarımızdan biri), Farsça konuşmasından ötürü o şekilde anılan Muhammed Ağa Farsî, epeyce ağırbaşlı bir Fars katırcı ve mütesellimin baş hizmetkarlarından biri gibi isimler vardı; kabul edersiniz ki oldukça saygın bir meclisti. Yemek sırasında her şey sessiz, düzenli ve saygılıydı; ancak bir iki nargile veya çubuk içildikten sonra, zeki ve şakacı

biri olan çavuş sitareyi, daha doğrusu dört telli bir tür gitarı eline aldı ve akort ettikten sonra, sesten ziyade gürültü ve iyi niyetle söylediği çeşitli Türkçe ve birkaç Farsça ezgiye gayet düzgün bir şekilde eşlik etmeye başladı. Başyapıtları, konuları Rusların Erivan'ı ele geçirmesi ve aynı güçler tarafından Hasan Han Serdar ile Veliaht Prens'in bozguna uğratılması olan iki Türkçe türküydü. Oldukça alaycı görünüyorlar ve tüm topluluktan çok gürültülü bir neşe ile alkış çığlıkları koparıyorlardı.

Şimdi bu Koords Ruslardan şiddetle nefret ediyor; o halde, birer zaferleri diğerinin yenilgileri üzerinden gerçekleştğinde duydukları bu sevinç karşısında Perslere karşı antipatileri kim bilir ne kadar büyüktür!

Keşke o topluluğu görebilseydiniz; odanın ortasına dikilmiş tek bir uzun iç yağı meşalesinin ışığında –iyi beslemeye özen gösterdiğimiz– ateşin iki yanında oturan Bonham ile ben vardık; etrafımızda ise belli bir mesafede, yarım daire şeklinde, kimisi silahlı kimisi silahsız, garip kıyafetli ve vahşi görünümlü yirmiye yakın figür oturuyordu.

309

Sakalları bir anda kahkahayla sallanıyor, hemen ardından her kulak sabit bir dikkatle müzisyenin nağmelerine kesiliyordu; bu sırada, uç kısımları odanın ortasına uzanan ve ağızlıkları sessiz ama sürekli bir hareketle dudaktan dudağa dolaşan yarım düzine uzun çubuktan çıkan duman bulutları başımızın üstünde halkalar çizerek asılı kalıyordu; çünkü geleneksel hak gereği her tütün kesesi ortak bir maldı ve içinde bir tütün teli kaldığı sürece de öyle kalmaya devam ederdi.

Nihayet müzisyen arkadaşımız bir şaka tutkusuna kapılarak elinde sitarayla ayağa fırladı ve binbir abartılı hareketle –kendi vücut yapısının absürtlüğünün karşı konulmaz derecede komik bir etki yarattığı– bir Fars baziger yani dansöz taklidiyle bizi eğlendirdi. Uzun, kukla benzeri bir burnu ve çenesi olan, uzun Koordish sarığının altında sarsılmaz bir ciddiyete sahip grotesk bir yüz ifadeye sahip küçük bir adamdı; vücudu tamamen şalvardan ibaretti; çünkü şalvarı neredeyse koltuk altlarına kadar bağlanmıştı ve ayak bileklerine kadar uzanıyordu, görünen tek diğer giysisi ise kısa işlemeli bir ceketti; şirketin sonsuz keyfi için büyük bir çeviklikle paytak paytak yürüdü ve etrafa tekneler savurdu; büründüğü karakterle ilgisini, ifşa etmekte kararlı görüldüğü, son derece ciddi görünümlü bir "Meşhedi" olan "ağırbaşlı" Fars katırcıya yöneltti*.

Zavallı Meşhedi bunu yapabildiği kadar uzun süre taşıdı; ancak sonunda alaycılığı katlanılmaz hissederek, bu saldırının adaletsizliğine karşı genel olarak topluluğa ve özellikle bana son derece dokunaklı ve öfkeli sözlerle başvurdu.

* Meşhed'e hac yolculuğunu yapmış kimse.

310

Bunun çok zalimce bir hareket olduğu konusunda onunla aynı fikirdeydim, ancak onun için gördüğüm tek çarenin sitarı eline alıp durumu rakibinin aleyhine çevirmeye çalışmak olduğunu söyledim. Meşhedi başını salladı; ciddî şaşkınlığı ve sakallı ağırbaşlılığı izleyiciler üzerinde o kadar karşı konulmaz bir etki yarattı ki alkış çığlıkları adeta sağır edici bir hal aldı: Bütün Koords büyülenmişti. Genel neşesi

sanki bulutlar altında kalmış gibi görünen ve çavuşun maskaralığına sakın bir küçümsemeyle bakıyormuş gibi tütün içen Tatarımız bile artık buna daha fazla dayanamadı; buzu eridi ve o da diğerleri gibi içtenlikle kükreyip alkışladı. Yine de zavallı Muhammed Ağa'nın neşesinin Kazlı-göl'deki bozgundan henüz kurtulamadığı açıktı ve nihayet dinlenmek üzere çekilebilmemiz için eğlencenin uzatılmasını pek hoş karşılamadı.

Günün olayları arasında Koordish at ticaretiyle ilgili bir örnek de vardı. Eğer bulunabilirse iyi bir at veya iki tane satın almaya niyetli olduğumuz biliniyordu ve öğleden önce incelenmek üzere birkaç at getirildi. Geri kalanların arasında, eski mütesellim Muhammed Ağa'nın mülkü olan ve otuz beş duka karşılığında teklif edilen güzel, küçük bir hayvan da vardı. Boyutunun çok küçük olduğunu ve her halükarda bunun altı yüz pişkirden veya yaklaşık on üç dukadan daha fazlasını etmeyeceğini düşündüğümüzü belirten bir mesajla atı geri gönderdik. Bu iletaye karşılık olarak, onu hediye olarak kabul etmem yönünde bir rıza istendi. Artık bu tür hediyelerin amacını kanmama izin vermeyecek kadar iyi bildiğim için, karşılığında sunabileceğim uygun bir karşılığım olmadığı gerekçesiyle sunduğum hediyeyi kabul etmekten kendimi mazur görüp teşekkürlerimi ilettim.

311

Pek çok mesajlaşma ve uzun pazarlıkların ardından iş şu noktaya vardı: Muhammed Ağa benimle pazarlık etmeyecekti; ancak at benimleşt ve altı yüz piastre de göndersem, bin altı yüz de göndersem onun için fark etmezdi! Bu laf kalabalığına ek olarak, Muhammed Ağa sabah Erzurum'a hareket etmek üzere olduğu için, amacımız ne olursa olsun bunu çabucak yapmamız gerektiği belirtildi. Bir hileden korkuyordum doğrusu; ancak Muhammed Ağa'yı küstürmek işimize gelmiyordu ve at parasına değiyor gibi görünüyordu. Arkadaşımdın böyle bir binek hayvanına ihtiyacı vardı; bu yüzden altı yüz piastre (altı İngiliz sterlini) gönderildi ve kabul edildi, at da bizimle kaldı.

12 Şubat. Sabah erkenden, yani saat sekiz civarında, yuvamdan çıkarken Saduk Bey'in bir hizmetkarı gelip efendisinin beni görmeye gelmekte olduğunu söyledi. Oldukça tuhaf bir saatti doğrusu ve iyi kalpli Bey'in bu zayıf durumunda bu kadar zahmete girmiş olmasına üzüldüm; ancak artık onu ağırlamaktan başka çare yoktu. Bu beyefendiyi beklerken, eski muhafızlarımız atlarını bize satmak için pazarlık etmeye geldiler; mütesellim tarafından durumu açıklamak üzere gelen ve –bütün Koords Ağa'dır– Mustafa Ağa adında biri, istersek ertesi güne rahat bir başlangıç yapabilmek için o gece gidebileceğimiz Kızıl-Dize köyünden dağ geçidinde bize yardım edecek adamların emriyle birlikte atların bizim için hazır olduğunu bildirdi. Ancak soruşturulduğumuzda, yolun geçilebilir olup olmadığını bize bildirmek için gerçekten kimsenin gelmediği ortaya çıktı; ne iki taraftan bir kervan geçmişti ne de mütesellimin hizmetkarı, işlerin daha öncekiyle tamamen aynı durumda kaldığını itiraf etmişti; dolayısıyla, eğer yola çıkacak olursak sonuncusundan daha iyi bir sonuç alacağımızı ummak için sağlam bir zemin yoktu.

312

Bu lehte ve aleyhteki durumları tartıştığımız sırada, dostumuz Hintli derviş ortaya çıktı ve işlerin bu halini duyunca bize biraz sabırlı olmamızı tavsiye etti; çünkü bizim iyi dostumuz olan Saduk Bey, bu meseleyi bizim kendimiz için yapabileceğimizden çok daha iyi bir şekilde ayarlayacaktı.

Bunun üzerine işlemler durduruldu ve Bey ile gerçekleştirilen son derece samimi bir görüşmenin ardından, bugün burada kalmamız konusunda anlaşıldı; Bey, kendi köyünden İran'daki Kara-Einah istasyonuna kadar bizzat atlar, güvenilir kılavuzlar ve muhafızlar sağlayacak ve bizi hiçbir masraf veya zahmet olmaksızın oraya ulaştıracaktı — işte size bir Bey!

Bu, reçetelerim için cömert bir karşılıktı — ancak Kutsal Kitap, "ekmeğini sular üzerine at" der. Aslında, yardımın karşılıksız olacağını ilk başta anlamamış olsam da, teklifin büyük avantajını hissettim ve sanki tam kapsamını anlamışım gibi minnettar olduğumu ifade ettim. Bu durum, ihtiyaçlarımız üzerinden ikinci bir vurgun yapmayı uman bu bayanların, özellikle de Bey yanımdayken ayrılık dileklerini iletmek ve Erzurum'daki Paşa için emirlerimizi almak üzere gelen eski mütesellim Muhammed Ağa'nın keyfini tamamen kaçırdı.

313

O gülen yüzünün ardında, avı ile arasına giren bu tesadüfe ve adama yüreğinin en derinlerinde lanet okuduğuna inanıyorum — çünkü kârın aslan payını kesinlikle o alacaktı. Ne var ki, iltifatlar ve hizmet teklifleriyle doluydu ve onun aracılığıyla Kızıl-Dize'deki herkesin bizim hizmetimiz için tetikte olacağını garanti ediyordu. Bey'in varlığının onun üzerinde güçlü bir etki yarattığı pek açıktı ve bu kişiliğe gösterilen saygıdan ötürü, bölgedeki rütbesini ve önemini anlama imkanı bulduk: Gerçekten de mütesellimin huzuruna oturanların çok azı, Saduk Bey'in yanında bu cesareti gösterebiliyordu; hatta Tatarımız bile onun karşısında ayakta dururken, saygılarını sunmaya gelen bazılarının oldukça soğuk bir şekilde geri çevrildiğini gördük.

Bu sabah gerçekten de en ihtişamlı türden olan kabul törenimizin ardından çizmelerimizi giyip dışarı çıktık, etrafı inceledik ve hayal kırıklığı ile böylesine dar bir yerde kapalı kalmanın kaçınılmaz olarak yarattığı bir miktar can sıkıntısını —burada çok anlamlı bir şekilde ifade ettikleri üzere diltungee, yani kalbin sıkışmasını— dağıttık. Kuşkusuz, ruh halini canlandırmak açısından bu Bayazıt'tan daha kötü seçilebilecek başka bir yer olamazdı; çünkü İran'daki Müzinün ve Kumayşah ile Kum kasabalarının bazı mahalleleri haricinde, hiç böyle eksiksiz bir harabe manzarası görmemiştim. Yüz evden neredeyse biri bile meskûn değildi; oturanları de onarımlı değildi; ve bu yerin kalan halkı için o sıralarda büyük yakacak deposu, terk edilmiş meskenlerin kırıları ve ahşap kısımlarıydı.

314

Bu oldukça kasvetli ve Koords ile Ermeniler için son derece öfke uyandırıcı bir manzaradır; ancak bu, Rusya'nın şefkatli merhametine borçlu oldukları şeydir. Yalnızca Bayazıt'tan on bin Ermeni'nin, Ahiskala ormanlarında ve Megrelya bataklıklarında yok olmak üzere götürüldüğü söylenmektedir; ve bana güvence

verildiğine göre şu anda kasabada üç yüz kişi bile yoktu. Bu Ermeni yağmasıyla yetinilmeyen, bu keyfi tarzda bir dizi Koords de sürgün edilmişti; ancak bunlardan daha dayanıklı olanlar ve göçebe bir hayatın sertliklerine alışkın olanlar, birçoğu sefalet içinde ölse de kaçmanın bir yolunu bulmuşlardı. Bayazıt için bu yağmanın sonuçları yıkıcı olmuştur, her ne ki bu, son zamanlarda bu talihsiz kasabanın üzerine hızla ard arda düşen bir dizi talihsizliğin yalnızca zirve noktasıdır ve bu son eylem dışında hepsi, yükselişlerini komşularının zayıflığına borçlu olan çoğu küçük devletin tarihinin sıradan kapanış bölümü olarak ele alınabilir. Bayazıt'ın tarihi hakkında çok şey bilmiyorum; belki bilseydim de bu detaylar sizi pek ilgilendirmezdi. **Zeelanlee aşiretinden Koords olan şu anki hüküm süren aile, kökenlerini Büyük denilen Mahmut Paşa'ya kadar götürürler.** Yerine, şu anki Paşa'nın ikametgahı olan güzel kaleyi inşa etmeye başlayan ve aynı zamanda büyük bir reis ve büyük bir zalim olan İshak Paşa geçti. Ölümünün üzerine kardeşi İbrahim, yeğeni Muhammed'i devre dışı bırakmak için bir girişimde bulundu; ancak genç adamın hakları, o sırada ülkenin en güçlü soylusu olan Saduk Bey'in babası tarafından savunuldu ve onu tahta oturtmayı başardı.

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşekin dipnotu:

Metin Analizi ve Dilbilgisel Bağlam

İlgili pasajda geçen "Koords of the Zeelanlee tribe" (Zilan aşiretinden Kürtler) ibaresi, İngilizce sözdizimi (syntax) bakımından incelendiğinde; nitelemenin doğrudan cümlelerin öznesi konumundaki hanedan/aile üzerine odaklandığı görülür.

Temel Yapı: İngilizce metindeki bu tamlama, Zilan aşiretinin tamamının etnik bileşimini tanımlamaktan ziyade, söz konusu hanedanın mensup olduğu etnik grubu ve o grubun dahil olduğu aşiretsel aidiyeti belirtme işlevi görür. Dolayısıyla, yapının mantığı hanedanın (the present reigning family) Kürt kimliğini ve onların Zilan aşiretiyle olan bağını tescil eder.

Tarihsel ve Sosyolojik Çıkarım: Bu gramer yapısından hareketle "Zilan aşiretinin tamamı Kürt'tür" veya "Zilan aşireti içerisinde Kürt olmayan unsurlar da bulunmaktadır" şeklinde kesin bir totolojik ya da dışlayıcı sonuca varılamaz. Metin, yalnızca ilgili idari/siyasi aktörlerin köken havuzunu işaret etmektedir.

Akademik Metinlerde Anlam Kesinliği ve Alternatif Formülasyonlar

Eğer kaynak metnin müellifi, aşiretin homojen bir etnik yapıya sahip olduğunu (yani aşireti oluşturan tüm fertlerin münhasıran Kürt olduğunu) vurgulamak isteseydi, İngilizce söz diziminde niteleme sıfatlarının kapsamını genişleten belirteçler kullanması gerekirdi. Bu bağlamda akademik metin disiplinine uygun olabilecek alternatif formülasyonlar şu şekildedir:

Formülasyon A (Kapsam Belirtilen Yan Cümle):

"The present reigning family, who are Kurds belonging entirely to the Zilan tribe..."

İzah: Bu yapı, aidiyetin sadece hanedanla sınırlı kalmayıp, mensup olunan aşiretin bütününe teşmil edildiğini ifade eden kapsayıcı bir nitelik kazandırır.

Formülasyon B (Bütünleşik Sıfat-Fiil Yapısı):

"The present reigning family, being Kurds of the Zilan tribe..."

İzah: Etnik kimliği ve aşiret bağına hanedanın ontolojik konumuyla doruk noktada birleştirilerek anlatımı rafine ve akademik açıdan derli toplu kılar.

315

Ancak Mehmet birkaç ay sonra öldü ve yerine, Ouverdee reisinin muhalefetine intikamını ailenin kasabadaki tüm mal varlığını yok ederek alan İbrahim geçti; Saduk Bey ise o zamanlar genç bir delikanlı olarak canını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı; birkaç yıl sonra gerçekleşen İbrahim'in ölümüne kadar da geri dönmedi. İbrahim'in, hazinesini yağmalayan ve onu o şehre götürüp Muhammed'in oğlu olan mevcut Paşa Behlül'ü musnuda oturtan Erzurum'daki Türk valisi tarafından esir alınmasının üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçmiştir. Yaklaşık dört beş yıl sonra, böyle çalkantılı bir ülkeye uygun bir hükümdar olmak için gereken tüm niteliklerden yoksun olan Behlül, Osmanlıların ellerine geçirebildikleri her şeyle birlikte sırası gelince Erzurum'a götürüldü. Sırada, karargâhını Bayazıt'ta kuran ve Türklerin sefil artıklarını silip süpüren İranlı general Ali Han tarafından yağmanın tamamlandığı 1822 yılındaki

İran savaşı vardı. Paşa ve arkadaşım Saduk Bey dahil yakalayabildikleri tüm reisler, bu vesileyle esir edilerek Hoy'a götürüldü ve burada bir kısmı, tamamı olmasa da, bir yıl tutuldu. Yine de, Türk ve İranlılar tarafından yağmalanıp ayaklar altına alınmalarına rağmen Bayazıt halkı yerinde duruyordu ve bununla birlikte yeniden canlanan refahın malzemeleri de varlığını koruyordu. Son darbe ise, hem kasabayı hem de kırsalı tamamen nüfustan arındırarak ve geçmiş talihsizliklerden bu yana toplanabilmiş olan azıcık şeyi de yağmalayarak, her ikisini de yenilenme imkânından mahrum bırakan ve taşıyamadıkları şeyleri de keyfi olarak yok eden Rusya'ya saklanmıştı.

316

Buranın yeniden nüfuslanması neredeyse imkansızdır; ne ticareti ne de herhangi türden bir imalat imkânı ya da tavsiye edilecek bir konum avantajı vardır. Eski nüfusu ve refahı, muhtemelen sakinlerinin cesur ve başarılı reisler altında güçlü bir kalede sahip oldukları korumadan kaynaklanıyordu; bu durum artık sona erdiğine göre, yeni bir koloniyi harabeleri yeniden yerleşmeye teşvik edecek hiçbir şey yoktur. Harabelerden harabelere tırmanırken bu düşkün durumun kanıtları her adımda yüzünüze çarpar. Dağınık dükkanlardan oluşan sefil çarşılar, yaşamın zorunlu ihtiyaçlarının yalnızca en dip noktadaki döküntüleriyle donatılmıştı; ve zavallı dükkan sahipleri, tükenmiş bir halkın kurumuş kalıntıları gibi yıkık dökük meskenleri arasında oturuyorlardı. Bayazıt Koordsların komşularından birer birer nefret etmelerine şaşmamalıdır; çünkü çektikleri tüm bu acılardan sonra, en çok kimin elinden zarar gördüklerine karar vermek zor olabilir. İlk saldırganlar olup olmamalarının, şikayetin adaletiyle ne ilgisi olursa olsun, mevcut duyguyla hiçbir ilgisi yoktur. Belki de Rusya'dan gördükleri zararların en yakın tarihte olmasından ve kâfirler, yani inançsızlar tarafından verilmiş olmasından ötürü onlardan en çok nefret ediyor gibi görünmektedirler. Halk genel olarak ve özellikle de reisleri, yalnızca zayıflıklarını ele verebilecek şikayetleri dile getiremeyecek kadar gururlu olsalar da, bu bastırılmış nefret son derece açıktı.

317

Konuştuğum tüm ileri gelenlerin bu konuda oldukça çekingen olduklarını gördüm — konuya değinilmesi bile katlanılamayacak kadar acı vericiydi; ancak alt tabakadan pek çok kişi, özellikle Farsça konuşabilenler, açıkça konuşarak Koordsların duygularının ne kadar acı olduğunu, kendi zayıflıklarının bilinciyle dizginlenmiş olsalar da büyük bir enerjiyle betimlediler. **Gerçekten de kim Bayazıt'ın harabelerine bakıp da her bir Koord ve Ermeni'nin kalbinin Paskeviç ve yordakçılarının ellerinde uğradıkları hakaretler için yanmadığından şüphe edebilir?**

Erivan'da ve İran'dan yeni kazanılan bölgelerde de aynı duygu ve düşüncelerin var olduğu bana güvenceyle aktarıldı; çünkü orada tiranlık ve zulmün yarattığı sefalet, zayıflığın ve kötü idarenin geçmişte yerli yönetim altında ürettiğinden pek de az değildi ve bunun önemsiz olmadığı gayet iyi bilinmektedir.

Daha bugün, ev sahibimiz Hoca Ohan bizimle otururken içeri Nizam üniforması giymiş, görünüşe göre astsubay rütbesinde bir adam girdi ve Hoca'dan hiç de resmiyete uymadan bir eyer talep etti. Muhammed Ağa'ya Erzurum'a kadar eşlik edeceğini söyledi; kendisine bir at temin edilmişti ama eyer verilmemişti ve bunu Hoca'nın sağlaması gerekiyordu. Zavallı ev sahibimiz böyle bir eşyaya sahip olmadığını boşuna iddia etti; subay, acilen bir iyilik rica eden birinin tonuyla değil, bir hakkı talep eder gibi ısrar etti; ve sabrı tükenene kadar itiraz ettikten sonra Hoca sonunda öfkeye kapıldı, ayağa fırladı, çizmelerini çekip dışarı çıktı ve kaleye gidip mütesellime bu gaspı şikayet edeceğini ilan etti.

318

Böylece ezen ve ezilen birlikte dışarı çıktılar ve meselenin tam olarak nasıl sonuçlandığını bilmiyorum; ancak kesin olan şu ki Hoca'nın tazminat ödemesiyle sonuçlanmıştır. Aslına bakılırsa tüm ülke bir düzensizlik içindedir: Doğası gereği zayıf iradeli olan Paşa, kaynaklarının Rus istilasıyla yok edilmesinden bu yana zaten sahip olduğu azıcık gücü de yitirmiştir: askerlerinin maaşını ödemeye veya düzensizliği önlemeye gücü yetmeyen hoşnutsuz reisleri, her türlü kural dışı hareketi işledikten sonra kendi taşkınlıklarının sonuçlarından kaçınmak için paşalığı terk etmişlerdir; kimisi İran'a, kimisi Türk topraklarının diğer bölgelerine sığınmış, hatta kimileri Rus topraklarına bile kaçarak Bayazıt'ı o kadar tebaasından ve kaynağından mahrum bırakmıştır ki, Paşa'nın artık özel masraflarını karşılayacak araçları bile neredeyse toplayamadığı bize güvenceyle söylenmiştir. En iyi bölgeleri ve köyleri, bağımsız olmasalar bile kendilerini geride tutan Beylerin veya Ağaların mülküdür ya da gelirlerini tüketen kendi ailesine aittir, öyle ki paşanın hazinesine hiçbir şey ulaşmamaktadır. Yakalanabilecek kadar açık hırsızları cezalandırmaktan bile korkmaktadır, çünkü onlar bu düzensiz reislerden bazıları tarafından korunmaktadır; ve son saltanatta suçlar yüzünden idam edilenlerin yakınları bile, egemenlerinin kararının infazcıları yapılan kişilerden diyet (kan bedeli) talep etmek üzere mağdur kişiler olarak öne çıkmışlardır. Behlül Paşa'nın acizliği hakkında bir fikir edinmek gerekirse, kalenin hemen yakınındaki kendi mülkünü bile korumaktan aciz olduğu gerçeği göz önüne alınabilir.

319

Celâli ve diğer İranlı Elîatlar, söylediklerine göre, aileleri ve sığırlarıyla birlikte ilkbaharda Bayazıt altındaki ovaya iniyorlar; yalnızca komşu halkın otlaklarını tüketmekle kalmıyor, aynı zamanda sarayının pencerelerinin görüş alanı içinde, Paşa'nın katırları, atları ve develeri dahil olmak üzere ellerine geçirdikleri her şeyi cezasızlıkla alıp götürüyorlar.

Bugün öğleden sonra bana iki hasta daha getirildi; biri, cahil bir Acem şarlatanının kaba tedavisi yüzünden etkileri hızlanan katarakt nedeniyle bir gözü tamamen kör olan yaşlı bir adamdı, diğeri ise hızla öbür gözünü de aynı duruma getiriyordu. Derhal iyileşmeyi bekliyordu: Ona herhangi bir yardımda bulunamayacağımı bildirerek hayal kırıklığına uğratmak zorunda kaldım — bunun müdahale edemeyeceğim bir Tanrı'nın takdiri olduğunu söyledim. Benzer durumlarda

karşılaştığım çoğu insandan çok daha mantıklı olan zavallı adam, bunu duyunca başını hürmetle eğdi, sağ elini önce yere sonra alnına dokundurarak, "Hekim haklı; bu Tanrı'nın işidir ve ben O'nun iradesine boyun eğiyorum. Tanrı büyüktür!" diye haykırdı; ve bunu söyleyerek, daha fazla uzatmadan kalktı, asasını ve kendisini eve getiren bir arkadaşının kolunu alarak, bir Hristiyan din adamına bile örnek olabilecek bir tevekkülle çekip gitti.

Diğer hasta ise, neşeli çavuşun olan kocasının, karısının iddia ettiği ve bir türlü açıklanamayan bir rahatsızlığını büyük bir ciddiyetle açıklamaya çalıştığı bir kadındı. **Bu iyi insanlar, yaşlı kör Koord'tan daha az mantıklıydılar ve haklı ya da haksız, bir reçete yazmam konusunda ısrar ediyorlardı.**

320

Ben de kadının hayal gücünü harekete geçirmek umuduyla, zararsız bir ilaçla renklendirilmiş ve kokulandırılmış, her halükarda hiçbir zararı olmayacağından emin olduğum bir hap paketi hazırladım; bu yöntemin çoğunlukla harika bir şekilde etkili olduğunu görmüştüm ve bu yöntem şu yazık ki zavallı kadını en azından şimdilik memnun bir şekilde gönderdi.

13 Şubat. Şöhretimiz yayılıyor; bu sabah başkası değil, iki derviş daha bizi ziyaret etti; bunlardan biri hayatımda gördüğüm en vahşi görünümlü yaratıklardan biriydi; üzerindeki yırtık pırtık yeşil bir cübbe, tacının veya derviş külahının altından darmadağın bir şekilde sarkan uzun siyah saçları ve Fırat'ı ya da Thames'i yakabilecek bakışları olan gözleri vardı. Bana tedavi etmem için hasta bir çocuk getirdi —maalesef her yerde bolca hasta var!— ve şaşırtıcı bir şekilde çocuğun kendi oğlu olduğu ortaya çıktı. "Ne," dedim, "bir derviş ve evli mi?" — "Evet," dedi; "ne yapayım?" Aslında iki karısı olduğunu, az değil, itiraf etti; anlaşılan Bayazıt'ta dervişlerin evlenmesi bir modaydı; çünkü dervişe dair başlığından ve cüppesinden başka hiçbir şeyi olmadığına bahse girebileceğim aptal görünümlü diğer kişi de bana diğer yarısına sahip olduğunu bildirdi — bu kazançlı bir iş olsa gerek; ancak bu azizlerin kadınlar için cazibesi ne olursa olsun, bizim için pek bir şey ifade etmiyordu; çünkü tanımak zorunda kaldığım en aptal iki adamdan başkaları değillerdi.

Her akşam sohbet toplantımız oluyor. Kahvemiz ve tütünümüz iyi, bu yüzden de bolca insan çekiyor; hava dışarı çıkmayı pek istemeyeceğimiz kadar soğuk ve değişken olduğu için bu da mahsur kalışımız sırasında bizi eğlendiriyor. Bugün kalenin bir çizimini yapmaya çalıştım, ancak donmak üzere olan parmaklarım yüzünden neredeyse vazgeçmek zorunda kaldım.

321

Kaldığımız yerler pek konforsuz değil, ancak ev sahibimiz bencil bir adam ve berbat bir iaşeci. Bize berbat yemekler veriyor ve paramızı sağa sola saçmayacağı için Tatarımızla kavga ediyor. "Elbette," diyor, "bu Beyzadeler'in (soylu çocukları, lordların oğulları) çok parası var; neden daha cömertçe dağıtmalarını sağlamıyorsun?" Kuşkusuz bizden büyük kâr elde etmeyi umuyor ve görünüşe bakılırsa bunu yapmak için yeterince zamanı olacak.

Dün gece, Muhammed Ağa'nın Erzurum yolundayken Kızıl-Dize'de kar nedeniyle durdurulduğunu, Diyadin yolunun geçilemez durumda olduğunu duyduk; ve Tatarımızı çağırtmış olan Saduk Bey, atların ve adamların kendi köylerinden geldiğini ve emrimizde olduğunu, ancak hareket etmenin imkansız olduğunu —yolda neredeyse kaybolduklarını ve bir adamın don nedeniyle ayağını kaybettiğini— söyledi. Bu nedenle, Ağacık'ta olduğu söylenen bir kervan yolu zorlayıp açana kadar kalmaya karar vermeliyiz, dedi; bu arada, eğer kaldığımız yerden sıkıldıysak, evinin ve içindeki her şeyin emrimizde olduğunu belirtti. Verdiğim ilaçlardan rahatlama bulunduğunu duymaktan mutlu oldum.

14 Şubat. Bu sabah, Kızıl-Dize'ye bugün bir kervanın gelmesinin beklendiği haberiyle uyandırıldık ve gerçeği öğrenmek için hemen Bey'e gittim.

322

O, bilgi getiren kişileri hemen ve çok nazik bir şekilde çağırttı ve onlardan, bazı kişilerin tepelerin tepelerinde kalarak kısa yoldan Ağacık'tan yola çıktıklarını öğrendik; ve eğer herhangi bir engel çıkmazsa yarın aynı rotayı deneyeceğimiz kararlaştırıldı. Akşam, memleketlileri veya genel olarak Bayazıt halkı hakkında ne söylenirse söylensin, bize karşı nazik ve çıkarsız bir dost olduğunu kanıtlayan ve muhatap olduğum diğer kişilerin en büyük hizmetlerde bile göstermeyeceği bir minnettarlığı gösterdiğimiz küçük ilgiye karşı gösteren bu iyi ve saf kalpli adamla vedalaşmaya gittik. Yolculuğumuzda bize yardımcı olma iyiliğindeki kendi payı karşılığında tek istediği, adının İran'daki İngiliz Mukim'e uygun bir şekilde anılmasıydı; ayrıca bu yoldan seyahat edebilecek vatandaşlarını doğrudan her türlü ilgi ve yardım bulacakları kendi evine göndermesini rica etti. **Ne yazık ki, Sir John Campbell'ın gösterdiği** ilgiler için teşekkürlerini almak ne de Tebriz'den gönderdiğim onun nezaketine olan minnettarlığımızın kanıtlarını görmek yaşamadı. Verdiğim ilaçlardan gördüğü fayda, gelecekte kullanmak üzere aynı türden bir stoku yanında bırakmam konusunda beni şiddetle teşvik etmesine neden oldu. Güçlerini veya doğru etkilerini yeterince bilmeyen kişiler tarafından uygulanmalarının tehlikesini dile getirmem veya düzenli bir hekimin bakımına girmek üzere Tebriz'e gitmesini istemem boşunaydı.

323

Bayazıt'tan ayrılmazdı ve ilaçları da mutlaka isterdi; bu yüzden onları hata yapılmasına veya iyilik yerine kötülük getirmesine en az ihtimal vereceğimi düşündüğüm şekillerde ve dozlarda hazırladım; hem kendisine hem de Bey'in yanında kalan Hintli dervişe, hem kullanımlarını hem de kullanılma yöntemlerini açıkladım: ancak hastalık kendi eğiliminde mi ölümcüldü, yoksa etkileri yanında bıraktığım çarelerin bilinçsizce kullanımıyla mı arttı, söyleyemem —pek ihtimalle ikincisi, çünkü Doğulular genellikle bir doz iyilik yapıyorsa on dozun tam on kat fayda sağlayacağını hayal ederler ve bazen bir kez şifa buldukları herhangi bir ilacı, bulabildiklerinde önlem amacıyla oldukça büyük miktarda alırlar. Durum ne olursa olsun, sonradan öğrendiğim kadarıyla Saduk Bey, Bayazıt'tan ayrılışımızdan çok kısa bir süre sonra yaşamını yitirdi; ve Sir John Campbell ile bizim gönderdiğimiz

hediyeler o yere ulaştığında, iyi adam, umabileceğimiz gibi, hastalık ve ölümün giremeyeceği o daha iyi dünyada ödülünü almaya gitmişti.*

Bu paragrafın, anlatının sürekliliğini korumak için orijinal mektuba sonradan eklenmiş bir anakronizm (zaman uyumsuzluğu) olduğunu belirtmek pek de gerek yok.

15 Şubat.—Bizi bu sıkıntılı esaretten kurtaracağını umduğumuz sabahın şafağını endişeyle bekledik. Bizden hiç de az hevesli olmayan Tatar, gün ağarmadan çok önce hazırlıklarını tamamlamıştı; ve kasabanın üzerine bakan yüksek dağların üzerinde ilk gri ışık görünür görünmez, en yakın tepelerin bulutlarla kaplandığını ve hızla küçük bir kar yağdığını görmek için ben de ayağa kalktım!

324

Bu durum moral bozucuydu, ancak denemeye kararlıydık ve buna göre atlar gelir gelmez yükleme yapmaya başladık; bir taraftan havayı, diğer taraftan kendi çalışmalarımızın ilerleyişini ne kadar ateşli bir huzursuzlukla izlediğimi size tarif etmeme gerek yok galiba: Kendimi, olağanüstü bir faaliyetle etkisinden kaçınamazsak, ne yapıp edip ayrılmamızı engelleyecek şekilde üzerimizde kara bir büyü asılı duruyormuş gibi hissediyordum. Hapishanemizden tamamen kurtulmadan önce yapılması gereken bir de vedalaşma töreni vardı; bu, sıcakkanlı Beg ile ayrılışımızdan çok daha az hoş bir nitelikteydi; Ermeni ev sahibimizle olan vedalaşmaydı bu.

Bu herif baştan beri Begzadelerin paralarını vermelerini sağlama kararlılığını dile getirmişti, onlar da böyle bir soysuza adil ve hakkaniyetli olandan fazlasını vermemek konusunda bir o kadar kararlıydılar. Dolayısıyla, biraz kıt yemekleri ve boş odası için fazlasıyla yeterli bir ücret olduğunu bildiğim şeyi ona uzattığımda, şoke olmuş gibi davrandı.

Ondan hesabını istedim, fakat ya çıkaramadı ya da çıkarmak istemedi; ben de iki küçük altın parça ekleyip kendisine iki kat fazla ödeme yapıldığını söyleyerek kapıya yöneldim; o sırada içeri kadınlar koşarak girdi ve sık sık bizimle vakit geçiren küçük bir çocuk olan oğlunu getirip, hem onlar hem de çocuk için gürültülü bir şekilde bahşiş koparmakta ısrar ettiler. Bu, katlanabileceğimden fazlaydı; bu yüzden eşyalarımı toplayıp atların yanına yürüdüm.

Bunların yanında, bütün kaba işlerimizi yapan ve bizden hiçbir şey istemeyen zavallı bir uşak duruyordu; efendisine, nezaketin ve iyi muamelenin karşılığını vermeye hazır olduğumu göstermek için, atımı onun elinden alırken kendisine altın bir duka verdim.

325

İnanır mısınız, açgözlü hoca bunu fark eder etmez, gözümün önünde koşup fakir adamın elinden aldı ve ardından o ana kadar yüzünü hiç görmediğim bir sürü hizmetçi ve diğer insanlardan oluşan bir kalabalık, aynı "Bahşiş, Bahşiş!" nakaratıyla ağızları bir karış açık üzerime atıldı.

Onların elinden zorlukla kurtuldum ve ayaklarımın tozunu değilse de karını silkerek oradan ayrıldım; ancak Bayazeed'deki Saduk Beg ile birlikte harabe kapıdan sıra halinde çıkarken Tatar, Bay Bonham'ın çay ve kahve takımlarımızı ve çeşitli diğer

eşyalarımızı taşımakta kullanılan küçük heybesini bulamadı. Hem Bay Bonham hem de Tatar bunları yüklerin üzerinde görmüştü; ancak eşyalar konakladığımız yer ile kapı arasında kaybolmuştu. Feryat figan koparılması ve kayıp malları bulmaları için iki adamın geri gönderilmesi boşa çıktı; eşyalardan hiçbir haber alınamadı; muhtemelen en haklı gerekçe, muhafızlarımızın bizzat hırsız olmasıydı. Boşuna yaptığımız bu aramanın tek sonucu, gün ışığından değerli yarım saatimizin kaybolması oldu, ardından yolumuza devam ettik.

Bu, Beg'in dürüst hizmetkârlarının bize oynadığı tek oyun değildi. Bize beş at ve beş atlı muhafız sağlandığını beyan etmişti, ancak bu atlardan yalnızca üçü getirildi, bu yüzden elimizden gelen en iyi şartlarda iki at daha kiralamak zorunda kaldık. Eminim ki bu, bu alçakların yaptığı bir suistimaldi ve Beg'in bundan hiç haberi yoktu; tabiatıyla, bunu kendisine bildiremezdik.

326

Nihayet kasabadan çıkıp arkasındaki yüksek bir tepeye doğru yol aldık; bu yol, bir gün önce gelen öküzlerin ve adamların açtığı bir patikaydı. Derin karla kaplı sarp yokuşlarda epeyce zorlandık, ancak sonunda patikanın kervan yoluyla birleştiği bir noktaya ulaştık; ne yazık ki, üzülererek fark ettiğim üzere, Kazleegeul'ün yanlış tarafındaydım.

Ne var ki, bir mil bile ilerlemeden patika rüzgârla savrulan karla kapandı ve atlar her zamankimden olduğu gibi karda çırpınmaya başladı. Bu melun Kazleegeul, aslında rüzgârların esmekten neredeyse hiç vazgeçmediği bir tür bacadır. Bir önceki günün patikası tamamen kapanmakla kalmamış, üzerini kaplayan kar gece ayazıyla öyle sert ve katı bir şekilde donmuştu ki, içinden geçmek mümkün olmamıştı; bu yüzden tepelerin üzerinden tırmanmak ve karın rüzgârla savrulup gittiği dağların rüzgâr alan tarafında kalmak zorunda kaldık; arada bir onları ayıran bir çukur veya dere yatağından geçerken korkunç bir mücadele veriyorduk.

Zor ve cesaret kırıcı bir işti ama muhafızlarımız eskilere göre daha cesur ve istekli kimselerdi; sekiz saatlik sert rüzgâr ve kar savrulmasına katlandıktan sonra, gerçek mesafenin yirmi milinden fazlasını kat edememiş olsak da, korkunç Agajeek tepesinden inip geçidin eteklerindeki en sefil köy olan Ecclesia'ya ulaşmanın tarifsiz memnuniyetini yaşadık.

327

Burada hayvanlarımızın o kadar bitkin düştüğünü ve soğuğun o kadar şiddetli olduğunu gördük ki, aynı adamlar ve atlarla, artan bir rüzgârın karşısında bir başka uzun etabı denemek deli olurdu; dolayısıyla köyün sahibi olan Eussuff Khan Eironlee'nin (sanırım) evinde geceyi geçirmek üzere durduk: Göreceğiniz gibi, öyle yapmamız ilahi bir lütuf oldu; eğer devam etseydik, hiçbirimiz sabahı canlı göremezdik. Bu civarda, Agajeek Balook'u veya bölgesini oluşturan küçük kulübe gruplarından oluşan bir küme vardır. Bunların her birinde, tesadüfen yuvasına gelen yolcuları yağmalayarak ve bu şanssız yolcuların derisini yüzerek zavallı geçimini sağlayan sefil küçük bir Han yaşamaktadır. Bunlardan biri olan Jaffer Han o kadar meşhur bir dolandırıcıydı ki onun köyünden kaçındık ve bunun yerine geceyi

köylülerden biriyle geçirme niyetimiz olan buraya geldik. Aslında bunlardan biriyle düzenlememizi yapmış hatta hayvanlarımızın yükünü bile indirmiştik ki, varlığımızı haber alan ve şüphesiz bu kadar güzel bir avın elinden kaçmasına izin vermemeye kararlı olan Eussuff Han, bizi görmek için nezaketen geldi ve ardından kendi evine taşınmamız konusunda ısrar etti. Sonucunu biliyordum; daha kötü yemek, daha az konfor ve bunun için daha çok ödeme; ama kendi sınırları içinde beyefendiyle boy ölçüşmek zordur. Tek bir mısra bile veya bir parça ekmek temin etmemizi engelleyebilirdi; bu yüzden kalkıp elbiselerimizi giydik ve Han'a kendi evine kadar eşlik ettik.

328

Burası da köyün geri kalanı da şimdiye kadar gördüğümüz her şey kadar sefildi; kulübeler o kadar gömülüydü ki girişlerine ulaşana kadar karın üzerinde yürüyordunuz ve bize gösterilen mağara, at ve inek sürüsünden neredeyse hiç ayrılmadan yattığımız ortak ahırdan başka bir şey değildi.

Aslında burası, konfor açısından ufak farklar dışında, Koordistan'ın bu bölgesindeki halkın genel âdetidir. "Bir tarafta," derler, "Mal," yani hayvan varlığı; "diğer tarafta ise Zen-o-Batchaha," yani eş ve çocuk; "biz Koordsların tarzı böyledir." Ortadaki küçük bir outagh yani oda, efendiyi tatmin eder ve tabii ki konukları da memnun etmek zorundadır.

Artık Türkiye ile İran sınırını geçmiştik ve insanların kıyafetlerinde buna karşılık gelen bir değişiklik yaşadık. İran siyah başlıkları ve kabbasları etrafımızı sarmıştı; gerçi gerçekten de içler acısı bir şekilde yırtık pırtık idiler; ancak köyün genç delikanlıları, İran'daki en adi katırcının ailesini bile utandıracak kadar serseri ve perişan bir görünüme sahip olmalarına rağmen, hepsi kulakların arkasında o ülkede hevesli züppelerin yaygın olarak taşıdığı uzun yan perçemleri takıyor ve İranlı dandy'nin küstah tavırlarını takınıyorlardı. Ev sahibimizin kendisi ise, eline geçse benden hiç merhamet esirgemeyeceğini düşündüğüm, oldukça korkunç görünümlü, iri yarı bir kasap tipidir ve eminim ki elinden gelenin en iyisini yaparak derimizi yüzecektir.

329

Bayazeed civarından ayrılmadan önce, bu bölgenin jeolojik yapısının incelenmeye değer görüldüğünü belirtmek isterim; bütün yüzey karla kaplı olduğundan, bir kayanın yüzeyinde tesadüfen yakalayabileceğimiz bakışlardan genel karakteri hakkında çıkarım yapmak mümkün değildi. Çeşitli biçimlerde kireçtaşı ve gözenekli bazalt, zaman zaman kumtaşı ve çokça konglomera ile birlikte en sık görülenlerdi; ancak büyük kratere yakın, volkanik bir ülkede bekleneceği gibi hepsi büyük ölçüde karmaşıklaşmıştı. Umarım bu konu yakında bilimsel bir elin dikkatini çeker.

16 Şubat. Kışın zahmetlerini ve gecikmelerini her türlü biçimiyle tatmaya mahkûmduk. Size bu çeşitliliğin hissini aktarabilir miyim bilmiyorum, ancak acı ve zaman kaybı kaçınılmaz sonuçlar olsa da bunu kusursuz bir şekilde yaşıyoruz; fırtına, ayaz, soğuk, sulusepken, kar ve rüzgâr, hepsi seyyahı hem yavaşlatıyor hem de üzüyor. Sonuncusu bugün yeni ve şiddetli bir biçimde ortaya çıktı. Dün gece köye vardığımız sırada, tüm gün oldukça güçlü esen meltem, şiddetli bir şekilde esmeye

başladı. Gece boyunca bacada uğuldasını duyduğumda hislerim pek de hoş değildi; ve sabah dışarı baktığımda, gökyüzü açık olmasına rağmen kar tepelerden o kadar hızlı uçuşuyordu ve rüzgâr o kadar keskindi ki şafaktan önce hareket etme girişimi imkânsız hale gelmişti; bu yüzden bekledik. Ancak sabaha karşı rüzgâr kasırgaya dönüştü ve soğuk o kadar çekilmezdi ki herkes bununla yüzleşmenin imkânsız olduğunu ilan etti. "Bir at düşerse ya da karda saplanıp kalırsa ya da bir yük ters giderse, bu nasıl düzeltilebilir?"

330

Orada kalmak zorunda kalır; çünkü hiçbirimiz yardım etmek için bir elini bile uzatamazdı; bir anda donup kalırdı." Bu, tartışılmayacak kadar açıktı; bu nedenle, bu kuru fırtınanın dinip dinmeyeceğini görmek için birkaç saat daha beklemeyi kabul ettik.

Başımızın üzerinde açık bir gökyüzü ve parlak bir güneşle böyle alıkonulmak yeterince sinir bozucu idi, ancak hareket etmenin tehlikesine dair bir kanıt gerekseydi, bu, adamlardan birinin neredeyse elini kaybetmesine yol açacak bir kazayla sağlandı. Diğerleriyle birlikte atını sulamak için bir pınara götürmüş, kazara eldivenlerinden birini düşürünce rüzgâr onu birkaç adım uzağa götürmüş ve onu geri alana kadar eli o kadar sert donmuştu ki, arkadaşları şiddetli bir ovalamayla eli gangrenden büyük bir güçlkle kurtarabildiler.

Fırtına birkaç saat boyunca şiddetle kükredi; hava pırıl pırıl kar savrulmalarıyla o kadar yoğun bir şekilde dolmuştu ki, on adım uzakta hiçbir şey görünmüyordu; rüzgâr biraz dindiğinde bile kuru karın her tepe sırtından yoğun bulutlar hâlinde uçuştığını ve bir akarsu gibi yer boyunca aktığını görebiliyordunuz. Birkaç kez, bir sakinleşme ihtimali varmış gibi görüldüğünde denemek istedim; ancak Tatar'ın kendisi de tehlikenin bilincinde olarak fazlasıyla endişeliydi ve riske girmek istemedi: Zira en yakın köy altı saatlik mesafede olduğundan ve burayı kat etmek on ya da on iki saat süreceğinden, karda geceyi geçirmeyi neredeyse garantilemiş olacaktık; böyle bir havalarda bunun sonuçları da şüphesiz kaçınılmaz olurdu.

331

İşte parlak bir güneş ve gözleri yeniden ağrıtan beyaz bir yoğunlukla, görevimizin tamamlanmasına hızla ilerlemek yerine, karanlık ve kasvetli hücremizde en az bir gün daha kalmaya mecburuz; ama sabır! Ah! Akşam yemeğinden sonra bir seyahat kitabını karıştırarak oturan, bir ayağını ocağın bir kenarına uzatmış ve yanındaki cilalı maun masanın üzerinde bir kadeh cömert şarap bulunduran evdeki siz iyi insanlar; bunları yazanların genellikle katlandığı türlü türlü acıları ve sıkıntıları ne kadar da az anlıyorsunuz.

Şöminede dumanı tüten, kokan ve cızırdayan inek dışkısı kalıplarına rağmen şu anda yazarken hava acı, acı soğuk. Keskin kar savrulması her köşeden içeri doluyor. Arkadaşım ve Tatar sıkıntılarından uykuda kurtulmaya çalışıyor ve oldukça büyük bir uyum içinde horluyorlar. Ben de uyumaya cesaret edemiyorum, çünkü hepimiz birden gözlerimizi kapatırsak hırsızlık ve yağmanın derhal başlayacağını biliyorum.

Yorucu, yorucu bir gün geçti ve daha iyi bir havaya dair çok az umut var; çünkü güneş batarken gökyüzü rüzgâr yönünde siyah görünüyordu ve rüzgâr yüksek sesle ve kesintisiz olarak esmeye devam etti. Tanrı bize yardım etsin, çünkü zor durumdayız; yine de şükredelim; çünkü gecikmelerden sıkılmış olsak da başımızın üzerinde sağlam bir çatı var ve böyle bir havada bu az bir lütuf değildir.

17 Şubat.--Şükürler olsun ki rüzgâr gece boyunca dindi ve sabaha doğru az da olsa kar serpintisi düşse de hava daha yumuşaktı ve şafak vakti yüklemeye başladık; şu anda çalışıyorlar; Tanrı bu sert ve insafsız bölgeden mutlu bir şekilde kaçmamızı sağlasın!

332

Kış geçirmek için ne korkunç bir yer! Rüzgârlar için sürekli bir baca; ayazın ta kendisi; Kâf'ın buzlu çöllerindeki Simurgların meskeni bile bundan daha ıssız değildi. İklimi hakkında ona sorduğumda Han, "Burada her zaman altı ay kar ve kış vardır," dedi; "ve Tanrı dilerse yedi; bazen nevrüzda (ilkbahar ekinoksu) hava açar ve o zaman bahçemiz olur; ancak çoğunlukla toprak bir ay daha karla kaplı kalır."

Bu insanların dünyanın geri kalanından soyutlanmış olması, kalplerini hayırseverliğe veya misafirperverlik görevlerine açmıyor. Yemeklerimiz yeterince kötüsüydü; belki de verebilecekleri daha iyi bir şey yoktu; ve yapılan masraflara bakılırsa, ikramlarımızı veya keselerimizi çok yüksek bir değerinde değerlendirmiş olmalılar.

O korkunç görünümlü ev sahibimiz, çok değer verdiği ve baştacı ettiği "konuklarına" sağladıklarının değerinin dört yıldız katından pek de az olmayan bir talepte bulundu; ve her ikisiyle de işimiz bittiği için pek memnun bir şekilde, sabah saat yedi civarında o kasvetli yerden ve **misafirperver olmayan insanlarından ayrıldık**. Yolumuz, engebeli bir düzlükten geçerek aştığımız alçak bir tepeye uzanıyordu; ardından uzun ve yorucu bir dar geçit bizi, Pers tarzından ziyade Koordish tarzında kurulmuş beş altı köyün serpildiği Kara-Eineh ovasına ulaştırdı. Bunlar birkaç söğüt ve Lombardiya kavaklarıyla çevriliydi ve yüzeydeki derin kar başka türlü fark edilmesini engellese de, düzlem boyunca izlenebilecek olanların uzun hatlarıyla birlikte birkaç su yolunu geçerken yaşadığımız zorluk, oldukça büyük bir ekim alanına işaret ediyordu.

333

Zorlu bir yolumuz vardı ve dünkü fırtınanın tamamen sildiği eski patika nedeniyle her zamanki bocalama payımızı fazlasıyla aldık; ancak rüzgâr neyse ki arkamızdaydı, bu yüzden o kadar da acı bir şekilde hissetmedik. Buna rağmen, hem adamlar hem de atlar soğuktan ve aralıksız on saatlik çabadan o kadar bitkin düşmüştü ki Kara Eineh'e vardığımızda o gece daha ileri gitme fikri pek akılda yoktu. Bu gün üç şiddetli düşüş yaşadım: bir keresinde at, kırk ya da elli fit yüksekliğinde bir uçuşun kenarında kaydı ve kendini toparlayamadı; ancak en hayırlı şekilde öyle bir düştü ki, aksi takdirde beni aşağı sürükleyip işimi bitirecek olan üzengi kayışını kırarak kendimi bir kar yığınına atabildim. Diğer ikisi de beni menzileme oldukça sert ve tutulmuş bir sırtla, ama şükreden bir kalple gönderecek kadar şiddetliydi.

Kara Eineh, yani konaklama köyü, son zamanlarda bir depremle yıkıldığını anladığım sefil bir yerdi; ancak konaklayacağımız nezih bir oda ve bizi yenileyecek kabul

edilebilir kalitede biraz pilav bulduk. Yine de Koordish muhafızlarımızla iç içe kalmıştık; aralarında öksürüğü ve soğuk algınlığı olmayan yoktu ve sonuç olarak farklı tonlarda o kadar çok havlama korusu oluşturdular ki bütün gece uyumak imkânsızdı. Tanrı'ya şükür, bunlardan kurtulduğumuz son gece bu oldu.

334

18 Şubat. İran topraklarındaki ilk chupper khaneh yani posta istasyonu ile birlikte at kavgalarımız başladı. Bu insanların, kendileri için görünürde hiçbir nihai kazanç olmaksızın, aşılması gerektiğini bildikleri zorluklar yaratarak basit meseleleri gizemli hale getirmeye ne kadar meraklı olmaları tuhaf. Dün gece kavgaya, hiç atları olmadığını söylemeleriyle başladı, ardından üç tane bulunabileceğini kabul ettiler; bir saatlik çekişme daha beş tane getirdi; ancak atlı bir kılavuz veya Soorajee'ye gelince, böyle bir şey kesinlikle söz konusu olamazdı; yaya olarak üç adam vereceklerdi ama başka bir atlı veya başka bir at vermeyeceklerdi.

Bugün sabah, her şeyin yolunda olduğunu sandığımızda, bütün seferin baştan yapılması gerektiğini keşfettik; "Ameer Zadeh"e (Khoee'de olduğu söylenen merhum veliaht prensin oğlu Jehangeer Meerza) şikayette bulunulacağına dair ciddi tehditler, ferman ve pasaportların gösterilmesiyle desteklenene kadar mantığa kulak vermediler ve atları getirdiler. Atların gelmesi sabah saat sekizi buldu ve istenen kira çok uçuktu; ancak bizi Khoee'ye kadar, yani iki normal menzile kadar taşıyacakları ve böylece aradaki posta istasyonunda bir başka kavgadan kaçınmış olacağımız için, konaklama için istenen az olmayan fahiş ücret gibi bunu da memnuniyetle ödedim. Sırada Koordish muhafızlarımızla hesaplaşma vardı. Dostumuz olan Beg, kendilerinin de bize söylediği gibi, bizden bir para bile kabul etmelerini kesinlikle yasaklamıştı. Güvenli varışımızı duyurmak üzere Beg'e yazacağıma söz verdiğim mektupta bu konudan tek bir kelime bahsetmediğimi ve bahsetmeyeceğimi onlara garanti edene kadar da kabul etmediler.

335

Ancak buz kırılır kırılmaz açgözlülük sel gibi coşkuyla aktı; sunulan son derece cömert hediyeği şükranla kabul etmek yerine, dönüş için iki günlük masraf talep ettiler. Yolun artık açık olduğunu, bir günde eve ulaşabileceklerini ve muhtemelen ulaşacaklarını, yolda dursalar bile konaklamalarının onlara hiçbir maliyeti olmayacağını bildiğim için bunu biraz öfkeyle reddettim. Reddediliş muhtemelen tahmin edilmişti; her halükarda, aldıkları şey için teşekkür ifadelerinde hiçbir azalma yaratmadı ve bize her türlü refahı dileyerek çekip gittiler.

Tatarımız, tam anlamıyla ata binene kadar onları şahin gibi izledi, ardından derin bir nefes alarak başını çok ciddi bir havayla salladı ve derinden bir Elhamdülillah çekti! "Hırsızlar ve soyguncular!" dedi: "hepsi hırsızlar ve soyguncular! Ülkedeki bu köpek soyunun doğurduğu her bir evlat."

Ve gerçekten de haklarında bu kötü raporu vermekte haklıydı; çünkü at takımlarımızın çeşitli uf tefek eşyalarının ortadan kaybolmasında onların mesleki yetkinliğine dair birden fazla kanıtımız vardı. Önceki sabah kendim de bir eyer kayışının eksikliğini fark etmiştim; Tatar bununla ilgili bir gürültü çıkardığında, bu muhafızlardan biri onu sakince kendi belinden çıkarıp ona vermişti. Alçağın bunu yaptığını kendi gözlerimle gördüm. Onların ve atlarının gözden kaybolduğunu gördüğümüzde hepimizin nasıl rahatladığını tahmin edersiniz.

336

Eğer çeşitlilik, tehlike ve zorluklardaki acıyı büyüleyip ortadan kaldırılabileseydi, bunu en mükemmel şekilde yaşadık. Bu sabah kar üzerinde gayet iyi bir patika ve biri atlı, ikisi yaya olmak üzere üç kılavuzla yola çıktık; düzlük uzandığı sürece pek sorun yaşamadan ilerledik. Ancak olağan yol derin bir vadi içindeki bir dar geçitten geçiyor ve burası Tanrı bilir ne derinlikte karla tıklandığı için, izini takip ettiğimiz kervan sapmak zorunda kalmış; daha önce başka yerlerde de gördüğümüz üzere, rüzgârın etkisiyle eski ve sert kar dışında her şeyden arınmış olan yukarıdaki tepelerin rüzgâr alan tarafına yönelmişti.

Böyle dolambaçlı bir rotayı takip etmenin zahmetini tarif etmenin imkânı yok; bu durum genellikle tek bir menzili ikisi kadar uzatmanın yanı sıra, hayal edilebilecek en dik çıkış ve inişlerin arka arkaya gelmesine neden oluyor. Birkaç yerde bir tepenin yamacı veya zirvesi kardan tamamen sıyrılmıştı ve birkaç yarda boyunca gerçekten de ayaklarımızı o sevgili kahverengi toprağa bastık; haftalardır tadını çıkaramadığımız bir memnuniyetti bu. Ancak bunun intikamı olarak, atın ve insanın kafa üstü yuvarlandığı vadilerden geçmek zorunda kaldık ve hayvanları kardan çıkarma, bagajı çekip kurtarma gibi o eski hikâyeye yeniden başlamak icap etti. Nihayet, geçmekte olduğumuz oldukça sarp sıradağların en yüksek dağlarından birinin yamacına karşı cesur ve iyi bir başlangıç yaptık. Burası o kadar korkunç derecede dikti ki, birçok yerde atlar biniciyle birlikte başa çıkamadı ve inip yaya olarak tırmanmak zorunda kaldık; "üzerimizdeki onca kıyafetle" bunun hiç de kolay bir şaka olmadığını temin ederim.

337

Zirveye ulaştığımızda gözlerimizi —alışılageldik tabirle keyfini çıkararak değil diyebilirim— sefil gezginlerin iltihaplı gözlerini selamlayan, sonu gelmeyen karlı dağların en kavurucu ve umutsuz görünümlü manzaralarından birine çevirdik; sanki gerçekte, doğan sabah güneşi "o vahşi ıssızlıkta hiçbir gözü hayata uyandıramazdı"; ve bu yüksekliklerde, bir zirven sırtından aşağı dalıp diğerine tırmanarak, oldukça tüketici bir çaba sürekliliğiyle sırtın tepesi boyunca birkaç saat yolumuza devam ettik; ta ki alpin geçişimiz, şimdiye kadar yaptığım en dik ve en uzun inişlerden biriyle sona erene kadar.

Tam üç bin fit yüksekliğinde kesintisiz bir dağ yamacından, eydühü tüyünden bir yuvada uyuyan siyah kanatlı bir yarasa gibi duran bir köyün bulunduğu, bozulmamış kardan oluşan bir vadiden ziyade küçük bir çukurun içine dimdik indiğimize eminim. Şimdiye kadar yapmak zorunda kaldığım en zor şeylerden biriydi. Binmek mümkün

değildi —bu denemede eyerim iki kez atın boynunun üzerinden öne kayd, ben de vazgeçtim. Bütün yol boyunca sadece uzun bir kayma ve çabalama mücadelesiydi; koca botlarımın topuklarının eski donmuş kar üzerinde altımdan kaymasıyla, zavallı incinmiş sırtıma yardımcı olması için yarım düzine sert düşüş yaşadım.

Aşağıda toparlanmak ve nefes almak için biraz durduk; İranlı katırcıların cesaretine hayran kalmak için defalarca fırsat bulmuş olmama rağmen, sadece inme çabasından hâlâ nefes nefesleyken arkama baktığım ve indiğimiz yüksekliği ölçerek ilk tırmanışın nasıl olması gerektiğini düşündüğüm bu andaki kadar bunu hiç hissetmemiştim.

338

Bu patikayı açan kervan Khoee'den gelmişti ve bu küçük vadiye ulaşır karın durumunu gördüğünde, geçidin geçilemez olması gerektiğini bilerek, kardan arınmış olduğunda bile umutsuz bir girişim olarak değerlendirilecek olan bu sarp yokuşa göğüs germe cesur kararını almıştı. O halde, yük taşıyan hayvanların omuz derinliğinde sert kar içinde yukarı doğru çırpınmak zorunda kaldığı; yüklerin düşmeden ve ters gitmeden bir anın bile geçmediği; atların ve katırların çukurlara yuvarlandığı, battığı, pes ettiği ve düzlükte bile genellikle aşılabilir olan zorluklara karşı böylesine bir mücadelenin beraberinde getirdiği diğer tüm heyecan verici olayların yaşandığı bu tırmanışın gerçekleştirilmesi nasıl bir şey olmalıydı?

Gerçekten de bu sert ve dayanıklı katırcılar, azimleri için bir onur tacını ve yorulmak bilmez cesaretleriyle Türkiye'nin cesur Soorajee'lerinin yanında bir yeri hak ediyorlar. Belirli bir kar fırtınası veya yoğun kar yağışıyla kapanmış bir etabın bozulmamış karında bu İranlı katırcılar tarafından yönlendirilen katır ve yaboulardan oluşan büyük bir kervanın ilerleyişinden daha ilginç ve heyecan verici bir manzara belki de olamaz; hayvanların davranışları da kendileri kadar cesur ve dikkat çekicidir. Bu gibi durumlarda öncülük etmesi genellikle büyük ve güçlü, yüksüz bir katır seçilir; çanlar ve püsküllerle süslü güzel koşum takımlarıyla donatılmış olan bu hayvan, kendisine duyulan güvenin ve kendisinden beklenen çabaların farkında görünmektedir.

Kendisini bekleyen zahmetli çabalardan yılmak bir yana, şeref konumu için savaşıma hazırdır ve onu geçmeye ya da zahmetlerine ortak olmaya çalışan diğerlerinden herhangi birine çifte atar ve ısırır; mucizevi görünen bir sezgiyle, sanki silinmiş patikanın kokusunu alır ya da en umut vadettiği yerde yeni bir patika arar.

339

Derin ama düzgün karın içinde sarsılmaz bir azimle dalar, efendisinin bağırsaklarına veya yönlendirmelerine ara sıra kulak vererek tamamen bitkin düşene kadar ilerler, ardından yenisiyle değiştirilmek üzere geri çekilir. Kar yığını çıktığında, en sağlam ve en sığ kısmı keşfetmek için etrafı koklar, ardından tüm gücüyle cesurca oraya atılır ve karda debelenerek geçene veya kurtulmasını sağlayacak yardım gerektirecek kadar derinlemesine dolanana kadar asla durmaz. Kar çok derinse, ön tarafa bu tür pek çok lider yerleştirilmelidir, çünkü birinin izi yük hayvanları için bir geçit açmaya yetmez ve doğrusu, bu cesur ve zeki hayvanların paylarına düşen görevi yerine getirdiklerini görmek harika bir şeydir.

Yüklü hayvanlar daha büyük bir dikkatle takip eder, ancak zekâları da az admir edilmeyecek kadar hayranlık uyandırıcıdır. Eğer düşer veya saplanıp kalırlarsa, kısa bir bocalama ve kurtulmak için güçlü bir çaba gösterilir; ancak bu başarısız olursa, sanki akıl sahibiymiş gibi, insanların yardımı olmadan güçsüz olduklarını bilirler, bu yüzden yardım gelene kadar karda sakın bir şekilde yatarlar ve ardından bu çabalara yardım etme konusundaki alışılmış tarzları gerçekten de harikadır. Sonra adamlara gelince, ağır keçe kabanları veya koyun postları içindeki bu sert adamların hayvanlarının peşinden dalışını, liderlerin kötü bir adımı geçmesine yardım etmek için şimdi ileri atılışını —başka bir an, karla kaplı düşmüş bir katırın yükünü çözüşünü; paketleri hatırı sayılır bir mesafe boyunca kendi başlarına taşımaya zorlanışlarını, katırlarının şimdi ve sonra dağın yamacından aşağıya taklalar atarak yuvarlanıp aşağıdaki dere yatağına inişini— görmeniz gerekir; kendileri ise şüpheli yerlerin derinliğini ölçmek için uzun sopalarıyla göğüs derinliğinde önde çalışırlar.

340

Sonra bağırımlar, kişnemeler, anırmalar, çan sesleri ve bir katırın iki yanında kajawahlar veya sepetlerde sıkışıp kalmış olabilecek yolcuların çığlıkları ya da haykırıışları, bir araya geldiğinde unutulması kolay olmayan ilgi çekici ve heyecan verici bir sahne oluşturur.

Bu maceralı patikayla ulaştığımız köy, Kara Eineh'ten gerçek mesafesi açısından sadece üç saat ya da on iki mil uzaklıktaydı; her ne kadar dağlardaki boğuşmalarımızda tam sekiz saat harcanmış olsa da ve kılavuzlar geceyi burada geçirmek için şiddetli bir direniş gösterdiler. Ancak güneş hâlâ iki saat yüksekte olduğundan itirazlarını dinlemeyi reddettik ve talimatlarımıza pek kulak asılmadığını görünce, yük atlarını kırbaçlamaya başladık ve eğer itaat etmezlerse kılavuzlara da aynı şekilde davranmakla tehdit ettik.

Bu, istenen etkiyi yarattı ve değerli bir yarım saatin kaybının ardından, hayvanlarını gözden kaybetmeye cesaret edemeyen muhafızlarımız hâlâ bize eşlik ederken, köye sırtımızı dönmeyi başardık. Bu adımı atmak, bazı endişelerden tamamen uzak değildi; çünkü ileride dört saatlik mesafeden daha yakın bir köy olmadığı söylenmişti: son üç saat sekiz saat sürmüştü ve eğer yol daha iyi çıkmazsa, yorgun atlarla kalan dört saati daha kısa sürede tamamlayacağımıza dair umut etmek için çok az yer vardı.

341

Aslında yolun ilk kısmı, şüphe ettiğimiz ve yolun daha önce gördüklerimizden bile kötü olduğuna dair bizi temin eden muhafızların ifadesini doğrular gibi görünüyordu; çünkü vadi tabanında epey zahmetli bir bataklık çalışması yaptık ve onlardan biri bir pınarın başında dizine kadar batınca mahvoldüğünü, soğuktan bacağını kaybedeceğini ve bu yüzden daha fazla gidemeyeceğini söyleyerek yemin etti. Ancak ona kurtuluşunun yalnızca hareket etmekte yattığını güvence vererek kararlılıkla devam ettik; ve cesaret bazen erdem gibi kendi kendini ödüllendirdiğinden, kısa süre sonra karı taş gibi sertleştirmiş bir koyun sürüsünün izine en şanslı şekilde rastladık ve ardından harika bir ilerleme kaydettik. Karanlıktan

kısa bir süre sonra, bir mil ileride olmadığını söyledikleri bir sonraki köyden gelmiş bir grup adamla karşılaştık; bu doğru değildi ama bize moral verdi ve koyun izini kaybettikten sonra yorgun bineklerimizi zorlayarak çektiğimiz bazı acımasız zahmetlere rağmen, gece saat onda Koordish tarzı yaşayan Perslerin meskûn olduğu sefil bir köy olan Skeffleck'e ulaştık. Bu gün boyunca soğuk, tarif edilemeyecek kadar şiddetliydi. Size, yol kenarında bir yerde donarak ölmüş bir dağ kecliği ve başka bir yerde yine donarak ölmüş bir akbaba bulduğumuzu söylediğimde bunun nasıl olduğunu hayal edebilirsiniz. Rehberimizin bizi götürdüğü kulübenin uyuyan sakinlerini uyandırmak epey zor oldu; burası oldukça perişan bir mesken olarak ortaya çıktı; sığırlar, atlar ve koyunlar, erkekler, kadınlar ve çocuklarla birlikte karıştırılmış, ellerinden gelen tüm örtülerin altında sıkış tıkiş toplanmıştı ve insan ile hayvan yaratıklar arasında olağan bir ayırım bile yoktu.

342

Ayrıca, yakınlaşmayı oldukça elverişli kılacak kadar da soğuktu; çünkü tabana kazılmış, içine kocaman bir toprak küpün gömüldüğü ve ailenin ekmeğinin pişirildiği tendoor adı verilen şey dışında ne bir ocak ne de ateş vardı. Pişirme yöntemi şöyledir: Kuru otlar, çalılar, odun veya sinek dışkısı gibi bir miktar yakıt bu yer altı kabına atılır ve yer neredeyse kor gibi kızarana kadar orada yakılır. Kadınlar daha sonra uygun kıvama getirilmiş büyük hamur parçalarını alarak tendoor'un pürüzsüz iç kısmına yapıştırırlar, kolun hızlı bir hareketiyle ustaca sıvayarak ince bir bazlama haline getirirler; bu ekmek çok kısa sürede yeterince pişer ve çıkarıldığında, İranlı gezginlerin yazılarında ve Morier'nin "Hajée Baba" adlı eserinde sözü edildiğini gördüğünüz ekmek parçası olur.

Bu tendoor'un etrafında, bazıları tamamen çıplak, diğerleri pek de farklı olmayan, donmuş uzuvlarını ısıtmak için aralarında sırayla erişebildikleri ölçüde bu ilkel fırına ayaklarını sokan, vahşi görünümlü ve pek de uyanmamış kalabalık kümelenmişti. Biz zavallı buz sarkıtları ve donmuş kar kütleleri gibi titreyerek, günün en zorlu çalışmalarından birinden sonra ayağımızı diğerinin önüne zorla atarak içeri girdiğimizde, yer açmak için çok kibar ve misafirperver bir şekilde kenara çekildiklerini söylemeliyim.

Yemeğimiz de dış görünüşün beklettiğinden daha iyiydi; çünkü "ev sahibesinin" stoklarından en az on beş iyi yumurta çıkarıldı ve ağzı açık tendoor'un rahmindeki bir tavada ustaca çevrildi; ve şirketimizin –bizimki de dahil– sırayla uyuşukluğunu gidermek için içeri sokulan bacaklarının arasında, aynı pişirme yerinde ısıtılmak üzere başka bir dehlizden, etli çorba anlamına gelen mükemmel bir ab-e-ghoosht yemeği ortaya çıktı.

343

Akşam yemeğinden sonra, oturduğumuz devasa siyah mağaranın bir kısmını dolduran rengârenk kalabalığa etrafımızda bir göz atmak için vaktimiz oldu. Bunların arasında hizmetten evlerine dönen bazı serbâzlar, yani İranlı askerler vardı; bunlardan ikisi, ne gariptir ki on iki yıl önce Tebriz'den beni hatırlamıştı; ve bizi yan gözle süzen, bütünüyle bizi soyup soyamayacaklarını ve ne kadar kolay

soyulabileceğimizin muhtemel olduğunu düşünüyor gibi görünen üç ya da dört tane son derece habis görünümlü Koords vardı.

Bu serbâzlarla son seferleri hakkında konuşurken, merhum Veliaht Prens hakkında bazen Tanrı bilir ki ona karşı borçlu oldukları minnet borçları pek az olsa da, sevgi dolu ve sadık bir dille konuşmalarını gözlemlemek hoştu. Onlardan biri bana prensin ailesinin çok genç bir bireyiyle ilgili oldukça dokunaklı bir anı anlattı: "O hazretin karargâhında, kadınların ve çocukların çoğunun bulunduğu harem önünde dondurucu bir kış gecesi nöbetçiydim," dedi, "o sırada veliaht prensin küçük kızı başını serperdelerin (kanvas duvarların) arasından uzatıp bana, 'Serbâz, üşümüyor musun?' dedi. 'Çok üşüyorum,' dedim. 'Aç da değil misin?' diye sordu küçük prenses."

344

"Çok açım, ey hazret," dedim; "ama o kadar üşüyorum ki be-ser-e-mubârik-e-şumah! (mübarek başınız için!) elimde olsa bir parça ekmek bile tutamaz, olsaydı yiyemezdim." "Subr-koon, sabret, bekle," dedi küçük kız; ve serperdelerden kaybolarak nazire, yani kâhyaya koştı verdi ve her çeşit yiyeceği ile bana vermelerini sağladığı güzel bir cübbe veya paltoyu, ayrıca bir altın duka alana kadar ona rahat huzur vermedi, şöyle diyerek: "Al bakalım Serbâz; işte sana bir duka ve soğuktan korunman için bir palto." "Vallahi billahi!" diye ekledi adam; "içime işledi, bunu asla unutamam."

Zamanı gelince hepimiz birer birer, bagajımızı kendimiz ile duvar arasına koyma tedbirini alarak uyumak için uzandık; ancak pek dinlenme umudumuz yoktu, çünkü soğuk toprakta yatıyorduk ve yerin havası boğucu ve kötü olmasına rağmen soğuktu; yine de bir kar yığınının keskinliği daha iyidi ve Yüce Allah'a böyle bir gece konaklamasından bizi esirgediği ve bize böylesine mütevazı bir sığınak bile verdiği için samimi bir coşkuyla şükrettik.

19 Şubat. — Perişan bir gecenin ardından –her zamanki geceki azapçılarımızın normalden fazla bir payıyla– şafak vakti kalktık; ve nemli kil zemin üzerindeki yarı erimiş, yarı donmuş giysilerimizin soğuğu bizi uykudan uzak tutmaya yetmişti; ancak geceki konforumuza katkıda bulunmak için, görünüşe göre her yaştan, kesinlikle her sestenden, bazıları soğuk algınlığı ve boğaz ağrısı olan ama vokal marifetlerini sergilemekte hepsi aynı derecede hevesli, tam üzerimize tüneymiş, gece yarısından şafak vaktine kadar aralıksız öten bütün bir horoz sürüsü vardı – akşam yemeğinde güzel bir yumurta yemeğimiz olmasına şaşmamalı.

345

Ayrıca civardaki her ev kümes hayvanları konusunda aynı derecede donanımlı görünüyordu ve meydan okuma tünekte tüneğe uçuyordu, öyle ki bir tarafta susar gibi oldukları anda diğer tarafta tam bir koro başlıyordu. Ne arkadaşım ne de ben bir göz bile kırpabildik; etrafımızdakilerin hepsi horlarken bu durum daha da sinir bozucuuydu.

Soğuk ama her zamanki gibi soğuk, harika bir sabahtı. Biz hazırlanırken kadınlar etrafımıza toplandılar; yüzlerine dökülen uzun saçlarıyla vahşi görünümlü, dağınık

yaratıklardı. Sadece ikisi gençti –pek güzel de sayılmazlardı– ve her biri kolunda, henüz birkaç haftalık bir bebeğin küçük hatlarının bakıştığı bir bez demeti tutuyordu. Daha büyük yaramazlar köpekler ve kümes hayvanları gibi ayaklarımız arasında yarı ya da tamamen çıplak koşturuyorlardı. Bu, sevimli olmaktan ziyade enteresan bir manzaraydı; insan, incecik örtüleriyle bu küçük yaratıkların, tüm giysilerimizin altında bizi bile kısıtıran bu şiddetli soğuğa nasıl dayanabildiğine şaşıyordu. Kadınlar kafalarında siyah bir başlık ya da mavi beyaz benekli başka bir şeyle sarılmış bir mendil taşıyorlardı; ve hepsinin üzerine çenenin altından geçerek orayı ve ağzı kaplayan beyaz bir bez bağlanmıştı. Sabahın ışığı gerçekten de gece konakladığımız yerin tüm sırlarını bize gösterdi. Gördüğümüz ve tasvir ettiğimiz birçok yerden, yalnızca daha kaba yapılı olması bakımından ayrılıyordu:

346

Birkaç bölmeye ayrılmış büyük bir mağara; işgal ettiğimiz kısım sanırım en az kırk ayak uzunluğunda, yirmi beş genişliğinde ve yaklaşık on ayak yüksekliğindeydi; düz çatı ise sağlam köknar ağacı kirişleriyle destekleniyordu. Bir ayak kare büyüklüğündeki küçük bir delik, bu odaya ışık ve hava sağlayan tek şeydi ve geceleyin bir tutam samanla kapatılırdı. Sanırım bugüne kadar gördüğümüz en ilkel ve vahşi meskendi.

Berrak ve soğuk bir gökyüzünde parlayan muhteşem bir güneşle saat yedi gibi biniş yaptık ve Oslandooz'da Arras'a katılan, artık küçük bir nehre dönüşmüş olan akarsuyun yatağı boyunca ilerledik; ta ki küçük bir vadiye sapıp düzenli Chupper istasyonu olan hoş Zoharab köyüne varıncaya kadar. Ancak burada hiç at yoktu; bu da Khoee'ye kadar kendi bineklerimizi güvence altına alma kararımızın ne kadar yerinde olduğunu kanıtladı. Burada ayrıca Konstantinopol'e gitmekte olan bir Tatar bulduk ve onunla, şimdiye kadarki güvenliğimizi bildirmek için cep defterimin bir yaprağına yazdığım birkaç satırı gönderdim. Ancak düzenli İngiliz Tatarı, başka bir köyde konaklamış olması nedeniyle kaçırdık; bizim gibi haber bekleyen ve bunu iletmek için can atan insanların dışında kimsenin anlayamayacağı türden bir hayal kırıklığıydı bu.

Zoharab'dan önce eğimli bir düzlem boyunca, ardından bir dağdan bir boğaza doğru kademeli olarak büyük bir yükseklığe tırmandık ve buradan kıvrımlı ama hızlı bir şekilde Khoee ovasına indik. Aslında Erzurum'dan Khoee'ye ve Tebriz'e kadar olan yolun tamamı, birbiri ardına ova ve geçitlerden geçmekte veya yüksek dağ silsililerinin üzerinden aşmaktadır; ancak sağ taraftaki ülkenin tamamı, yani güney güneybatı, yüksek ve soğuktur.

347

Kar buraların çoğunda altı aydan fazla kalır ve dün geceki menzilizdeki insanlar dağlarının kardan temizlenmesini üç ay daha beklemediklerini söylediler. Ancak köyler bur da Türk sınırındakinden daha sıktır: onları her vadide kümeler halinde saçılmış olarak gördük. Ülkenin nüfusunun kalabalık olduğunu söylemek istemiyorum, fakat burada insan yaşamının izleri, geçtiğimiz kar çöllerindekinden daha fazla ve en azından bu hoş bir durum.

Karlarla kaplı olmasına rağmen sayısız köy ve meyve bahçesiyle beneklenmiş olan Khoe ovasının yüksek bir yerden gördüğümüz ilk manzarası son derece neşelendiriciydi: Arkadaşım Bonham'ın dediği gibi, "görmek insana huzur veriyordu." Fakat bu gece menzilimize ulaşana kadar o ovadan fazlasıyla nasibimizi aldık; çünkü ova oldukça genişti ve şehre varana kadar yorgun atlarımızı ve isteksiz rehberlerimizi üç saat boyunca boyunca sürmek zorunda kaldık. Atlarımızın hakkını vermek gerekirse, zavallı küçük kediler harika davrandılar; günlük yürüyüş, on bir saatte kat ettiğimiz en az kırk millik zorlu bir yolculuktu ve son üç saatinde oldukça canlı bir şekilde trota kalktılar; ayrıca yolun sonunda bile kesinlikle bitkin düşmemişlerdi. Ova, son zamanlarda alışkın olduğumuz kadar kafa karıştırıcı bir derinlikte olmasa da buz ve karla kaplıydı; ve genel olarak bu, Ermenistan'ın diğer ucundaki Nixar'dan ayrıldığımızdan beri endişe ve tehlike açısından en az acı veren, ancak fazlasıyla yorucu olan günlük yolculuğumuzdu.

348

Şehre yaklaşımımız, su yollarının patlaması ve taşması nedeniyle oluşan büyük buz kütlelerinin bulunduğu uzun bir bahçeler dizisi içindendi. Yolda bize şehir kapılarının gün batımında kapanacağı söylenmişti, ancak kuryelerin ve işi olan kişilerin kesinlikle içeri alınacağı inancıyla ilerledik; fakat vardığımız yerde statümüzü bildireceğimiz kimse yoklandı. Kapı sadece kapalı değil, aynı zamanda terk edilmişti: En azından, bolca bağırtı ve gürültüyle seslenmemize rağmen kimse yanıt vermedi; bu yüzden çeyrek saat boyunca sesimiz kısılana kadar bağırdıktan sonra geri çekilip surların dışında bir kervansaray aramak zorunda kaldık.

Ancak kör rehberlerimiz bizi yarım saat daha dolaştırdıktan sonra böyle bir konukevi bulamadılar ve sonunda bizi bir konaklama yerine ulaştıran bir yabancıya borçlu kaldık. Burası, son iki haftadır gece konakladığımız yerlere çok benzeyen, ahırdan parmaklıkla ayrılmış ancak temiz ve ferah bir odaydı. Ahır yorgun atlarımızı kabul etti ve çıtırdayan bir odun ateşi donmuş kanımızın dolaşmasını sağlarken, lezzetli bir pilav hazırlığı hayal kırıklığına uğramayacağımız konforlu bir akşam yemeğinin sözünü verdi.

20 Şubat. — Konforumuz maalesef bu akşam yemeğiyle sona erdi; çünkü dinlenmek için uzandığımızda, ahırımızın sadece bir önceki gecenin ahırına kadar kalabalık olmadığını, aynı zamanda duvarlarının ve zeminlerinin saf buz kütleleriyle kaplı olduğunu gördük. Burası aylardan beri hiç kullanılmamıştı ve ateşimizin ısı, şüphesiz kış uykusuna yatan uyuşuk azapçılarımızı yeniden canlandırmıştı, ancak yattığımız zemini ısıtmaya veya eritmeye yetmemişti.

349

"Ilık ateşin ışınları onun üzerinde boşuna parıltıladı;" ve ev sahibimizin bizim için serdiği numudun içinden soğuk, kemiklerimize kadar işledi.

Kara Eineh'den normal ücretin üç katından fazla ödemiş olmamıza rağmen bizden bir günlük kira daha koparmak isteyen İranlı çaparçilerimizle yaptığımız bir kavganın ardından yükümüzü yükleyip Khoe'e girdik; doğrudan, önceki İran seyahatlerim sırasında Reşt'te tanıştığınızı hatırlayabileceğiniz eski dostum Meerza Reza'nın

evine yöneldik. İki İngiliz beyefendinin onu sorduğunu duyduğunda kısa sürede yanımıza geldi ve bizi büyük bir kibarlıkla karşıladı. Beni kolayca hatırladı; ve uzun ve sancılı yolculuklarımızın ardından, nispeten konforlu bir ortamda, yurttaşımız olmasa da dilimizi konuşabilen ve İran'daki bütün insanımızı tanıyan birinin yanında olmak hoştu. Eski hikâyeler üzerine kısa sürede sohbe daldık; bu sohbet yalnızca, yerin kalıtsal valisi Ameer Aslan Khan Doombullee'nin ziyaretiyle bölündü; iyi adam, bize tam üç saat boyunca o can sıkıntısını –gerçekten de can sıkıntısıydı– bahsetti; han her ne kadar kusursuz derecede nazik bir İranlı beyefendi olsa da.

Meerza'ya her açıdan hayran olmasam da, geçmiş olaylar hakkında onunla çene çalmanın ve yoğunluğu solmuş olsa da asla silinemeyecek anıları tazelemenin bana ne kadar güzel hissettirdiğini anlatamam.

350

Eski tanıdıklarımın birçoğunun bu hareketli sahneden ayrıldığını duymak zorunda kaldım; on iki yıllık bir aranın değişken bir ülkede yarattığı değişiklikler de az değildi; ama yine de refahını öğrenmekten memnuniyet duyduğum bazı kişiler vardı; ve merhum Veliaht Prens ve ailesinden bahsetme tarzını duymak memnuniyet vericiydi. Birincisini İran'ın Ümidi olarak adlandırdı; babası olan Şah'ın isyankarları cezalandırdığı ve zorbaları kontrol altında tuttuğu Devletin Kılıcı olarak nitelendirdi. Oğlu ve veliaht adayı olan Mahomed Meerza'dan, gelecek vad eden bir genç olarak saygıyla söz etti; ancak babasının krallıkta elde ettiği nüfusu kazanmayı umabilmesi için yılların geçmesi gerektiğini belirtti. Kardeşi Jehangeer Meerza'dan ise askeri işlere ve gösterişe son derece bağlı, bizzat dinlediği ve ödemelerini kendi elleriyle yaptığı askerler tarafından sevilmiş, cesur bir genç adam olarak bahsetti. Ancak bu prensin doğuştan gelen yetenekleri ne olursa olsun, hem babasına hem de artık valisi ve efendisi olan kardeşine hoşnutsuzluk için çok fazla neden verdiğine inanmak için zaten sebepim vardı. Ülkenin siyasi durumuna dair daha pek çok ayrıntıyı Meerza'dan öğrendim; ancak bunlar sizi pek ilgilendirmeyeceği için şimdilik en azından detaylardan kaçınacağım ve akşamın son zamanlardakinden daha konforlu kapandığını, yarın sabah erken saatlerde Tebriz için yola çıkma umuduyla uykuya hazırlandığımızı garanti ederim.

351

21 Şubat. — İran'ın sözüne ve gayretine bağlı olan her umut, er ya da geç bir hayal kırıklığıyla solmaya mahkûmdur. Khoe ile Tebriz arasındaki yoldaki istasyonlarda posta atı bulma şansımızın olmadığını öğrendikten sonra, dün gece bir çervâdar, yani katırcı ile yaklaşık yüz millik mesafenin tamamını üç günde alacağımız atları temin etmesi konusunda anlaşmıştık; ancak bu sabah adam, sözleşmesini yerine getiremeyeceğini belirterek kapora olarak aldığı parayı geri gönderdi. Kendi atı olmadığını, kendisine at sözü veren kişilerin de kendisini hayal kırıklığına uğrattığını öne sürdü! Saat on bire kadar bekletildikten sonra başka bir katırcı geldi ve diğer adamın bir sahtekâr olduğunu –inkar etme isteği duymadığımız bir gerçek– söyleyerek bize Tebriz'e götürmeye hazır olduğunu, ancak bu iş için dört güne ihtiyacı olduğunu ve ücretin tamamının peşin ödenmesi gerektiğini belirtti. Adamı

öfkeyle kovmaya meylettiğimizi söylememe gerek yok; ancak Meerza, diğerinin sahtekâr olduğunu, inşallah cezasını çekeceğini, ancak şimdiki adayın güvenliğimizden emin olabileceğimiz saygın bir adam olduğunu öne sürerek bizi ikna etti. Vakit ilerliyordu; bir an önce yola koyulmak istiyorduk; zaten o kadar çok zaman kaybetmiştik ki, Chupper Khaneh'in çürük kamışından başka elimizde bir şey kalmadığını görünce biraz homurdanıp parayı ödedik. Bu işin bütün sırrı şuydu: bizi dolandıran alçak, anlaştığımız ikinci sahtekârın uşağından başka biri değildi.

352

Bu sonuncu kişi, sadece işi kapmakla kalmayıp bunu kendi huzuruna göre yapmaya da karar vererek, başka herhangi bir tarafla pazarlık yapmak için çok geç olana kadar bizi oyalayıp eğlemesi için ötekini göndermişti. Dostum Meerza'nın, işler yürürken ortalıktan bu kadar dikkatle uzak durduğuna bakılırsa, bu vesileyle işin içine burnunu soktuğundan hiç şüphem yok.

İran'da düzenliliğe yaklaşan birkaç tahkimattan biri olan Khoee, epey büyüklükte bir kasabadır ve her zamankinden biraz daha iyi planlanmıştır; ancak sokaklarını tıkayan buz ve kar miktarı, ne nüfusu ne de durumu hakkında doğru bir fikir edinmemi engelledi. Yine de burada birçok iyi ev gözlemledim ve her ne kadar harabeler eksik olmasa da, yerin genel görünümü İran'daki kasabaların çoğundan daha az zavallıydı. Kısa bir tur attığım çarşı, her ne kadar durgun ve oldukça az dolmuş olsa da genişti ve oldukça iyi durumda tutuluyordu.

Kapılardan ayrılıp doğudaki tepelerin eteklerinde, aralarındaki mesafe on altı milden fazla olmayan ve düzenli kervan toplanma durağı olduğu için katırcımızın ne pahasına olursa olsun pas geçmeyeceği Seyed Hajee köyüne doğru ovayı geçerek ilerlememiz öğle vaktini buldu. Bu güzel ve kalabalık ovada, Ermenistan'a girdiğimizden beri gördüğümüzden çok daha az kar vardı; ve Khoee'den kendime yaklaşık altı İngiliz sterlinlik devasa bir fiyata bir at satın almış olduğum, üstelik katırcıyla yaptığımız anlaşma sayesinde binek hayvanlarını değiştirme endişesinden tamamen kurtulduğum için, nispeten büyük bir konfor içinde seyahat ettik.

353

Bu rahatlık, köyün müreffeh görünen durumuna rağmen şimdiye kadar karşılaştıklarımız kadar kötü olan ilk konaklama yerimizde bize eşlik etmediği bir gerçektir. Aslında ilk başta herhangi bir yer bulmakta biraz zorluk çektik; çünkü yerleşim yeri Seyitler tarafından meskûn edilmişti ve kendilerini ne kadar kutsal görürlerse görsünler, onlarla olan ilişkilerimizin gösterebildiği kadarıyla, hepsi son derece kaba ve küstah alçaklardı.

Artık gerçekten İran'dayız; karla kaplı olsalar da dağlarının ve manzarasının o iyi hatırlanan karakterini kabul ediyorum. Khoee ovasına inen son boğazı geçerken Armenia'nın daha yumuşak toprak yapıdaki tepelerine veda ettik ve rüzgarın her vadinin kenarlarını açığa çıkarmasıyla daha da çarpıcı hale gelen, böylece her keskin yüksekliği ve dar uçurumu dik yamaçlarda daha belirgin kılan Azerbaycan'ın kayalık, sırtlı ve yaruklu dağlarını selamladık.

22 Şubat. — Sakin ve parlak bir gece, sakin bir günün sözünü veriyordu; bu söz, güneş daha doğmadan hemen önce, o sırada vadi boyunca ilerlemekte olduğumuz sırada bozuldu. Bu dar geçidi çevreleyen tepeler, burada tırmandıkça daha tekdüze bir kireç taşına dönüşen ilginç katmanlı kumtaşı ve kalkerli konglomeradan oluşmuştur. Köyden iki mil bile uzaklaşmadan, daha yüksek dağları kaplayan bir kar bulutu, bizi atlarımızdan süpürmekle tehdit eden bir güçle ve tüm izin bir anda silinmesine neden olan şiddetli bir tipiyle bu vadiye doğru aşağı indi.

354

Katırcımız endişelenmeye başladı ve tepeyi geçerken felaketler öngördü; ancak soğuk şiddetli olmasına rağmen tırmandıkça karın azaldığını gördük ve bir plato parçasının üzerinden kestirme bir yoldan geçtikten sonra kendimizi Urumiye Gölü ve büyük Tebriz ovasına bakarken bulduk. Gölün kendisi, üzerinde asılı duran kara bir kar bulutuyla gece yarısı kadar karanlıktı ve ova, büyük ölçüde kardan arınmış, ancak üzerinde hâlâ hafifçe kar çizgileri bulunan, öfkeli bir deniz gibi kasvetli ve ürkütücü görünüyordu. Aslında ilk başta onu öyle, yani gölün bir parçası sandım ve karın kırılan dalgaların köpüğü olduğuna inandım; ancak inerken yanılsama belirginleşti ve suların hâlâ uzakta olduğunu gördüm. Beyaz ve sonsuz karlar arasında geçen nice yorucu haftanın ardından, bu yayladan inerken kendimizi bir kez daha sevgili kahverengi toprağın sıcak yüzeyine basarken bulunduğumuzda hissettiklerimi pek tarif edemem; ancak en azından bunların derin bir şükran ve sevinç hissi olduğunu söyleyebilirim ve geceyi geçireceğimiz yer için sürerken neşemiz arttı. Burası, yaklaşık on iki yıl önce bu bölgeyi birlikte incelediğimiz Albay Monteith ile bir gece geçirdiğim Tessouj köyüydü: Her şey artık tanıdık bir zemindi ve sıkıntılarımızın son bulacağı bir tür evim varmış gibi hissettim. Tessouj veya daha doğru telaffuzuyla Tesweech, Shahee Gölü'nün kuzey kıyısından yükselen dağların eteklerine saçılmış çok sayıda güzel köyden biridir.

355

Ayağımızın altındaki ova zengin ve geniştir ve Tebriz'e kadar uzanan odayla süreklilik arz eder. Burada çok daha fazla köy için alan vardır ve çeşitli yerlerdeki kapsamlı kalıntılar, bir zamanlar eskisinden çok daha büyük bir nüfusa sahip olmakla övünebildiğini kanıtlamaktadır. Bahsi geçen köy, gelişen bir yer olmasına ve binden fazla ruh barındırmasına rağmen, sınırları içinde sakinlerinden daha fazla kalıntı barındırmaktadır; ancak bu İran'da olağan dışı bir durum değildir. Üzüm bağları ve meyve bahçeleriyle çevrilidir ve her evin kendi küçük bahçesi vardır. Oraya yaklaşırken, görünüşe göre hizmetten dönen çok sayıda serbâz yani İranlı piyade ile karşılaştık. Horasan'dan geldiklerine inanıyorum ve hiçbir eli boş görünmüyordu; birçoğunun iyi yüklenmiş atları veya katırları vardı – hem hayvanlar hem de yükleri kuşkusuz dürüstçe elde edilmişti.

Bu yerde konaklama yeri bulma konusundaki tek zorluğumuz, sunulanlar arasından seçim yapmak oldu; sonunda kendimize ait küçük neşeli bir oda sunan ve sahibi emekli bir serbâz ile çok kibar bir kişi olan, gösterdiği ilgide son derece gayretli bir yerde karar kıldık. Bu durum, katlacımızın son iki gündür sürekli kar parıltısına maruz

kalması nedeniyle gözlerinde oluşan iltihaplanma yüzünden iş yapamayacak kadar şiddetli acı çekmesi nedeniyle daha da önemliydi. Dün öğleden sonra boyunca tamamen kör olmuştu ve çok büyük bir acı çekiyordu.

356

Bu sabah durumu oldukça iyiydi ve kardan kurtulmanın verdiği rahatlık onun iyileşmesine büyük ölçüde katkıda bulundu; öyle ki inşallah yarınına kadar nispeten iyi olacağına dair her türlü umut var. Bu yolculukta şükretmemiz gereken nimetler arasında, karda çok seyahat etmek zorunda kalanlar için son derece yaygın olan bir kötülükten gözlerimizin bu kadar dikkatle korunmuş olması azımsanmayacak bir yer tutar.

23 Şubat. — Bu gün saat beşin çeyrek kala at üzerindeydik. Konaklama yerimizin hesabını keserken, kibar ev sahibimiz ilgisinde tamamen çıkar gütmemediğinin kanıtını verdi; ancak ilgi ve kibarlık her zaman ödenmeye değerdir ve misafirlerinden şikayetçi olması için ona hiçbir neden bırakmadık.

Ana toprağı konforlu kızıl kahverengi giysisi içinde görme zevkini uzun süre yaşayamadık. Köyden birkaç mil sonra yeniden karla karşılaştık; doğrusu gecikmeye yol açacak kadar değil, ancak henüz kışla işimizin bitmediğini bize hatırlatmaya yetecek kadar vardı: Aslında güneşi karanlığa gömen bulutlarda ağır bir şekilde asılı duruyordu ve bu hikâyeyi doğrulayan dondurucu soğuk bir rüzgâr vardı. Urumiye Gölü'nün en büyük kısmı baştan başa donmuş olduğundan, ayaz oldukça şiddetli olmalıydı; öyle ki Maragha'ya doğru aşağı baktığımızda görülecek pek su yoktu. Monteith ile buraya daha önce geldiğim zamana kıyasla, güzel ve büyük Deeza-khaleel köyüne giderken geçtiğimiz kalıntıların sayısının daha fazla olduğunu düşünüyorum; yine de bu, ülkenin kış kılığındaki ıssız görünümünün neden olduğu bir yanılsama olabilir.

357

Deeza-khaleel'den geçerek, öncekinden iki fersah ve Tessouj'dan tam dokuz ya da otuz altı mil uzaklıkta, sefil bir köy olan Alleeshah'ta konakladık; kahvaltıdan önce hâlâ altı fersah ya da yirmi dört mil uzaklıkta olan Tebriz'e ulaşmak için gece yarısından biraz sonra yeniden yükleme yapmayı amaçlıyoruz. Konaklama yerimiz oldukça fakir – tıpkı Kürdistan'dakiler gibi, ahırdan parmaklıkla ayrılmış küçük bir oda, olabildiğince soğuk ve konforsuz; burada ahırdaki katırların ve yabou'ların çanları sonsuz bir tını çıkarıp duruyor; ancak burası Tebriz taraflarındaki son yerimiz ve ardından inşallah sıkıntılarımızın en kötüsü geride kalmış olacak.

24 Şubat. — Saat ikide uyandık, ancak kötü şeylerde her zaman olduğu gibi konaklama ve yemek için değerinin üç katı ücret talep eden o sahtekâr ev sahibimizle yaşanan bir tartışmanın ardından ancak üç buçukta sele bindiğimizde, ayın son ışıklarıyla birlikte Tebriz için doğrudan ovaya doğru yol alarak yola çıktık. Gün ağrana kadar güvenlik amacıyla yüklerimizle birlikte kaldık; ancak saat altı buçuğa doğru Bonham ve ben, Tatar'ı bagajla bırakıp bineklerimizi serbest bıraktık ve şehir için hızla ilerledik. Yol kötüydü, ovada kar derindi ve iz karavan adımlarıyla

baştan başa dalgalıydı; yine de saat sekiz sularında Mayan köyünü geçerek iyi bir tempoyla trot ve canter yaptık.

Tebriz'in eski kalesinin görüş alanımıza girdiğini gördüğümde ve iyi hatırlanan çevreleri tanıdığımda içimde tuhaf bir anı titreşimi oluştu; ancak uzun bahçeler dizisini kat ettikten sonra kasabanın kapılarından içeri girdiğim zamanki hissimin, katışıksız bir şükran ve memnuniyet olduğu kesinlikle kesindi.

358

Kapıdan geçerken hangi yöne döneceğimi unutup bir an için duraksadım: — "Ah! Yolumu biliyorum," dedi Bonham; "beni takip et." Atlarımızın tırnaklarından kar havada uçuştı ve bir an sonra nefes nefese kalan hayvanları İngiliz elçiliğinin avlusunda durdurduk. Atlarımızdan atlarken ilk endişeli sorumuz, yolda bu beyefendinin Tebriz'de çok hasta olduğunu duyduğumuz için, "Kaptan Macdonald nasıl?" oldu: — "Ah! Daha iyi, çok daha iyi," yanıtı geldi. — "Buna şükürler olsun!" diye haykırdık; ve bu şükürün, sanırım onun için olduğu kadar kendimiz için de içtenlikle yapıldığına inanıyorum.

Karşılansamız son derece nazik ve keyifliydi; sonunda endişelerimizden kurtulmanın, soydaşımızın çatısı altında ve İngiliz bayrağının koruması altında güven ve konfor içinde olmanın bizi ne kadar büyük bir sevinçle doldurduğunu hayal etmenize bırakıyorum.

Dinleyecek ve anlatacak çok şeyimiz vardı. Burada hastalık ve ölüm oranı çok yüksekti ve son zamanlarda bile pek çok değişiklik meydana gelmişti; bunların arasında en acı verici olanlardan biri de, hastalıkla tükenen zavallı dostum Cormack'ın, Horasan'ın ıssız bir kervansarayında tek başına ve kimsesiz olarak hayata göz yummasıydı. Macdonald'ın hastalığı da işte bu üzücü olaya dayanıyordu; çünkü zavallı Cormack'ın öldüğü yeri ve olayların ayrıntılarını araştırmak ve eşyalarına göz kulak olmak üzere Meyomeid'e doğru ilerlerken, bir süre o bölgeyi kasıp kavuran, erkekleri, kadınları ve çocukları binlercesiyle yok eden – zayıfları süpürüp güçlüleri güçsüz bırakan – huysuz bir sıtmaya Vuomeen'de yakalanmıştı.

359

Oradan aynı hayırsever amaçla Tebriz'e geçmişti, ancak sinsi hastalığın kalıntılarını da beraberinde taşıdığı için bu hastalık yüzünden yeniden mezarın eşiğine getirilmişti.

İlgi ve heyecan dolu bir günün ardından, uzun süredir yabancısı olduğumuz bir tarzda, burada tüccar olarak yerleşmiş bir beyefendi olan Mr. Burgess ile Hristiyan usulünce akşam yemeği yedik; yemekte, İngiltere'de Saduc Beg olarak iyi bilinen, merhum Veliaht Prens Abbas Meerza'nın işleri için birden fazla kez o ülkeye gitmiş bir İranlı, daha doğrusu Ermeni olan Seyed veya Seidee Khan ile karşılaştık. Kendisi mükemmel derecede İngilizce konuşan ve İngilizlerle sıkı bir şekilde düşüp kalkabilen, son derece önemli yeteneklere sahip bir adamdır. Belki de çok daha çeşitli maceralarla dolu bir hayatı olmuş çok az insan vardır; ve eğer kendi hayatını kendisi yazsaydı, insanlara ve olaylara dair kendi gözlemlerini içeren bu hikâyenin son derece ilginç bir cilt oluşturacağına eminim. Bu beyefendi ertesi gün akşam

yemeği için hepimizi davet etti; çaparhane düzenlemelerinin sonraki güne kadar hareket etmeme izin vermeyeceğini öğrendiğim için bu daveti memnuniyetle kabul ettim ve gerçekten de bize harika bir ziyafet çekti.

Tamamen İngiliz usulüydü, ancak yemek pişirme sanatı bazı harika yerel yemeklerin katılmasıyla az da olsa geliştirilmişti. Biz açlıktan ölmek üzere olan zavallı gezginlerin, önce lezzetli kuzu kızartmasına saldırıp, ardından enfes Naringe pilavına veya iştah açıcı kebablara yönelerek bu güzel şeylerin tadını çıkarırken halimizi görmeniz hoşunuza giderdi; sonra gerçek İngiliz zevkiyle, harika erikli pudingin sağlam değerine tekrar dön! Bu övgüye değer katı yiyecekleri aşağı indirmek için iyi içkiler de eksik değildi.

360

Gürcistan ve Tebriz şarapları hiç de küçümsenecek gibi değildir; ancak yorgun ruhlarımızı canlandırmak ve incemiş bedenlerimizi rahatlatmak için elimizde mükemmel Şampanya ve Londra şişe porter birası da vardı; ve sizi temin ederim ki buna gerçekten ihtiyaçları vardı; çünkü aralıksız sürdürdüğümüz ağır çalışma, hem arkadaşımı hem de beni, sanki bir Crib veya Belcher'ın antrenör ellerinden geçmişiz gibi gereksiz tüm yağlarımızdan tamamen kurtarmıştı.

Tahran'a yapacağımız çapar yolculuğunun düzenlemeleri hiç de basit değildi. Yolların ve ülkenin durumu; birincisinin öğrendiğimize göre kar ve çamur yüzünden olabileceği kadar kötü olması, ikincisinin ise birçok yerde hırsızlar ve eşkıyalarla –İliyat kabileleri ve terhis edilmiş serbâzlarla– dolup taşması, hem hız hem de güvenlik açısından ilerlemeyi oldukça tehlikeli kılıyordu. O halde görünen o ki, çaparhaneye güvenilebilecek hiçbir durum yoktu – atların bulunabileceği neredeyse tek bir istasyon bile yoktu; bu yüzden başka bir yabou (midilli) veya bir iki tane daha satın almaya karar verdim; ve onların ile toplayabileceğimiz bineklerin beni taşıyabileceği kadar hızlı bir şekilde ilerleyecektim. Arkadaşım Bonham'a gelince, gözlerinden biri güneş ve rüzgâr nedeniyle o kadar çok iltihaplanmıştı ki seyahat etmesi son derece sakıncalı bir hal almıştı; bu yüzden büyük bir üzüntüyle, kendisi de Tahran'a dönmek üzere olan Kaptan Macdonald ile birlikte daha sakin bir zamanda arkadan gelmek üzere geride kalıyor; ben ise Tebriz'de yeni talimatları bekleyen Sir J. Campbell'in güvenilir bir gulamını yanıma alarak yarın yola çıkmaya karar verdim.

361

Tebriz ile Tahran arasındaki çaparhanedeki bu düzensizliğin, merhum Veliaht Prens'in Horasan'daki seferlerinden beri var olduğunu öğrendim. Bu güzergâh boyunca askerlerin geçişi büyük karışıklıklara yol açmış, birçok köyün yıkılmasına ya da terk edilmesine neden olmuştu; ve kurye atları için yapılan talepler, postahane müdürlerinin pek az ödenen ödenekleriyle o kadar orantısız bir oranda çoğalmıştı ki, bu değerli kişilerden birçoğu süvarileriyle birlikte kaçmış ve Şah ile şehzadenin kuryelerini ellerinden geldiğince idare etmek zorunda bırakmıştı.

Ayrıca, bu düzensizliğin bir kısmının da hisse sahibi veliaht prensin hizmetindeki bazı Avrupalı subayların davranışlarına bağlanması gerektiğini öğrenmekten üzüntü

duydum. Eskiden köylüler, yolda seyahat eden Avrupalılara, özellikle de İngiliz beyefendilerine atlarını kiralama konusunda hevesliydiler; ancak bazı durumlarda kullanılan şiddet sonucunda artık endişelenmişler ve ya hiç atları olmadığını iddia ederek ya da hayvanlarına baskı yapıp kötü davrananların uğradıkları zararları bir ölçüde telafi etmek için ödeme yapanlardan son derece yüksek bir kira talep ederek bahaneler aramaya başlamışlardı.

Ve burada, "büyük bir zahmetle" sizi ve beni bu uzun ve yorucu yolculukta bir başka dinlenme yerine getirerek mektubumuzu sonlandırıyorum; her ne kadarki bu mektup, eğer Yüce Allah'ın takdiriyle ulaşabilirsem, Tahran'a doğru ilerleyişim hakkında bilgi vermek üzere yarın başlayacağım mektuba muhtemelen eşlik edecek olsa da - Elveda!

362

SEKİZİNCİ MEKTUP.

Tebriz'den Ayrılış. — Bir Fırtınaya Yakalanış. — Gillekee Kervansarayı. — Cihangir Mirza'nın Anısı. — Donmuş Yabou (Midilli). — Zorlu Bir Menzil. — Türkmançay. — Miyaney. — Sahtekârlıklar. — Kaflan Kûh. — Serçum. — Zencan. — Kötü Yemek. — Bir Gulam-Peşhizmet. — Sultaniye. — Khorum Derreh. — Siadehn. — Bir Arbede. — Kazvin. — Muhammed Şerif Han. — Ülkenin Durumu. — Han'ın Tavsiyesi — Çabaları. — Kazvin'den Ayrılış. — Kışlak. — Süleymaniye. — Tahran'a Varış.

27 Şubat.

Sevgili--, Tebriz'e iki günlük yolculuk mesafesinde olmayan, kendimden "Thalaba"nın bile ya da yılmak bilmeyen Franklin ile cesur arkadaşlarının kafasını karıştıracak türden bir kar çölü içindeki, bir kervansaraydaki küçük, pis bir yataktan yazıyorum; bu kar, beni yine durma noktasına getiren fırtınayla her geçen an artıyor.

Dün, saat iki civarında, bir kez daha atıma bindim ve Tebriz'den ayrıldım; şehirden yaklaşık yirmi mil uzaklıktaki küçük bir menzil istasyonu olan Seyidabad'a giden yolda, birkaç arkadaşım tarafından birkaç mil boyunca konvoy eşliğinde uğurlandım. Ana yolda kaldığımız sürece patika iyiydi, ancak köye ulaşmak için yoldan yaklaşık bir fersah sapınca, acıklı bir çırpınış yaşadık; yine de karanlıktan birkaç saat sonra, olağan ranzalarımızdan biri olan bir ahırda barınmayı başardık.

363

Bu sabah dörde doğru ayaktaydık, ancak başlangıcımız pek hayırlı olmadı; çünkü yol derin ve kar yağıyordu: Güneşin doğuşuyla açılmasını umuyorduk, ancak bunun yerine, Shiblee dağ geçidini temizledikten sonra, gözün alabildiğine uzanan alçak tepeler ve kar ovalarından oluşan yorucu bir silsileyi kat ederken, şiddetlenen bir fırtınanın tüm belirtileriyle hava karardı ve yoğunlaştı.

Dokuz saat bizi, atlarımızı beslemek ve kendimiz kahvaltı yapmak için bir saat mola verdiğimiz Thikmadas köyüne getirdi; bundan sonra, köyün yoldan uzaklığı nedeniyle tam bir fersahı, yani dört mili çok can sıkıcı bir şekilde kaybederek rüzgara karşı yeniden yöneldik.

Rüzgar artık oldukça şiddetlenmişti ve yeni yağın karı sürüklüyordu; bu yüzden Gillekee kervansarayını geçip ötesindeki büyük beyaz ısızlığa yeniden dalarak, yaklaşık bir fersah daha büyük bir güçlkle ilerleyebildik. Normal havalarda olağan durak olacak olan Toorkomanchai yerine, Karachummun yakınlarındaki bir kervansaraya ulaşmakla o günkü ilerleme umutlarımızı zaten düşürmüştük; yolun giderek artan zorluğu ve fırtınanın şiddeti o kadar mesafeye bile varabilmek konusunda huzursuz şüpheler uyandırmaya başladığı sırada, yük atlarından biri, muhtemelen manzarayı bizim kadar az beğenerek, ani bir dönüş yaptı ve karda geriye doğru atılarak, çaparçi ve gulamın bütün çabalarına rağmen köy doğru yola koyuldu.

364

Gulamın onu yakalama girişimleri ve ürküten hayvanın arkasındaki atının çıkardığı sesler, hayvanın daha da hızlı galop yapmasına neden oldu; bunun üzerine atından atladı ve saatte iki mil hızla gerçekleştirdiği bu takibi ağır çizmeleri ve peleriniyle sürdürmeye çalıştı.

Bu sırada kar ve savrulan karlar gözleri kör ediyordu, yol görünmüyor ve gün batımına sadece bir saat kalmıştı. Gulamın kaçan atı köyden önce yakalayamayacağından emindim; bu ve onun geri dönüşü en az iki saat sürecekti: Fırtınada bu süre boyunca beklemek pek cazip bir ihtimal sunmuyordu, bu yüzden rehber arkasını dönmesini ve kısa süre önce geçtiğimiz Gillekee Kervansarayı'na geri dönmemizi emrettim.

Adam buna pek memnuniyetle onay verdi, çünkü bu havada, gündüz gözüyle bile öndekine ulaşmanın imkansız olacağını, geceleyin ve böyle bir fırtınada kendisinin veya başka bir adamın ne yapabileceğini belirtti. Böylece geri döndük ve size temin ederim ki büyük bir güçlkle, şu anda bu mektubun tarihini attığım yere ulaştık.

Gulam Gregoor, atını kapının biraz ötesinde karda sıkışmış halde şans eseri yakalayarak kapının yakınında bize katıldı.

Burada, katırlara ve diğer yolculara yüksek kar payıyla bu tür bir yerde gereken birkaç temel ihtiyacı dağıtmak için hücrelerden birine yerleşmiş bir serdar bulduk; ancak yaşanabilir tek bir delik bile yoktu, hepsi fırtına nedeniyle mahsur kalmış misafirler tarafından işgal edilmişti ve serdarın kendi hücresinin kenarları boyunca uzanan dar platformlardan birini bana vermesini sağlamak az bir güçlkle olmadı.

365

Burada en azından sığınacak yerimiz ve yemeğimiz var; çünkü ne yiyeceği olduğu yönündeki sorumuza, kileri tek bir ısız yemekten oluşan Hristiyan diyarlarındaki herhangi bir hancı gibi, aç bir misafirin benzer sorusuna "Her şey," diye hazır bir şekilde yanıt verdi. Bu durumdaki "her şey", ekmek, yağ (veya sadeyağ), belki bayat yumurta, tütün, arpa, saman ve biraz piriç anlamına geliyordu; böylece kısa süre içinde yarım düzine katırcı ve çocuklarıyla birlikte buraya yerleştik. Bir an için iyileşmeye yönelik zayıf bir çaba gösteren gece, şimdiki sığınak için bize minnettarlık duyururken geleceğe dair ciddi korkular yaratacak kadar tehditkar bir görünüme büründü: çünkü dağlık yolumuzun geri kalanının geçilemeyecek şekilde

kapanacağına ve neredeyse üç aydır beni aralıksız bir şekilde taciz eden kışın, böylece bana iyi niyetinin ve gücünün son bir kanıtını vereceğine dair her türlü belirti vardı.

28 Şubat.

İyi çaydan oluşan teselli edici bir tabak eklediğim sönük bir pilav akşam yemeğinden sonra, dün gece binici kıyafetlerimizle uzandık ve kervansarayın avlusunu doldurmak üzere hem gökten hem de yerden bütün kar yığınlarını getiren rüzgarın uluması eşliğinde uykuya daldık. Bu sabah tam bir kasırga esiyor; kar yağıp yağmadığını söyleyemiyoruz, çünkü bütün hava savrulan karla doymuş durumda. Hareket etmek imkansız. Bu zorlu ve alçakça bir şans; çünkü bir günlük yolculuk daha bizi neredeyse kardan çıkaracaktı. Ama sabır! Yapacak bir şey yok; ve Tanrı'ya şükür ki başımızın üstünde en azından bir çatı var.

366

Can sıkıntımızın ortasında, ev sahibimizin namaz kılmasını izlemek beni eğlendirdi. Bugün Müslümanların tatil günü olan Cuma; ve o, ibadetlerinin her zamankinden daha büyük bir ciddiyetle yerine getirilmesi gereken aşırı bir dindarlık taslayan biri. Ancak o, şöminenin önünde oturmuş; bir yandan külleri temizliyor ve odun parçalarıyla ateşi besliyor, diğer yandan bir önceki günün satışlarını hesaplıyordu. Bir yandan katırcılar için saman ve arpa siparişi veriyor, mehterleri azarlıyor ve yandaki ahırda atların bakımının nasıl yapılacağını söylüyor; bu arada sakalını tarıyor ve sonsuz bir vurguyla "La ilahe illallah" çekiyordu.

Bu adam bana, Tebriz'deyken zaten duyduğum ancak pek inanmadığım ve bazı insanların o prens hakkında verdiği yüksek karaktere neden şüpheyle yaklaştığımı hak bulacağınız Cihangir Mirza ile ilgili bir anekdotu doğruladı. Azerbaycan'ın düzenli alaylarından birinde bir sultan veya yüzbaşı, gerçekleştirdiği bazı önemli hizmetler nedeniyle Abbas Mirza'nın gözdesi olmuş ve eve dönüşünde o prestijli presten, miktarı yaklaşık dört yüz tümen olan köyünün devlet vergisinden tamamen veya yarı yarıya muafiyet belgesi almıştı. Ancak babası ve kardeşinin yokluğunda eyalete vali bırakılan Cihangir Mirza, bu belgeyi dikkate almak bir yana, tam talebi toplamak için adamlar göndermişti. Emre, Veliaht Prens'in ibra belgesine dayanarak karşı çıkıldı; ancak paraya ihtiyacı olan Cihangir, ödemeyi tahsil etmek için bazı gulamlar gönderdi. Bu görevi yerine getirirken gösterdikleri küstahlık, sadece sultanı değil köylüleri de o kadar öfkelenirdi ki, gulamların üzerine yürüyüp onları dövdüler ve yerden kovdular.

367

Ancak Cihangir, emirlerine karşı çıkılmasına göz yuman bir adam değildi; ibretlik bir ceza vermeye karar verdi; ve (Salmas bölgesinde bulunan) köyün isyanda olduğunu öne sürerek, güvenilir bazı subaylarıyla birlikte bir birlik müfrezesi gönderdi; bu birlik etrafı kuşattı ve kendisi, bir karısı ve bir çocuğuyla birlikte güçlü bir atla yakınlardaki **Hakkari Koords ülkesine kaçan sultan hariç**, sultanın tüm ailesini esir aldı. Geri kalanlar, köyün ileri gelenleri ve onların eşleri ile aileleri, evleri ve mülkleri ya yağmalanarak ya da yok edilerek hep birlikte Hoy'a esir olarak götürüldü.

Hoy'a varıp prensin huzuruna çıkarıldıklarında, bütün grubun üç gruba ayrılarak—erkekler, kadınlar ve çocuklar ayrı ayrı—bölünmesini emretti. Erkeklerin kafaları hemen kesildi; kadınlar, askerlere ve furaşlara verildikten sonra, aynı şekilde idam edildi ya da köle yapılarak hayatları gizlice bağışlandı; çocukların gördüğü muameleye dair anlatılanlar farklılık göstermektedir; ancak onlara gösterilen şefkatin, ebeveynlerine sergilenenden pek farklı olmadığını tahmin edebilirsiniz. Sultan, ailesinin katledilmesini uygun bir zamanda hisseden ve intikamını alacak olan kişi olarak yaşamaktadır.

Kurbanların sayısı üç yüz olarak belirtilmiştir. Bu hikayenin bazı versiyonları durumu daha da kötüleştiriyor ve köylülerin katledilmesini çok daha kapsamlı gösteriyor; bağlı kaldığım versiyon ise fazlasıyla kötü ve bunun esasen doğru olduğuna inanmak için nedenlerim var; Prens Cihangir Mirza'nın insanlığı, huyu ve adaleti de işte bu kadardır.

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşek'in dipnotu:

Hakkari Koordsları Atabek Karaca ve tebaasına verilen genel bir tabirdir.

EKRAD KÜRTLER DEMEK Mİ? İbrahim Şimşek SARMAL KİTABEVİ Yayıncı Sertifika No: 48172

ISBN:978-625-5518-

Yayına hazırlayan: İsmet Gülseçgin

1. Baskı: Mayıs 2026 (İstanbul)

Baskı ve Cilt: Repar Tasarım Matbaacılık

Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd. No:43

Yenibosna-Bahçelievler-İstanbul

Matbaa Sertifika No: 40675

Sarmal Kitabevi

Çağlayanlar Sok. Marmaroom Sites A Blok D:3 Maltepe-İstanbul

İletişim: 0532 297 72 59

www.sarmalkitabevi.com

368

Saat ona doğru fırtına biraz hafifleme eğilimi gösterdi; en azından güneş açtı ve gökten gelen kar dindi, ancak havada hızla hareket eden parıltılı tanecikler olmaya devam etti. Kervansarayda, Tebrizli dostumuz Seyid Han'a ait, Toorkomanchai'ye <Türkmençay> gidecek bir grup insanla birlikte on iki ya da on beş kadar katır bulunuyordu. Hava koşullarının iyileşmesi bu adamların hepsini harekete geçirdi ve komşu bir kervansaraydan yaya olarak gelen altı kişinin varlığı hepimizi yola çıkmaya cesaretlendirdi. Bu adamların kervansarayımıza girdiğini gördüğümde duyduğum sevinci kolayca unutamayacağım; bu, atlar için pek mümkün olmasa da yolun yayalar için elverişli olduğunun bir kanıtıydı ki kısa süre sonra bunu bizzat deneyimleyecektik.

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşek'in dipnotu:

"Toorkomanchai", Türkmençayı yazım biçimine baktığımızda, İngilizce Ü harfini <"Turkmen" > yazarken U olarak kullanmaktadırlar, burada yazan Türkmen değil Torkoman olmalıdır. Buda bize "Koord" kelimesinin Türkçe içerisinde Kord olarak okumamıza sebebiyet vermektedir.

Mesudinin Zagros İran dağlarında yaşayan Medlerin Oğuz Türkleri olduğunu belirtmesi, bize İngiliz seyyahın bahsettiği

<"Koord"> adı altındaki toplulukların bu topluluklar olduğu anlaşılmaktadır.

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşek'in dipnotu:

Hakkari Koordsları Atabek Karaca ve tebaasına verilen genel bir tabirdir.

EKRAD KÜRTLER DEMEK Mİ? İbrahim Şimşek SARMAL KİTABEVİ Yayıncı Sertifika No: 48172

ISBN:978-625-5518-

Yayına hazırlayan: İsmet Gülseçgin

1. Baskı: Mayıs 2026 (İstanbul)

Baskı ve Cilt: Repar Tasarım Matbaacılık

Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd. No:43

Yenibosna-Bahçelievler-İstanbul
Matbaa Sertifika No: 40675
Sarmal Kitabevi
Çağlayanlar Sok. Marmaroom Sites A Blok D:3 Maltepe-İstanbul
İletişim: 0532 297 72 59
www.sarmalkitabevi.com

Fonetik Aktarım ve Batı Dillerindeki Karşılık: Eski Ermeni kroniklerinde geçen ve ikinci görselde yer alan ibare, ~~Կուրդ~~

Fransızca çevirilere aktarılırken ilk görselde görüldüğü üzere "Kurdes (Kourt)" Kurdes (Kourt), formunu almıştır. Batı dillerinde (özellikle Fransızca ve İngilizcede) kelime sonundaki sert ünsüzlerin okunuş özellikleri ve fonetik imla kuralları gereği, bu terim zoolojik anlamdaki "kurt" (wolf) kelimesiyle karışmasını önlemek ya da o dönemin telaffuzunu yansıtmak amacıyla genellikle sonuna bir harf eklenerek veya "Kourt" / "Kurd" şeklinde sesletilmiştir.

Türkçeye Çeviri ve Anlam Kayması: Batı dillerindeki bu yazılış biçimlerinin ("Kourt" veya "Kurd") Türkçe kaynaklara ve çevirilere aktarılması sırasında, Batı alfabelerindeki "u" harfinin Türkçedeki "ü" sesine uyarlanması söz konusu olmuştur. Bu durum, etnik/coğrafi bir isimlendirmenin fonetik olarak Türkçedeki "Kurt" (hayvan adı) kelimesiyle ses teksesliliğine (homofoni) uğramasına ve halk etimolojisinde ya da çeviri süreçlerinde karıştırılmasına zemin hazırlamıştır.

Akademik Sonuç: Kroniklerdeki orijinal kök ile Batı dillerindeki (Fransızca/İngilizce) çeviri aktarımları (Kourt / Kurdes) karşılaştırıldığında, ses uyumunun "u" vokali üzerinden şekillendiği, ancak Türkçeye uyarlanırken sesletim benzeşmeleri sebebiyle farklı etimolojik tartışmalara ve telaffuz dönüşümlerine yol açtığı görülmektedir.

Atlarımı Seyid Han'ın katırları ve insanlarıyla birlikte yola çıkmaları için hazırlattım, ancak ahırdan getirildiğinde kendi yaboos'larımdan birinin neredeyse ayakta duramayacak kadar topalladığını gördüğümdeki hayal kırıklığımı tahmin edebilirsiniz. Yapılan incelemede, arka bacaklarından birinin geçen geceki havanın şiddetiyle donarak sertleştiği ortaya çıktı. Uzun süre boyunca onu dolaştırdık ama boşunaydı; uzuv, bedeninden ölü ve işe yaramaz bir şekilde sarkıyordu; soğuk, sert ve bir taş gibi hareketsizdi. Bu en acı ve beklenmedik bir sıkıntıydı. Kaliban'ın sözleriyle söylemek gerekirse, "Bu sadece bir utanç değil, aynı zamanda sonsuz bir kayıptı"; bunun, bakımına emanet edilen kişilerin kusurundan ve dikkatsizliğinden kaynaklanmış olması da durumu daha az sinir bozucu yapmıyordu.

369

Bu sırada başka bir binek temin etmek mümkün değildi; ve onsuz nasıl devam edeceğimiz bir sorun haline geldi. Sonunda, bütün bir mal kervanının nakliyesini çözmeye yetecek kadar uzun süren bir pazarlığın ardından, Seyid Han'ın katırcılarından birini, birkaç parçadan hafifletilmiş yükü katırlarından biriyle bir sonraki menzile götürmesi için ikna ettim; topallayan hayvanı, arkamdan gelmek üzere olan Tebrizli dostlarıma bir notla birlikte serdara emanet ederek, bu mesele çözülürken oradan ayrılmış olan grubun geri kalanının peşine düştük.

Ve şimdi rüzgarın karla neler yapabileceğinin bir örneğini gördük. Dün atların kolaylıkla olmasa da güvenle seyahat edebileceği derin ve çiğnenmiş patikadan, yeni yağın karın elli altı metre boyunca tamamen süpürülerek sert eski kütleyi hareketsiz bıraktığı yerler dışında hiçbir iz kalmamıştı. Henüz yarım saat önce geçen adamların ayak izleri artık görünmüyordu. Bizden on dakikalık yürüyüş mesafesinde bile olmayan katırların izleri bile onlara ulaşmadan silinmişti; hatta atımın önündeki iki ya da üç atın naloğlu izleri, ben takip ederken sanki suda yapılmışlar gibi kendi ayaklarımın altında göz açıp kapayıncaya kadar kayboldu. Kar, kelimenin tam anlamıyla bir akarsu gibi yüzey boyunca akıyor, her çukuru anında dolduruyordu ve rüzgar, yola çıktığımız andaki kadar şiddetli ve delici bir şekilde gün boyunca devam etti. Hayatımda bundan daha çok eziyet çektiğimi bilmiyorum.

370

Yolcular, zorlu ve yarı yıkık bir kervansarayda verdikleri molanın ardından, şiddetli rüzgârın ve sürekli kar akışının altında ilerlemeye devam ederler. Kervansaray çevresindeki kar örtüsünün aşırı derinliği ve patikaların rüzgâr nedeniyle anında kapanması, yürüyüşü oldukça tehlikeli ve yorucu hâle getirir. Öndeki kalabalık katır kafilesinin açtığı izler sayesinde kaybolmaktan kurtulan grup, uzun ve meşakkatli bir yürüyüşün ardından Karachummun kasabasına vararak güvenli bir sığınak ve sıcak bir yemek bulur.

Ertesi sabah, hareket etmek için başkalarının programına bağımlı olan grup, güneşin doğuşuyla birlikte yeniden yola koyulur. Yürüyüşün ilk kısmı, kendi yollarını açmak zorunda kaldıkları sarp tepeler ve çukurlarla dolu yorucu bir coğrafyada geçer.

371

Böyle koşullarda bir kervanın olağan ilerleyişini size anlatmıştım, bizimki de biraz buna benzerdi. Uzun sopalı altı kişi önde gidiyor, bozulmamış kara dalarak eski patikayı arıyor ve bulduğunda sertliğinden tanıyordu. Patika keşfedilemediğinde veya taze karın altında çok derine gömülmüş olduğundan ulaşılamadığında, bu taze yüzeyi uygun yönde oldukça uzun bir mesafe boyunca çiğniyorlar ve ardından yük taşıyan bir katırı önderlik ederek yürütüyorlardı. Bu "ümitsiz vaka" durumundaki hayvanın, görevine zorlandığında gösterdiği yarı istekli sezgisini gözlemlemek ilginçti. İlerliyor, bata çıka ve çırpınarak daha ileri gidemeyecek hale gelene bir süre gidiyordu. Sonra, sanki karı sıkıştırmak ister gibi bir süre bir yandan diğer yana yuvarlanıp debeleniyordu; ardından, adamlar ona yardım etmeye gelene kadar tamamen sessiz bir şekilde yatıyordu ki bunu genellikle dördü birden yapıyorlardı; biri başından tutuyor, biri kuyruğundan kaldırıyor, ikisi de her iki yanında yer alıyordu. Bu tür çırpınışların art arda gelmesi onu kötü geçitten geçirdi. Sonrakinin işi daha iyi değildi; aksine, ayakları yumuşak kar yığınının genellikle daha da derin battı, öyle ki kendisini kurtaracak gücü öncüsünden daha azdı ve onunla ilgili sıkıntı büyük ölçüde fazlaydı. Üçüncünün işi daha kolaydı; kar artık biraz çiğnendiği için ayak altında daha katı hale gelmişti, yukarıdaki ise daha gevşek bir hal almıştı; ve böylece sadece onun değil, ondan sonra gelen herkesin sorunu giderek azaldı. Yine de ilerleyişimizin ne kadar yavaş ve yorucu olduğunu tahmin edebilirsiniz. Eski yol burada ve orada elli veya yüz yardalık bir boşluk için bir arada bulunabilirdi, ancak genellikle yolumuzun her inçi için tarif ettiğim şekilde mücadele etmek zorunda kaldık.

372

Üç saatte yalnızca dört mil kat ettik ve söylemeliyim ki, katırcıların bu en zorlu işlerinde sergiledikleri o boyun eğmez azimden daha fazlasını hiçbir durumda görmemiştik; doğrusu, mesleklerinin zorlu görevlerindeki cesaretleri ve yorulmak bilmez sabırları, diğer yönleriyle pek de çekici olmayan bir karakterde güçlü bir rahatlama noktası oluşturuyor.

Bahsettiğimiz mesafeyi zorlukla kat ettikten sonra kulaklarımız, halkın en önündekilerin neşeli bir çılgılığıyla karşılandı: "Bir kervan! Bir kervan geliyor!" —ve

gerçeği söylemek gerekirse, daha büyük bir kervanınki dışında, yaklaşan bu küçük grubunkinden daha tatmin edici hiçbir ses veya manzara olamazdı; sıkıntımız içinde bundan daha memnuniyet verici olamazdı. Ancak aslında bu, birçok gruba bölünmüş hatırı sayılır bir topluluğun öncüsünden başka bir şey olmadığını kanıtladı; ve böylece, son iki gündür bize bu kadar inatçı bir şekilde karşı koyan o talihsiz fırtınanın yarattığı ilerleme engelimiz bir anda yıkılıp ortadan kalktı.

Çölde bir kervanın yaklaşışı sıklıkla betimlenmiştir ve yine sıklıkla denizdeki bir filo gibi diğer bazı çarpıcı veya pitoresk nesnelerle karşılaştırılmıştır. Ancak bu muazzam kar alanlarında, bu beyaz, patikasız, donmuş ıssızlıklarında çabalayan bir kervan, dalgaları üzerinde ilerleyen cesur gemilerden oluşan bir kümeden çok daha çaresiz ve dolayısıyla çok daha dokunaklı bir nesnedir: hiçbir şey insanın çaresiz önemsizliğini daha canlı ve güçlü bir şekilde göz önüne seremez, çünkü gerçekten de şöyle denebilir: "Rüzgar üzerinden geçer ve o, yok olup gider!"

373

Bu dağlarda daima var olan ve onları hırpalamaktan vazgeçmeyen kudretli rüzgarın sadece bir esintisi bunun üzerine üflese, onu oluşturanlar nerede kalır? Yine de iki kervanın bu koşullardaki karşılaşması, ucsuz bucaksız okyanustaki iki tekneye büyük ölçüde benzer; her ikisi de yalnızlığının bilincindedir ve bu nedenle birbirini dost olarak görür, aralarında gidip gelen pek çok meraklı soru vardır. Cesur iki geminin denizci usulüyle yaklaştığını ve yelkenler toplanıp her birinin ana flokaları direğe doğru dönerken rota değiştirdiğini görür gibiyim; ama bu "Nereden geliyor, nereye gidiyorsunuz? Ne zamandır yoldasınız? Nerede olduğunuzu tahmin ediyorsunuz? Haberler neler?" gibi denizcilik soruları değildir; aksine "Geleceğiniz yol nasıl?" — "Elhamdülillah! Allah'ın rahmetiyle iyi ve güvenli!" — "Şu ve bu geçit nasıl?" — "Oh, müşkül, çok zor ama onu sizin için açtık." — "Çok kar yağdı mı?" — "Bessyár, bessyár! Çok fazla; ama inşallah geçeceksiniz!" — "Şu yerden kaç saat uzaktayız?" — "Altı saat." — "Ya yol, nasıl?" — "Ah, dün kötü, çok kötüydü; ama elhamdülillah, şimdi daha iyi; ilerleyebileceksiniz, çok şükür çoğunuz varsınız!" — "Evet, evet! İnşallah başaracağız." — "İnşallah, inşallah!" şeklindedir.

Ve ardından, özellikle aralarında soracak ve öğrenecek çok şeyleri olan katırcıların kendileri arasında dostların ve tanıdıkların selamlaşmaları gelir; bu biraz zaman alır; ve ardından ayrılırken karşılıklı iyi dilekler başlar: "Hüda hafız şüma! - Hüda humrae şüma başud! - Khooshgueldee, khooskgueldee! Allah seni korusun! Yüce Allah yoldaşın olsun, barışı seninle olsun inşallah!"

374

Ve ardından her kol ayrılıp sesler mesafede kaybolana kadar zıt yönünde ilerlerken ayrılış çığlıkları ve çanların tınlamaları duyulur.

Bu durumda öncü grup, Kerbelâ'dan kendi kadınları ve Abbas Mirza'nın eşlerinden biriyle dönmekte olan Feridun Mirza'nın miraçuru yani atların başı Hüseyin Han'dan oluşuyordu; ve bunları yekdönleri yani sandıkları, yatak takımları içeren mafruşları ile dolu hatırı sayılır sayıda katır, yemek takımları ve hizmetçilerle yüklü yük katırları takip ediyordu ki bu durum geniş ve açık bir patika oluşturmuştu: yine de kar o kadar

derin ve ağırdı ki, Karachummun'dan Toorkomanchai'ye kadar olan dört fersahlık yani on altı millik etabı tamamlamamız altı saatimizi aldı. Burası, 1828 yılında Rusya ile İran arasında son barış antlaşmasının imzalandığı ve bu nedenle artık şnlı bir üne sahip olan yerdir; her ne kadar büyük kuzey sıradağlarını çevreleyen dalgalı tepe benzeri tepeler arasındaki çukurlardan birinde yer alan, pek de büyük olmayan bir köy olsa da ve adının son eki (Türkçe'de çay, nehir anlamına gelir) ima ettiği gibi yakınında herhangi bir nehir bulunmamaktadır.

Bugünün havası, yol olmasa da, dünüküyle tam bir tezat oluştıuruyordu; dün bütün günümüzü huzursuz eden, neredeyse tam önümüzden esen tehditkâr bulutlu gökyüzü ve şiddetli, kesici rüzgar yerine, artık parlak bir gökyüzünden parlayan güçlü bir güneşimiz vardı ve esen ne kadar rüzgar varsa sırtımıza vuruyordu; öyle ki, o kadar uzun süre maruz kaldığımız soğuktan korunmak için kuşanıp sarındığımızdan, günün ortasında sıcaktan ve parlayan karın göz almasından gerçekten de çok çektik.

375

Toorkomanchai'de at değıştirdikten sonra, arazinin kademeli bir alçalışla daha genel bir düzlüğe doğru azaldığı Hadjeria adlı küçük bir köyden geçerek ilerledik; şansımıza, Sultanieh'deki kısa bir kısım haricinde tekrar yüksek rakımlara dönmemiz gerekmedi. Bu köylerden geçerken, halkın evlerinin önünde güneşte oturduğunu, erken ilkbaharda beklenmedik sıcak bir havada arılar gibi ısının tadını çıkardığını gördük.

Yirmi sekiz mil (yedi fersah) uzunluğundaki Miana yolu, izlediğimiz yüksek hattın eteklerini yarıp geçen yükseklikler ve çukurlar silsilesi arasından uzanıyor ve çıkış ile inişlerin dikliği nedeniyle burayı oldukça zahmetli bir etap haline getiriyordu. Karın kısmen erimesi durumu daha da zorlaştırarak altındaki hafif toprağı kaygan ve yapışkan bir çamura dönüştürmüştü. Üstelik atlarımız son derece kötüydü; yük taşıyanlardan biri o kadar inatçıydı ki, çaparçının yüküyle kendi yükünü değıştirmek zorunda kaldık; çaparçi de hayvanı teşvik etmek amacıyla mahmuz niyetine kullanması için bıçağını veya hançerini uzattı. Bu yöntemin insani yönü tartışmalı olabilirdi ve dostlarımızı bazı yasaların kapsamına sokabilirdi, ancak Pers bıçakları nadiren keskinlik özelliğine sahip olduğundan, hayvana ciddi bir zarar vermeden his duygusuna hitap ediyordu; dolayısıyla bu durumdan fayda sağladığım için geçmesine izin verdim.

376

Yorucu bir günün ardından gece saat dokuza doğru, köye ulaşabilmek için akıntılı ve içinde çokça buz taşıyan bir akarsuyun son kez geçilmesi gereken bir noktasına ulaştık. Burada, kış sanki bize veda etmeden önce iyi niyetinin son bir nişanesini sunmak ister gibi, alışılmadık ve biraz da ciddi nitelikte talihsiz bir olayla karşılaştık. Suyla kaplı, bir kısmı buz tutmuş, bir kısmı ise akarsu kaynakları nedeniyle zayıf ve tehlikeli olan geniş bir alandan geçmek zorundaydık. Bu geçiş sırasında postaları taşıyan atın üzerindeki çaparçi ileri atıldı; buz kırıldı ve at, çaparçi ile birlikte "heybeleriyle birlikte" derin bir çukura düştü. Güneşli geçen günün ardından gelen bu gece, dondurucu bir soğuşasahipti; hava o kadar şiddetli donuyordu ki çizmelerim

Üzengilere yapıştı ve kendimi kurtarmak için ayaklarımı zorlukla dışarı çekmek zorunda kaldım. Bu durum sadece talihsiz değil, aynı zamanda son derece endişe verici bir kazaydı; adam ne olduğunu anlayamadan donabilirdi.

Neyse ki adam boğulmadan veya donmadan önce –bütün grup benzer bir felaketin eşiğine gelmiş olmasına rağmen– büyük bir risk ve zorlukla sudan çıkardık. Ancak heybeler ve at kurtarılanaya kadar tam bir saat kaybettik. Atı oradan çıkarabilmek için, sağlam buzların üzerine sıçrayabileceği sığ bir noktaya ulaşana kadar yol boyunca bütün buzı kırmak zorunda kaldık.

377

Gece yarısına doğru, saatlerce eyer üstünde kaldıktan ve soğuktan bitkin düşmüş bir hâlde Miana'ya ulaşıldı. Varışta menzilhanenin müdürünün henüz vefat etmiş olduğu görüldü; bu yüzden konforlu bir konaklama ve iyi bir yemek yerine, berbat koşullarla ve bayat bir parça ekmek ile bir miktar kötü peynirden ibaret yetersiz yiyeceklerle karşılaşıldı. Yine de yolculuğun en zor kısmının geride kaldığı bilinciyle teselli bulunuldu; Azerbaycan'dan Irak'a geçişte tanınmış bir dağ geçidi olan ve Tahran tarafındaki kalan tek zorlu nokta olan Kaflankuh hakkında gelen tüm haberler, oranın büyük bir sıkıntı yaşanmadan geçilebileceği ümidini verdi.

Böylece bir fincan kaliteli çay ile teselli bulup ekmek ve peynir yedikten sonra, Miana'nın zehirli böceği hiç düşünülmeden istirahat çekildi. Bu böcek hakkında daha önce duyumlar alınmış ve zehrinin düşüncesi bile ürkütücü gelmiş olsa da, eski bir kelime oyunuyla bunun abartılı veya asılsız bir durum olduğu şüphesi duyuldu. Yöre halkı Miana'da bolca bulunan bu böceğin yabancıları ısırıldığını, büyük rahatsızlıklara ve bazen ölüme yol açtığını iddia etse hatıralarında böyle bir vakayı net olarak hatırlayan kimse bulunmuyor; olay anında hiçbir acı hissedilmediği, etkilerinin ise ölümle sonuçlanana kadar artan bir halsizlik ve güçsüzlükle kendini gösterdiği belirtiliyor. Tedavi yöntemi ise süt diyeti ve hayvansal gıdalardan uzak durmaktan ibaret olarak aktarılıyor.

378

Gerçeğin, Miana'nın bataklık ve sağlıksız bir bölge olması nedeniyle yabancıların bu tür yerlere özgü düşük dereceli bir sıtmaya (hummaya) yakalanması olduğunu ve orada belirli bir tür böceğin bolca bulunması sebebiyle bu ateşin böcek ısırığına atfedilmesi olduğunu düşünüyorum. Bu böcek normal tahtakurusundan biraz daha büyüktür ve genellikle kötü süpürülmüş ile pis olan eski binalarda, bazarlarda ve kervansaraylarda bulunur. Kendi adıma ne gördüm ne de hissettim.

Bu gece bir yangını söndürmek için başvurulmuş yöntemi görmüş olsaydınız eğlenirdiniz. Bir çocuk, lambayı evin bir girişine o kadar yakın yerleştirmişti ki kirişi tutuşturmuştu; tüm yapı kolay alev alabilecek türdendir ve bu durum bazı insanları telaşlandırabilirdi; ancak çocuk sadece lambayı kaldırdı, yanan odanın üzerine tükürdü ve sönene kadar eliyle hafifçe vurdu; kullanılan yöntem pek gelişmiş ya da zarif değildi ama yeterince etkili oldu. İnsanların bu tür konularda ne kadar dikkatsiz ve yine de ne kadar az kazanın meydana gelmesi oldukça dikkat çekicidir. Bir akşam arkadaşım Bonham bir menzilizimde lamba ile büyük bir tahta levha arasında

oldukça tehlikeli olarak görülebilecek yakınlığı işaret ederek "Şimdi, o kereste dünyanın herhangi bir yerinde yanardı" demişti; ancak yanmadı ve bu tür bir dikkatsizlik ile cezasız kalma durumu, neredeyse insanın bu bölgelerdeki ahşabın yanıcılığını kaybettiğine inanmasını isteklendiriyor; fakat İstanbul'daki sık yangınların da yeterince kanıtladığı gibi, su testisi su yolunda kırılır.

2 Mart. Hayvanlarımız dün o kadar yorucu bir yürüyüş yapmış ve menzillerine o kadar geç ulaşmıştı ki, erken bir hareket denemesinde bulunmadım.

379

Menzilhanedekilerin ağırkanlılığı yüzünden sabah geç saatlerde yola koyulan yazar ve beraberindekiler, havanın açık ve güneşli olması sayesinde keyifli bir yolculuk ümidiyle hareket ederler. Hacerya yakınlarındaki alçalışla birlikte kar örtüsünün büyük ölçüde azaldığını ve önlerinde yükselen büyük dağ silsilesini aştıktan sonra zorlukların biteceğini umarlar. Azerbaycan'ı Irak'tan ayıran bu sıradağları geçen Kaflankuh geçidi, Kızılözen nehrinin Tarım ve Kumsa bölgelerinden geçerek Hazar'a doğru açtığı koyu bir yarmadan geçer. Kolları olduğu düşünülen iki büyük akarsuyu geçtikten sonra, kar sularıyla şişmiş ve yüzen buzlarla kaplı Miana nehrini güzel bir köprüden aşarlar. Ancak İran'daki pek çok değerli yapı gibi bu köprü de bakımsızlıktan harap olmaktadır.

Köyden ayrılıştan bir saat sonra tırmanışa geçilir; bu çıkış bir buçuk saat sürer ve iniş de benzer bir süre alır. Yazar, Kaflankuh hakkında korkutucu anlatılanların aksine, buranın hayatında geçtiği en kolay dağ geçitlerinden biri olduğunu fark eder.

380

Dağın yüksekliği çok fazla değildir ve yol geçmişte hem Türkler (ateşli silahların taşınabilmesi için bir geçit inşa edenler) hem de 1828'de Ruslar tarafından onarılmıştır. Karın yeknesak etkisi dağların yüksekliğini gölgede bırakmış gibi görünse de yazar manzaradan hayal kırıklığına uğrar. Irak tarafındaki Kızılözen üzerindeki köprü de Miana akarsuyu üzerindeki yapı gibi eski ve sağlam olup, onarılmazsa kısa sürede geçilmez hale gelecektir.

Gulamım Gregoor bu sabah beni, vicdanının bu konularda biraz eksik olduğunu ona söylediğine hiç şüphe yok ki kesinlik ve hareketliliğim hakkında bende yüksek bir fikir uyandırmayı amaçlayan bir maharetle eğlendirdi. Geçide çıkarken yolumuzu tıkayan, patikayı işgal eden bir eşek kervanını yakaladık ve sürücüler aksi veya yavaş davrandıkları için atını aralarına sürdü, babalarını yaktı, annelerine sövdü ve sahipleri ile sürücülerin dehşeti içinde, yükleriyle birlikte yarım düzine hayvanı kora devirdi; sahipleri ve sürücüler bu ipucunu biraz geç de olsa alarak böyle bir çılgının yolundan çekildiler.

Sırada uzun bir deve katırı yakaladık; ancak sarvanlar, yani deve sürücüleri ile uğraşmanın atasözü haline gelmiş şekilde "kaba adamlar" olması nedeniyle, Usta Gregoor'un sağduyusu burada devreye girdi ve müdahalesini biz geçene kadar durmalarını kibarca rica etmekle sınırladı. Şaşırtıcı bir şekilde bunu yaptılar ve engelden çatışmasız bir şekilde kurtulduk.

Tek bir kişinin geçebileceği genişlikteki patikada kervanların karşılaşması, kenara çekilip yumuşak karla kaplı yola sapmak zorunda kalan taraf için her zaman sıkıntı yaratır; çünkü bu durum yoldan sapanların kara gömülmesine neden olur. Köprüden sonra yol ikiye ayrılır: Biri düzenli posta istasyonu Akhend ve karlı tepeler üzerinden yukarı ülkeye uzanırken, diğeri posta istasyonunun bulunmadığı Serchum ve Neepké yönündeki alçak kesimden devam eder. Ancak sonsuz yüksekliklerden ve kardan bıkmış olan ekip, üst yolda kalmak için şiddetle direnen posta görevlisinin hoşnutsuzluğuna rağmen alt rotadan ilerlemeye karar verdi.

Şimdi girdiğimiz vadiyi çevreleyen tepelerin toprak etekleri sayısız dere yatağıyla yarılmıştı; bir süre bu kıvrımlı yollardan ilerledikten sonra, dik yüzleri batıya bakan dalgalı yükseklikler silsilesini aşarak saat dört gibi menzilimiz olan Serchum'a ulaştık ve ertesi gün Zencan'a doğru cesurca yüklenmeye karar verdik.

Vadi genel olarak alüvyon yapıda görünüyordu; tepeler toprak yapılydı ve yan yüzeylerindeki yatay tabaka çizgileri bu kanıyı doğruluyordu. Bu açıkça verimli arazinin tamamında sadece tek bir yerleşim yerinin görülmesi, ülkenin durumunun acıklı bir göstergesiydi.

3 Mart. "Eden bulur" sözünün pratik bir örneği, o günki faaliyet planlarımızı oldukça bozan ve öfkemizi fena halde kabartan bir biçimde bu sabah bizim masrafımızla sergilendi.

Serchum'da kiralık at bulunmadığı için Miana'dan getirilen atları en azından Neepké'ye, hatta mümkünse Zenjaun'a kadar götürmeye karar vermiştik; herhangi bir sürprize meydan vermemek adına da onları bilgimiz dışında çıkarılamayacakları güvenli bir iç ahırda muhafaza etmiştik. Düzenbaz posta görevlisi, hatırı sayılır bir bahşış vaadi karşılığında razı görünmüş ve biz de Miana'dakinden daha iyi bir yemeğin ardından, gün ağarmadan çok önce eyer üstünde olmaya kararlı bir şekilde güven içinde dinlenmeye çekilmiştik.

Yeterince erken ayaktaydık; ancak değerli posta görevlisinin, su verme bahanesiyle atların en iyisini ahırdan çıkarıp soğukkanlılıkla uzaklaştığını fark ettik. Tartışmanın sesini duymuş, ancak sebebini ilk olarak Gregoor'dan öğrenmiştim; suçluya Farsça küfürlerin her türlüşünü ve kalıbını ardı ardına sıraladıktan sonra olduğu yere oturmuş, son derece gülünç bir ifadeyle aptalca etrafa bakınıp soluklanmış ve sanırım bana ne kadar öfkeli olduğunu kanıtlamak için lanet okuma formülünü İngilizce olarak üç kez ciddi şekilde söylediği "G-dd-" ile tamamlamıştı.

Fakat bunlar bile kaçanı geri getiremeyecekti, bu yüzden köylülere rüşvet vermekten başka çaremiz kalmamıştı; yüksek bir fiyat ödeyerek Neepké'ye yirmi sekiz mil gidecek zavallı bir yabo (küçük at) temin etmeyi başardık. Sonunda muhteşem ve ayaz bir sabunda, dörtten biraz geç yola koyulduk; ancak yol eriyen kar ile çamur arasında yapış yapış bir haldeydi, binek hayvanlarımız kötüdür ve rehberimiz aptal ya da inatçı çıkmıştı; öyle ki sadece yedi fersahlık menzili tamamlamamız öğleni geçmiştir. Neepké'de sıcak süt ve ekmek dışında yiyecek bir şey bulamasak da her zamankinden daha az bir gecikmeyle at temin edip bir saat içinde yola koyulduk.

383

Ancak yüklerin düzeni bozulmuştu ve yol o kadar zahmetli ve engebeliydi ki, Zencan kapılarına çok yaklaştığımız söylendikten sonra bile oraya varana kadar adeta bir asır geçmiş gibi geldi; uzun ve yıkık dökük bazardan geçip türlü tuhaf köşe bucağa saptıktan sonra kendimizi gördüğümüz posta hanesi, gördüğümüz en perişan deliklerden biriydi.

Bu yerin "yolcular odası", ahırdan yaklaşık altı ayak yüksekte yer alan pis bir daireydi; burası, benim gibi posta yoluyla Tahran'a gitmekte olan merhum Veliaht Prens'in bir gulam-ı pishidmeti ve hasta olan bir başka kurye tarafından işgal edilmişti. Her şey konforsuzluk doluydu. Kendi çapında önemli biri olan gulam-ı pishidmet, tek düzgün namudu tekeline almıştı; dolayısıyla Tebriz'den satın aldığım küçük bir halı dışında uzanabileceğim hiçbir şey yoktu. Ortalık çer çöp, mal balyaları, mısır çuvalları, paketler, eski eyer ve kohemlerle doluydu ve her türden bir karmaşa hakimdi; ayrıca hasta kuryenin rahatsızlığının ne olduğunu bilmek imkansız olduğundan, kendime özel bir oda için girişimde bulunmayı uygun gördüm.

Ancak bu Zencan'da elde edilebilecek bir lüks değildi; ve yemek konusundaki beklentilerimin de konaklama yerim kadar mütevazı olması gerektiği ortaya çıkmıştı, çünkü büyük bir patırtı ve gecikmenin ardından sunabildikleri tek şey biraz ekmek, donmuş bal ve yenmeyecek kadar kötü bir peynir idi. Dilencinin kesesi kadar boş olan midemin bu manzaraya son derece gücendğini söylemeliyim; alabildiğim en yumuşak tonla, Zencanlıların misafirperverliği ve yolcu yemeklerinin seçkinliği üzerine epey keskin eleştirilerde bulundum.

384

Bu sözler gulam-ı pishidmetten sadece soydaşlarının eksiklikleri için bir utanç itirafı koparmakla kalmadı, aynı zamanda posta görevlilerini öyle bir azarlamasına neden oldu ki, bütün Zencan'da (akşam saat dokuz olmasına rağmen) bir kebab hatta bir yumurta bile bulunmadığına yemin ettikten sonra gidip akşam yemeğim için kesilmek üzere yaşlı bir horoz getirdiler. Henüz yarı boğulmuş kuşun çığlıkları bana bu hayırlı tedarikin ilk haberini verdi ve durumu sezerek, artık benim için faydalı olmak için çok geç olduğu bahanesiyle yalvarıp hayatını bağışlattım. (Şüphesiz) minnettar yaratığın karşılığı, kulağımın dibindeki bir kirişe yerleşip, mutsuz boğazına yapılan şiddetle tonu bozulmuş bir sesle bütün gece boyunca ötmek oldu. Bu alarm, hastanın hiç kesilmeyen iniltileri ve olağan küçük davetsiz misafirler ordusu, beni uykudan tamamen mahrum etti.

4 Mart. İki tarafın atlar için posta hanesinden sekiz gibi az olmayan yüksek talepleri, bu sabah saat sekize kadar gecikmemize neden oldu; Gregoor'un benim için temin ettiği yumurta ve iyi ekmekle yapılan bir kahvaltının ardından, iyi bir fincan çayla birlikte gulam-ı pishidmetin eşliğinde yolumuza devam ettik.

385

Zencan'a gece gidişim ve ertesi sabah mezarlıktan geçen bir patikayla ayrılışım nedeniyle, posta hanesinin hemen yakınındaki küçük bir meydanda çok erkenden

birçok çekiş sesini ve iş telaşını duymam dışında burası hakkında pek bir şey söyleyemem; bu da canlı bir ticarete işaret ediyor ve Zencan büyük bir bölgenin başkenti ile bir hanedan prensinin ikametgahı olduğundan, kuşkusuz önemli bir ticaret merkezi olmalıdır.

Yolumuz Zencan nehrinin yatağı boyunca, iki alçak tepe sırası arasında, yirmi iki mil mesafedeki Sultaniye'ye doğru uzuyordu ve bunu beş saatten kısa sürede tamamladık; çünkü kademeli tırmanışımızla birlikte kar yeniden artmasına rağmen patika iyi durumdaydı ve bize çok fazla engel olmadı.

Sultaniye, Cengiz'in soyundan gelen ve Şii mezhebini benimseyen ilk İran hükümdarı olan Sultan Muhammed Hudabende'nin güzel türbesiyle tanınan, perişan küçük bir kasabadır. Yüksek kubbeli, mükemmel tuğla işçiliğine sahip dört köşe bir yapıdır. Ancak bu yer, Şah'ın ordusu ve kadınlarıyla birlikte sıcak ayları geçirmek, avlanmak ve eğlenmek için uzun yıllar boyunca konakladığı kamp alanı olarak da bilinir. Bu nedenle burada bir tür saray bulunmaktadır; çamur ve samandan yapılmış bu yapı, geçici komşusunu hızla yutan çürüme sürecine yavaşça boyun eğen eski zamanların sağlam yapısıyla ne yazık ki tezat oluşturmaktadır. Çünkü Rusların 1828'de Türkmensçay kadar yakın bir konuma gelmesinden bu yana, Şah küserek bir daha buraya tenezzül etmemiş ve bu konut, hemen kullanımda olmayan her şey gibi çürümeye terk edilmiştir.

386

Bir sonraki durağımız, ilkbahar ve yaz aylarında bol su ve çevresindeki bahçe ormanıyla kesinlikle keyifli ve merak uyandırıcı bir nokta olan "zevk vadisi" anlamına gelen Khorum-derreh idi. Ancak ne bu yerde ne de Sultaniye'den buraya kadar at sırtında geçtiğimiz uzun, kasvetli ve ilgi çekici olmayan güzergahta herhangi bir zevk bulamadık. Bu etap yedi, ancak sekiz iyi fersah, yani otuz iki mil yol olarak kabul ediliyordu; ve pek çok yorucu yürüyüş arasında bu kesinlikle en sıkıcı olanı değildi; çünkü dostumuz gulam-ı pishidmet akıllıca davranarak en iyi atları kendisi için güvenceye almıştı, bizim atlarımız ise kötüydü ve yükler, yavaş ve huysuz bir neslin kuşkusuz en yavaşı ve en huysuzu olan iki katıra yüklenmişti.

Ne önderlik edilebilir ne de sürülebilirlerdi; kamçı, ses ve emek harcamasının ne kadar büyük bir bedeli olduğunu anlatamam, bu etabı on bir saatte tamamladık. Sultaniye'den öğleden sonra saat ikide ayrılmış ve gece yarısından sonra saat bire kadar Khorum-derreh'e varamamıştık; iyice donmuş, yorgun düşmüş ve bunun da ötesinde açtık; ancak Zencan'daki kötü muamelenin karşısında o kadar öfkelenen ve daha iyi hayvanından yararlanarak önde süren, bundan böyle mihmandarım olacağını garanti eden peşrevhizmet, kendi türünün geri kalanı gibi yalancı çıktı, hiçbir şey tedarik etmedi; bir pot çay ile iki üç yumurta temin edilebilen tek şeydi; bunları yuttuktan sonra çok ihtiyaç duyduğum bir dinlenmeye çekildim.

387

5 Mart. Gece yarısı yapılan zorlu çalışmalar ve at temin etmedeki güçlükler nedeniyle bugün yola geç çıktık. Dün katırlar konusunda yaşadığımız deneyim bizi korkutmuştu, ancak başka bir şey bulunamadığı için sonunda onları almak zorunda

kaldık ve performanslarından şikayet etmek için hiçbir nedenimiz olmadığını belirtmeliyim. Harika bir sabah saat sekizde eyer üzerindeydik ve Zencan'dan Kazvin'e kadar, yükseklikleri değişen ve inconsiderable tepelerden oluşan iki sıra arasında uzanan aynı geniş vadi boyunca ilerledik; burada vadi, kuzeyde Elbruz dağları ve güneyde bir başka görkemli dağ zinciri bulunan geniş bir ovaya açılıyordu. Bu vadinin en yüksek noktası, Sultaniye'nin yaklaşık dört mil doğusundaki Tengee AlleeAkber olarak adlandırılmaktadır.

Khorum-derreh'e doğru bu eğimli düzlükten inerken derinliği yeniden azalan kar, oradan ayrıldıkça kademeli olarak kayboldu; geriye sadece bir çukurda bir parça ve dev şeker kalıpları gibi parıldayan uzak dağların beyaz örtüleri kaldı. Kendimizi bir kez daha sadece sert toprağa basarken değil, sonsuz beyaz kör edici kar örtüleri yerine, yorgun gözlerimizin rahatlıkla dinlenebileceği sakin kahverengi bir ovanın uzantısına bakarken bulduğumuz anın duyduğu sevinci hayal etmenize bırakıyorum; ve İran manzarası dünyadaki en cazip manzarlalar olmasa da, bugün onun kahverengi ve kurak karakterini içten bir sevinçle karşıladım.

Yumuşak mor-gri tonlarına, kayalık tepelere, toprak eteklere ve tüppelere sahip toprak dağlar vardı; ve her iki sıradan ortadaki zengin tınlı dik yamaçlara doğru yayılan uzun çakıllı yamaçlar vardı; ve dipte akan, şimdi eriyen karla şişmiş olan küçük akarsu vardı.

388

Yine de, devasa miktardaki karın ne kadar az bir sel veya taşkın ürettiğini görmek şaşırtıcıdır; susamış toprak hepsini içiyor gibi görünmektedir, öyle ki akıp gidecek neredeyse hiç şey kalmamaktadır.

Etap noktamız olan Siadehn yakınlarında vadinin dibindeki bir tür boğazdan çıktığımızda, yaklaşan baharın ilk belirtileriyle karşılandık; ve oh, kışın hırpaladığı ruhumuz için bunlar ne kadar da lezzetliydi! Kurumuş tutamların arasından çıkan bazı küçük ot sürgünlerinin sessizce yayılan küçük zümrüt rengi, dikkatimi çeken ilk şey oldu; ve bu, tüm yamaçta hafif bir yeşil ton bırakacak kadar bir yerde boldu: ancak biraz daha ileriye doğru sürdüğümde, çıplak topraktan patlayan bazı beyaz yıldız şeklindeki çiçekleri fark ettiğimde gözlerime neredeyse inanmadım.

Aldatıldığımı ve beyaz çakıl taşlarını çiçek sandığıma inanarak ilk kümelemeyi geçtim; ancak ikinci bir grubun yanlış anlaşılması mümkün değildi ve atımdan nasıl fırladığımı ve küçük güzellikleri sert yataklarından nasıl kazıdığımı gördüğünüzde gülümserdiniz. Bunlar, küçük bir çiğdemden çok farklı olmayan, sarı merkezli, altı beyaz taç yapraklı yıldızlardı ve hoş bir bal kokusuna sahiptelerdi, ilerledikçe zemin kısa sürede bunlarla kaplandı.

Rüzgar, şiddetli olmasına rağmen tamamen bahar nefesiydi; tarlakuşları havada yükseklerde cıvıldıyor ve neşeyle ötüyordu; böcekler yoldaki her çöp parçası üzerinde canla başla çalışıyordu; ve bütün sahnede bir neşe, doğanın ermin mantosu olmaksızın güzel yüzüne bir kez daha bakmanın verdiği bir kurtuluş ve özgürlük duygusu vardı; giydiği kıyafet oldukça sade olsa da, moralimi son günlerin çoğundan daha yükseğe çıkaran ve belirsizliğine rağmen beni geçmiş için şükran ve gelecek için umutla dolduran bir atmosfer yaratıyordu.

Tepeler, baharın ilk mahsullerini yiyen köylülerin sürüleriyle kaplıydı; ancak hoş mevsimin daha belalı müşterileri de dışarı çıkmaya teşvik ettiğini gördük. Bunlar, bir tepenin güney yamacına siyah çadırlarını kurmuş olan ve öğrendiğimize göre yolcuları gözleyip güç yetirebileceklerini düşündükleri herkesi yağmalamak için aşağı inen Karatçiler kabilesi, yani çingenelerdi. Daha bir gün önce birkaç yaya yolcuyu soydukları için, olası bir saldırıya karşı sıcak bir karşılama yapmaya hazırlanmıştık. Ancak gözcülerinden bazılarını gözetlemede görsek ve biz geçerken hepsi çadırlarının kapılarında toplanmış olsalar da, bizi izlemekle yetindiler ve biz de yolumuza rahatsız edilmeden devam ettik.

Aslında kendi malları konusunda ne kadar dikkatsiz görünmeleri dikkat çekiciydi. En iyi damızlık kısraklarından bir düzineden fazlası, refakatçi olmaksızın yol kenarında otliyordu ve akla gelebileceği üzere her yoldan geçen kişinin insafına kalmıştı. Yine de, birini ele geçirmek için herhangi bir girişimde bulunulsaydı, bir koruyucunun kendini göstermesinin uzun sürmeyeceğine bahse girerim. Bu kısrakların hepsi evcil hayvanlar gibi gövde kıyafetleriyle örtülüydü ve efendilerinin herhangi birinden çok daha iyi giyimliydi.

Erken saatlerde Siadehn'e ulaştık, ancak yoluna devam etme umudumuza bir adım bile yaklaşmamıştık. Eski hikâye: "At yok;" ancak artık diğer meseleler olduğu gibi menzilhaneler gibi sıradan işlerle hiçbir şekilde ilgilenmeyen ve bu tür yerlerin yöneticilerine ödeme yapmayı aklından bile geçirmeyen "krallar kralı"nın gölgesi altındayız; bu yüzden atların bulunmaması hiç de şaşırtıcı değil. Böylece mecburiyetten, ertesi gün yola devam etmemizi sağlayacak araçları temin etmek için iyi bir şansa güvenerek geceyi geçirmek üzere yerleştik.

Konaklama yerimiz idare edilebilir düzeydeydi; menzilci, gulamın baş hizmetkârının (Muhammed Salih Bey) kardeşi veya akrabasıydı ve bizi memnun etmek için biraz çaba sarf etti; ancak Gregoor kendisine yiyecek temin etmek ve bize iyi bir akşam yemeği sağlamak için para vermiş olmasına kadarki yemeğimiz sade pilav ve birkaç yumurta ile sınırlı kaldı; arkadaşım en azından bunların kendi payını garantiye almıştı. Bu aynı gulam baş hizmetkârı, bizzat görebileceğim üzere, yalnızca İran'a özgü olmayan -her ne kadar o ülkede oldukça yaygın olsa da Tanrı bilir!- özellikle orada "Novker-bab" veya saray bağımlıları ve askeri sınıflar olarak adlandırılan kesim arasında yer alan bir sınıftandı; büyüklere yaranan, küçüklerin üzerinde efendilik taslayan, kendi çıkarını ve konforunu asla göz ardı etmeyen neşeli, övünge, zorba ve bencil bir adamdı; onların tabiriyle bir "hüş güzaran" idi; hayatın tüm iyi şeylerini seven, bunları elde etme yollarını umursamayan bir keyif adamıydı; yine de tüm İranlıların olduğu gibi zorluklarla başa çıkmaya da oldukça kabiliyetliydi. Benimle ortaklık kurarken yalnızca kendi konforunu ve rahatlığını gözetmişti; benim masrafımla seyahat etmeyi amaçlamış, tüm çıkarlarımı kendi amaçları uğruna feda etmekten çekinmemiş ve hiç şüphesiz Tahran'a kadar şimdiye kadar yaptığı gibi benden de aynı şekilde yararlanmayı beklemişti.

Ayrıca yolculuğunu bitirmek için hiçbir acelesi olmadığını, dolayısıyla kendi amaçlarına uyması için beni geciktirmek istediğini de gördüm; kısacası o bana bir köstek idi ve hiçbir yardım dokunmuyordu, bu yüzden ilk fırsatta ondan kurtulmaya karar verdim.

6 Mart.

Bu sabah, hoş olmaktan çok karakteristik olan bazı İran davranışı örnekleriyle başladı. Artık yüz milden biraz uzaklıkta olan Tahran'a gidebileceğimiz iki yolun olduğu anlaşıldı; ancak en kısa olan alt yolun, eriyen kardan ötürü o kadar çamurlu olduğu ve hiçbir yük hayvanının oradan çıkamayacağı, hatta bu girişimde birkaç hayvanın zaten telef olduğu söylendi; bu yüzden Kazvin'den geçecek olan, tepelerin çakıllı yamacı boyunca uzanan çok daha uzun güzergâhı dolaşmaya karar verdik. Şimdi Gregoor, Korumdere halkıyla bu sabah hayvanlarıyla birlikte bizi Kazvin'e götürmeleri konusunda anlaşmıştı. Parayı bile almışlardı ve samimiyetlerinden şüphe etmek için hiçbir nedenimiz yoktu; ancak soytarılar geceleyin atlarıyla ve parayla birlikte tüydüler. Bu hırsızlık vakası gün ağarırken ortaya çıktı ve neşeleri pek de yerinde olmayan iki gulam, menzilhane halkıyla birlikte atlara el koymak için dışarı fırladı. Kısa süre içinde bir veya iki at, posta kulesinin avlusuna telaşla ve büyük bir gürültüyle sürüklenirken, zavallı sahipleri dışarıda bağırıp ağlıyor, ne teselli ediliyor ne de sakinleştirilebiliyordu.

Bu sert önlemlerin sonucu, köylülerin toplu halde ayaklanması oldu ve çeyrek saatten kısa sürede güzel bir kargaşa çıktı. Posta müdürü içeri girip kılıcına sarıldı; adamları büyük sopalar kaptı ve öfkeli bir ruh haliyle, şiddet dolu şiddetli tehditler eşliğinde dışarı fırladılar.

Sonuçtan hiç de az olmayan bir endişeyle onları kapıya kadar takip ettim ve dışarıdaki patırtı ile gürültü gerçekten de büyüktü. Posta müdürünün grubu büyük bir coşkuyla köylülünün arasına daldı; birçok sert darbenin alınıp verildiği büyük bir arbede yaşandı; ancak darbeler çoğunlukla kalın postinlere, keçe ceketlere veya yerlilerin daha da kalın kafalarına isabet ettiği için verilen zarar küçüktü. Aslında ilk başta, en şiddetlilerin bile eylemlerine eşlik eden ve darbelerin ağırlığını açıkça azaltıp bazı ağır devirici vuruşlar yapabilecek olanların gücünü dizginleyen, dikkat çekici derecede temkinli bir ihtiyat fark ettim.

Savaşçıları geri tutmakla meşgul olan ve dolayısıyla arabuluculuk darbesini (kavga ayırma payını) alan birkaç kişi de vardı. Ancak kavga devam ettikçe öfke daha da şiddetlendi; kılıçlar ve bıçaklar çekildi ve köylüler, bir vuruşuyla bir vadi kesseği kadar kafayı etkili bir şekilde yarıp açabilecek son derece korkunç silahlar olan uzun saplı küreklerini veya belerini dışarı çıkardılar; her şey ciddi görünüyordu ve gerçekten de kötü sonuçlar öngörmeye başladım; yine de çoğunlukla sopalarla yetindiler. Kan ve cinayet uğraşılması çirkin şeylerdir ve insanlar güçlü bir neden olmadıkça bunlardan birini işlemeyi veya bunlara maruz kalma ihtimaliyle yüzleşmeyi pek göze almazlar.

Ve tam zamanında, epik bir destandaki tanrılar gibi kadınlar ortaya çıktı ve fırtınadaki martılar gibi çığlıklar atıp bağırarak, bir süre sonra bir ayrılığın sağlandığı kavganın en yoğun yerine kendilerini attılar. Ancak fırtınanın mırıltıları hala devam ediyordu ve her iki taraf da liderlerinin arkasında küs bir şekilde toplanırken, pek de uygun olmayan bir dille birçok şiddetli meydan okuma gürültüyle haykırıldı. İnsanın her şeyi yeniden birbirine katacak tek bir kelimenin söyleneceğini düşünebileceği anlar olurdu; ancak şu veya bu şekilde o kelime söylenmedi; fırtına dindi ve daha fazla zarar olmaksızın sakinlik yeniden sağlandı. Genel olarak son derece umut verici bir kavgaydı ve gayet hoş birkaç baş yarılması da verilmiş ve alınmış oldu; yine de kafalarında bir damla içki, ellerinde sopalarla "Donnybrook panayırından" iki neşeli İrlandalının tüm grubu bozguna uğratacağına inanıyorum.

Bütün bu gürültü patırtı sırasında, buna neden olan iki gulamın halılarının üzerinde sakinçe oturup, ilgisiz izleyiciler gibi bakarak ve kendileri için şüphesiz yeni olmayan bir sahnenin sonunu bekleyerek durmalarını gözlemlemek yeterince ilginçti. Onların kişiliklerine karşı hiçbir şiddet de uygulanmadı; köylülerin tüm öfkesi posta müdürü ve adamlarına yöneltmişti.

Bu çalkantılı sahneye çok farklı nitelikte bir olay damgasını vurdu. Tam yakında bulunan hamile zavallı bir keçi, şüphesiz kargaşadan korkarak doğuma girdi ve hızla ikiz doğurdu; zavallı annenin, yeni uyanmış bir şefkatle titreyen yavrularını yalaması ile etrafında "yaratılışın efendileri" tarafından sergilenen şiddetli öfke ve nefret tutkuları arasındaki tuhaf kontrasttan etkilenmemek elde değildi.

394

Homırtılar dindikten sonra, at bulmak amacıyla ciddi bir arayış başlatıldı; ancak halk artık bize hiçbir şekilde at veremeyeceğini ilan etti. Aldığı herhangi bir atın bedelini ödeyeceğine dair gulam-ı pîş-hidmet'in yaptığı güvencelere inanmadıkları aşikâr; bana gelince, onların atlarını Tahran'a kadar götürmemi istediğime inanmışlardı ya da akıllarına böyle bir fikir sokulmuştu.

İtiraz etmek de güç kullanmak kadar işe yaramazdı. Bu yüzden Muhammed Salih Bey, yanında getirdiği bazı yedek atlara binmek zorunda kaldı; bana gelince, Gregoor, oradan yapılan bir çapar yolculuğundan sonra sağlığını ve etini yeniden kazanması için bırakılmış olan -ki bu süreci henüz hiçbir şekilde tamamlamamış olan- Tahran çıkışlı yorgun bir ata razı olmak zorunda kaldı ve uzun pazarlıklar sonucunda bir at ve katır sahibine rüşvet vererek onları kiraladı, kendisinin de bizimle birlikte Kazvin'e kadar gelmesini sağladı.

Böylece bu fırtınalı sabahın ardından saat dokuz civarında şehir için yola koyulduk. Düz, tınlı, iyi işlenmiş bir ovası olan, ilerleyişimizi oldukça zorlaştıran yapışkan çamuruyla yirmi millik dümdüz bir seviye halindeki yol, bizi altı saat meşgul etti. Uzun bahçeler dizisinden geçerek yaklaşık saat üçte kadim Kazvin şehrine girdik; ancak çaparhaneye gitmek yerine, Gregoor'un tavsiyesi üzerine doğrudan İngilizler tarafından yakından tanınan, kibarca karşılandığım ve rahat bir daireyle ağırlandığım şehrin vali yardımcısı Muhammed Şerif Han'ın evine gittim.

395

İlk tahmin edebileceğiniz gibi, ilk isteğim derhal yola koyulmak için at bulmaktı. Ancak Siadehn'deki zorluklarım ne kadar büyük olursa olsun, burada azalacakları gibi bir ihtimal ilk başta görünmüyordu. Görünüşe göre en şanssız zamanlardan birinde varmıştım; zaten ülkeye girdiğimizden beri şansımız ne zaman yaver gitmişti ki?

Postahanede yalnızca iki at bulunduğunu garanti ediyorlardı ve hayvan kiralama zorluğu, bölgenin ileri gelenlerinden biri olan Mirza Nebi Han'ın büyük bir konvoyla saraya gitmek üzere dün ayrılması ve aynı bölgenin vali-prens olan Ali Nukî Mirza'nın da aynı yere yapacağı beklenen yolculuk nedeniyle yüz kat artmıştı. Bu Mirza Nebi Han, "krallar kralı"nın damadıdır; bu akrabalık onu doğrudan kraliyet ailesinin arasına, "Şahzadeler" sınıfına sokmakta ve saltanatlı hazretlerinin tebaasını sağa sola ezme ve sıkıştırma hakkı vermektedir gibi görünmektedir. Buna göre, maiyetindekileri ve bagajlarını taşıyacak hayvanlara ihtiyaç duyduğundan, çarşıya adamlar gönderip bulabildiği her atı ve katırı, sahiplerine kiralama konusunda en ufak bir memnuniyet bile göstermeksizin, neredeyse yüz elli taneye varan sayıda zorla alıkoymuştur.

Prens'in kendisinin de bundan daha da büyük bir sayıya ihtiyaç duyacağı bilinmektedir ve bu durum bagaj hayvanı sahiplerini o kadar korkutmuştur ki, dört ayaklı her hayvanı saklamışlardır; ellerine para teklif edilse veya para bizzat ellerine verilse bile onları ortaya çıkarmaya ikna olamayacaklardır; çünkü bu, büyük adamların ve yandaşlarının sıklıkla başvurduğu bir kuleydi ve hayvanlar bir kez güvence altına alındığında, sahiplerinden parayı zorla geri alırlardı; bu nedenle Gregoor madeni parayı çıkardığında bile her yerde kesin ret cevaplarıyla karşılaştı.

396

Bütün bunlar fazlasıyla moral bozucuydu, yine de Şerif Han bana neşeli olmamı söyledi; kendisinin İngilizlerin dostu olduğunu belirtti. İngiliz Mukim ve Bay Macniel onun kardeşleriydi; onlar için yapamayacağı şey yoktu. Evi ve içindeki her şey Sir John Campbell'ındı ve Sir John'un evi de onunkiydi; bu beyefendiler hatırına, gerekirse kendi atlarını bile vererek bana at bulacaktı.

İstediğimiz şeye kolayca inanırız; Han'ın konuşmasında hem içeriği hem de tarzı itibarıyla güvensizlik yaratacak çok şey olmasına rağmen, aklımın sesine rağmen Kazvin'deki kalışımın çok kısa olacağını ummama izin verdim.

Dostum Han, aslında gerçek bir Pers saray mensubunun iyi bir örneğidir. Yaşı kırk beş ile kırk yedi arasında değişebilir; yapısı zayıf ve uzundur, yüz hatları, çoğu İranlıninkinden daha az abartılı olduğu için oldukça iyidir. Burnu yüksek ama iyi şekillendirilmiştir, gözleri güzel ve biraz uykuludur, ancak zaman zaman epey bir ateşle aydınlanmaktadır. Uzun, gür siyah sakalın arasından neredeyse hiç fark edilemeyen ağzı, yalnızca bir parça kırmızı dudak ve bazı güzel beyaz dişler göstermektedir, yine de en küçük gülümsemesinin hoş ifadesini yakalayabilirsiniz.

397

Yanakları ince ve sarkıktır, havası zariftir, ancak konuşması ve ifadesi gibi, kendi değerini ve makamını son derece iyi takdir ettiğini gösteren bir tenezzül havasıyla

bezenmiştir; fakat üstlerine karşı bu durum yerini derin bir saygı havasına bırakır. Genel olarak tavırları büyük ölçüde bir İranlı beyefendiye, davranışı ise ilke veya uygulamadan çok iddiaya sahip olan ve bizim aşağılık olarak nitelendirmeye meyilli olacağımız bir şeyle hafifçe lekelenmiş safkan bir saray mensubunun davranışına benzer.

Örneğin, vardığımdan beri uzun süre yemek teklif edilmeden oturduktan sonra, çarşıdan biraz yiyecek getirtilmesi için adam gönderdim. Han bunu duyduğunda büyük bir memnuniyetsizlik ifade etti; yine de akşam bana Tahran'ın artık uzak olmadığını ima ederek, elimde fazladan olabilecek tüm çayı göndermem için bir ricalı haber yolladı. Bu, onun ihtişam gösterisinden ve bol keseden yardım tekliflerinden sonra biraz tuhaf görünmüştü; belki de hakkındaki fikrimi gerektiğinden daha fazla sarstı.

Akşam, yemekten sonra, sohbete mi yoksa kestirmeye mi daha çok meyilli olduğumu öğrenmek için haber gönderdi; bu adil, nazik bir meydan okumaydı; bunu kabul etmek zorunda hissetmekle kalmayıp, bilgi edinme ve yolculuğumun ilerleyişini kolaylaştırma umuduyla da memnuniyetle kucakladım. İkinci amacımda, en azından o gece için hayal kırıklığına uğradım; çünkü saat onu geçtikten sonra ve onu bu konuda yeniden sıkıştırdığımda, at temin etmek adına hiçbir şey yapılmadığı ortaya çıktı. Konuşmayı, gün batımında her zaman kapatılan kapılarda geçmeme izin verilmesi için bir emrin bırakılmasını rica ederek başlattım.

398

"Gözlerim üzerine, başın üzerine!" dedi, "bu yapılacaktır; bu konuda hiçbir zorluk olmayacak; ancak atlar temin edilene kadar bu emrin ne yararı var?" — "Fakat Han, sizden hazır olduklarını duymayı umuyordum." — "Öyle olacak, inşallah! Ancak burada hiç kalmadığı için, bunlardan dördü için biraz ötedeki bir köye adam göndermek zorunda kaldım." — "Ama şüphesiz, Han, Kazvin'de iki binek hayvanı bulunabilir; ve bunlar, postahane atlarından biriyle birlikte işimi görür. Herhangi bir fiyat ödemeye tamamen hazırım." — "Razı ol," dedi o lütufkar gülümserliklerinden biriyle; "yalnızca iki değil, kirasını kendim ödemesem bile dört tane alacaksın; hatta bunun için bu şalı satsam bile. Ne! Sen benim misafirim değil misin? Ancak şunu belirtmek isterim ki, bir kror tümeniniz olsa bile, aradığınız mal mevcut değilse paranız işe yaramaz. La-ilâhe illallah! Siz Frenkler paranın her şeyi yapacağını sanırsınız; şimdi, işin aslı şu ki, Mirza Nebi Han dün çarşıda dört ayağı olan ne varsa süpürdü, başı başına iki, üç, dört tümen gibi her türlü kirayı vererek" (bu arada büyük bir abartı) — "Şehzade birkaç gün içinde gidiyor ve şimdi yanık babanın her oğlu hayvanını sakladı, öyle ki şeytanın kendisi bile onları bulamazdı. Ama sabırlı olun; bütün gecikmeleriniz ilahi takdirdendir — sizin suçunuz değildir ve bunlardan siz sorumlu değilsiniz, o yüzden mutsuz olmayın. Yarın öğleden önce hayvanlarınız elinizde olacak — ben Şereş Han söz veriyorum, Muhammed Salih Bey atsız kalacak olsa bile."

399

Bahsettiği saatten önce Tahran'a varmanın yarı yolunda olmayı umut eden biri için bu ne kadar da büyük bir darbe oldu! Benim için üzülmüyor musunuz? Han'ın nezaketine olan minnettarlığımı ifade ederken bile, hayal kırıklığının da ortaya çıkmasına engel olamadım. Ancak burada işlerin öyle bir durumda olduğunu gördüm ki, İngiliz tarafına karşı hissettiğini iddia ettiği dostluğundan elimden geldiğince yararlanmaktan başka yapacak bir şey yoktu; ki kendisi İngilizler için sevkiyatlarım olduğunu biliyordu, bu arada biz de kendi tarafımızda kendimize yardım etmek için elimizden gelen çabayı gösterdik.

Kazvin'de işler gerçekten de olağanüstü istikrarsız bir durumdaydı; tüm Pers genelinde durum böyleydi; ve sizi siyasetle sıkmaktan mümkün olduğunca kaçınmak istesem de, ülkenin durumuyla ilgili söyleyebileceklerim anlaşılır kılınması için, ülkenin sınırlarına girdiğimden beri haberdar olduğum bununla ilgili birkaç temel gerçeğe biraz dikkat etmenizi rica etmeliyim.

Gördüğüm ya da duyduğum her şey beni şuna ikna ediyor ki, Feth Ali Şah'ın hükümdarlığı sırasında ülkenin tadını çıkardığı uzun nispi barış ve huzur dönemine rağmen, ülkenin durumu son ziyaretimden bu yana birçok açıdan büyük ölçüde kötüleşmiştir. Kuşkusuz pek çok neden bu sonuca katkıda bulunmuştur, ancak bunların en başlıcası kesinlikle, o hükümdarın ailesinden bireyleri, oğulları, damatları ve torunlarını imparatorluğun eyaletleri ve bölgelerine valiler olarak yerleştirme konusunda izlediği kusurlu sistemde bulunabilir.

400

Bu sistem yalnızca başlıca eyaletlerle sınırlı kalmış olsaydı bile, her prensin ihtişam ve güç bakımından kardeşleriyle yarışmak isteyeceği ve devlet görevlileri, vezirler, mirzalar, müstevfiler, güvenilir gulamlar ve hepsi bir şekilde maaş alması gereken birliklerden oluşan bir maiyet sürdüreceği, olağan yönetimlerden çok daha masraflı birçok eyalet sarayı yaratarak ülkenin kaynakları üzerinde oldukça zararlı etkilere yol açması kaçınılmazdı. Ancak kraliyet soyunun geçimini sağlama konusundaki bu en masraflı yöntem daha da büyük bir ölçekte benimsendiğinde ve her ana kent ve bölge, hatta her küçük baluk ve önemli köy, bu kraliyet soyundan gelenlerden birine veya diğerine tahsis edildiğinde, böyle bir sistemin ulusun gelirleri üzerindeki tüketici etkisi hakkında bir fikir edinilebilir. Üstelik hepsi bu kadar da değil; bu prenslerin her biri, babasını veya büyükbabasını örnek alarak, her türden kadınla dolu devasa bir harefe —ahlaksızlığın mükemmel bir kuluçka makinesine ve daha fazla genç şehzade biçiminde sayısız büyüyen kötülük için bir çocuk yuvasına— sahip olmak zorundadır. Bu tür harem masraflarını tahmin etmek neredeyse imkansızdır, yaydıkları zararın boyutunu hesaplamak ise bundan da az mümkündür.

401

Ülkenin bu savurgan yapıları desteklemek için belirlenmiş gelirlerinin harcanmasıyla kraliyet hazinesine neredeyse hiç tümen ulaşmamakla kalmaz, köylülük da yöneticilerinin gasplarını ve ilkesiz hizmetkarlarının çok daha aşırı isteklerini karşılamak için sonuna kadar sömürülür; ve böylece ülkenin kaynakları boş yere tükenir, tarımı yok olur, ticareti engellenir ve aksar, yollar soyguncularla dolup taşar,

can ve mal güvenliği yok olur ve her şeyden önemlisi, halkın ahlakı, yalancılığa ve hileye eğilim yaratan bir şiddet sistemine maruz bırakılarak neredeyse geri dönülemez bir şekilde bozulur — bütün bunlar, muhtemelen herhangi bir ülkenin ve dönemin ürettiği en ahlaksız, en yozlaşmış ve ülkelerine en zararlı kraliyet asalakları soyunun şehvetini ve ahlaksızlığını beslemek içindir.

Bu durumun en açık sonucu, tüm Kaçar soyuna duyulan köklü ve evrensel bir nefrettir. Bu nefret, ülkeden son geçişimde de oldukça güçlü bir şekilde ifade edilmişti, ancak şimdi kraliyet ailesinin doğrudan bağımlıları dışında her kalpte yaygın bir duygu ve her dilin ana teması gibi görünüyor. Şah'ın kendisinin tebaasının sıkıntılarını ve ülkenin bozuk düzenini umursamaz gibi görünmesi durumu düzeltmiyor. Kendi sisteminin yarattığı kötülüğü görüyor, ancak bir reform deneyecek enerjiden yoksun.

402

Yaşlılığa gömülmüş, rahatına ve zevklerine düşkün olan Şah, geçmişte uzun yıllar boyunca hükümetin tüm kaygılarını oğlu ve varisi, merhum Veliaht Prens Abbas Mirza'ya devretmişti; kendisini ise ara sıra isyankar bir oğula karşı borçların ödenmesi için bir emir yayınlamakla ya da asi bir reisi tehdit etmekle sınırlandırıyordu; ve Abbas Mirza'nın benimsediği yönetim sistemi, babasının bakanlarının düzenlemelerine kısmen uyma zorunluluğu ile kıskanç ve kötü niyetli kardeşlerini idare etme veya yatıştırma zorunluluğu nedeniyle ne kadar engellenmiş olursa olsun, ülke üzerinde iyileştirici bir etki yaratacak kadar yekpare ve sürekli olamayacak düzeyde bulunsa da, eğer Yüce Yaratıcı onu bağışlamış olsaydı, tahta geçtiğinde iyi öğütleri dinleyeceğine, halkının mutluluğunu ve krallığının refahını artıracak önlemlere yürekten katılacağına inanmak ve hatta umut etmek için nedenler vardı.

Ancak bu parlak umutlar, İran için her açıdan felaket bir olay olan prensin zamansız ölümüyle son buldu. Horasan'daki seferlerinin başarısının yanı sıra muhakeme ve kararlılık bakımından karakterindeki dikkate değer gelişmeyle de elde ettiği üstünlük, tahttaki haklarını rahatsız etme niyetinde olabilecek kardeşleri üzerinde şimdiden güçlü bir etki yaratmıştı; ancak bu kardeşler son zamanlarda Şah'ın iradesi kadar Göksel irade gibi görünen şeye de boyun eğmeye hazır görünüyordu. Ölümü, tüm bu taht iddia edenlerin ve rakiplerin umutlarını kaçınılmaz olarak yeniden canlandırdı; çünkü kibirli Kaçar Prensleri, yüksek soylu kardeşin iyi korunan otoritesine boyun eğmeyi kabullenmiş olsalar bile, aynı kraliyet amcaları, yaşlı bir büyükbabanın açıkça beyan edilen iradesiyle desteklense dahi, bir yeğenin huzurunda baş eğmeye ve mertebe olarak daha aşağıda durmaya kesinlikle pek istekli olmayacaklardır.

403

Böylece, çoğu insanın görüşüne göre, merhum Veliaht Prens'in oğlu ve tahtın varisi olan Muhammed Mirza'nın, Şah'ın ölümü durumunda dış yardım müdahalesi olmaksızın iddialarını kabul ettirebilmesi pek olası değildir. Ve söylenene göre, etkili bir yardım, yani fiziki güç yardımı sağlayabilecek hangi yabancı güç vardır, Rusya'dan başka? Arras kıyılarında birlikleri hazır duran ve ilerlemek için fırsat

kollayan ülke... İngiltere'nin Elçisi gerçekten de oradadır derler, ancak uzakta olan ve olay yerine tek bir asker bile gönderemeyen İngiltere, ister asi prensler olsun ister gerekirse olay yerine on bin düzenli asker çıkarabilecek bir güç olsun, bunlara karşı ne yapabilir ki?

Bu muhakemenin çoğu yanıltıcı olsa da etkisini göstermiştir; ve neredeyse her Pers, Veliaht Prens'in ölümünden bu yana kaosa, kan dökülmesine ve bir iç savaşlar zincirine ya da ilk alternatiften daha çok nefret ettiği ve dostluğunu kötüleyeceği bir gücün müdahalesine doğru bakmaktadır. Ülkenin baştan başa tamamı, alevler ve kan dökülmeleri içinde patlak vermesi için yalnızca bir çıkış noktasına ihtiyaç duyan kor halinde bir hoşnutsuzluk, kargaşa ve panik yığındır.

İran sınırını geçtiğimiz ilk andan beri fark ettiğimiz ruh hali ve sürdürülen ton işte budur; ve iktidar ailesine duyulan nefret ile Ruslara duyulan kin olmak üzere iki hakim duygunun halkın göğsünde birlikte çalışmasının etkisini görmek oldukça ilginçti.

404

Her iki duygu da artık ulusal birer his haline gelmiştir; ancak Rus entrikalarının gücünün köylülüğün gözünü kör etmek için tüm gücüyle yönlendirildiği ve İran hükümetinin olağandışı bir sapkın körlükle tebaasına zulmetmekte her zamankinden daha faal görüldüğü sınır bölgelerinde, mevcut kötülük en büyük gibi görünenidir; ve muhtemelen bugün altında inledikleri kaprisli tiranlığı, Rus serfleri olmak pahasına bile olsa herhangi bir başka yönetimle değiştirmek isterler; ki inançlarına göre, böylece en azından maruz kalacakları vergi ve zulmün sınırını bilirler ve mallarının geri kalanını can güvenliğiyle birlikte tadını çıkarırlardı. Buna göre, İran topraklarından Rusya topraklarına sık sık göçebe nüfus göçleri gerçekleşirken, yerleşik halkın birçoğu da Rus yönetiminin hayali korumasını kendilerine bahşedecek saati adeta gözlemektedir.

Arras'ın sol kıyısındaki son kazanımlarına karşı Rusya'nın sergilediği göz alıcı bir cömertlik gösterisi, betimlediğim bu yanılsamaya yardımcı olmuştur; çünkü Rusya'nın yönetimi altındaki bu refah ve mutluluk umudu kuşkusuz böyledir. O bölgedeki tüm tebaalarına birkaç yıl süreyle vergi muafiyeti tanıdıkları söylenmektedir; bu önlem, uzun süredir düzensiz vergilendirmenin yükü altında inlemiş insanların zihinleri üzerinde güçlü bir etki yaratmış olmalıdır. Dolayısıyla, Ağacık'taki Hana bu bölgedeki insanların Rusların ilerlemesinden korkup korkmadıklarını ya da Kaçarlara tercih edip etmeyeceklerini sorduğumda, hiç tereddüt etmeden Kaçarların dünyanın en kötü tiranları olduğunu ve o bölgedeki herkesin, halkı kendi elleriyle soyup ezen bazı reisler dışında, Rusları tercih edeceğini belirtti.

405

Hoy ve Tebriz'de alt tabaka tarafından aynı dil konuşulurken, soylular ve devlet memurları, sınır illerinin hiçbirinde Rusya'ya karşı olumlu nitelikte herhangi bir duygunun var olduğunu hayal etmenin son derece yanlış olduğunu ilan ettiler. Bunun bir zamanlar böylelikle olabileceğini kabul ettiler, ancak o zamandan beri insanların Rusların vahşi karakterine dair, onlara karşı dehşetten başka bir duygu

beslemeyecek kadar yakın bir içgörü kazandıklarını öne sürdüler. Bununla birlikte, tüm rütbe ve sınıflar, krallığın geleceğinin son derece kasvetli olduğu ve Şah'ın hükümet işlerindeki kayıtsızlığının en sıra dışı ve acıklı olduğu konusunda hemfikir. Bu ateşli ve huzursuz duygu durumu, başkente yaklaştığımızda kamunun zihnini daha güçlü bir şekilde etkiliyor gibi göründü ve Siahdehn'de, ülkenin bunun sonucunda tehlikeli ve huzursuz durumu hakkında çok şey söylendi. Doğu imparatorluklarındaki çalkantılı değişim dönemlerini arzulayan o huzursuz kabileler ve maceracılar şimdiden ortalıkta dolaşıyordu; yolların, özellikle küçük gruplar halinde ve yaya olan gezginler için güvenli olmadığı söyleniyordu; ve başkent kapılarının hemen yakınında gün batımından sonra hiçbir güvenliğin kalmadığı bize anlatıldı. Sağlığının uzun süredir zayıf olduğu öğrenilen Şah'ın ölümünü herkes gözlüyor ve neredeyse her gün genel bir iktidar kavgasının başlaması bekleniyor.

406

Kazvin'e varmamızdan birkaç gün önce bile, Kral'ın öldüğüne dair güçlü bir söylentinin yayılması sonucunda, surların içinde yaşayan İlyat kabilelerinin reisleri, halklarıyla birlikte ayaklanıp kapıları kapattılar; şüphesiz düzenli bir yağma veya benzeri bir niyetle bunu yapmışlardı. Dükkanlar kapandı, halk mallarını saklamaya başladı ve her yer büyük bir kargaşa içindeydi: Tahran'dan gelen bir çaparin, Kral'ın sadece hayatta olmadığını, aynı zamanda başkentten bir günlük yolculuk mesafesinde avlanmaya gittiğini bildiren haberle gelmesi, asilerin umutlarını suya düşürdü ve şehirde düzeni yeniden sağladı. Söylenti asılsız çıksaydı muhtemelen hayatını kaybedecek olan Şahzade vali, durumu suçluların aleyhine çevirerek onlardan tazminat olarak büyük bir miktar para toplamak üzere kibar bir rica başvurusunda bulundu. Yaklaşık altı bin tümen toplandığı iddia edilmektedir, ancak bu muhtemelen abartılıdır.

Şerif Han'dan edindiğim fikirler daha önce duyduğum her şeyi doğruladı ve bir devlet memurunun böylesi bir dille konuşması az çok garipti. Ülkedeki tarafların durumu ve halkın kraliyet ailesine karşı genel hissiyatı hakkında son derece açık konuşarak yaptığı bu tür genel bir sohbetin ardından, Veliaht Prens'in ölümüyle imparatorluğun geleceğinde meydana gelen eksiksiz ve acıklı devrime değindi ve mevcut Şah'ın ölümü halinde korkunç bir kaosa işaret etti.

407

Tahtın çeşitli adayları hakkında verdiği bilgiler, yolda öğrendiklerimle büyük ölçüde örtüşüyordu; doğrusu fırtınanın en büyük şiddetle kopmasının muhtemel olduğu yerleri neredeyse onun kadar iyi ben de işaretleyebilirdim; onun, bir devrim durumunda iktidarın büyük meskeni, entrika ve siyasi entrikaların odak noktası, imparatorluktaki her görüş ve partiden insanın bir araya geldiği yer olması nedeniyle Tahran'ın yaşamak için çok tehlikeli bir yer olacağını ilan ettiğini duymak beni endişelendirdiği kadar şaşırtmadı da. Orada şiddet ve öfke doğası gereği başlayacak ve sonuçlarında orada ikamet edebilecek herkesi içine alacaktır.

"Ve," diye ekledi, "bugünlerde siz İngilizler kendinize dikkat etmelisiniz, çünkü o zaman Tahran'ı babanızın evi gibi bulamayacaksınız." — "Neden, Han," dedim,

"Tahran'da bize zarar vermesi muhtemel kim var? Bahsettiğin çeşitli partilerden hangisi İngilizleri rahatsız etmeyi çıkarlarına uygun bulur?" — "Ne!" diye yanıtladı, "Öyleyse İngilizlerin hiç düşmanı olmadığını mı sanıyorsun? Eğer herhangi bir prensin iddialarını destekleme eğilimi göstermişlerse, diğer herkesin yandaşlarının karışıklık gününde bunu unutacağını mı hayal ediyorsun? Griboyedov'u hatırla - Rus misyonunun akıbetini düşün ve Tahranlılara güvenme."

"Evet, Han," diye karşılık verdim, "Çok iyi hatırlıyorum; ancak bildiğin gibi Ruslar kendilerinden nefret ettirmişti; oysa İngilizler genel olarak her zaman biraz popüler olmuştur." — "Hepsi doğru," dedi, "ama kalabalık ayaklandığında, insanların kalbi yandığında ve kanı sıcak olduğunda, ayrımlar yapmaları, iyi duyguları hatırlamaları veya tutkudan başka bir dürtüyü izlemeleri olası mı?"

408

Hayır; Tahran'ın Lûtlileri ne İngiliz bilir ne Rus, ve birini ya da diğerini ortadan kaldırmayı kendi çıkarlarına uygun görenler de böyle harika bir fırsatı asla kaçırmazlar. Sözlerimi bir yere yazın, Tahran'da güvenli olmayacak. Elçi'ye bunu sık sık söyledim; ve ona, 'Kazvin'e gelin; burada hepimiz bir parti ve bir zihniyetteyiz; burada hiçbir kavga dövüş olmaz. Burada dört veya beş büyük adamımız var, ancak hepsi aynı yöne çekiyor. Surların içinde üç ya da dört bin İlyat var, doğrudur, ancak meskenleri şehir halkınıninkiyle o kadar iç içe geçmiş durumda ki onları kontrolümüz altında tutuyoruz. Yani, Kral yarın ölecek olursa, sadece kapılarımızı kapatır ve gerçek efendimizi öğrenene kadar sessizce bekleriz' dedim."

— "Ne!" dedim, "Sanırım kendi Şahzadeniz dışında kimseye itaat etmiyorsunuz."

— "Bizim Şahzademiz! Bizim Şahzademiz!" diye tekrarladı, sonsuz bir küçümsemeyle. "Bir Şahzade olarak, başının üzerine toprak yığılsın! Eğer bizimle sessizce kalmayı seçerse, Bismillah! Bırakın yapsın—kimse ona ilişmez. Taht için şansını denemek isterse, Maşallah! Bırakın hızla gitsin—yol açık; ancak onun iyi ya da kötü talihi bizim umurumuzda değil; bizler hiç kimseyle savaşmayan Fakirler, barış adamlarıyız; kabul edilmiş egemenden başka kimseyle taraf olmayan Reayayız ve ne zaman böyle biri ortaya çıkarsa, görevimizi ona öderiz. Muhammed Mirza nizamıyla gelsin—Hasan Ali Kirmanlılarıyla görülsün—Muhammed Hüseyin İlyatlarını Kermanşah'tan getirsin, hepsine yanıtımız aynıdır. Sadakatimize olan hakkınızı kanıtlayın, onu alacaksınız—Tahran'ın efendisi Kazvin'in de efendisidir."

409

"Bu, bu kralın amcası Ağa Muhammed Han Şişe'de öldürüldüğünde ve Sadık Han Şegagi kapılarımızın önüne gelip içeri girmeyi talep ettiğinde yaptığımız şeydi. 'Asla,' dedik; 'buraya kimseyi almıyoruz; seni veya unvanını nereden bilelim? Tahran'a git; başkenti ele geçir, o zaman Kazvin'in kapıları krallarına açılır.' Ağa, bir ay kaldı ve atlıları bütün üzümlerimizi yedi, köylerimizi yağmaladı; ve sonra onu yenip esir alan Feth Ali Şah geldi; biz de Feth Ali Şah'a kapılarımızı açtık ve sadakatimizi sunduk; taht için anlaşmazlık çıkarsa şimdi de tam olarak bunu yapardık. Bu arada sana tekrar söylüyorum, bir kavga çıkması durumunda Kazvin İran'daki en güvenli yerdir ve Elçi hemen Tahran'ı terk edip gelip bizimle yaşamalıdır."

"Ey Han, lütfun hiç azalmasın!" dedim; "ancak Elçi görevini nasıl bırakabilir? Görevini nerede yapması gerekiyorsa orada kalmalıdır, o da Pae-i Taht'tır! (Tahtın ayağı - saray.)"

"Pae-i Taht!" diye tekrarladı; "içini dolduracak bir cesetle güzel bir Pae-i Taht! O zaman görevi ne olacak? Bah! Kazvin yapacağı her şey için yeterince yakındır ve bütün İran karışsa bile burada kendi Londra'daki evinde olduğu kadar güvenle yaşayabilir; hem de böyle bir ülke! Öylesini nerede bulacak? Öyle su, öyle hava, öyle meyve ve öyle ekmek! Evet, ve yaz için öyle yeşil dağlar ve serin yaylalar! Kesinlikle gelsin Kazvin'e."

410

Arkadaşım, kraliyet ailesinin diğer mensupları hakkındaki eleştirilerini ve hicivli tespitlerini bu şekilde sürdürdü; bu yüce ailenin tamamına yönelik birçok sert ve iğneleyici göndermede bulundu. Kusursuz veya övgüye değer bulduğu tek kişi, merhum Veliaht Prens'in en büyük oğlu Muhammed Mirza'ydı; ancak bu genç adamın babasının yerini doldurabilmesinin daha uzun zaman alacağını söylüyordu. Bu genç prensin lehine yapılan pek çok birleşen tanıklığı duymaktan mutlu oldum. Herkes onun sadece soyunun en iyisi değil, aynı zamanda ülkesindekilerin yaygın kusurları ve sefih alışkanlıklarının çoğundan, hatta belki de hepsinden arınmış, gerçekten değerli biri olduğu konusunda hemfikirdi. Yetenekleri hakkındaki raporlar o kadar kesin değildi; ancak sağduyu veya muhakeme yeteneğinden kesinlikle yoksun olduğuna dair bir endişe duymak için hiçbir neden olmadığı söyleniyordu. Kardeşlerinin karakterleri çok daha umutsuz bir tablo çiziyordu. Babası tarafından, Amîr Nizam adlı yaşlı ve güvenilir bir soylunun gözetimi altında Azerbaycan yönetiminin başında bırakılması için görevlendirilen Cihangir Mirza hakkında size zaten bazı şeyler anlatmıştım. Kendisi sadece malî konularda en utanmaz yolsuzluklara ve haraç kesmelere bulaşmakla kalmamış, aynı zamanda askerleri sadakatlerinden caydırmak ve ağabeyinin Azerbaycan'daki yerini almak amacıyla başka birlikler kurmak için sistematik olarak çalışmıştı; kralın ölümü durumunda bu önemli eyaleti ele geçirebileceğini umuyordu: En azından bu durumu bana aktaranlar, onun davranışlarına bu şekilde bir anlam yüklüyorlardı.

411

Ancak, eğer projeleri bunlardan ibdiyse, bunları gerçekleştirme yollarını son derece yanlış anlamıştı; çünkü genel olarak popüler olmaya çalışmak yerine, zorbalığının meyvelerinden yararlanan askerler hariç, sakinlerin her sınıfının zihnini kendisinden soğutmayı kaprisli bir zulüm ve baskıcı haraç kesmeyle başarmıştı. Bu türe ait bir anekdotu size zaten vermiştim; ve bu, onun yönetimdeki yeteneklerinin ve tebaasının mutluluk beklentilerinin bir numunesi olarak hizmet edebilir. Kardeşi Hüsrev Mirza'nın, Cihangir'e atfedilen kişisel cesaret ve askeri deha gibi kurtarıcı özelliklere sahip olmaksızın, en kötü yönlerinde ona benzediği söylenir. Her ikisinin karakteri kendi anneleri tarafından oldukça doğru bir şekilde tarif edilmiştir. Belirli bir vesileyle, Prens'in kendisinin rahatsız olduğu ve bu hanımın yüce eşine refakat ettiği sırada, prensi görmeye gelen İngiliz bir tıp beyefendisi, daireye

girdiğinde kraliyet çiftini Hüsrev Mirza hakkında şiddetli bir tartışma içinde bulmuş ve hanım anne oğlu aleyhine bazı sert ifadeler sarf etmekteydi. Doktor onu yatıştırmaya çalışmış ve ortalıkta olmayan suçlu için ricada bulunmuştu; ancak iyi niyetleri boşa çıkmış, bahaneleri reddedilmişti ve sonunda kadın, "Ah! Arkadaşım, bu meselenin seninle ne alakası var? Bırak gitsin; Allah bilir ki dünyada Hüsrev'den daha büyük bir yalancı yoktur, kardeşi Cihangir hariç" diyerek onun ağzını kapatmıştı. Bu hicvin esprisi Farsça'da İngilizce çevirisinden çok daha keskindir ve tahmin edebileceğiniz gibi iyi kalpli doktoru susturmuştur.

412

Kazvin'in diğer şehir ve eyaletlerden daha iyi bir yöneticiye sahip olduğu görülmemektedir. "Rüknü'd-Devle" veya unvanıyla "devletin sütunu" denilen Ali Naki Mirza, her kesimden anlatıya göre, kraliyet kardeşlerinin herhangi biri kadar kibirli, bencil, iddialı ve zalimdir ve kendi otoritesi altındaki ülkeyi mahvetmek ve karıştırmak için pek çok şey yapmıştır; bu görevde kendisine, şahın maşallah! bölgenin İlyat veya göçebe aşiretlerinin komutanlığına ve on iki bin atlı komutanı rütbesine veya unvanına getirdiği değerli kayınbiraderi Mirza Nebi Han yardım etmiştir. Aslında o, bir tür ilkhan veya İlyatlar beyidir; ve bölgenin gelirlerinden kendisi için ödeme aldığı bütün o adamlar, bu aşiretlerin köylerinden ve kamplarından talep üzerine çıkarılabilirdi. Ancak bu güveni, paranın tamamını kendi kasalarına aktararak o kadar utanç verici bir şekilde kötüye kullanmaktadır ki, bölge ona ve hükümete karşı ayaklanmıştı; ve göçebe aşiretlerin on beş veya yirmi serkerdahı ya da subayıyla birlikte kendisini Tahran'a çağıran kraliyet emrinin, az önce uyduğu emre bahane edilen Nevruz'un ihtişam ve şenliklerinden bile ziyade bu gürültüyle ilgisi olduğu muhtemel görünmektedir.

7 Mart. Han'ın dostluğunun veya gücünün gücü, bu sabah benim lehime yaptığı çabaların sonucunda ortaya çıktı; ki bu sadece bundan ibaretti.

413

Çaparhanenin iki atından biri emrime verildi ve beni Tahran'a kadar götürmesi için üç at daha sağlandı; bunun için dört tümen kira ödeyecektim. Ancak bu fiyat, ülke tarifelerine göre ne kadar yüksek olursa olsun, beraberindeki gecikme olmasaydı hiçbir şey ifade etmezdi; ve üstelik Han'ın, ne kendisinin ne de adamlarının bir ilgisi olmadığı halde kendi yaptığı bir düzenleme gibi övünmeye çalıştığı, atların kendi hizmetkarım tarafından bulunduğu ve pazarlığın o şekilde yapıldığı ortaya çıktı. Han'ın kendi ahırlarından gelecek olsa bile bana ücretsiz olarak at temin edileceğine dair verilen kesin güvenceden sonra bu durum, çoğu İran vaadinin değerinin adil bir ölçüsünü sunmaktadır.

Han'a hakkını vermek gerekirse, işi çok sayıda kelimeyle örtbas etmek ve kendi çabalarını yüceltmek için elinden geleni yaptı. "Ah!" dedi, "seni yola koyma çabalarımı hafif görebilirsin; ancak bu hayvanları elde etmek için kaç adamı dövdüğümü, kaçını hapse gönderdiğimi, kaçına yalvarıp yakardığımı, kaç söz verip kaç yalan söyledığımı bir bilsen; hepsi senin için, hep dostlarım hatırına; ve işte sen,

Nayibü's-Saltene'nin gulam-pîşkidmetinin hiç atı kalmamış durumdayken ve kalacakken, bir beyefendi gibi yola çıkmak üzereyin!"

"Dostum Macniel" hakkında taşıyıp götürmem için derhal bana bir mektup yazdığı bir başka gösterişli laf kalabalığından sonra, binlerce küçük gecikme ve benim tarafımdan daha fazlası için duyulan binlerce korkunun ardından, bana söylediklerinin hepsini mutlaka Elçi'ye iletmem yönündeki ayrılış talimatıyla birlikte Han'ın "Khoda Hafiz"ini (Allah'a ısmarladık sözünü) aldım.

414

Ata binip Kazvin'den ayrıldım; umarım bu kadim şehirden siz de benim ayrıldığım kadar memnun olursunuz. Buradan geçerken, Han'ın bu cennet gibi yerini sık sık ziyaret eden depremlerin yarattığı büyük yıkıntı yığınlarını görmeye hazırdım. Belki de bu beklenti, beni oldukça memnun bir hayal kırıklığına uğrattı, çünkü bana diğer birçok İran kasabasından daha yıkık dökük görünmedi. Yine de şehrin çeşitli yerlerinde görülen büyük kazıların çokluğu ve bunlara gerçekten kurulmuş evlerin çokluğu dikkatimi çekti. Kuşkusuz kazılan malzemenin bir kısmı duvarları ve binaları oluşturmaya gitmişti, ancak bunlar devasa uçurumları açıklayamaz ve bu derin çukurlara düşen yağmur ve karın evleri sular altında bırakmadan nasıl kaçtığını izah edemezdi.

Öğleyin saat ona doğru Kazvin'in kapılarından ayrıldık ve ovayı geçerek yedi fersah, yani yirmi sekiz mil mesafeyle Kışlak'a doğru ilerledik. Han, çamur yüzünden yolun geçilemeyecek kadar kötü olacağını ve dört günden az sürede Tahran'a ulaşamayacağımızı öngörmüştü. Bu konuda, diğerlerinde olduğu gibi, dürüst adamın "kendi başına hatırı sayılır bir ölçüde yanıldığını" gördük; sulama çalışmalarının yapıldığı kasaba yakını ile dağlardan gelen bir selin taşarak büyük su birikintileri oluşturduğu birkaç yer hariç, yol gayet iyiydi. Hava hoştu ve kısa süre sonra mevsimin ilk yumuşak sağanağıyla karşılandık; bunu, bahçenin gerçekten kışın bağlarını kopardığının ve muhtemelen bolca "yorulmuş gezgin ayak" olsa bile "artık kar olmayacağını" bir teminatı olarak keyifle karşıladım.

415

Kışlak'ta atları dinlendirmek ve beslemek amacıyla yalnızca dört saat kalmayı planlamış olmalarına rağmen, Gregoor'un ihmalkarlığı yüzünden bir saat daha kaybettiler; ardından iyi bir pilavla tazelenerek gece saat onda yeniden yola koyuldular ve gün ağarincaya kadar yürüyüp ardından tekrar mola vermeye karar verdiler. Gece havası hoştu, ancak hem Gregoor'un hem de at üzerinde sürekli uyuyan rehberin uykulu halleri ilerleyişlerini yavaşlattı; bu durum zaman zaman yazara da bulaştı, öyle ki 8 Mart sabahı gün ağarırken yalnızca altı fersah, yani yaklaşık yirmi dört mil yol kat edebilmişlerdi ve yük atları o kadar bitkin düşmüştü ki Tahran'a otuz mil mesafedeki Süleymaniye köyüne varmaları üç saatlerini daha aldı. Burada oldukça büyük bir güçlkle başka bir kiralık at buldular ve sabah saat on birde, arzu ettikleri gibi son kez olmak üzere yola çıktılar; ayrıca gece için kapıların kapatılacağı saatten önce, güneş batmadan şehrin kapılarına ulaşmayı umut ediyorlardı. Süleymaniye yakınlarındaki dağın belirgin bir köşesini dönünce, Tahran

ovasının karşısından şehrin yer aldığı girintiyi görmeye başladılar; tandık bir nesne görebilmek amacıyla karşılarına çıkan her sırtı, zirveyi ve düğümü ne kadar bir hevesle taradığını hayal edebilirsiniz. Ancak gece vakti oradan geçerken neredeyse donmak üzere olduğu Kinara-gird'in alçak sırtı dışında hatırlayabildiği hiçbir şey yoktu; çünkü daha da ilerleyene ve karlı zirvesiyle o bilinen Şemrun dağı görünene kadar, kudretli Demavend bulut perdesinin arkasına çekilmişti.

416

Kazvin yönünden yaklaşıldığında, muhtemelen hiçbir İran şehri Tahran kadar sönük bir görünüm sergilemez. Şehrin yerini belli edecek büyüklükte bir kubbe veya minare yoktur; pek çok diğer şehir gibi ahşap ve bahçelerle çevrili de değildir. Yolcunun gözünün önüne gelen tek şey, yüksek ve engebeli dağlarla sınırlanan büyük çakıllı bir ovasının ortasında, pek çok harabeyle çevrili çamur duvarlar ve surlardır; hatta bu duvarlar bile kendilerine birkaç mil yaklaşılasıya kadar görünmez. Son iki fersah boyunca, zavallı yorgun atlarımızı içlerinde olduğunu sanmadığım bir tempoya zorladım; şehrin hantal kapılarından geçtiğimi gördüğümde ve zihinsel ile bedensel çabalarımın bir süre için bittiğini hissettiğimde içimi kaplayan neşe dalgasını, hararetli şükran duygusunu ve güvenlik kucaklaşmasını ifade etmeye çalışmam beyhude olur. Uzun süredir uzak kaldığımız bir eve yaklaşıırken içimize hücum eden o tarif edilemez heves ve endişe duygusunu bilirsiniz; işte buna benzer duygularla, Tatar çizmelerim ve şalvarlarım, sıçratılmış ve yırtılmış kürk mantom, altı haftalık sakalım ve rüzgar ile karın kavurucu etkisiyle kömür gibi kararmış yüzümle garip ve yorgun bir figür olarak çamurlu sokaklardan İngiliz sarayının girişine doğru ilerledim ve yorgun atımdan indim.

Fakat meşakkatler ve acılar artık neredeydi ki? Bunlar, dostların selamlamaları ve medeni topluma yeniden dönmenin verdiği huzur duygusu içinde kaybolup gitmiş gibiydiler.

417

Sir John Campbell tarafından karşılanışım olabildiğince nazik ve misafirperverdi; ve dostum Macneil ile bir kez daha karşılaşmaktan duyduğum sevinci size anlatmama gerek yok. Akşam, uzun süredir yabancısı olduğum bir tarzda geçti; ve yaklaşık iki aydan beri ilk kez gecesinde temiz bir yatağın konforuna çekilip başımı endişesiz bir yastığa koydum. Elhamdülillah!

Böylece, Yüce Allah'a şükürler olsun ki, tasarladığım yolculuğun ilk kısmı başarıyla sona ermiş oldu. Bununla birlikte, yorgunluk, endişe, soğuk ve açık havaya maruz kalmanın getirdiği ıstıraplar açısından şimdiye kadar yapılmış benzer türdeki her şeyle boy ölçüşmeye cesaret edeceğim iki bin altı yüz millik bir Tatar seyahati de tamamlanmış oldu. Semlin'den İstanbul'a kadar olan ilk yedi yüz elli mil hakkında daha önce konuşmuştum. İstanbul'dan Amasya'ya kadar olan ilk yedi yüz mil, dondurucu havada, çamura, yağmura ve kara rağmen altı gün içinde gerçekleştirildi; ancak son yedi haftadır, yani Boli'den Kazvin'e kadar olan yürüyüşümüzü kapsayan dönemde, neredeyse hiç toprağın rengini görmediğimiz söylenebilir. Bu dönemin tamamı boyunca, termometrenin sıfırın altında 15 ila 20 dereceyi sıklıkla gösterdiği

bir ortamda, fırtınanın, tipinin ve rüzgarın tüm şiddetine maruz kalarak, gece gündüz demeden uçsuz bucaksız derin kar çöllerinde bata çıka ilerledik.

418

Giysilerimiz, yüzümüz ve sakallarımız sert buz kütleleri halinde donmuştu; demir gibi sertleşen çizmelerimiz Üzengilere yapışmıştı ve uzuvlarımız şiddetli soğuktan ya acıyla kıvranıyor ya da hissizleşerek uyuşuyordu. Üzerinde bulunduğumuz zavallı ve bitkin binekleri, menzillerinin sonuna kadar kırbaçlamak ve dövmek, battıkları kar yığınlarından kazıp çıkarmak ya da yuvarlandıkları vadilerin dibinden yükleriyle birlikte yukarı çekmek günlük ve saatlik işimizdi. Konfor ya da temizlik gerektirdiğinde üstümüzü değiştirme imkanına sahip olmaktan uzak bir şekilde, üzerimize asılı duran eriyen buzların veya üzerimize yağın karların günde en az bir kez bizi tamamen ıslatmasına rağmen, haftalarca üstümüzü değiştirmeden seyahat etmeye devam ettik; zorunluluktan mola verdiğimizde ise dinlenme, sefil barınaklarımızı istila eden haşere sürüleri ve kötü havadan ziyade, kürklerimize rağmen eriyen giysilerimizden veya donmuş zeminden illiğimize kadar işleyen soğuk yüzünden sekteye uğruyordu. Ancak bedensel acılardan bile daha kötüsü, omuzlarımdaki sorumluluğun kaçınılmaz olarak beraberinde getirdiği zihinsel endişe ve büyük bir güçlükle karşılaşılan durumlarda ne yapılması gerektiğine karar vermek için gereken ahlaki çaba değil, aynı zamanda günlerce, gecelerce kendimi zorlamak ve bu kararın doğurabileceği fiziksel acılarla ve sonuçlarla yüzleşmek zorunda kalmaktı.

419

Kendi ve beraberindeki diğer insan ile hayvanların hayatının kendi muhakeme ve kararlarına bağlı olduğunu bilmek, insanı harekete geçmeden önce iyice durup düşünmeye sevk eden bir durumdur; ve bu operasyonlarda sadece insanlık ve hayatta kalma dürtüleri, yaptıklarınızın da sizinle birlikte yok olacağı ve daha fazlasını yapmak için gösterdiğiniz çabaların son bulacağı hatırlatmasıyla katbekat artmalıdır - çünkü sizin yapacağınız tek bir yanlış adım yüzünden bu çabaların meyveleri bir kar yığınının altında sizinle birlikte gömülecekse, tüm emekleriniz çok az bir amaca hizmet etmiş olacaktır.

Bütün bunları size tarif etmeye çalışırken imkansız bir şeye kalkıştığımı ve sizi eğlendirmeden veya bilgilendirmeden yalnızca yormakla başarılı olmuş olabileceğimin farkındayım; çünkü Perslerin "bir rüyada bile" dediği gibi, hayal gücünüzün köşesinden bile geçmemiş durumlar hakkında nasıl bir fikir edinebilirsiniz ki? Ve belki de her şeye rağmen, kendim adına konuşabildiğim kadarıyla, mutlak ve kaçınılmaz bir görev dışında, beni böyle bir mevsimde böyle bir yolculuğa çıkmaya sevk edecek yeryüzünde hiçbir sebebin olmadığını bildirdiğim o iyi niyet ve samimiyetle yaptığım beyandan yola çıkarak acılarımızı en iyi şekilde tahmin edebilirsiniz; mevsim kelimesini özellikle vurguluyorum, çünkü tüm zorluklarımızı yalnızca mevsime borçluyuz. Aynı yolculuk sonbaharda, kışın başlarında ve hatta yazın, sıcağa rağmen, ciddi bir sıkıntı yaşamadan ve eğer orta karar bir dinlenme için zaman ayrılırsa konfor ve keyifle yapılabilirdi.

Bütün bunlardan bedensel varlığınızda bir miktar kayıp olmadan geçilmediğini düşünebilirsiniz, ancak bunun topraktan bedenimde gerçekleştirdiği azalmanın miktarını hayran kalacağınız derecede inanmakta zorlanırsınız: Ayrıldığımızda temsil ettiğim "orta karar kilolu beyefendiden" geriye gerçekten pek az şey kaldı. Artık bir anatomi öğrencisi için insan iskeleti çalışması olarak çok daha iyi hizmet edebilirdim. Ancak sağlık açısından, şükürler olsun ki! Hiç bu kadar iyi olmamıştım; zihnen ve bedenen güçlüyüm ve her türlü maceraya hazırım; ve böylece sevgili --, bu kadar çok tehlikeden kurtarılmam için Yüce Allah'a alçakgönüllü ve içten şükranlarımla bu uzun mektubu kapatıyorum: Bir sonraki mektubum muhtemelen size Tahran'daki yaptıklarımız hakkında biraz bilgi verecektir.

Türkçeye çeviren İbrahim Şimşek

Bu seyahatname amatörce çevirilmiştir, ilgili bölümleri mutlaka orjinalinden kontrol ederek kullanınız.

Bu seyahatnamenin toplam iki cildi çevirilmiştir.